

BUTLLETÍ
DE LA
ASSOCIACIÓ D'EXCURSIONS
CATALANA.

1884.

TOMO VI.

BARCELONA.

IMPREMPTA DEIS SUCCESSORS DE N. RAMIREZ Y C.^a

Pssatje de Escudellers, núm. 4.

1884.

ÍNDICE.

SECCIÓ OFICIAL.

- Acorts; p. 230.
Anuncis oficials: Associació central; p. 2, 26, 61, 85, 109, 157, 205, 229.
Id.: Delegació de Badalona; p. 62, 110.
Id.: Id. de Tarragona; p. 2, 27, 110.
Donatius pera la Biblioteca; p. 23, 59, 107, 155, 204, 268.
Id. pera lo Museo; p. 22, 59, 81, 155, 271.
Periódichs nous; p. 22, 58, 81, 107, 154, 204, 268.

EXCURSIONS.

- Collectivas.*— A Pineda, serras del Montnegre, Vallgorguina y Sant Celoni, 21 y 22 Octubre 1882, per *D. Arthur Osona*; p. 36.
A Tiana, Martorellas y Sant Fost, 23 Abril 1883, per *D. Francisco Llorens y Riú*; p. 158.
A la Garriga, Bigas y Castell de Montbuy, 29 Juny 1883, per *D. Francisco de S. Maspons y Labrós*; p. 86.
A Centcellas, 3 Juliol 1883, per *D. Sardurní Ginesta Salas*; p. 27.
A Figueras, Lladó, Besalú y Banyolas, 28 y 29 Juliol 1883, per *D. Joseph Galceran*; p. 41.
A Sant Matheu, Premiá, 21 Octubre 1883, per *D. Francisco de S. Maspons y Labrós*; p. 113.
A Martorell y al castell de Sant Jaume, 16 Mars 1884, per *D. Cayo Cardellach y Anfruns*; p. 206.
A Caldetas y á St Andreu de Llevaneras, 20 Juliol 1884, per *D. Alvar Verdguer*; p. 231.
Particulars.— Per la provincia de Guadalajara (1880 y 1881), per *D. Cels Gomis*; (acabament).
XV. De Trillo á Cereceda, passant per Viana y La Puerta; p. 18, 53, 97.
XVI. Una visita al monastir de Lupiana; p. 99, 129.
XVII. Castell y cisterna de Valfermoso de Tajuña (partit de Brihuega); p. 130.
XVIII. De Brihuega á Guadalajara; p. 173.
A Tárrega y Cervera, 30 y 31 Maig 1882, per *D. I. Martí Turró*; p. 47.
A St. Miquel del Fay y Centellas, per Caldas, 24 y 25 Mars 1883, per *don Arthur Osona*; p. 140.
A Collsacabra, 16 á 19 Maig 1883, per *D. Ricart Costa*; p. 133.
La Schwarzwald (Selva Negra) Juliol y Agost 1883, per *D. Arthur Osona*; p. 245.
A Terrassola, St. Pere de Riudevittles y St. Quintí de Mediona (Botánica), 19 á 22 Agost 1883, per *D. I. Martí Turró*; p. 136.
A la Mare de Deu del Coll, Susqueda y Osor, 25 Agost 1883, per *D. Francisco de S. Maspons y Labrós*; p. 8.
A Mongat, Tiana y Montalegre, 14 Octubre 1883, per *D. I. Martí Turró*; p. 181.
A Reminyó, Orsavinyá, Montnegre y Fuyarosos, 8 Novembre 1883, per *D. Arthur Osona*; p. 186.
De Arenys de Mar á Palautordera, 2 Desembre 1883, per *D. Arthur Osona*; p. 219.
Al plá de la Garga, serras de Bertí, de Safaja, de Posas y de Gallifa y al alt Vallés, Desembre 1883, per *D. Arthur Osona*; p. 142.
Per las serras de St. Llorens y de Coll d'Ases fins al Estany y Vich, 8 á 11 Abril 1884, per *D. Arthur Osona*; p. 220.

VISITAS.

- Al «Asilo naval español,» 28 Janer 1883, per *D. Vicens Grenzner*; p. 32.
A la Tipografía dels Srs. Successors de N. Ramirez y C.^a, 19 Febrer 1883, per *D. I. Martí Turró*; p. 3.
Als Tallers de construcció de màquines de cusir y altres, de D. Miquel Escuder, 30 Setembre 1883, per *D. Simon Alsina y Clos*; p. 62.
A la Col·lecció de dibuixos, fotografias y antigüetats del Empurdá, de D. Joseph Pella y Forgas, 18 Novembre 1883, per *D. Cayo Cardellach*; p. 69.
A la Col·lecció d'armas de D. Joseph Estruch, 27 Abril 1884, per *D. Joseph Alsina Lubian*; p. 163.
A la Col·lecció de antigüetats ante-romanas de Cabrera, propia de D. Joan Rubio de la Serna, 20 Juliol 1884, per *D. Alvar Verdguer*; p. 231.

CONFERENCIAS.

- 7.ª (1882).—3.ª forana; per *D. Ramon Arabia y Solanas*, Tortosa, en lo gran saló del «Círculo de Tortosa», 6 Setembre 1882: «Concepte y transcendencia del excursionisme»; p. 111.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

- Costums castellanias: La Cavada, provincia de Santander, per *D. Simon Alsina y Clos*; p. 188.
 Costums populars del Vallés, per *don Vicens Plantada y Fonolleda*; ¹
 XX. Baldufa, joch de noys; p. 119.
 XXI. Pam y pipa, joch de noys; p. 120
 XXII. Lo sol, passatemps de noys y noyas; p. 121.
 XXIII. Fogó, joch de noys graus; p. 121.
 Homenatge à la memoria de Quintino Sella, per *D. Ramon Arabia y Solanas*; p. 72.
 Índice alfabètic dels noms vulgars de las plantas esmentadas en lo Catàlech de la Flora de la Vall de Nuria, per *D. Estanislao Vayreda*; (folletí).
 Las cansons populars, per *D. Joseph Cortils y Vieta*; p. 167.
 Principi de una falsa tradició, per *don Vicens Plantada y Fonolleda*; p. 96.
 Un remitit, per *D. Joseph Ricart y Giral*; p. 81.
 Una festa popular en lo Tibidabo, Janer de 1883, per *D. Joan Brú*; p. 123.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

- Avisos; p. 1, 25, 61, 229.
 Noticias; p. 22, 58, 81, 106, 153, 202, 228, 268.

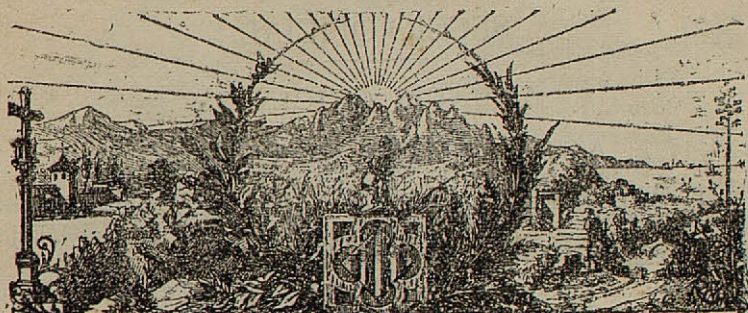
SECCIÓ BIBLIOGRÁFICA.

- A través l'Aran, par Maurice Gourdon, per *D. R. A. S.*; p. 100.
 American Books on Spain, per *D. Ramon Arabia y Solanas*; p. 223.
 Annuaire du C. A. F., 1883, per *D. R. A. S.*; p. 197.
 Concepto del Delecho en la poesia popular española por D. J. Costa, per *D. C. G.*; p. 196.
 Discurso leído en la Asociacion literaria de Gerona por D. P. Alsins y Torrent, per *D. C. G.*; p. 19.
 El aneroide por D. José Ricart Giral, per *D. R. A. S.*; p. 54.
 Fauna ornitológica de la provincia de Gerona por D. E. Vayreda y Vila, per *D. R. A. S.*; p. 102.
 Guida-Ricordo della Esposizione nazionale alpina, per *D. R. A. S.*; p. 262.
 Jahrbuch des Schweizer-Alpenclub, 1883-84, per *D. R. A. S.*; p. 149.
 Ortografía de la lengua catalana por la R. Academia de Buenas letras de Barcelona, per *D. R. A. S.*; p. 103.
 Revista de periódichs, per *D. R. A. S.*; p. 20, 55, 79, 104, 151, 199, 263.
 Santas Creus por D. Teodoro Creus Corominas, per *D. R. A. S.*; p. 101.
 Societá alpina Friulana, Cronaca del 1883, anno III, per *D. R. A. S.*; p. 262.
 Societá degli alpinisti Tridentini, Annuario del 1883-84, per *D. R. A. S.*; p. 259.
 Tossa, por D. E. Claudio Girbal, per *D. C. G.*; p. 197.

GRABATS.

- Banyolas.—Urna-ossari y lápida sepulcral del Abat Bernat de Vallespirans, en lo Monastir; p. 49.
 Besalú.—Vista de la població, desde sobre la carretera de Banyolas; p. 48.
 Cabrera.—Antigüetats ante-romanas: Vasos; p. 237.—Id.: un askos; p. 239.—Id.: inscripcions; p. 239.
 Caldetas.—Torre dels Encantats; p. 233
 Establiment tipogràfic dels Srs. Succesors de N. Ramirez y C.^a; p. 13.
 Martorell.—Castell de St. Jaume: una torre del 1.er recinte; p. 214.—Id.: ruinas de la iglesia; p. 216.
 Martorellas.—Carrer de la Neu; p. 161.
 Mongat.—Un forn de cals; p. 158.
 Orla de un vas Emporitá; p. 70.
 Peratallada.—Fosso obert en lo segon recinte; p. 72.
 Schwarzwald.—Hostal del Feldberg; p. 257.
 Valfermoso de Tajuña.—Cisterna romana: Planta, p. 131.—Id.: Secció, p. 132.—Id.: Altra secció, p. 133.
 Vallvenera.—Sa Pedra aguda; p. 73.

¹ En lo Índice del tomo anterior se omittió involuntariament la que porta lo n.º XIX, titulada «La Mare de Deu», inserta en la pl. 218 del esmentat volúm.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY VII.

JANER DE 1884.

NUM. 64.

ADVERTENCIA.

En un dels prop vinents números comensarém á publicar com folletí *la Fauna de la Vall de Nuria*, per D. Estanislau Vayreda y Vila, fent seguit al *Catàlech de la flora* per lo meteix senyor, é immediatament després la *Geologia*, per lo P. Jaume Almera. Ho advertím pera que, al fer enquadrar lo vol. V del *Butlletí*, pugan separarse los folletins y reservarlos pera enquadrarlos ab los de aquest any formant un sol volúm, que continga aixis completa tota la *Historia Natural de la Vall de Nuria*.

Recordém als Srs. Suscriptors que lo 10 de Abril improrogablement venç lo plasso pera fer enquadrar lo vol. V. del BUTLLETÍ ab las cubiertas análogas á las dels anys passats y á preu económic.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

ASSOCIACIÓ CENTRAL.

TRABALLS DEL MES DE FEBRER.—Dia 9.—*Conferencia pública* per D. Sadurní Gimenez, sobre lo següent tema: «Viatje per Grecia.»

Día 10.—*Excursió col·lectiva* á Martorell y al Castell de Sant Jaume (trasladada al dia 16 de Mars).

Día 15.—*Lectura* dels següents treballs: «Acta de la visita oficial als tallers de construcció de màquines de cusir y altres, de D. Miquel Escuder», per D. Simon Alsina y Clos; «Una excursió botànica al Priorat y Serra de Montsant», per D. Isidro Martí y Turró; «Costums populars del Vallés; Fogó, Baldufa, Pam y Pipa, Lo Sol, la Sardana», per D. Vicens Plantada Follenleda.—*Junta general ordinaria*.

Día 23.—*Vetllada literaria*.—*Lectura* dels següents treballs: «Excursió al Pla de la Garga, Serras de Bertí, de Safaja, de Posas y de Gallifa, y al alt Vallés (prov. de Barcelona)», per D. Arthur Osona; «Santa Pau: lo castell, los volcans, las grederas, lo *men-hir*; santuari y castell de Finestras (prov. de Girona)», per D. Ramon Arabia y Solanas; «Excursió col·lectiva á Centsellas (prov. de Tarragona)», per D. Sadurní Ginesta Salas, de la Delegació d' aquella provincia.—*Reunió preparatoria* pera las excursions del 25 de Febrer y del 2 de Mars.

Día 25.—*Excursió col·lectiva* á Mollet del Vallés.

DELEGACIONS.

DELEGACIÓ DE TARRAGONA.

COMUNICACIÓ.—N.º 33, de 14 del corrent, noticiant que per efecte de las eleccions de cárrechs verificadas lo día 20 de Desembre prop passat, en Junta general, queda constituïda la Junta Directiva de la Delegació del modo següent: D. Joaquim Bordons, *Président*; D. Joan de March, *Bibliotecari*; D. Joaquim Basora, *Conservador del Museo*; D. Joan Ruiz, *Tresorer*; y D. Joseph María Cabré, *Secretari*.

TRABALLS DEL MES DE FEBRER.—Día 17.—*Excursió col·lectiva* al aqüeducte de las Ferreras (Pont del Diable).

Día 20.—*Junta general ordinaria*. *Lectura* del següent treball: «Acta de la excursió á Salou», per D. Agustí Gibert.

PUBLICACIÓ.—La Delegació ha comensat á publicar en lo corrent mes de Janer un *Butlletí mensual*, quin Sumari es lo següent: «Als lectors.—A la premsa.—Anuncis oficials.—Extracte del Reglament.—Excursió á la Conca del Francolí.—Observacions meteorològiques.—Secció de Noticias.» Lo preu de suscripció pera los socis es de 4 rals trimestre: se suscriu en lo local de la Delegació.

VISITA OFICIAL

A LA TIPOGRAFIA DELS SRS. SUCCESSORS DE N. RAMIREZ Y C.³

DIA 19 DE FEBRER DE 1883.

Extracte del Acta.

A las 5^h de la tarde del citat día nos reunírem en lo local de l' ASSOCIACIÓ los senyors Ramon Arabía, president, Roman Arnet, J. Massó y Torrents y l' infrascrit, pera verificar la anunciada visita al important establiment tipogràfic sobredit.

Lo Sr. Casanovas, empleat de la casa, nos rebé ab la amabilitat que l' distingeix, y nos feu acompanyar per totas las dependencias del edifici, ab ordre de que se' ns donguessen las més detalladas explicacions sobre tot quant ell conté.

Aquesta impremta fou fundada en 1847 per D. Narcís Ramirez y está actualment instalada en un gran edifici construït *ex-professo* en 1862 en lo passatge d' Escudellers; forma una vastíssima sala dividida en dúas seccions, una pera la administració y l' altra pera los traballs á que la casa s' dedica, essent aquesta última la que visitárem y vaig á ressenyar (V. grabat, pl. 13.)

Ab lo fi de procedir ab método, m' ocuparé per llur ordre de las diferents operacions qu' exigeix la publicació de una obra desde la composició fins á la enquadernació, puig que lo establiment qu' ens ocupa, no sols es completíssim en tot quant á impremta s' refereix sino que hi están representadas además las industrias més ó ménos relacionadas ab lo seu ram, com son

la fundició de tipos, la galvanoplastia, enquadernació, etc. etc. lo que la eleva á la categoria de las primeras d' Espanya y la fá digna de figurar al costat de las principals del extranger.

La primera operació que s' fá en tota publicació, es la *composició*, que consisteix en anar col·locant successivament los tipos pera formar las paraulas, las rallas y las planas.

Los *tipos* son unas pessas metálicas formadas per una lliga ó aleació de plom, zinch y antimoni, en proporcions diferentas segons llurs dimensions; ténen una forma cuboídea que representa un paralelepípedo de molta altura ó un prisma recte de base quadrada ó rectangular; llur altura es generalment de unas 10 líneas, y lo gruix varia en cada lletra; en llur cara superior portan lo relleu de la lletra que déuhen marcar y en una de sas caras laterals una petita ranura anomenada *cran* pera que lo caixista pugua ab lo tacto conéixer la posició de la lletra á fi de abreviar lo temps que deuria invertir en mirarla. Completan la caixa, además del abecedari de minúsculas, mayúsculas, vocals, ab ó sens accents, signos ortográfichs, etc., etc. unas pessas que no ténen relleu y que s' destinan, ja á separar unas lletres d' altres, ja uns de altres noms ó també pera omplir los blanchs que quedan al final de un capítol ó després del punt final. Aquestas pessas ténen diferents noms, segons l' objecte á que se las destina; aixís las que separan las paraulas son los *espays*, dels quals n' hi ha de varios gruixos pera ajustar las líneas al componedor; las més grossas se conéixen per *quadrats*, y son las que ómplen los blanchs; *quadratsins* y *mitjos quadratsins*, las que servéixen pera la formació dels estats ó sigan *clichés* de originals que forman columnas ó casillas pera facturas, taulas, observacions meteorológicas, etc., etc.

Las rallas se separan col·locant entre ellas una planxeta prima del meteix metall que 'ls tipos, y que s' anomena *interlínea*.

Pera totas aquestas operacions té lo caixista reunits á son devant en una *caixa* los tipos de que avans havém parlat; aquesta, que, ab pocas variants, es igual en tots los païssos, se compon de una multitud de petites divisions (en nombre de 103) anomenadas *caixetins*, de diferentas midas, en proporció al ús més ó ménos freqüent de la lletra que conténen, ó bé á las dimensions de aquesta. En quan á llur disposició, no seguéixen l' ordre alfabétich sino que las que més se necessitan están més á má que aquellas que rarament servéixen. No parlaré aquí de las diferentas caixas que s' han usat en diversas épocas ó païssos, puig

que sols dech concretarme á ressenyar lo que vegérem; diré per lo tant que lo local destinat als caixistas está en la planta baixa al voltant de la gran obertura que serveix pera donar llum y ayre als qui treballan en lo soterrani; á la hora en que férem la visita, poguérem veure lo gran nombre de individus (regularment uns 200) que silenciosament y ab una llestesa extraordinaria, se ocupavan en aquest difícil y bonich treball.

Lo *componedor* es lo instrument auxiliar del caixista; en ell ordena las rallas, y quan en nombre de quatre, cinch ó sis, segons las dimensions del instrument ó dels tipos, ómplen aquellas l' aparato, se passen ab molt cuydado sobre una pessa de fusta ab un march de relleu anomenada *galera*, fins que s' hi reuníxen en nombre suficient pera completar un paquet; llavors se lligan fortament y ab una senzillíssima máquina ó prempsa se treu una ó més copias ó *probas* pera lo corrector.

Los correctors están situats en un departament separat á la dreta, y per medi de signos convencionals, anotan al marge de las probas las correccions que inevitablement ténen que ferse avans de que lo *cliché* passe á la *forma*.

Vé després la *compaginació*. Consisteix aquest treball en l' arreglo ordenat dels paquets compostos per lo caixista, confeccionant ab los meteixos las planas que s' necessitan pera la formació de un full.

Al conjunt de planas que déuhen ocupar un full, se las disposa de manera que al plegarlo quédén ordenadas, operació que s' anomena *llensar* y que s' porta á cap sobre uns taulells forrats de ferro nomenats *mármols*, que hi ha al fondo del pati junt á la barana que volta la obertura del soterrani.

Un cop llensadas las planas, s' ajustan dintre un march de ferro (*rama*), per medi d' *imposicions*, que son unas pessas de plom, zinch y antimoni, y per altrás de ferro, titoladas *cunyas*, que fortament apretan las esmentadas planas, constituhint lo que n' díuhen las *formas*, las que, per medi d' un *ascensor* que está junt als ja dits taulells, son conduhidas á las máquinas que ocupan los sótanos.

Després de havernos fet cárrech de tot lo dit, passárem á visitar lo departament inferior, hont se fá la *impressió*.

L' efecte que 'ns causá lo primer cop de vista de aquella espayosa habitació, es indescriptible; aquella multitud de máquinas en continuo moviment, aquell soroll aixordador capás de marejar al qui no hi está acostumat, aquella trepidació formida-

ble que fá tremolar la terra, forman un conjunt que impressiona fortament.

Passada la primera impressió, prosseguírem la visita.

Las *formas* son recullidas al extrém inferior del ascensor y transportadas á las máquinas que déuhen imprimirlas. A 44 s' eleva lo nombre de prempsas que funcionan en aquest grandíós establiment, y d' ellas 37 son mogudas pe 'l vapor. Varios son los sistemas qu' están representats en aquest gran nombre de prempsas; desde la usual antigua y rudimentaria, fins á la complicadíssima *Excelsior*. Sens entrar en detalls que serian inoportuns, no puch deixar de ocuparme de una de ellas, que tant per sa elegancia y senzillesa com per sa enginyosa construcció, cridá vivament l' atenció dels visitants. Es la coneguda ab lo nom de *Minerva*, ab la qual un sol operari pot fer ab facilitat una tirada de 1,000 exemplars per hora. Lo maquinista, situat en sa part anterior, no té altre treball que col·locar y retirar lo paper, encarregantse la máquina de totas las demás operacions á voluntat de aquell, per medi de una palanca que s' mou ab lo peu. Ella meteixa desfá la tinta sobre un plat metálich y la pren pera untarne automàticament los rulèus que déuhen donarla á la forma.

També n' vegérem altrás dúas, destinadas á fer tiradas rápidas com diaris, etc., una de las quals ne pot fer fins á 5,000 per hora, imprimint á abdúas caras á la vegada.

En lo meteix departament nos ensenyáren una ingeniosa y elegant maquineta, destinada á imprimir los bitllets pera ferrocarrils, la que ab una rapidesa incomprendible los imprimeix, ordena y numera, deixantlos en disposició d' ésser empaquetats y entregats.

La *forsa motriu* consta de dúas máquinas de vapor de 12 caballs, una d' ellas destinada á funcionar de continuo y l' altra sols com auxiliar en cas de desperfecte de la primera.

Passárem després al local destinat á *fundició y estereotipia*, en los meteixos sótanos, en lo qual nos ensenyáren dúas máquinas pera fabricar los tipos de impremta. La part essencial de aquestas máquinas es la que s' anomena *matris*; la qual se obté grabant la lletra en relleu sobre un prisma de acer y passantla després ab una forta pressió ó bé ab un cop sobre una planxa de coure, hont queda la lletra grabada en buyt. Modernament s' emplea un procediment distint: se cobréixen ab cera ó vernís las caras laterals é inferior de un tipo usual y posantlo en comunicació ab lo polo negatiu de una bateria generalment de Bun-

sen ó Leclanché per ésser sas pilas las que donan corrents més regulars y duraderas, é introduhintlo després en un bany de aygua y sulfat de coure hont está sumergit además lo polo positiu de la bateria; se l' deixa en aquesta disposició un determinat nombre de horas á fi que la corrent eléctrica, descomponent la sal cúprica, deixe en llibertat lo coure que vá depositantse regularment sobre la cara descoberta del tipo, poguentse després separar pera obtenir lo refundit del meteix y servir de *matrix*. Aquesta se col·loca en la máquina devant de un motillo que marca lo paralelepípede que representa lo tipo, y queda llavors tot reduhit á buydarhi lo metall fos pera, després de fret, retirar aquell en disposició d' ésser repassat y refinat avans de distribuirlo á las *caixas* pera ferne ús.

Vegérem allí varis aparatos destinats á planejar y serrar las pessas que servéixen pera la separació de las rallas ó *interlíneas*, que forman part de la fundició.

També en lo meteix departament nos ensenyáren un inmens surtit dels tipos dels diferents caràcters que s' hi fabrican, alguns dels quals nos cridáren l' atenció per lo bon gust y treball que suposan aixís com per l' habilitat excepcional del antich director de aquella secció.

Essent la hora bastant avansada, tinguérem que resoldre ab sentiment acabar aquí nostra visita, deixant per un altre dia lo que 'ns faltá veure; mes á fi de que s' puga comprendre la importancia de aquest establiment tipogràfic, diré sols que conté además una completa secció de *litografia*, en la que póden executarse los més delicats treballs sens faltarhi tampoch la *fotografiografia* y *fototipia*, per las que, aplicant los nous y curiosos progressos de la fotografia, póden reproduhirse ab completa exactitut los més petits detalls de un complicat original ó de un vast panorama.

Entorn de la galería que forma lo pis superior, están ocupats nombrosos treballadors que s' dedican á la enquadernació, industria aquesta que ha arribat actualment á un grau tal de perfecció que realment honra á nostra ciutat.

Per últim, pera apreciar la importancia que té la tipografia que 'ns ocupa, afegiré que lo nombre de operaris que ordinaria y contínuament sosté, passa de 500, confirmant aquest nou dato lo honrós lloch que ocupa al costat de las principals d' Europa.

Lo Secretari accidental,
I. MARTÍ TURRÓ.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIÓ PARTICULAR

A LA MARE DE DEU DEL COLL, SUSQUEDA Y OSOR.

DIA 25 D' AGOST DE 1883.

Eran dos quarts de set del dematí quan sortia del *Establiment* d' ayguas picants de *St. Hilari*, ahont, per causa de salut, havia anat á passar una temporada. Mos companys, qu' eran tres, havian eixit de la vila de dit nom una hora avans, y junts, montats en matxos del país, en alegre companyia empenyguérem nostra marxa.

Lo camí segueix frech á frech de la riera, per sota los ombrívols faigs y verms que la vorejan. Dúyam direcció de S. á N. E.: lo matí era hermós, lo cel seré, la hora bona; un fresch ayret de matinada movia l' arbreda, y dins del rieral, una Roqueta carbonera, de tant modest plumall com de bonich cantar, feya més delitosa la anada.

Als sis minuts de sortida atravesárem la riera aygua arreu: havíam fets dos revolts tant comuns en aquell lloch per los grans repeus de las montanyas; havíam seguit un hermós prat plé de bonicas floretas, havíam deixat á l' altra banda la casa de las Illas de baix, per hont passa lo camí de la alterosa muntanya de Sant Miquel de Solterra, y marcant més nostra direcció envers lo Nort, la empenyguérem per la vora esquerra del riu, aixís com avans havíam seguit la dreta.

Sant Miquel se 'ns presentava á nostra vista, á solixent, ab sa ermita dalt, magestuosa, superba y espedada; los cimbells de roca semblavan ferla impossible, y entre sos cayents de bosch s' hi distingían, com á lloch de reposada, las dúas grandiosas *Casas del Borrell y del Solé*, aqueixa última hospital de carlistas en nostra passada guerra.

Contemplárem un xich tant hermós paissatge, y anant seguint, seguint camí, acompanyats pe 'l víu drincar del aygua, rebotent pe 'l mitj d' aquellas rocas, ab vuyt minuts més passárem per *casa de las Illas de baix*, notable per sos seculars noguers, un dels quals fou esqueixat aquest any per una forta bufarada. Semblava aquella inmensa bessa, penjant del arbre, un bras de gegant que volgués impedirnos la anada.

La sortejárem y ab altres vuyt minuts arribávam al enclouament de la Vall, al indret del *molí d' En Buscá*, situat en lloch solitari y feréstech, sota un inmens roquer que, girant la riera, la dirigeix cap á la vall de Osor, per amagada é inaccessible vía.

Agafárem, per direcció oposta á eixa, cap al Nort y comensárem nostra ascensió. Tot lo que havían sigut hermosos prats, frondosas arbredas, poéticas

bagas, se 'ns convertí en pelada terra y pedregosa costa. Sols los continúos zigzags del camí nos las féyan passable.

Passárem després per un planet de conreu, atravessárem entre una costa de grossos castanyers per devant la rica *casa d' En Carbonell* y sa tributaria *la Coma*, y emprement per ferma pujada, guanyárem aviat lo célebre *Coll de Carós*, únich pas de aquella escabrosa montanya y lloch molt freqüentat per paquetares y lladres y per tota la gent que s' alsa en armas. Eran las 7^h 28 minuts. Altura aproximada 800 metres ¹.

Desde aquell punt se descubreix una vista preciosa; pe 'l detrás, fonda, fondíssima, á nostres peus meteixos hi havia la vall que acabávam de deixar, ab lo rieral al mitj, retorcentse en una mar de frescor y verdura; pe 'l devant s' apareixia á nostres ulls un tros de las feréstegas Guillerías, ab la casa del famós Serallonga, ab sas profundas torrenteras, sas estimbadas serras, y al fons lo bullidor Ter encaixonat entre aquella selvatje naturalesa; y coronantho tot, al lluny, llarga y espedada la cinglera de Nostra Senyora del Far, ab sa vistosa punta.

En un dels recons de dit cingle hi apareix lo poble de Rupit, tant posat entre rocas que d' ell se diu per tothom, que per anarhi no s' hi va per mar ni per terra, com aixís també, aludint al molt esfors que s' té de fer pera entrarhi,

Rupit,
poca gana y molt dalit.

Créuhan lo coll diferents camins y lo volta un espés bosch d' alzinas. Per entre ell, cap á má dreta, direcció solixent, seguírem nostre camí, passant prompte per sobre *ca 'N Busquets*, qu' es á la carena de una de tantas serras de las Guillerías, y luego, perdut lo bosch, sols entre mitj de bruchs y falgueras arribárem al *coll de Portabarrada*, altura aproximada 1060 metres.

Lo passárem, y en lloch de seguir la montanya per la banda de las Guillerías, com havíam fet fins allavoras, la emprenguérem per la de la vall d' Osor. A nostra dreta, disputantnos l' altura, se presentava magestuosa la montanya de St. Miquel, per banda oposada á la que la havíam vista; al fons la fértil y ampla vall, ab lo rieral de St. Hilari al mitj sortint de son encaixonat pas, en que s' havia ficat en lo Molí d' En Buscá, y al enfront l' ampla montanya de Sant Gregori, entre Osor y Susqueda. Entre las dúas montanyas s' obría un ample espay de cel brillant y esplendorós que banyava lo baix Empurdá y la Selva.

Després, seguint sempre lo meteix camí, atravessárem lo *coll de St. Benet*. D' ell ne diu la tradició, que s' anomena aixís perque en ell St. Benet lliurá una batalla als moros y 'ls foragitá d' aquella terra; diu també que al cim de la montanya hi hagué un convent dedicat al propi sant, com jencara se n' hi troban restos.

Desde aquell coll s' ovira á la meteixa carena de la montanya, pero ja hai-

¹ Dech las alturas que poso, á mon amich, nostre consoci D. Arthur Osona.

xant, lo Santuari de Nostra Senyora del Coll, que per tot aquell país té tanta anomenada.

Lo camí segueix sempre per entre bruchs y falgueras. Es la única planta que s'hi cria; sembla com si d' aquelles alturas n' haja volgut fugir tota lley d' arbre pera no destorbar la vista del cel que tant pur y bonich s' hi presenta.

La veritat es que l' ànima queda tota parada al veure tanta planta atapahida, revellida y seca; diu que de tants en tants anys s' hi cala foch, pera llen-sarhi després, quan los bruchs rebrotan, los nombrosos remats, que aixís hi troban menjar abundós y tendre.

Es l' únich servey que ditas plantas prestan. Altre empero també n' fan. Com es país de tanta aglà, per los boscos que hi ha abaix, y de tanta castanya, los senglars hi viúhen á tot pasto. Donchs bé, quan los cassadors vólen anar á sa cassa, se posan entre mitj de dits bruchs, de parada, regularment de dos en dos ó de tres en tres y encara ab paradas ben espessas, donchs lo animalot es molt perillós quan se veu massa perseguit y sobre tot si porta alguna ferida; los mossos y algun altre cassador ab tota la récua de gossos, se n' entran als boscos de baix, pe'l capdevall y van empaytant al porch cap amunt, fins qu' arriba als bruchs, que allavoras, los de las paradas comensan la verdadera cas-sera. Es cassa de molt alicient, pero també molt perillosa; per aixó lo cassador que mata un senglar, com á trofeu, si es del país, clava una pota de la bestia en la porta de sa casa. Aixís n' hi ha una en la dalt dita casa del Soler y també en la molt rica del Subirá.

Aixís seguint la baixada, passárem per sobre las *casas d' En Buscá y d' En Rovira* y per fi arribárem al *Santuari de la Mare de Deu del Coll*; eran las 8h 17 m.; havíam estat una hora 47 minuts. Altura aproximada 750 metres ¹.

Situat en la carena meteixa de la montanya, per més que sia en la vertent,

¹ Pera no fer pesada la narració, havém prescindit de marcar minuciosa y detallada-ment (pera utilitat del qui vulga fer una expedició consemblant), lo temps invertit en nos-tra anada. Ara aném á ferho per medi de la següent taula, devent advertir que si bé no es fàcil que cada excursionista hi ocupe lo meteix temps ab tota exactitut que nosaltres, no obs-tant, prenent per punt de comparació una sola de las distancias que posém, podrà calcular lo que ell, ab son pas ó marxa, hi estarà.

PLÁ DEL RIERAL.	{ Del Establiment al pas de la riera. 6 minuts. } { De dit pas á las Illas de baix. 8 » } { Al Molí d' En Buscá. 7 » }	} 21 minuts.					
			PUJADA AL COLL DE CARÓS.	{ Costa. 13 minuts. } { Plana de conreu. 4 » } { Casa Carbonell. 7 » } { De dita casa al Coll de Carós. 10 » }	} 34 »		
						MONTANYA.	{ Al indret de casa Busquets. 4 minuts. } { Al Coll de Portabarrada. 17 » } { Desde dit Coll al de St Benet. 13 » } { Desde ell al Santuari. 18 » }
<hr/>							
ó sia una hora 47 minuts.	107 minuts.	107 minuts.					

al mitj de un planich que forma, gosa lo Santuari del Coll de molt bona vista, cap á las dúas bandas; per aixó ja diúhen los goigs de la Verge:

Estáu en alta montanya
y miráu de totas parts.

Efectivament, per la de tramontana se descubreix lo magestuós cingle del Far, las estimbadas rieras de St. Joan de Fàbregas y de Rupit, y més á la esquerra, cap al ponent, lo Santuari de Mondonys, hospital també dels carlistas en la última guerra; omplenant lo fons del anfitreure, se veu lo caudalós Ter y lo poble de Susqueda; y per la part de mitjdia se gosa de la hermosa Vall de Osor y de las montanyas que la voltan, St. Miquel, Gelats, St. Gregori, etc.

Lo Santuari se compon de una iglesia bastant espayosa unida ab la casa habitació del capellá, que avans ho era dels frares que hi havia, per medi de un pati tancat, que serveix de cementiri, y de una casa, paralela ab aquella, que fan d' hostal; formant casa é iglesia un carreró ab un arch al cap de vall, hont se coneix que ab lo temps hi degué haver alguna porta pera tancarho.

La iglesia es d' estil románich y tota ella de pedra; desde sa meytat cap avall está plena de retaules, la major part referents á la guerra carlista; proba de lo molt que allí van dominarhi: en cap d' ells hi brilla l' art. La meytat superior está plena de ciris, alguns de ben grossos, penjats per las parets. Tot aixó mostra la molta devoció que hi há, y efectivament, es un gros las comitivas que contínuament hi arriban, y no s' hi pot anar may, sobre tot al estiu y tardor, que no s' troben per lo camí llargas currúas de visitants.

També al entrarhi, gayre bé al costat meteix de la porta, á mà dreta, hi ha penjadas unas grossas cadenas ab sas argollas en sos cinch caps; solsament lo véurelas dona feresa, y més, pensant que hi haja hagut home que ha tingut de durlas. Diu la tradició qu' eran de un cristiá esclau á Morería, qui en mitj de sas penas invocá de tot cor á la Verge del Coll, y eixa va lliurarlo; com que l' endemá al matí, va trobarse, ab sas cadenas y tot, pero soltas, á casa seva, y en agrahiment ne feu presentalla á la Verge.

Diu també la tradició que l' exércit de Carlemany passá dúas voltas per allí, anant de Girona á Vich, pera desallotjar d' eixa los moros; que D. Benet de Cabrera (si bé que l' poble, ab son esperit religiós, diu que fou St. Benet), va ésser lo encarregat de perseguirlos per aquella encontrada, y que haventlos trobat un día en aquell lloch los hi lliurá batalla, tenint la desgracia de rebre grossa ferida al coll que l' posá en perill imminent de la vida, més que invocant desseguida á la Verge Santíssima se sentí del tot guarit, y al matí següent, tornant á lliurar la batalla, vencé tant als moros que 'ls desallotjá pera sempre més d' aquellas terras.

Diu també que, agrahit D. Benet á tant singular gracia, volgué aixecar en dit punt un Santuari á la Verge Santíssima y maná pujarhi pedra; que la deixáren allí á la nit, mes que al matí següent trobáren la paret feta, y que aixís succehí cada dematí, fins que fou acabada la iglesia; y era que 'ls àngels del Senyor á bella nit la construhían.

Sembla que D. Benet, pera lo servey de la meteixa, aná á trobar al Abad del Monastir de Amer, qui hi enviá varios Monjos, y diu la historia qu' eixos hi estären fins al any 1482.

La Verge, posada al altar major ab lo Jesús al bras, va vestida, y té un camaril al detrás per hont pot anarse á besarli la má. La imatge antiga, avuy encara existent, era tota de fusta sens vestimentas que la enlletgissen, mes sembla que en lo sigle passat la trobären massa vella, y la cambiären per la actual. En la Sagristía s' hi vénen anells, creus, medallas, midas de la Mare de Deu y un llibret en setsé, de quinze páginas, titolat «Relació histórica de la fundació de la Capella erigida en honor de María Santíssima, baix lo títol del Coll de Osor, en lo bisbat de Vich»; imprés en 1880 á casa la Viuda y fill de J. Valls, de dita ciutat, Plassa Major.

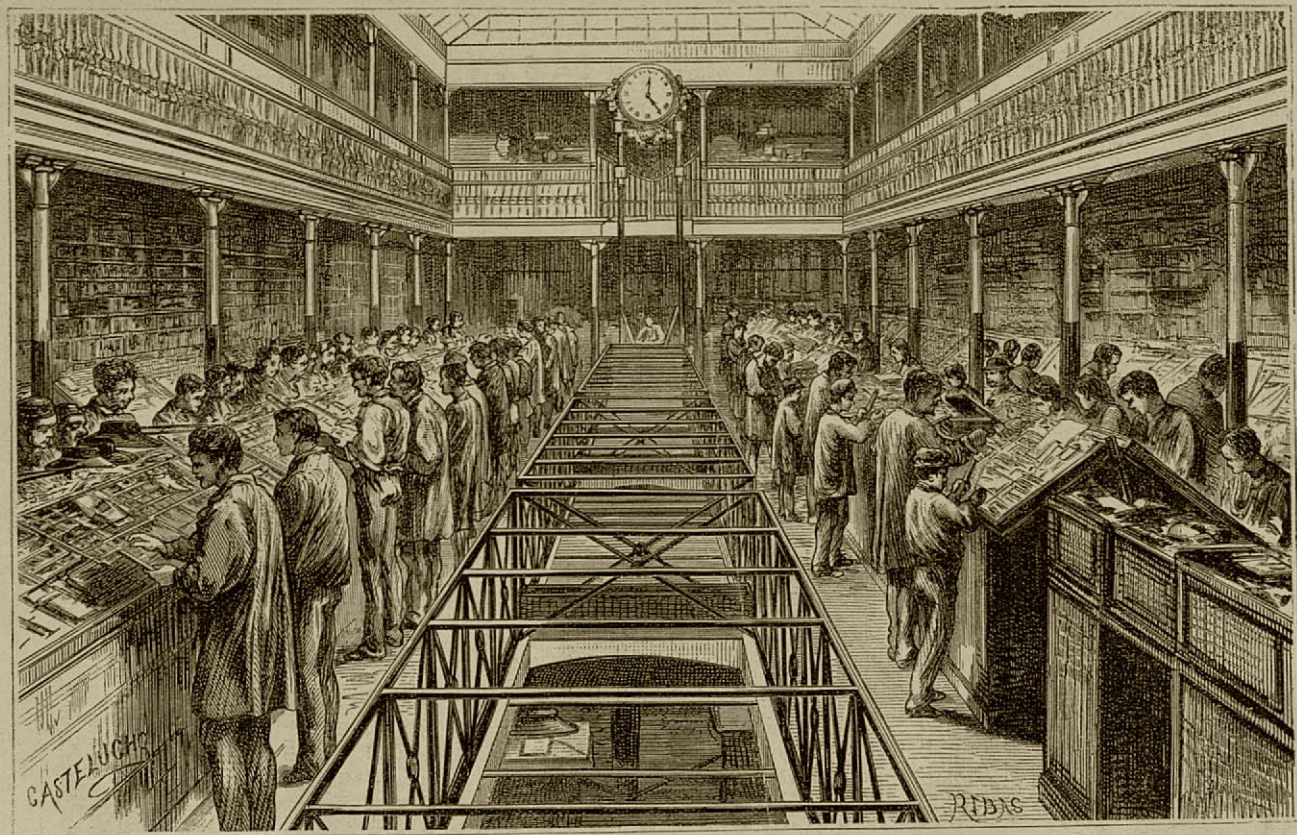
Esmorzárem en dita casa, que fa d' hostel, y encara que senzillament, pot menjars'hi, donchs que cada dematí hi portan vituallas desde Osor. Lo ví val més portarlo, perque l' que vénen allí es molt petit, á causa de lo molt fredosas que son aquellas terras. No'ns van comosar.

Després nos en anárem pe'l cantó oposat al que hi havíam entrat, aixó es, per lo carreró que forman lo hostel y la iglesia y per sota l' pont que per capdevall uneix á abdúas. Sortit lo portal, se troba un replanich hont hi ha una plasseta quadrada ab baranas á sos quatre costats, hont hi posavan los carlistas sas atalayas ó centinellas y de la que la artillería d' exércit desde l' fondo de Susqueda més de dúas vegadas los en arribá á treure; proba de la bona punteria de nostres artillers, puig qu' es cosa que gayre bé s' tindria per impossible, ja per lo lluny qu' es, ja per la molta arbreda que de aquella població lo amaga.

Com tot aquell terreno es tant escabrós, no es estrany que los carlistas hi campessen sempre á llurs glorias. Qui hi corria molt era En Miret, qui tenia lo quartel general á Susqueda, y qual batalló era format, en sa major part, de gent de la encontrada. Diu qu' era un batalló molt valent perque l' cabecilla treya á tots los qui mostrávan cobardía. A pesar de tot, no pogué lliurarse dit batalló de ser copat per las tropas; fou en lo últim de la guerra, quan los partidaris de D. Carlos ja anavan de capa cayguda, y va tenir lloch en lo Santuari del Coll. Bé es cert que segons contan la gent del país, va ser alló per venda, y quan ja no l' manava En Miret, que si no, no hauria succehit. Va sortir lo batalló un cap-vespre de St. Hilari, y espiantlo la tropa, lo va sorprendre á la matinada: sols va salvarse la companyía formada tota de minyons de aquella vila y tres ó quatre carlistas més que saltären per las finestras del Santuari: tots los demés fóren fets presoners.

Súrten d' aquella plasseta dos camins: un cap á má dreta, direcció E. que dú á Osor, y altre cap á má esquerra, direcció N. que dú á Susqueda.

Pera fer una expedició de un sol día val més baixar cap al primer puesto, donchs que fent la volta per Susqueda lo camí es massa cansat y llarch. Pera anar á Osor se passa pe'l Coll de Nafié, que dista un quart escás d' hora y s' baixa cap al plá.

ESTABLIMENT TIPOGRÀFICH DELS SRS. SUCCESSORS DE N. RAMIREZ Y C.^a.—Vista de la planta baixa: secció de caixas (V pl. 3).

Nosaltres volíam fer la passejada un xich més llarga y agafarem lo camí de la esquerra cap á Susqueda.

Eran las 10^h 40 ms. quan empenguèrem la marxa. Nos estimàrem més fer lo camí á peu, per lo pedregosa y dreta qu'era la baixada. A mitja costa, efecte de la calor que feya, dos dels expedicionaris reculàren pera anar directament cap á Osor; los altres dos continuàrem.

La naturalesa cambiá d'aspecte; á aquella espessadat de bruchs sechs y revellits, hi succehíren frondosos castanyers, cada volta més espessos y gemats. A baix lo plá s'hi extenia una catifa de verdor, y quan hi fórem, agafant per un caminet entre la montanya y lo regadiu anàrem á parar á la rica *pagesia de Rocas aubas*, en la qual hi trobàrem bon agassajo y bona fresca. Eran las 11^h 32 ms.

Es una casa grandíssima ab bonas salas y cambras y ab un terrat y galería, desde 'ls quals se domina tot lo plá de conreu fins arribar al Ter, y al altre cantó d'est lo poble de Susqueda entre dit riu y la riera de Fábregas. Per la part de davant se descubreix tota la castanyeda enfilantse per la montanya, y es tant productiva, com qu'en lo temps de las castanyas los hi es precis als amos valerse de donas forasteras pera aplegarlas.

Hi ha pobles aquí en Catalunya que conservan encara llurs aficions á la vida errant ó nómada, com la que sens dubte tinguèren llurs progenitors. Un d'ells son tots los poblats que compónen lo terme de Labansa en las montanyas de prop la Seu d'Urgell. No fan més que dúas cullitas al any, una de blat y altra de patatas. Y una vegada han feta la sembra, los homes se n' van cap á Andorra, compran tabaco negre y ab lo paquet á la espatlla, atravéssan la ratlla altra volta cap á Espanya, y per camins extraviats, burlant la vigilancia dels carabiners, baixan fins al plá á fer lo contrabando, ó com ne diuhen, de paquetayres. Las donas, totas las que póden, se n' van per didas, y las que no, s' acoblan en parellas y se n' van á recórrer las terras de Girona, Empurdá, de Vich, Vallés y demás terra plana, venent pega, trementina, oli de Ginebra y devegadas tinta y també tabaco negre. Regularment, una de las dúas lloga á l' altra, la de més edat á la més joveneta, á la qui ensinestra en aquella vida: lo preu de lloguer de tota la temporada son quatre pessetas. Súrten per Tots Sants y tornan per Pásqua, y aixís corren tot l' hivern, malmenjadas y dormintne per las pallissas. Devegadas al etzar se troban dúas parellas; s' assentan en algun marge ó al mitj de un bosch, se contan llurs impressions y fatigas, y luego descompartintse cadescuna tira per sa banda, fins á tornarse á trobar en lo poble. Altras donas, regularment las noyas, se aconvoyan en grans collas y se n' van á la cullita de la castanya. Pera aixó marxan lo segon diumenge de Octubre, ó sia l' día del Roser de tot lo mon, qu' es festa major de Labansa, y á peu se n' van regularment cap á St. Hilari. L' endemá de serhi súrtlen al matí á plassa, hi acúden los pagesos, y escullint d' entre ellas, se n' dúhen lo convoy cap á la pagesía. Avans era més que ara; avuy moltas preferéixen anar á servir durant l' hivern á llunyanas ciutats, aixís d' Espanya com de França.

Un dels pagesos més rics que hi anava era l' de Rocasaubas. Precisament m' ho ha contat una dona de las que cada any hi era llogada, y diu qu' era bonich veure sota d' aquelles frondosas castanyedas tanta cullidora moventse d' un cantó al altre, ensacant tot arreu y cantant cançons de la terra. Al dematí sortían boy fosch; dúyan pera esmorzar cadescuna una seva y entre totas un corn, ó banya de bou, ab sal pera amanir aquella. Al mitj día los hi donavan una olla ab carbassa y aygua, un poch de sagí y farina que ho còhian allí meteix y era l' seu dinar; y ab tant frugal vida, regalantse de tant en tant ab alguna castanya, arribávan al vespre, hont al voltant de la llar comensava la ensacada. Al un cantó hi posavan las més grossas, bonas pera vendre lo día de Tots Sants; á un altre las mitjanas y á una altra banda las més neulidas y xicas, que com unas y altras també anavan á la venda, ménos unas quantas, barrejadas, que s' guardan pera l' hivern, á qual efecte fan un sot ben fondo á terra y las hi colgan ab pelló y tot, y lo tapan ab forsa fullaraca y brosta, y quan al hivern vólen menjar castanyas tendras, no fan més que destapar un xich lo clot y tréuhen las que vólen, que semblan com cullidas del arbre. Aixís meteix ho fan ab las patatas. No de altre modo los pobles de la antiga Germania, segons Tácito en son llibre «*De situ, moribus, populisque Germaniæ libellus*» recullían llurs fruyts al hivern pera trobarlos frescos y tendres quan tornavan de llurs correrías. M' he detingut un poch en eixa digressió per lo curiós de sas notícias.

A las 11^h 55^m sortírem de tant agradable casa, no sens moltes ofertes y agassajo. Feya un sol que talment estabornia. Situat tot alló en una vall fonda y tancada per totas bandes, no hi passa un alé d' ayre y crech bé lo que díuhen qu' en aquell plá segan lo blat é hi arriban las fruytas molt més avans qu' en lo de Barcelona.

Atravessàrem uns camps de blat de moro, seguírem una mica per la vora del Ter, y donant una volta, atravessàrem lo pont de quatre archs y entràrem á *Susqueda*. Hi estiguérem molt poca estona com que ni descavalcàrem, donchs lo temps se 'ns anava fent curt. Segons l' últim cens de població, publicat per l' Institut geogràfic estadístich, té 809 habitants. Perteneix á la provincia de Girona, jutjat de Santa Coloma de Farnés y bisbat de Vich.

Retornàrem per lo meteix camí fins al pont y emprenguérem la pujada per vora una torrentera bastant escabrosa, del peu de la montanya de St. Gregori cap al *coll de Nafré*, que divideix la vall de *Susqueda* de la de *Osor*. Altura aproximada 600 metros. Eran la 1^h 11 minuts.

Desde allí comensàrem la baixada, tant dreta com havia estat la pujada. Al cinch minuts y entre mitj de boscos passàrem per la *capella de Nostra Senyora del Part* y als 46 minuts, aixó es, á la 1^h 57, després de haver atravesat bons camps de conreu en que hi abunda molt l' aygua, arribàrem á la vila de *Osor*.

Havíam anat bastant depressa, donchs que de *Susqueda* sols hi estàrem 1^h y 34^m quan s' hi contan ben bé dúas horas.

Allí trobàrem nostres dos companys. Ab ells dinàrem al Hostal de 'ca 'N Ca-

sas al costat meteix del pont de la riera de St. Hilari. Es un hostel en que fan al ensempls de tenda y botiga de robas, y porta tot lo seguit de la població, aixó es, de marasme y calma. Nos donáren un dinar modest y no 'ns composáren. Dada la població no podíam esperar més, donchs que sembla que visca encara en plena edad mitjana. Hi ha moltes cases antigüas y bastant típicas, algunas ab finestral gótics y altrás ab finestral del Renaixement, y al costat de la iglesia una torre quadrada, tota de pedra, de dita época. Apesar de sa deixadés, qu'es molta, es població digna d' ésser visitada. Compta, segons l' últim dit cens, 1224 vehins.

La divideix la dalt referida riera de St. Hilari, unintra un bonich pont d' una gran arcada. Lo cantó de la Iglesia, á má dreta d' aquella, es lo més antich; l'altre té ja algunas cases modernas. Entre ellas n'hi va'm veure una ab un rellotje de sol, sota lo qual hi ha pintada la següent llegenda:

Vida l' sol m' ha de doná
y sens ombra no sería;
me preguntas cada día
y responch sense parlá.

Hi va haver una época en que fou molta costum posar alguna inscripció al peu dels rellotges de sol. Encara me n' recordo de una que n' havia á Molins de Rey, en un rellotje pintat detrás de la paret de la iglesia, d' una concisió terrible; deya sols eixas tétricas paraulas:

Time unam.

Aixó es, tem una d' eixas horas, una incerta, porque en ella t' vindrá la mort.

A las 4^h 45^m, sortírem d' Osor, no sens haver anat avans á pendre café á casa de un francés que, desde la última guerra, quan s' escau fa de cafeter, y qui s' guanya la vida sols fent pipas ab los bruchs d' aquellas montanyas.

Passárem per devant de l' Iglesia, y agafant la direcció O., comensárem á pujar per sobre uns hortets, vorers d' un torrent que passa pe 'l costat meteix d' Osor y li dona bona aygua y arribant als 15 minuts á ca 'N Ripoll d' Osor, hont hi ha un desmay grossíssim, potser com cap altre, donchs que arriba á fer al dessota seu com una verdadera plassa.

Ab 15 minuts més y pujant sempre, arribárem á una бага d' avellaners, de propietat d' En Culi de St. Hilari, que es delitósíssima, d' hont, agafant una dressera pera guanyar temps, anárem á parar als 14 minuts á la casa anomenada *Riva de vall*. Després seguírem pujant y als 8 minuts éram á la *Riva de dalt*. Allí descavalcárem una mica pere beure aygua. Eran las 5^h 30 minuts.

Als 20 minuts tornárem á emprendre la marxa, y á las 6^h 16, ó sia als 26 minuts, arribárem á dalt del *Coll de la Creu de Llevanyas*, en la montanya de St. Miquel de Solterra.

Regularment no es aquest lo camí que s' fa desde Osor pera anar á St. Hilari; es una pujada massa dreta. Aixís com nosaltres havíam agafat per la dreta del dalt dit torrent, s' agafa per la esquerra, y s' puja cap á la montanya de Gelats, sent lo camí més planer pero més llarch.

Al ser á la Riva de dalt, si s' vol beure de una aygua més bona y fresca que

la que allí hi ha, se baixa una mica cap al torrent, se puja per unas bagas cap á l'altra banda, qu' es la dita serra de Gelats, y aprop de una casa que ab dos ó tres camps está tota voltada de baga, y que n' diuhen la Atalaya d' En Ver-neda, s' hi troba una font riquíssima.

Quan fórem á dalt del Coll de la Creu de Llevanyas se 'ns presentá á nostra vista una gran extensió d' horisont ab lo sol ponent per detrás del magestuós Montseny, espectacle magnífich que 'ns feu deturar una estona.

A n' aquelles alturas sols s' hi cria la fálguera y l' bruch. Luego comen-sárem á baixar, passant per *casa'n Plá*, fins á ser al fondo de un torrent, hont hi ha la *font del Gabaig*. Anant de dret á dret, y pujant una costa, se va direc-tament á St. Hilari passant per ca 'N Calabrés, Las Clotas y Ca 'l Sastre.

Nosaltres, pera deixarme á mí al Establiment, tombàrem á la dreta, direcció S.O., y atravessat lo torrent, pujàrem per un bosch de alzinas, ó Aulet, com allí n' diuhen, fins al *Coll de Serra d'Euras*. Era ja fosch quan hi arribàrem. Desde ell comensàrem á baixar cap á trobar lo camí per hont havíam comensat nostra marxa, al costat meteix de la riera de St. Hilari, passant per sobre meteix de la teulada de la *casa de Serra d'Euras* y anant á sortir al *prat de las Illas de dalt*.

Havíam donat la volta entera á la grandiosa montanya de St. Miquel; la havíam comensada passantli pe 'l enfront y, seguintla per sa vertent N., la ha-víam voltada pe'l detrás, desde l' Coll á Osor; la havíam atravessada, de retorn, per sa vertent S. y tornávam á ésser á sa part devantera.

Desde las Illas ab poca estona fórem al Establiment d' ayguas picantas. Era las 8h, completament á las foscs.

Prenguí comiat de mos companys y me n' aní á descansar de tant llarga ca-minada. A n' ells encara 'ls hi restá una hora de camí pera arribar á St. Hilari ¹.

FRANCISCO DE S. MASPONS Y LABRÓS.

1

Itinerari.

BAIXADA.	{ De Nostra Senyora del Coll á Coll de Nafre. 15 m. }	} 1 ^h 6 m.
	{ De Coll de Nafre á la capella de N. ^a S. ^a del Part. 5 » }	
	{ D' aqueixa á Osor. 46 » }	
PUJADA.	{ De Osor á ca 'N Ripoll. 15 m. }	} 1 ^h 11 m.
	{ De ca 'N Ripoll á la baga d' En Culi. 15 » }	
	{ D' eixa á la Riva de Vall. 13 » }	
	{ De la Riva de Vall á la de Dalt. 8 » }	
	{ D' eixa al Coll de la Creu de Llevanyas. 20 » }	
BAIXADA.	{ De dit Coll á ca 'N Plá. 10 m. }	} 0 ^h 28 m.
	{ A baix del torrent. 11 » }	
	{ A la font del Gabaig. 7 » }	
PUJADA.	{ D' ella al Coll de Serra d' Euras. 33 m. }	} 1 ^h 19 m.
BAIXADA.	{ Del Coll á la casa del dit nom. 6 » }	
	{ A las Illas de dalt. 28 » }	
	{ Al Establiment. 12 » }	
		244 » = 4 ^h 4 m.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA.

XV.

DE TRILLO Á CERECEDA, PASSANT PER VIANA Y LA PUERTA.

(Continuació.—V. n.ºs 61 y 62, pl. 222).

Aquesta tradició me n' recorda un' altra de Huerta-Pelayo, vila situada en la vora dreta del Tajo una mica més amunt de Huerta Hernando.

En la roca de la vora dreta del riu, tocant al pont de Tagüenza, hi ha dos forats y en la roca de la vora esquerra una esquerra. Los habitants de aquell país expliquen aquelles senyals de la següent original manera: en una de las batallas contra 'ls moros, á que Santiago era tant aficionat, aquest Sant, portat de son entusiasme bélich, saltá l' riu, deixant las ferraduras de son caball impresas en la vora dreta, y doná tal cop de sable á un dels moros, que no sols lo partí á n' ell en dos, sino que tallá fins la roca de la vora esquerra damunt de la qual estava.

També en Canales del Ducado ténen las sevas petjadas y la seva tradició, pero aquesta es encara més original per los profons coneixements que suposa en geografia.

En lo barranch de la Hoz y en un indret anomenat lo *salt* (salto) hi ha una pila de clotets en la roca, clotets que 'ls de Canales anomenan las *petjadas de la Verge* y quina formació expliquen de la següent manera: Quan la Verge fugí ab l' infant Jesús y Sant Joseph de Jerusalem cap á Egipte, passá per Canales (sens dupte pera fer dressera), y al arribar al barranch de la Hoz, lo vol de una perdiu espantá á la somera que portava á la Verge. Aquesta caygué á terra, cayentli al meteix temps l' infant que portava als brassos. Al sentir tant dolsa carga, la roca s' estobá de tal modo que quedáren marcadas en ella las petjadas de la Verge, del Nen Jesús (que encara que anava ab volquers, se posá á caminar com un home), de Sant Joseph y de la *Somera*. Las petjadas de aquesta van en sentit contrari á las dels demés, mes no per aixó s' apuran los de Canales, ans bé han trobat una explicació molt senzilla pera aquest fet: ¡la burra anava ferrada al revés pera que l' rey Herodes perdés la pista dels fugitius!

Mes deixémnos ja de petjadas y torném á Viana.

Arribat al hostal, després de fer donar un pinso á la caballería, pregunto á l' hostalera si sería fácil veure la iglesia, porque es de advertir que en tots aquestos pobles, las iglesias no son obertas mes que en lo moment de dir la missa al dematí y l' rosari á la tarde. La dona, tafanera com la major part de las de sa professió, m' pregunta qué hi vull fer á la iglesia y jo li responch senzillament que desitjo veure si hi ha res de bó.

La hostalera se n' vá, s-gons diu, á buscar al sagristá y, al cap de una llarga estona, torna sola.

—¿Y l' sagristá? li pregunto.

—Ara vindrá, m' respon ella.

Mentres l' hostalera ha anat á buscar al sagristá, jo he enviat un dels dos peons que m' acompanyan, xicot aragonés de 18 anys, á cambiar una moneda á fi de tenir menuts pera donar propina al qui m' ensenyés la iglesia, perque es de advertir qu' en aquest país la propina es una obligació.

Me cansava ja d' esperar quan arriba un home y, mirantme de cap á peus, me diu que no m' pot ensenyar la iglesia sense permís del rector y que aquest es á dir misa á Villaescusa.

Es de advertir que mon vestuari s' compon de polaynas de panyo, jech larch, gorra de pell y del clássich capot de montanya propi dels castellans.

CELS GOMIS.

(Seguirá).

SECCIÓ BIBLIOGRÁFICA.

Discurso que en el acto de la solemne distribución de premios del Certámen celebrado por la ASOCIACIÓN LITERARIA DE GERONA, leyó el dia 1.º de Noviembre de 1883 el presidente de la misma D. Pedro Alsius y Torrent.—Gerona, Imp. de Pac. Torres. 1883.

Ab aquest títol havém tingut lo gust de rebre un fascícul de nostre il·lustrat consoci, delegat á Banyolas, D. Pere Alsius. Va acompanyat de un *quadro paleontológich de la provincia de Girona*, que conté preciosas noticias sobre 'ls indrets en que s' han trobat objectes pertanyents als primers temps de nostra historia, y á la Edat de pedra en aquella provincia, noticias utilíssimas pera tots los qui s' dedican al estudi dels orígens de nostra nacionalitat, aixís com al de la prehistoria y paleontología.

Per sa molta importancia pera l' pervindre de la Ciencia paleontológica en nostre país, nos permetrém copiar unas quantas ratllas de aquest fascícul y fer una observació al Sr. Alsius y als qui com ell se dedican al estudi de aquesta ciencia.

Las ratllas son aquestas: «Sin faltar á los preceptos que hoy consigna en sus leyes la paleontología, no puede llevarse á la época terciaria la aparición de la especie humana; lo que parece confirmar la carencia de monumentos prehistóricos en las capas geológicas del indicado terreno, pues la sana crítica ha negado el carácter de tales á los muchos que deficientes observaciones pretendían hacer pasar como á irrecusables: con todo, en ellas han descubierto avisados geólogos objetos que parece presuponen la existencia de seres inteligentes; verdadera nebulosa de la ciencia, no por todos reconocida, etc., etc.»

La observació es la següent: en las ratllas que posém de cursiva hi veyém una veritable contradicció ab las anteriores, y 'ns sembla que ja es hora de *deixar á un costat las ideas preconcebudas y estudiar los fets* sense por de ferir á tals

ó quals creencias; nos sembla qu' es arribat lo temps d' estudiar aquella *nebulosa de la ciencia* y veure si trobém en ella un mon de ideas novas, del meteix modo que, estudiant las nebulosas del espay, hi hem trobat una infinitat de mons, quina existencia may havíam sospitat. En una paraula, creyém que l' home científich no deu deixar á un costat los fets que l' destorban pera probar tal ó qual tésis, sino que deu estudiarlos per més que d' aquest estudi se n' deduhescan forsosament conseqüencias diametralment oposadas á las que ell pretengués establir.—C. G.

REVISTA DE PERIÓDICHS.

CRÓNICA CIENTÍFICA, de Barcelona.—(N.º 146 y 147). *Plantas espontáneas en los alrededores de Caldetas*, per D. Ramon Masferrer.

LA ILUSTRACIÓ CATALANA, de id.—(N.º 102). *Barcelona antigua* (dos grabats).—(N.º 103). *Sant Benet de Bages, Lo pont nou de St. Sadurn de Noya, Barcelona antigua*.

REVISTA DE GERONA.—(N.º 1, any IX). *Tapiç notable de la Catedral de Gerona*, per D. Enrich Claudi Girbal.—*Catalanes ilustres; el cardenal Margarit*, per D. Emili Grahit.

BUTLLETÍ MENSUAL DE LA DELEGACIÓ DE LA A. E. C. EN TARRAGONA.—(N.º 1, Janer 1884). *Excursió á la conca del Francolí*, per D. Joaquim Bordons Wehrle.

LA VEU DE MONTSERRAT, de Vich.—(N.º 2, any VII.) *Recorts de la costa d' Africa*, per D. J. Verdaguier, Pbre.—(N.º 3 y 4). *Visitas reals á Poblet*, per D. Joseph Torras y Bages, Pbre.

BOLETIN DE LA INSTITUCION LIBRE DE LA ENSEÑANZA, de Madrid.—(N.º 166). *Influencia de los fueros pirenaicos en la constitucion inglesa*, per lo Rev. Wentworth Webster.—(N.º 167.) *La piedra escrita de Sierra de Quintana y las antigüas pinturas rojas de la Península*, per D. S. Calderon.

BOLETIN DE LA REAL ACADEMIA DE BELLAS ARTES DE S. FERNANDO, de id.—(Any 1884, Janer) *La colección de estampas de la Biblioteca del Monasterio de S. Lorenzo*.

REVUE DES LANGUES ROMANES, de Montpellier.—(Janer 1884). *Les poëtes de la langue d'oc. I. W.-Cb. Bonaparte-Wyse*, per Frédéric Donnadieu.

BULLETIN MENSUEL DU CLUB ALPIN FRANÇAIS.—(Janer 1884). *Caravane da l'Institution de Notre-Dame des Minimes, á Lyon*, per Pere Bauron.

ÖSTERREICHISCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Viena.—(1er Janer 1884.) *Wetterläuten und Wettersegnen in Tirol*, per J. C. Maurer.—(15 Janer.) *Sagen von St. Georgen am Längsee in Kärnten*, pe'l Dr. Pogatschnigg.

DER TOURIST, de id.—(1er Janer 1884). *Die Entstehung der Gebirge*, per Anton Rzehal.—(15 Janer). *Verkehr und Reisen in alter und neuer Zeit*, per Frederich de Hellwald.

ÖSTERREICHISCHE ALPEN-ZEITUNG, de id.—(Janer 1884). *Der Ortler* (3,905 m.), per Juli Meurer.—R. A. S.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

PERIÓDICHS.—Llista dels ques' rében á cambi en la Biblioteca de la Associació:
NACIONALS.—BARCELONA.—*La Antigua Union*; *L' Art del Pagés*; *L' Avenç*;
Boletín de la Asociación de aficionados á la caza y pesca; *Id. del Ateneo Barce-*
lonés; *Id. del Circulo de la Juventud Mercantil*; *Centro Industrial de Cataluña*;
La Crónica científica; *El Eco de la Produccion*; *L' Excursionista*; *El Fomento de*
la Marina; *Id. de la Produccion Española*; *La Gaceta de la Industria y de las*
Invençiones; *La Ilustracion catalana*; *El Monitor de primera enseñanza*; *El*
Restaurador Farmacéutico; *Revista Administrativa*; *Id. del Centro agronómico*
catalán; *Idem del Instituto agrícola catalan de S. Isidro*; *Id. Popular*; *Id. Tec-*
nológico-industrial; y *La Union de los Contribuyentes*.—Total: 22.

CATALUNYA.—*El Eco de Badalona*; *El Bergadan*, y *La Reforma Bergada-*
na, de Berga; *Revista «El Aceite Roux,»* de Figueras; *Revista de Gerona*; *La*
Voç del llano, de Gracia; *La Montaña*, de Manresa; *El Semanario de Ma-*
taró; *El Montsacopa*, de Olot; *Revista del Centro de lectura*, de Reus; *El Rubi-*
nense, de Rubí; *El Ateneo Tarraconense de la clase obrera*, de Tarragona; *El*
Semanario de Tortosa; *El Eco de Tarrasa*; *La Veu del Montserrat*, de Vich; *El*
Labriego, de Vilafranca del Panadés; y *Boletín del Ateneo de Villanueva y Gel-*
trú.—Total: 17.

ALTRAS PROVINCIAS.—*Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San*
Fernando, *Boletín de la Institucion libre de enseñanza* y *Boletín de la Sociedad*
geográfica, de Madrid; *La Ignorancia*, de Palma de Mallorca; *Revista Euskara*,
de Pamplona; *El Folk-Lore Andaluz*, de Sevilla; y *La Crónica Médica*, de Va-
lencia.—Total: 7.

EXTRANGERS.—PORTUGAL: *Revista de Estudos livres*, de Lisboa; y *A Ver-*
dade, de Thomar.

FRANÇA: *Bulletin du Canal interoceanique*; *Bulletin mensuel du Club Alpin*
Français; *L'Echo des Touristes*, *Gazette des Touristes*, *Journal du Ciel* y *Revista*
del Mundo latino, de París; *Bulletin de la Section du Sud-Ouest du Club Alpin*
Français, de Burdeos; *Bulletin de la Section de Provence du Club Alpin*
Français, de Marsella; y *Bulletin de la Société de Géographie de Toulouse*.

ITALIA: *Bollettino decadico della Associazione meteorologica italiana*, y *Bo-*
llettino mensuale della Associazione meteorologica italiana, de Turin; *Bollettino*
della Società africana d' Italia; y *L' Esplorazione*, de Nápoles; y *Rivista Al-*
pina Italiana, periodico mensile del Club alpino italiano, de Florencia.

SUISSA: *L' Echo des Alpes*, de Ginebra; *Itinéraire du Club Alpin Suisse*
pour 1882, 1883 y 1884, de Lausanne; y *Jahrbuch des Schweizer-Alpen Club* y
Jahresbericht der Geographischen Gesellschaft, de Berna.

AUSTRIA: *Annuario del 1882-83 della Società degli alpinisti Tridentini*, de
Rovereto; *Mittheilungen des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins* y
Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins, de Salzburg; *Oest-*
errische Alpenzeitung, *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, *Mittheilungen*

der Section für Höhlenkunde des Oesterreichischen Touristen-Club y Der Tourist, de Viena.

ALEMANIA: *Bericht des Vereines für Naturkunde zu Cassel*, de Cassel; *Deutsche Touristen-Zeitung*, de Frankfurt a. M.; y *Ueber Berg und Thal*, de Dresde.

INGLATERRA: *The Alpine Journal*, de Londres.

ESTATS UNITS: *Appalachia*, de Boston.—Total: 33.—Total general: 79.

INVITACIONS.—Havém rebut ab agraïment las següents: de la «Associació catalanista d'excursions científicas» pera la sessió inaugural del dia 10 del corrent; de la «Sociedad económica Barcelonesa de Amigos del País», pera la sessió de premis á la virtud, lo dia 15; de la «Academia de Derecho» pera la sessió inaugural del 22; del «Centro Naval Español» pera la sessió solemne del 27; y del «Club Alpino Italiano» pera lo Congrès Alpi internacional que ha de celebrarse á Turin en Agost prop vinent.

CERTÁMEN.—Segons Circular que tenim á la vista, lo Club Alpi Suís ha obert un certámen pera premiar la obra que mellor tracte del següent punt: «dels perills que pòden oferir las ascensions, grans ó petites, y dels mellors medis d'evitarlos ó de disminuir las probabilitats de un accident.» Lo premi es de 400 franchs, lo terme de presentació fineix en 1er de Juny de 1884 y las obras han d'ésser escritas en francés ó alemany.

PROJECTE D'ESTATUTS PERA LOS CONGRESSOS ALPINS INTERNACIONALS.—Lo Club Alpi Austríach nos passá á informe lo projecte d'estatuts que tracta de presentar en lo prop vinent Congrès Alpi internacional de Turin. La Junta Directiva de nostra Associació nombrá pera evacuar lo informe als Srs. Almirall y Arabia, qui introduhren importants variacions en lo projecte, dirigidas totas á reservar los drets que podém tenir las associacions que no 'ns nomeném alpines á tenir representació en tals assambleas.

DECRET IMPORTANT.—Ho es lo donat en Desembre prop passat per lo Ministeri de Foment creant una Comissió ab l'encárrech de presentar al ministre las bases de una lley de conservació de las antigüetats espanyolas. Las bases mereixen un aplauso. Ara falta que la Comissió formule aviat son projecte y sobre tot que aquest se compleixi.

DONATIUS PERA LO MUSEO Y LA BIBLIOTECA.

PERIÓDICHS NOUS.—Havém rebut y corresponém ab lo cambi: la *Gaceta de la produccion lanera*, de Tarrassa; y *El Comercio Ibérico*, de Madrid.

MUSEO.—Segueix la llista de douatius.

De D. Cels Gomis: Varios exemplars *fòssils* de Figueras y St. Miquel de la Barca, compostos de *Ostreas*, *Pectens*, *Cardiums*, *Terebrátulas*, *Nummulites*, *Belemnites* y altres pendents de classificació; 9 ex. d'*ágalas* ab variats bustos al relleu (camafeos); 1 *esmail sobre coure* representant un pas de la vida de Jesucrist; y varios *documents*, entre ells una llicencia pera confessar, expedida en

Roma l' any 1831 per lo Cardenal de Gregorio al Abad del Convent de Sant Victorian, ab una importantíssima nota manuscrita.

De D. Ricart Margall, delegat á Figueras: 1 M. S. de 1822; *Contrapás llarch ab los seguits pera ballar bé.*

De D. Eussebi Mas y Riera: una hermosa *col·lecció ornitológica d' ous.*

De D. Raymond Oñós y Arenas: Varios fragments de *cerámica romana* trobats en la propietat de D. Jaime Lloreda, en Llinás del Vallés (molt aprop s' han trobat trossos de mosáich y monedas de plata del emperador Adrià.)

ERRATA: en la pl. 252, r. 39 del BUTLLETÍ, hont diu 1871, ha de dir 1771.

BIBLIOTECA.—Continúa la llista de donatius rebuts:

De la «Real Academia de Buenas Letras de Barcelona»; un fasc. *Ortografía de la lengua catalana*, per la meteixa—Barcelona, Jepús, 1884.

De la «Real Academia de ciencias naturales y artes de Barcelona»: 1 fasc. *Acta de la sesión inaugural celebrada el 14 de Octubre de 1883*—Barcelona, J. Jepús, 1883.

De D. Pere Alsius y Torrent, delegat á Banyolas: 1 fasc. *Discurso que en el acto de la solemne distribución de premios del certámen celebrado por la Asociación literaria de Gerona leyó el día 1.º de Noviembre del año 1883 el presidente de la misma, D. Pedro Alsius y Torrent*—Gerona, P. Torres, 1883.

De D. Ramon Arabía y Solanas; un fasc. *Necrologia del Excmo. Sr. D. Frederich Ricart y Gibert*—Barcelona, P. Giró, 1884.

De la «Associació Catalanista d' excursions científicas»; dos fasc. *Memorias*, vol. VII (1883), plechs 4, 5 y 6; *Acta de la sessió pública inaugural del any 1884*—Barcelona, Est. de la Renaixensa, 1884.

De J. Beck: 1 fasc. *Hochgebirgs-Ansichten, Photographien nach der Natur (Erster und Dritter Supplement. —Katalog)*—Strassburg, 1883.

Del «Círculo de la Juventud Mercantil»; un fasc. *Reglamento*—Barcelona, Imp. Universal, 1883.

Del «Schweizer Alpen-Club» (Club Alpí Suis), Direcció central: un fasc. *Special-Catalog der Gruppen 27, 28 und 42 Forstwirtschaft, Jagd und Fischerei, Schweizer Alpen-Club, der Landesausstellung 1883*—Zürich, Schult-hess, 1883.

De la Companyía general anónima d' ayguas del Besós; 3 fasc. *Estatutos; Memoria del Consejo de Administracion para la inauguracion de las obras; y Memoria del Consejo de Administracion para la inauguracion de la elevacion de aguas en San Martin de Provencals*, 1882—Imp. de Suc.^{as} de Ramirez y C.^a.

De la Excm. Diputació Provincial de Barcelona: 1 vol., (igual al rebut)

Del Excm. Sr. D. Manuel Durán y Bas: 1 vol. *Memoria acerca de las instituciones del derecho civil de Cataluña*, per lo donador—Barcelona, Casa de Caritat, 1883.

De D. José Elias de Molins; un fasc. *Consideraciones sobre el tratado con Inglaterra*, per lo donador—Barcelona, Imp. Barcelonesa, 1884.

De D. Pere García Faria: 1 fasc. *Conferencia dada en el Instituto Agrícola*

*catalan de San Isidro sobre el siguiente tema: Riegos; su importancia; mejora-
miento y aumento de los mismos en España; crítica de su legislación*—Barcelo-
na, J. Oliveras, 1883.

De D. Cels Gomis; 2 vol. y 7 fasc. *Diccionario Manual ó vocabulario
vasco-castellano*, por D. Juan M.ª de Egüen—San Sebastian, Baroja, 1876; *La
sagrada imágen del Santo Cristo de Igualada*, per lo Dr. Joan Pa-
dró y Serrals, Pbre., ab una extensa descripció de aquella vila per Don
Jaume Gomis y Saltes, Pbre.—Igalada, Jover y Serra, 1852; *Escudo
de armas de la villa de Bribuega*, per son cronista don Ferrant Sepúlveda,
M. S.; *Narracion histórica y encoimiástica de la venida de Maria Santísima
de los Arcos á la villa de Albalate*, per D. Pere Anton Casaleras de Amat y
Ayerbe, 1737; *Sumario de la historia eclesiástica en verso*, per lo P. Joseph F.
de Isla—Barcelona, Piferrer, 1788; *Memoria dilucidando un tema de Seguros
sobre la vida*, per D. Joan Anton Sorribas y Zaidin—Barcelona, Redondo y
Xumetra, 1883; *Ferro-carril del Pirineo Central, Memoria ab un plano*—
Barcelona, Succ. de Ramirez y C.^a, 1881; *Conferencia dada en el Instituto
Agrícola Catalan de S. Isidro sobre riegos*, per D. Pere García Faria—Barce-
lona, Oliveres, 1883; *Prospecto y Reglamento del Colegio de Valldemia
(Mataró)*—Barcelona, Imp. Barcelonesa, 1883.

De Mr. Maurice Gourdon, delegat á Bagnères de Luchon; 2 fasc. *Quelques
jours dans le Consérans (Octobre, 1880)*; *Catalogue des Coléoptères du Val d'
Aran*, per lo donador. (2 ex.)

De D. Francesch Llagostera y Sala; 1 fasc. *Aforística catalana*, per lo do-
nador—Barcelona, Verdaguer, 1883.

De D. Eussebi J. Molera, delegat á St. Francisco de California; 2 fasc. *The
Mexican Calendar or Solar Stone* (lo calendari mejicá ó pedra Solar), per lo
donador—San Francisco, 1883; N.º 12, vol. IV, del *California and Archibect
Building News*, contenint la meteixa conferencia.

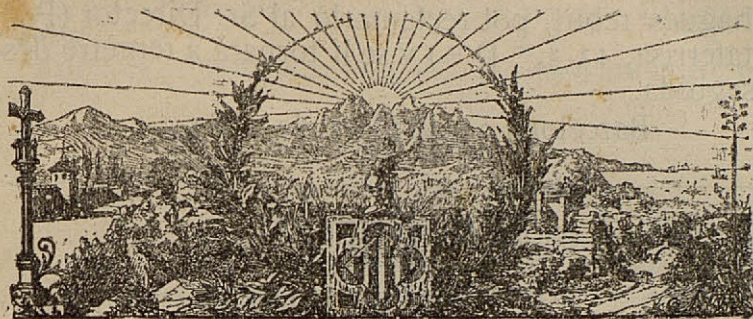
Del «Monitor de primera enseñanza»: 1 vol. *Almanaque para 1884*—Barce-
lona, Bastinos, 1884.

De la «Revista Popular»: 1 fasc. *Almanaque de los amigos del Papa para
1884*—Barcelona, tip. Católica, 1883.

De D. Joseph Ricart y Giral: 1 fasc. *El aneróide, su mejor uso como ins-
trumento meteorológico é hipsométrico*, per lo donador—Barcelona, Suc.
de Ramirez y C.^a, 1883.

De Mr. Adriá Sicard, delegat á Marsella; 1 fasc. *Compte-rendu 1883, Rap-
port sur les Concours de la Société de Statistique de Marseille*, per lo donador
—Marsella, J. Cayer, 1884. (2 ex.)

LA ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son
BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs indivi-
duals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions ex-
posadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY VII.

FEBRER Y MARS DE 1884.

NUM. 65 Y 66.

ADVERTENCIAS.

Com apéndice al *Catàlech de la Flora de la Vall de Nuria*, publicuém avuy lo *Índice alfabétich dels noms vulgars* de plantas en dita obra esmentadas, lo qual podrá enquadernarse plegat col·locantlo á continuació del text ó intercalantlo entre lo índice y lo prólech.

—Recomaném als Srs. Suscriptors que s' fixin en los estats de la segona y tercera plana de cobertas.

—S' han repartit ja als Srs. Socis residents y enviat per correo als delegats, los *vales* pera recullir lo segon ANUARI de la ASSOCIACIÓ ab la rebaixa del 25 p % sobre lo preu general; si algú no l'

hagués rebut, pot reclamarlo al Sr. Director (Portaferrisa, 13 3.er D.^{ta}) y se li tornarà á remetre desseguida.

Barcelona 31 de Mars de 1884.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

ASSOCIACIÓ CENTRAL.

TRABALLS DEL MES DE MARS.—Dia 2.—*Excursió-visita oficial* á las obras de la Companyia d' ayguas del Besós, vora dreta, en lo terme de Sant Martí de Provencals.

Dia 7.—*Lectura* dels següents treballs: «Excursió col·lectiva á Sant Matheu (provincia de Barcelona)», per D. Francisco de S. Maspons y Labrós; «Lo Montsech central (provincia de Lleyda)», per lo Sr. Comte de Saint-Saud; y «De la Vall de Venasch á Graus (provincia de Huesca)», per D. Cels Gomis.—*Junta general ordinaria*.—*Organisació d' excursions*.—*Reunió preparatoria* pera la visita del 9 del corrent.

Dia 9.—*Visita oficial* á la col·lecció de grabats de D. Jeroni Faraudo.

TRABALLS DEL MES DE ABRIL.—Dia 8.—*Lectura* dels següents treballs: «Excursió col·lectiva á La Garriga, Bigas y Castell de Montbuy», per D. Francisco de S. Maspons y Labrós; «Literatura oral catalana: ditzos tópicchs», per D. Cels Gomis.—*Junta general ordinaria*.—*Reunió preparatoria* pera la excursió del 13 y 14 del corrent.

Dias 13 y 14.—*Excursió col·lectiva* á Vilafranca y Sant Martí Sarroca¹.

Dia 22.—*Lectura* dels següents treballs: «Homenatge á la memoria de Quintino Sella, president perpétuo del Club Alpí Italiá», per D. Ramon Arabia y Solanas; «Excursió als Estanys de Carlit y Lanós (Pyreneus orientals)», per D. Jaume Massó y Torrents.—*Junta general ordinaria*.—*Organisació d' excursions*.—*Reunió preparatoria* pera la visita del 27 del corrent.

¹ Aplassada per causa de las plujas.—*Nota de la Associació.*

Dia 27.—*Visita oficial* á la col·lecció d' armas de D. Joseph Estruch.

Barcelona 31 de Mars de 1884.—*Lo Secretari*, SIMON ALSINA Y CLOS.

DELEGACIONS.

DELEGACIÓ DE TARRAGONA.

TRABALLS PERA L' MES DE MARS.—Dia 20.—*Sessió general ordinaria*.—*Organisació d' excursions*.—*Lectura* de l' «Acta de la excursió al Aqüeducte de las Ferreras (Pont del Diable).»

EXCURSIÓ COL·LECTIVA Á CENTCELLAS.—Dia 3 de Juliol de 1883.—*Acta*.—Entre la vila de Constantí y l' riu Francolí hi ha las ruinas de un gran edifici anomenat *Centcellas*, del que n' han parlat quasi tots los escriptors que han tractat de las antigüitats de Tarragona, sens que puga saberse de cert avuy, l' origen y objecte del meteix.

No fa molt temps, s' hi feu un gran descobriment que tal volta podria donar nova llum pera la historia de aquest edifici, en lo que son propietari, D. Anton Soler, de aquesta ciutat, hi feu fer després algunas reparacions pera conservar la part més principal; y á fi de visitar aquestas importants ruinas y veure tant interessant descobriment, s' acordá fer per aquesta DELEGACIÓ DE LA ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, una excursió al citat lloch.

Lo dia senyalat fou lo 3 de Juliol de 1883, essent las 3^h 30 de la tarde d' aquest dia, que sortíam D. Joaquim Basora, don Joan de March y l' infrascrit, per lo portal de Sant Francesch y empeníam la marxa per la carretera de Castelló en direcció al riu Francolí, distant un quart de las murallas de Tarragona.

Passat aquest riu pe 'l bonich pont de ferro de cinch trams sobre quatre pilastras de pedra, la carretera s' bifurca, dirigintse la de la dreta á Reus y la de la esquerra, coneguda aquí per carretera de Vilaseca, á Castelló de la Plana. Seguïrem nosaltres la primera pera pendre la que s' troba á pochhs passos á la dreta que es la que va á Constantí.

Bonichs paisatjes se presentan á la vista del qui per ella camina, puig per espay de mitj' hora va vorejant lo riu que té á la dreta, mentres que á l' esquerra s' extén la hermosa y ben cultivada horta de Tarragona. A mitj' hora de camí s' troba lo *Molí*

de l'horta, hont la carretera descriu una curva pera guanyar la costa que s' presenta, y al ésser dalt, deixárem la carretera pera pendre un camí vehinal que s' troba á la dreta. L' aspecte varia allavors; ja no es la hermosa horta ni 'ls bonichs paisatjes de la vora del riu lo que s' veu, sino extensos camps plantats de vinya, garrofers y oliveras á dreta y esquerra del camí.

A un quart se troban á la dreta un molí de farina que va per forsa de vapor, y á la esquerra una fábrika de paper moguda per forsa hidrúlica, la qual té esculpida sobre la porta d' entrada la fetxa 1733, y entre aquestos dos edificis se véuhen las ruinas de *Centcellas*, objecte de aquesta excursió.

Desagradable es l' efecte que produheix de prompte al artista y al arqueólech l' aspecte exterior d' aquestas, á causa de que, al restaurar l' edifici ó cos principal, que s' conserva en més bon estat, ho féren ab tant mal acert, que li traguéren tot l' aspecte d' antigüetat que avans tenia.

Avans de descriure las ruinas de *Centcellas*, crech indispensable donar algunas noticias sobre las diferentes opinions de qual fou l' origen y objecte del meteix.

Alguns escriptors, remontantse á la época del emperador romá Adriá, dúhen que, al convocar aquest las Corts ó Concili en Tarragona, se reuniren los representants de las ciutats en aquest edifici, que desde aquella época ha conservat lo nom de *Centum-Cellæ*, de las cent cadiras ó assientos que ocupáren los qui assistiren á dit Congrés, qual nom ab lo transcurs del temps s' ha transformat, traduhit al catalá, en *Centcellas*. Creyém poch acceptable la opinió de tals escriptors, de que l' emperador hagués reunít als representants de las ciutats en un punt tant distant, sent aixís que hi havia á Tarragona edificis de capacitat suficient hont poder reunir las Corts, las quals, com dúhen la major part dels historiadors, creyém que s' celebráren en lo meteix palau de César August.

Altres, apoyantse, tal volta, en lo significat de la paraula catalana, dúhen que aquest edifici perteneixia á un cos de cent homes montats, disposats sempre á saltar á la sella en persecució dels criminals.

Nostre distingit é il·lustrat consoci, D. Bonaventura Hernandez Sanahuja, en lo «Indicador Arqueológico de Tarragona» diu que la paraula llatina significa *Cent celdas* per haver sigut aquest edifici un quartel ó habitació pera cent soldats de la guardia pretoriana, al igual de la *Centum-cellæ* de la villa Adriana de Roma,

Desgraciadament, l' estat actual de Centcellas no permet deduir la disposició que primitivament podria tenir aquest edifici, com tampoch si podria haver servit pera l' objecte que expresa lo Sr. Hernandez; puig sobre las ruinas romanas y utilisant tal volta part de aquell edifici, construhiren en época posterior lo actual, que té la forma de una iglesia, y las parets unidas á ella, l' aspecte de un convent enrunat. ¿Convertirían, en los primers sigles del Cristianisme, aquell edifici romá en una Basílica ab sa corresponent cripta, com la major part de las primitivas Basílicas cristianas? No podém assegurarho, mes la disposició de la part principal del edifici pareix confirmarho.

Las construccions adheridas á la iglesia son d' época posterior y, com, havém dit, ténen l' aspecte de un gran convent enrunat, per lo que créuhen alguns si després de la expulsió dels alarbs podria haver sigut un monastir; pero ¿de quína ordre? ¿Cóm es que ni per tradició s' ha conservat lo nom de la ordre á que podria haver pertenescut, mes sí lo nom de *Sant Bartomeu* ab que es més conegut aquest edifici entre 'ls pagesos de la encontrada? ¿Seria tal volta lo de la primitiva parroquia de la immediata vila de Constantí, que dista cosa de un quart de Centcellas, y las enrunadas parets dels costats de lo que fou iglesia, las habitacions y demás dependencias de la rectoría? Res de cert podém dirne, y com més s' examinan sas ruinas, més aumenta la confusió entre 'ls arqueólechs, pera poder emetre ab certesa llur opinió sobre un edifici que pareix destinat á servir de contradicció entre 'ls meteixos, com la tant anomenada Torre dels Scipions.

Las actuals ruinas de Centcellas ténen aproximadament 90 metres de longitud per 24 á 25 de latitut. L' edifici principal, ó sia l' iglesia, está situat al centre á poca diferencia d' aquestas ruinas y es de forma quadrada al exterior, circular al interior y cobert per una cúpula ó mitja taronja de forma vuytavada al exterior. La entrada de aquest edifici es en la cara de mitjdia y consisteix en una gran portalada d' arch de mitj punt, en gran part tapiada avuy per haverse reduhit sa grandaria, y sobre de aquesta hi ha una obertura circular pera donar pas á la llum. Son interior, com ja havém dit, es circular ó sia en forma de rotonda y en cada un dels quatre punts de la paret á que corresponén 'ls ánguls del exterior del edifici, hi ha unas grans *hornacinas* que arriban quasi fins al arranch de la cúpula. Enfront de la porta d' entrada y á bastanta altura, s' hi veu un' alta y estreta finestra

ab arch de mitj punt y en la part de la part de Ponent hi ha practicada una obertura que comunicava ab lo edifici ó departament immediat del que n' parlarém després. Al centre hi ha un departament subterrani, més llarch que ample, al que s' hi baixa avuy ab bastanta dificultat y sota d' aquest un altre, dividit per sa longitut per una paret ab dos petits archs, que posan en comunicació l' un costat ab l' altre.

Las parets de aquest edifici que acabém de descriure ténen uns 7 á 8 pams de gruixaria, fetas de pedra y morter y la construcció de tot ell indica pertáner á una época de decadencia.

Lo departament de la part de Ponent que havém dit estava en comunicació ab l' anteriorment descrit, es de forma quadrada y en cada cara hi ha una especie de ábside ó capella ab sas corresponsents mitjas cúpulas, no essent possible saber cóm estaria cobert aquest edifici per estar molt arruinat. Las parets no son de tanta gruixaria com las del altre, y sa construcció creyém qu' es d' época posterior, com també dos ó tres archs arruinats que 's véuhen un poch separats y que formarian part antiguament d' aquest edifici.

A la part de Llevant ó sia á l' esquerra del cos principal, se véuhen altres restos d' edifici de forma rectangular, de uns 30 metres de llargaria, en los que s' hi véuhen encara restos d' un ábside y alguna finestra d' arch de mitj punt.

Tals son las actuals ruinas de Centcellas, que havían quedat ja com olvidadas pe 'ls arqueólechs per considerarlas sens importancia y que no valían la pena d' ésser visitadas, quan una casualitat feu cridar novament sobre ellas l' atenció.

Un cassador, al descarregar un dia allí la escopeta, fou causa de que ab lo soroll del tiro caygués un tros del rebossat de la cúpula, deixant en descobert una part de mosáich, y per altres trossos que han caygut després, s' ha vist que tota la cúpula está coberta de mosáich, figuras y altres adornos. Al ferse aquest descobriment, son propietari volía fer algunas obras pera deixar en descobert tot lo mosáich, ab lo que hauría prestat un gran servey á la historia y al art, mes tant bells propósitos quedáren en projecte.

Actualment sols se véuhen, entre alguns adornos, los caps y la part superior del cos de dúas figuras que no perméten deduhir lo que representan. Creyém que sería de suma importancia lo poder estudiar per complert lo esmentat mosáich, puig los assumptos que las figuras representéssen podrían donar tal volta

nova llum sobre l' objecte á que primitivament estava destinat Considerantho aixís la «Societat Arqueològica Tarraconense,» després de fer una excursió al esmentat lloch, nombrá una Comissió per fer algunas gestions sobre 'l particular, que molt desitjaríam donéssen los resultats més satisfactoris.

Després de haver prés algunas midas de las ruinas que acabém de ressenyar, retornárem los excursionistas á Tarragona, essent las 8^h 30 del vespre, quan saludávam las ciclópeas muralles que com atlétichs gegants, sosténen las macissas fortificacions de la antiga Tarraco.—Tarragona, Juliol de 1883.—
SADURNÍ GINESTA SALAS.

Apèndice.—Escrita aquesta mal girbada ressenya he tingut ocasió de llegar la Memoria que l distingit arqueólech D. Bonaventura Hernandez Sanahuja ha escrit sobre l' meteix assumpto.

En aquesta Memoria, escrita en 1859, cap dato cert se dona tampoch sobre la historia d' aquest edifici, mes si diu que al tirar-se á terra una de sas parets, se trobá una lápida romana existent avuy en lo Museo arqueològich de Tarragona, lo que proba l' orígen romá del edifici. Aquesta lápida encara que un poch trencada, pot véures que deya aixís:

M.FVLVIO
MVSAEO
SEVIRO.AVG
SVTORIA
SVRILLA
MARITO
OPTIMO

Al descriure las ruínas, diu que sobre la iglesia hi havia «un campanar format de dos altíssims pilans de mahons units en un extrem ab un petit arch cobert per una teuladeta á dos vessants al gust dels sigles XII al XV.» Rés existeix avuy d' aquest campanar, que al meteix temps que donava una prova més del objecte á que últimament estava destinat l' edifici, havia de contribuir també á donar un aspecte més pintoresch á las actuals ruinas vistas de lluny.—Setembre de 1883.

S. G. S.

VISITA OFICIAL

AL «ASILO NAVAL ESPAÑOL.»

DIA 28 DE JANER DE 1883.

Acta.

Envers dos quarts d' onze del matí del día 28 de Janer de 1883 nos trobárem reunits en las escalas del moll, enfront la Capitanía General, lo President Sr. Arabia y los Socis Srs. Ambrós, Arnet, Ciuró, Massó, Secases y lo infrascrit pera visitar lo *Asilo Naval Español*, instalat á bordo de la corbeta «Mazarredo.»

En lo indicat punt nos esperava un bot tripulat per 7 assilats que 'ns conduhí en un moment á bordo del barco, hont fórem rebuts ab molta amabilitat per la Junta de aqueixa benéfica institució. Sobre coberta trobárem, formats ab un ordre admirable, com una cinquantena de noys, los quals, á la veu de un de sos professors, se col·locáren á dos de fondo, y dividintse en dúas filas, passáren cada una per un costat de la embarcació pera venir á situarse quasi al centre d' ella en la part de popa. Mentres aixó tenia lloch, quedava al descobert un senzill altar y sortia revestit lo sacerdot pera celebrar lo Sant Sacrifici de la Missa.

Bonich era lo quadro que presentava aquest conjunt, y comovedor lo efecte que produhía aquell temple sentat damunt las tranquilas ayguas del mar, tenint per sostre lo cel, per paret aquell bosch de pals y velas de tantas embarcacions vehinas, las casas de nostra ciutat, la Barceloneta y lo Montjuich que s' alsava com vetllant no sols pe 'ls noys del *Asilo*, que arrodillats pregavan, sino també per tota la concurrencia que assistía á aquell acte religiós.

Vos recomano á tots, y en particular á los qui no vinguéreu á esta visita, que un día ó altre anéu á oir missa al *Asilo Naval Español*; tots, socis ó no socis de nostra Corporació, póden assistirhi los días festius, á las 10 del matí, aprofitant algun dels bots que á dit efecte se ténen destinats en las escalas del moll, enfront la Capitanía General y que gratuïtament conduhéixen á bordo á tothom que s' hi presente.

Després de la missa, los assilats dirigits per lo primer oficial, baix quin cuydado corre la educació marítima, practicáren algunas maniobras sobre cuberta y en los pals, demostrant lo molt que llur mestre se desvetlla pera ensenyá 'lshi lo comens de una carrera, en la que, seguint los estudis, póden ésser de gran utilitat

pera la patria. ¿Quí sab si d' aquest planter ne surtirá pera honra del *Asilo* y profit d' Espanya un segon Gravina ó un Barceló?.....

A la senyal de descans, s' escampá aquell aixám, ja pera enrahonar ab algú de la familia ó conegut que 'ls esperava (puig sols los es permés visitarlos los dematíns dels días festius), ja pera entregarse á las expansions propias de la edat, al joch, qu' en tals moments fins es obligatori, formant aquella animada escena un contrast admirable ab la serietat qu' avans regnava, semblant en miniatura un cós disciplinat.

Lo digne President del *Asilo*, D. Esteve Amengual, nos feu entrar tot seguit en lo senzill salonet de Juntas, situat sobre cuberta; prenguérem asiento tots, col·locant á nostre President Sr. Arabía á sa dreta y tenint á sa esquerra al comptador del *Asilo* D. J. Millets. Lo Sr. Amengual nos exposá ab sentidas frases lo molt que s' havia tingut de treballar pera elevar la institució que presideix al lloch que avuy ocupa; que pera sostenirl' hi necessita del concurs de tots y que 'l sollicitava de l' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, que tenia á bordo, de quina, digué, esperava molt, puig no podia ménos, essent catalana, d' enaltir una gloria de Catalunya, ja que encara que l' *Asilo* porte lo nom d' espanyol, deu la iniciativa á Barcelona, en aquesta ciutat está establert y en gran part de fondos catalans es sostingut.

Contestá nostre entussiasta President, Sr. Arabía, oferint en nom de nostra ASSOCIACIÓ tot lo concurs que sollicitavan, puig nos hi obliga nostre nom de catalans; si moltes vegadas hem clamat pera que no acaben de arrunarse monuments y hem treballat pera conservarlos y restaurarlos, ¿per qué no havém de procurar que no sols se sostinga sinó que prospere aqueix monument alsat á la caritat?... quina responsabilitat, digué, no tindríam tots si per falta de medis tinguéssen de abandonar-se altra volta aquestos sers desvalguts, arrebatats molts d' ells á la perversió á la que sens dupte tornarian?... Feu present també lo senyor Arabía que l' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA no s' limitava sols á admirar las antigüetats sino que apreciava igualment los avensos moderns y aixís com feya poch havia visitat lo vapor «Piles» pera ferse cárrech dels treballs hidrográfichs qu' está portant á cap, visitava en aquell moment lo *Asilo Naval Español*, gloria de Catalunya, pera ferlo coneixer per tot allá ahont arriba la veu de nostra corporació, á fi de que se l' veñere y se l' ajude.

Lo Sr. Amengual doná las gracias per las ofertas que acabava de fer nostre President en nom de l' ASSOCIACIÓ.

Lo Sr. Secretari del *Asilo*, D. Joseph Blay, nos posá de manifest los llibres d' actas, de caixa, registre y altres pera que nos fésem cárrech de la historia de la institució y del bon ordre y acert que regna en tots sos actes.

L' *Asilo* fou creat lo 21 d' Octubre de 1877 en lo port de Barcelona com una dependencia principal del *Centro Naval Español*; mes haventse vist aquest contrariat en sas aspiracions, se concretá al desarrollo del *Asilo*, destinat principalment á amparar als órfans de mariners. Avuy no ampara á aquestos exclusivament, sino á tots, mentres lo número fixat per la Junta no estiga complert. Los órfans de mariners son admesos com de obligació; los demés pera cubrir lo cupo.

Pera la instalació de aquest *Asilo* cedi lo Govern la corbeta «Mazarredo», de la que ne feu entrega lo Sr. Comandant de Marina D. Joseph Maimó lo dia 24 d' Octubre de 1878, ó siga quasi bé un any després de inaugurat.

Los noys, pera ésser admesos, déuhen tenir al menos 8 anys y no póden passar dels 15. En haventne cumplert 15, la Junta procura proporcioná 'lshi embarch en la marina mercant, havent sigut ja col·locats uns 70 joves, qual admissió ha sigut quasi disputada per varios capitans de vapors trasatlántichs y de altres barcos de vela, de cabotaje y altura. Los joves que no vólen seguir la marina, póden sortir del *Asilo* quan vólen.

Ab aixó se pot compendre qu' en l' *Asilo Naval Español* no s' crián joves pera lo Govern, sinó pera la pátria; no s' crián pera posarlos en un barco de guerra com á soldats forsats, sinó pera que, si vólen estudiar, pугan guiar un dia á port segur aquestos colossals depósitos que solcan los mars transportant productes y avensos de un al altre mon.

Lo moviment de noys desde sa fundació fins avuy ha sigut de 140. En la actualitat n' hi ha á bordo 61, puig la Junta, á pesar de no comptar ab los recursos que fora de desitjar, no desconfiant may de la caritat, única font de sos ingressos, ha aumentat lo nombre primitivament fixat á 50. ¡Déu fassa que l' puga aumentar cada día!

Entre aquestos 61 noys que compónen la dotació del *Asilo*, hi ha 4 cabos, un cabo de brigada, 5 preferents, un practicant, un corneta y dos ajudants de cuyna. Los cabos fan durant la nit lo servey d' imaginaria, fentse també lo de guardia en lo

portaló y la toldilla per los demás individuos, tal com se practica en las embarcaciones d' alt bordo.

Recurrent lo interior de la «Mazarredo» se pot apreciar mellor lo bé que está tot distribuhit; res hi falta pera l' objecte á que está destinat lo barco: sala d' estudi, hont rében la instrucció los assilats, comptant al efecte ab un mestre; dormitori, que per sa gran extensió serveix també de menjador; enfermería, dispost de un botiquí fixo pera las atencions del barco y un de portátil pera tot lo que puga succehir en lo port; roperia, sostinguda per las Juntas de Senyoras y Senyoretas (auxiliars de la Directiva), baix quin cárrech corre la confecció y cost de la roba; y quart, pera los oficials, ab un bonich despaig.

La netedat del barco y lo bon ordre que hi regna son admirables y baix tots conceptes dignes dels més corals elogis.

La salut dels noys es excel·lent, y no pot ménos d' ésser aixís atés lo ventilat de la embarcació, los aliments que se 'ls hi donan y lo molt bé que ténen distribuhit lo día, que, si mal no recordo, es del modo següent:

A las 6 del matí y dada la senyal se llevan, empleant aproximadament fins á las 8 en fer *baldeo* y llimpíesa del barco, després de lo qual esmorzan. De 8 á 9 generalment se practican algunas maniobras navals, empleant lo restant del matí, ó sia fins á las 12 en las classes de lectura, escriptura, aritmética, geografia, etc. A la tarde, després de haver dinat, ténen altra volta instrucció naval y doctrina, qual ensenyansa corre á cárrech del zelós capellá del barco D. Joseph Colomer. Aixís al dematí com á la tarde ténen per obligació una hora d' esbarjo, com també desde després de haver sopat fins á entrada de fosch. Llavors, al toch de silenci, se fican al llit, cumplint avans ab totes las obligacions religiosas, que s' observan també avans y després de sentarse cada vegada á taula.

Lo qu' es llástima, y llástima gran, es que la zelosa Junta Directiva del *Asilo* no puga veure realisats, per falta de medís, los desitjos que l' animan, montant aquest *Asilo* á la altura dels que, subvencionats per los Guberns respectius, existéixen en los Estats-Units, Inglaterra y altres punts; no tenint de limitar lo nombre d' albergats, com tampoch la instrucció, á fi de que, ampliantla tot lo possible, ne pogués fer una verdadera escola superior de marina, adquirint al efecte modelos de barcos, vapors, etc., etc.

Sensible es en veritat que la primera capital marítima d' Es-

panya no puga comptar ab un Assilo montat de tal modo; mes no es per aixó petita la gloria pera nosaltres catalans lo poder dir en alta veu y sens miras exclusivistas (puig lo *Asilo Naval Español*, com indica clarament son nom, encara que fundat á Barcelona, dona aculliment á tots los espanyols y no solament als fills de Catalunya) que Barcelona ha sigut la primera y única ciutat d' Espanya que compta ab semblant institució de beneficencia marítima, deguda á la iniciativa particular.

Seguéixin avant sos fundadors, ab la segurutat de que, además de veure regadas llurs mans ab llágrimas de gratitut, conseguirán, ab la ajuda de todas las personas benefactoras que may faltan á Espanya, lo logro dels seus desitjos en bé dels desgraciats.

En un álbun destinat al efecte y previa invitació, feu constar nostre President la agradable visita feta per la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, firmant després tots los socis que havíam tingut lo gust de assistirhi.

Galanment despedits en lo portaló per los senyors de la Junta Directiva del *Asilo* y per alguna de las auxiliars de la de Damas, nos dirigírem á terra ab lo meteix bot que 'ns havia portat á bordo (tripulat sempre per noys del *Asilo* y feint de timoner un dels cabos del meteix), completament satisfets del rato passat en lo barco, del qual no dupto guardarem tots bon recort.

VICENS GRENZNER.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA A PINEDA,

SERRAS DEL MONTNEGRE, VALLGORGUINA Y SANT CELONI.

DIAS 21 Y 22 DE OCTUBRE DE 1882.

Acla.

A las 3^h 25^m sortíam de Barcelona, per la estació de França, lo digne president de la ASSOCIACIÓ, D. Ramon Arabía y Solanas, D. Francisco Maspons y Labrós y lo infrascrit, arribant á Pineda alguns minuts ans de las 5^h 30^m.

En lo carrer Major, n.º 16, hi ha una casa que té devant un bonich jardí, tancat per un reixat de ferro, y dins del reixat, pero molt prop de la acera, 'ns cridá poderosament l' atenció una preciosa creu de terme gòtica, de uns 15 pams d' alsada, tant ben conservada, que sembla acabada d' esculpturar. Deu ésser del s. XIV, y crech deber meu felicitar al propietari lo

il·lustrat D. Gaspar Ysamat, per lo zel que ha mostrat en conservar tant preuhada joia arqueològica y artística.

En lo carrer de la Iglesia y en front de la meteixa hi vegérem un' altra creu de terme, de pedra, d' estil gòtich pur, de uns 25 pams d' alsada á lo ménos, la qual es també molt bonica, si bé llastimosament mutilada en sa part superior. Crech qu' es del s. XV.

En la iglesia res hi vegérem que cridar pogués l' atenció del excursionista.

Nos hostatjarem en la gran botiga de comestibles del senyor Perelló, davant de la creu de la passa de la Iglesia avans descrita, hont sopárem y dormírem perfectament, per una quantitat sumament módica. Dit senyor dona posada á tota persona decent que se li presente ab una petita recomenació.

Lo diumenge, dia 22, á las 7^h en punt del matí, guiats per lo agutzil de Pineda, En Juliá Valls, y montant tres matxos, tant vells com atrotinats, los únichs que trobárem á Pineda, costantnos un ull de la cara, deixávam aquesta pintoresca vila atravesant la carretera de França en direcció N. entre terras de conreu, clapejadas de tarongers, y molt pobladas de blancas y pulidas casas. A 15 minuts de la vila deixávam á la dreta lo camí que s' dirigeix á Santa Susagna, seguint nosaltres lo que, passant per lo llit de la riera de Sant Pere de Riu, Molí-més-Avall, Can Vert, y Molí den Buch, porta al poble de *Sant Pere de Riu*.

Passárem per sota meteix de la iglesia de aquest poble á uns 10 minuts del llit de la riera, arribant á las 8^h á la casa de pagés anomenada *Ca' N Farriol*, per hont comensárem la ascensió per entre bosch baix y alzinas sureras, pujant per suáu pujada ab 30 minuts á *Ca' N Soler de Moncalt*, y ab 45 més, sempre per entre bosch baix y rocam, al poble de *Orsavinyá*, situat en una bonica vall de bosch baix y terras de conreu, clapejada de boscos de suros y alzinas comunas.

Lo poble de Orsavinyá s' compon de unas 60 casas esparagidas per la vall de son nom y altrás valls vehinas: la iglesia está situada al meteix costat del *Collet d' En Portell*, y en ella res hi vegérem de particular; sols al exterior, á poch pams del portal, á má dreta, hi vegérem una lápida gòtica, quals caràcters están tant borrats per l' acció del temps, qu' es impossible llegirlos. Mentres ab lo Sr. Maspons procurávam desxifrar aquesta ins-

cripció, lo Sr. Arabía tragué una bonica vista de la iglesia, desde lo Collet d' En Portell.

A Orsavinyá deixárem lo guía y los matxos, que s' en tornáren á Pineda, y acompanyats de un minyó de una casa vehina á la rectoría, que 'ns facilitá com á guía lo senyor Rector, y que per cert era encara ménos coneixedor del terreno que jo meteix, á las 9^h 45 empenguérem la ascensió, durant 10 minuts, per camí regular, y durant 25 per un curriol que serpeja per entre bosch baix y alzinas sureras, arribant á las 10^h 20 al Cim del *Turó d' En Picas ó d' En Casellas*¹, desde lo qual se disfruta de un bonich y extens panorama.

Al S. tanca l' horisó tota la cadena del Montnegre (de quina regió oriental es lo *Turó d' En Picas ó d' En Casellas* lo punt culminant) y las blavencas onas del Mediterrani. Al O. s' ovira Montserrat, Sant Llorens del Munt, Sant Sadurní de Gallifa, Puigraciós, Tagamanent, Plá de la Calma y tot lo macís del gegantí Montseny. Al N., sentat sobre la última estribació de aquest, lo Castell de Motsoriu, lo Plá de las Arenas, Sant Miquel de Solterra y tota l' alta regió de las Guillerías, y la de Collsacabra, lo Canigó, Costabona, Puig del Gegant y Puigmal, los gegants de la cadena pirenyca catalana, ab sos contraforts, lo Puig de Bassegoda, Mare de Deu del Mont, Finestras y Rocacorba. Al E. lo plá de la Selva, lo Empurdá, las serras de Sant Sebastiá de Palafurgell, la de Baudinas y la de Miralles, tancant l' horisó lo extrem oriental de la regió pirenyca, ab Sant Pere de Roda, y la inmensitat del mar, ab Rosas y Cap de Creus fins al golf de Lyon.

A las 11^h marcava lo Therm. 18° C., y l' altitut no crech que baixi de 700 metres².

Del esmentat *Turó*, que abandonárem á las 11^h 15, ab 20 minuts, tot lo més, baixárem á *Ca' N Picas*, de hont ab 10 més en suáu pujada arribárem á *Ca' N Benet Vives*, casa situada en lo Collet del meteix nom, hont dinárem molt bé ab las provisions que portávam, procedents de ca 'N Perelló de Pineda.

A la 1^h 30 deixávam la casa, pujant per entre grans ubagas de castanyers y avellaners cap á la carena, arribant á la casa de

¹ La gent de la costa l' anomenan «*Turó d' En Picas*» y los de las vessants oposadas «*Turó d' En Casellas*.»

² Segons datos facilitats per lo Sr. Monserrat y Archs, l' altitut exacta d' aquest turó es de 676^m 84.

Ca'N Cona ab 25 minuts, y ab 15 més, per camí plá y suáu baixada, á la *Capelleta-Font de Santa Maria*, que convida al caminant á beure de sa fresca y cristallina aygua.

A las 2^h 15 deixávam la font, quedant á la dreta lo camí que baixa á la iglesia de Montnegre y á Fuyarosos, y per lo que puja á má esquerra cap á la carena, per entre espessíssims boscos de avellaners, castanyers y arbosos, ab 20 minuts guanyárem lo *Pla de la Tanyada*.

Lo guía, qu' era molt poch prácticich del terreno, agafá un curriol á má esquerra, y essent tant espés lo bosch baix de arbosos y esbarzers, que constantment nos cubría, se perdé, y després de fernos pujar y baixar de un costat al altre, durant 40 minnts, declará que no s' recordava del camí, per lo qual ab no pochos traballs retrogadárem al Plá de la Tanyada, arribanthi per fi ab la roba esqueixada y ab las camas, cuiixas y mans plenas d' esgarrinxadas, á las 3^h 15.

Mercés á recordar lo infrascrit, per haver recorregut altrás vegadas la regió N. del Montnegre, la situació del punt culminant, enfilant la carena, pogué orientarse, y aixís, sempre per entre boscos de roures, alzinas y suros, voltats d' arbosos y esbarzers atapahits y altíssims, ab 15 minuts d' esforços y fatigas poguérem pujar al *Cim de la Roureda d' En Presas*, punt culminant de las serras del Montnegre, arribanthi á las 3^h 30.

Lo panorama que del cim del Montnegre s' gosa, nos recompensá de las penalitats sufertas.

Al S. s' ovira molt á prop, lo Serrat d' En Vives, turó que corona lo extrem occidental del Montnegre y que té pochos metres ménos de altitut que l' Cim de la Roureda d' En Presas; Collsacreu, tota la Serra del Corredor, lo Turó de Parpés, lo de Sant Matheu, lo Tibidabo y lo de Santa Creu d' Olorde. Al O. Montserrat, Sant Llorens del Munt, Sant Sadurní de Gallifa, Puigraciós, Tagamanent, Plá de la Calma y tot lo Montseny. Al N.: las serras de las Guillerías, surmontadas per Sant Miquel de Solterra, totas las planuras del Tordera y de Breda, ab lo Castell de Montsoriu, última estribació del alterós Montseny. Al E.: la Selva y lo Empurdá, tancant lo quadro lo turó d' En Picas ó d' En Casellas ab la blava ratlla del mar.

A las 4^h lo Therm. C.^o marcava 16°; la altitut no baixará de 800 m¹.

¹ L' altitut exacta de aquest punt culminant del Montnegre, segons datos facilitats pe l' esmentat Sr. Montserrat, es de 758^m 56.

Del Cim del Montnegre, per los *Colls de Mitjans y de la Escalera*, passant per lo *Plá de las bruixas*, que no té altra vegetació que groixuts esbarzers, molt á propòsit certament pera destrossar las camas, peus y mans y esfilagarsar la roba, quan no la esquéixan, baixárem al *Coll de las Bassas* ab 30 minuts, y ab 15 més á la *Casa Nova*. Al peu de la meteixa deixárem, á má esquerra, lo camí que baixa á Arenys, y ab 30 minuts, per lo de la dreta, arribárem á la *Casa d' En Vives de Sant Iscle*, hont descansárem 10 minuts pera refrescar las gorjas ab la regalada aygua de la font de la casa.

Rebasant lo repeu del cim del Mont Llaurer, á las 5^h 25 proseguíam la marxa, baixant ab 30 minuts á *Can Gras*, deixant á pochos passos ans d' arribarhi lo camí que de Vallgorguina porta á Arenys y atravesant quatre ó cinch vegadas la riera que baixa de Collsacreu y porta lo meteix nom pera pendre lo camí del poble. Al passar per sota lo pont de Vallgorguina, á las 6^h 30 arribárem al *Hostal de Can Joan de Vallgorguina*, en qual sala, fent estrepitosa gatzara, ballavan ab defici unas 30 parellas al só dels fluviols y tamborino.

La Vall de Vallgorguina es molt deliciosa, tant per sa esplendent vegetació com per la gran abundó de aygua, que brolla de per tot arreu.

A las 7^h t. deixávam lo poble, y á las 8^h arribávam á Sant Celoni, hostatjantnos al Hostal, ó *Fonda de Can Pons*, hont sopárem perfectament y trobárem bons llits, á preus bastant módichs.

D. Miquel Draper, entussiasta escriptor catalanista y soci delegat á St. Celoni, fou sumament atent ab nosaltres, per lo qual lo remerciárem vivament.

A las 12^h del següent día 23 arribávam á Barcelona, gens contents de la penosa y caríssima excursió, malograda per lo mal servey dels guías y matxos.

Lo guía que prenguérem á Pineda es un excel·lent guía fins á Orsavinyá; los matxos no podíam tráurels del camí, tant vells y dolents eran, y de Pineda á Orsavinyá nos costáren 8 pessetas, á més del esmorzar als mossos de peu.

Lo guía de Orsavinyá nos feu perdre dúas vegadas, per qual rahó arribárem á Vallgorguina ab 1 hora y mitja de retrás, ja de nit, lo qual motivá que no poguésem visitar lo Dólmén, qu'

está situat sobre de un serradet á una mitja hora del poble, y prop de la carretera, que porta á Sant Celoni, no molt lluny de la riera de Vianya.

Semblants contratemps nos probáren que 'ls habitants de las vessants del Montnegre vehinas á la costa, no servéixen pera la tasca de guías de montanya, puig no tant sols son poch práctichs de las regions altas, sino qu' están poch acostumats á la fatiga y s' cansan aviat.

Recomano donchs á mos companys, que si volén fer alguna excursió per la regi6 recorreguda, búsqnen guías á la Batlloria ó á Sant Celoni, ab preferencia al primer punt; y per la part de la costa, sols á Sant Iscle, á 1 hora de Arenys y á mitja llarga de Canet.

ARTHUR OSONA.

GASTAT EN LA EXCURSIÓ.

3 billets 3. ^a classe Pineda.	39 rals.
3 cafés á Pineda.	3 »
Al hostal de Pineda.	72 »
Al guía Juliá Valls.. . . .	20 »
Per 3 matxos.	96 »
Gastat á Orsavinyá.. . . .	2 »
» á Ca'n Benet Vives.	6 »
» á Ca'n Vives de Sant Iscle.	2 »
Pagat al guía d' Orsavinyá.	12 »
» » de Vallgorguina.	8 »
Gastat al hostal »	2 »
Fonda de Sant Celoni.. . . .	52 »
3 billets 3. ^a classe pera Barcelona.	38'25

Total Rals. 352'25

Correspon á cada h6, Rals 117'42 cénts.

ARTHUR OSONA.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA

Á FIGUERAS, LLADÓ, BESALÚ Y BANYOLAS.

DIAS 28 Y 29 DE JULIOL DE 1883.

Extracte del Acta.

En lo tren de las 2^h 30 del día 28 de Juliol, sortírem pe'l Ferrocarril de França los Socis D. Francisco de S. Maspons y

Labrós, President de l' ASSOCIACIÓ, D. Ramon Arabía é infrascrit Secretari. A las 7^h 2, arribárem á Figueras en quina estació vingué á rébre'ns nostre bon amich y consoci D. Cels Gomis, qui 'ns acompanyá á la fonda del Centro, hont se 'ns feu entrega de un ofici de la Societat coral «Erato», invitantnos al ball de Societat que donava aquella nit.

Després de sopar nos dirigírem al Teatro Figuerench, en lo qual trobárem als socis corresponsals Srs. Trayter, Gelart, Moncanut, Aulet y altrás personas perteneixents á las Societats «Liceo,» «Centro Artístico Industrial,» «Casino Mercantil» y «Casino Figuerense,» y las Corals «Fraternidad» y «Erato,» las quals reunidas organísáren una vetllada literaria musical, en obsequi á la «ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA» ab motiu de la conferencia que 'l Sr. Arabía debia donar com á preliminar de la Constitució de una nova Delegació de la ASSOCIACIÓ. La Sala estava vistosamente decorada, omplenantla una lluhida concurrencia, entre la qual hi havia moltas senyoras y senyoretas; ocupavan la mesa de la presidencia, col·locada en l' escenari, delegats de las Societats avants indicadas, y després del discurs del Sr. President del «Casino Figuerense» Sr. Bonet, en lo qual enaltí lo bé que produheix la associació en totas las manifestacions de la vida humana, feta nostra presentació oficial, usá de la paraula lo Sr. Arabía, qui durant una hora ocupá la atenció de la nombrosa y distingida concurrencia desenrollant lo tema anunciat, que fou una detallada explicació de lo que fins allavors havia fet nostra ASSOCIACIÓ y de lo que s' proposa fer en avant ¹. Al acabar son discurs, fou saludat lo Sr. Arabía per una salva d' aplausos, y despres se doná lectura de una poesia de D. Cels Gomis titulada *Qui som*, en la qual en pocas y acertadas paraulas explicá son autor l' objecte de la ASSOCIACIÓ. Alternant ab escullidas pessas de música per la orquesta del senyor Sendra y los dos coros *Lo Mercat* y *La tomba de Clavé*, executats per la societat «La Fraternidad», se llegiren las següents poesías, totas de consocis nostres: *Ditxós qui té una llar* y *La Patria*, per l' esmentat D. Cels Gomis; *Judit de Welp*, de D. Angel Guimerá; *Lo Forjador*, de D. Simon Alsina y Clos; *Lo Bando de la Cinta*, de D Lluís Lluís y Dolz; *Desde la Mola*, de D. Francisco Gras; *A ma terra*, del meteix; *Flors marcidas* y *Un romani*, del infrascrit. Termená l' acte ab un notable dis-

¹ Oportunament se publicarà en lo *Bulletí* lo extracte de aquesta conferencia.

eurs de gracias del Sr. Maspons, que fou calurosament aplaudit. Eran més de las 12^h quan sortíam del Teatro, y no obstant no poguérem excusarnos d' ésser encara obsequiats en los locals del «Casino» y del «Centro Artístico Industrial», si bé per lo avançat de l' hora no assistírem al ball á que estávam convidats per la societat «Erato».

L' endemà, 29 de Juliol, á dos quarts de 6 del matí, sortírem de la fonda acompanyats dels consocis Srs. Gomis y Aulet y pujárem á dúas tartanas d' en Bollo. Lo majoral de la en que anàrem nosaltres fins á Girona, era molt trempat y s' anomenava Narcís Juliá, que tenim gust en recomenar á nostres companys.

En la carretera de Lladó, per cert plena de sotrachs, poch avants del poble de Navata, á un quart de 7 nos aturarem á *ca'l Sastre*, que es una botiga en la que además de confeccionars' hi vestits s' hi vénen begudas; allí 'ns desdijunarem emprenent desseguida novament lo viatge cap á *Lladó*, ahont arribarem á las 7^h 15 m. Mentres nos avariavan l' esmorzar á *ca'l Merlo*, casa situada en la plassa del meteix nom, 'ns dirigírem á la *Iglesia de Dalt* ó parroquia de Sant Félix. A la entrada, sobre lo portal s' hi llegeix:

Per just cástich de Deu
mor sens poder parlar
aquell que en la missa
no fa sinó xarrar.

Ho diu St. Bernat.

Aquí es la casa del Senyor y la Porta del Cel.

Gen. Cap. 28. V. 17.—27.—Enero, Año 1850.

En lo interior no s' observa altra cosa digna de menció que un retaule del renaixement ab reminiscencias gòticas; es poch notable.

Després visitarem la *Colegiata de Santa María*, que data del sigle XI y fou restaurada l' any 1089, deixantla en lo estat brillant qu' encara avuy se pot admirar, á despit de las mutilacions que ha sufert: era de canonges regulars de Sant Agustí, al igual que la de Santa María de Besalú, y en 1109 li fou subjectada per lo bisbe Bernat Umbert la parroquial de Sant Félix, avans esmentada.

Son ingrés forma un hermosíssim arch de pur estil románich, copiat en altra ocasió per nostre consoci Sr. Trayter; los capi-

tells de sas columnas, com també los del finestral situat en lo centre de la fatxada, son magnífichs y verament notables.

En lo interior crida l' atenció á la esquerra una preciosa pica d' aygua beneyta, formada per tres capitells superposats y precedents tots del antich claustre. A la dreta, adossada á la paret, se veu un' altra pica en la que s' llegeix confusament la següent inscripció:

HIC JACET QUORTONUS PACIANO. 1211.

En la Sagristía, sostenint una gerra que serveix de depòsit d' aygua pera rentarse las mans los sacerdots, vegérem un altre capitell, aparentment no tant antich com los ávants esmentats y de diferenta pedra. Allí lo Sr. Rector 'ns ensenyá una casulla y una capa, bastant antigas, únichs ornaments que s' conservan de algun mérit.

En un altar lateral del temple, á la dreta de la entrada, hi ha una taula al encástich, també digna d' esment.

La nau de la iglesia está sostinguda per quatre columnas per banda adossadas á la paret, presentant llurs capitells molt poca uniformitat, puig sols los del fondo y un de la dreta han sigut treballats. En lo arranch de la volta corre un bonich fris de marcat carácter románich.

Lo recinte del antich Convent está tot desfigurat y en trossegades ruinas: lo escut abacial, gravat en marbre, senyoreja encara damunt del portal de un passadís, obert entre los antichs departaments, que conduheix á la porta de la iglesia: rodonas finestras, á modo de ulls empedrehits, foradan las groixudas murallas y semblan guaytar mústias los patis solitaris y entapissats d' herba. Pedras caygudas, parets ennegridas, lápidas sepulcralas mitj esborradas: tal es aquell conjunt de dol y decadencia. Sols las lápidas de la fatxada de la iglesia son encara llegibles: las de la esquerra portan la data del 1302 y 1260, y la del 1289 una de la dreta.

A las 8^h, llestos de la visita, esmorzárem, servintnos de las típicas forquillas de fusta de Tortellá, famosas en tota aquella comarca.

A las 9^h pujárem altre cop á las tartanas, dirigintnos cap á Besalú per entre magníficas vinyas y oliveras: á las 9^h 38 passávam sota la grandiosa arcada de *Ca 'N Tolrá* de Cabanellas, opulent casal de la encontrada. Prenguérem al poch rato la carretera nova de Figueras y á las 11^h arribárem á *Besalú*, diri-

gintnos tot seguit á casa 'n Siques (a) Parent á encarregar dinar pera la 1^h. (*V. grabat, pl. 48*).

Seré molt breu en descriure ara nostra visita, per quant en l' ANUARI corresponent á l'any passat, que próximament publicarà l' ASSOCIACIÓ ¹, nostre consoci lo Sr. Arabía s' ocupa extensament aixís de Besalú com de Banyolas, hont estiguérem á la tarde.

La primera visita fou á casa D. Joan Figueras, en quin jardí, proper á la *Colegiata*, s' hi véuhen, sostenint testos de flors, bonichs capitells románichs, despullas de la meteixa. Després nos encaminárem á aquesta y al clos en quin extrem s' alsa, propietat avuy de un de nostres acompanyants, D. Cárles de Aulet. Alló es un mar de runas; sols una part del creuher y los tres ábsides restan en peu; algun portal, algun capitell escam-pat ací y enllá, desconjuntats trossos de muralla, esbarzers y pedruscall; veus 'ho aquí tot. En mitj una esquerdada torre, habilitada pera rellotje, vetlla decrepita tanta soledat y de hora en hora avisa ab fatídica batallada lo pas del temps implacable. Lo panorama del voltant hermosíssim: Besalú negreja revellida als peus del turó, y la poderosa montanya del Mont tanca ma-gestuosament la verdejant planura.

De allí baixárem á visitar un altre fragment del antich palau dels Comtes, hont hi tenían establerta la *Seca*; avuy está con-vertit en un corralot miserable.

La *iglesia de St. Vicens*, actual parroquia, fou lo darrer edifici que visitárem al matí: sos tres ábsides románichs, son ingrés lateral y sa magnífica fatxada cridáren en alt grau nostra aten-ció. A dins, á la esquerra del presbiteri, vegérem un sepulcre notabilíssim, ab una inscripció gòtica de bells caràcters lapidaris.

Després de dinar visitárem la *iglesia del Hospital*, ó mellor, sa portada románica, bárbarament emblanquinada, prop de la qual admirárem los grans finestrals gòtichs del actual *convent de monjas de St. Joseph*. Finalment, entrárem en lo temple de *Sant Pere*, una de las més notables obras románicas de Cata-lunya, bastant ben conservada: son deambulatori no té rival.

En lo carrer de Canganell y altres que hi donan observárem alguns detalls d' esculptura, gárgolas y caras estrafetas ó bur-

¹ Ja s' ha publicat. La descripció de Besalú y Banyolas y del camí qu' en-llassa abduás poblacions; ocupa, en lo ANUARI esmentat, de la plana 314 á la plana 368.—*Nota de l' ASSOCIACIÓ.*

lescas, com era molta costum en la edat mitja. També 'ns ensenyàren en un de aqueixos carrers la casa hont nasqué lo tristement célebre Boquica, lo afrancesat de la guerra del any vuyt.

Després de un curt rato passat en lo Cassino de la plassa, nos despedírem dels Srs. Gomis y Aulet, que en una de las tartanas se 'n entornàren cap á Figueras, y nosaltres en l' altra prosseguírem lo camí cap á *Banyolas*. Eran tres quarts de 4.

Al cap de una hora havíam ja arribat y saludávam al amable consoci Sr. Alsius, ab qui tot seguit nos dirigírem al *Monastir*. Penetrárem en lo bonich claustre del Renaixement per la nova *Casa-Missió*, y allí nos entretinguérem bona estona repassant las nombrosas é importants lápidas empotradas en las parets, á fí de confrontarlas ab los calchs y dibuixos que en altra ocasió n' havia tret lo Sr. Arabia. (*V. grabat, pl. 49.*) Després passárem per la iglesia, espayosíssima y ab algun altar notable, sobre l' qual nos cridá l' atenció lo Sr. Alsius, com també sobre la famosa lápida es-borrada del abad Antoni de Cartellá, assassinat en sa celda en 1622 per dos individuos de la meteixa comunitat.

Sortírem per la porta principal, gòtica, y pe 'l carrer Nou, hont se véuhen també algunas finestras notables del meteix estil arquitectónich, nos encaminárem á la *parroquia de Santa María*. Allí, á corre cuyta, vegérem una pica d' aygua beneyta del Renaixement y un altar modern gòtich; dels dos portals, lo lateral que dona á la plasseta dels Morts, es elegant y mereix contemplarse més detingudament de lo que poguérem ferho nosaltres: lo principal está desfigurat ab un tambor en mal hora alsat al seu devant. Lo campanar *de cadireta* es molt típich.

Y aixó y la rápida vista de carrers y plassas es tot lo que poguérem veure de Banyolas: del famós estany tinguérem que contentarnos ab lo qué n' havíam vist desde la tartana per la carretera tot venint de Besalú y al atansarnos á la població. Era tart y tinguérem que despedirnos del Sr. Alsius, lo que férem tots ab recansa, puig difícilment pot trobarse guía més amable y competent que lo il·lustrat autor del *Ensaig històrich* de sa vila natal.

Aprop de las 6 sortíam escapats ab la tartana cap á *Girona*: sort que la carretera es plana com la má y que l' día era llarch, puig d' altre modo no haguéram pas sigut á temps al últim tren. Encara tinguérem mitj' hora pera sopar tranquilament en lo restaurant de la estació, pero es perque lo tren venia ab retrás,

afortunadament. Eran més de las 11^h de la nit quan entrávam á Barcelona.

Lo Secretari accidental,
JOSEPH GALCERAN.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIÓ PARTICULAR Á TÁRREGA Y CERVERA.

DIAS 30 Y 31 DE MAIG DE 1882.

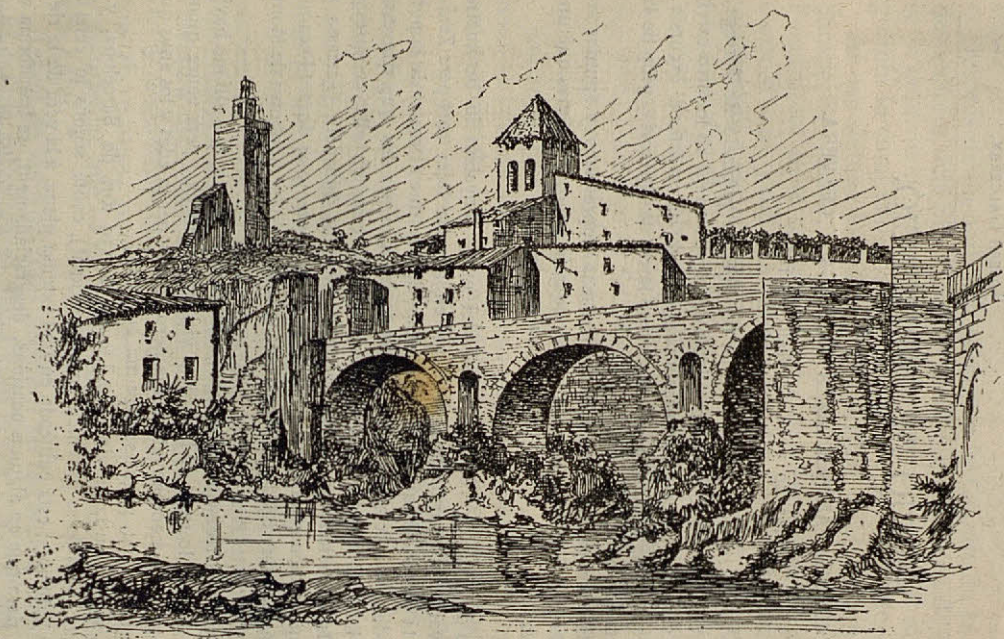
Haventme cridat un assumpto particular á l' antiga població de Tárrega, la segona estació que s' troba en la provincia de Lleyda anant ab lo ferro-carril de Zaragoza, vaig aprofitar aquesta ocasió pera donarhi un caràcter d' excursió, extenentla després fins á Cervera, situada á tres horas de distancia, prop de la riera que porta son nom.

En aquesta ressenya, me limitaré á exposar mas impressions y apuntar tot quant vaig observar á fi de que pugua servir de guia á mos companys que un' altre dia hi vajan.

Lo dia 30 de Maig de 1882, á las 9^h del matí, senyalant lo baròmetre 765 m. m., vaig embarcarme en lo tren qu' en aquella hora surt pera Zaragoza, tenint la precaució, qu' en mí es costum, de situarme al costat de la portella pera poder gosar, contemplant los variats paisatges per los que atravessa lo carril. Es important lo trajecte de aquesta via per estar en ella compresas las industrials poblacions de St. Martí de Provencals, Sabadell, Tarrassa y Manresa, y no es ménos pintoresch puig que s' pot contemplar durant lo camí, á poca distancia, sobre tot desde Monistrol, la característica montanya de Montserrat.

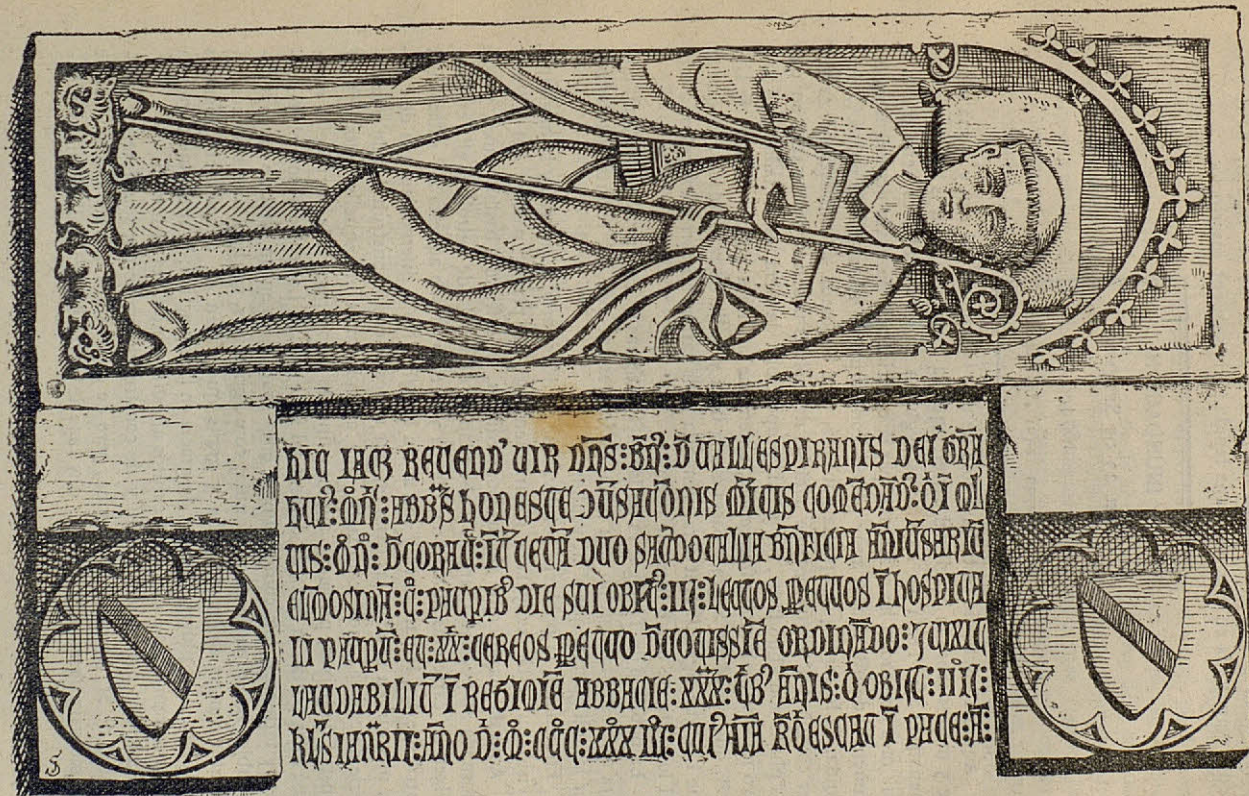
A la 1^h 30^m, arribávam á Tárrega y cumplert l' objecte que allí me havia portat, vaig dedicar lo resto de la tarde á visitar la població, pera veure quant de important conté, acompanyat de una persona que per sa edat y los anys que porta allí de residència, pogué satisfer ma curiositat.

Tárrega, situada en la provincia de Lleyda, á 139 km. de Barcelona, y á 50 km de la capital de sa provincia (per ferro-carril), conté segons lo cens de 1877, 3,897 habitants; está edificada en una extensa plana, á la vora de la riera de Cervera, riera que en algunas ocasions, desgraciadament, se transforma en un riu caudalós que s' exten per la població, causant los consegüents desperfectes; la historia local recorda més de dos de aquestos fets, dels que n' ha quedat trista memoria pera aquells pacífichs habitants. Voltant per los tortuosos

Mostra dels grabats del ANUARI.

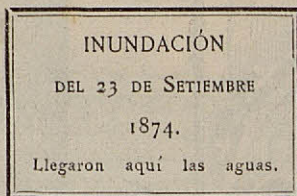
BESALÚ.—Vista de la població, desde sobre la carretera de Banyolas (*V. pl. t 5.*)

Mostra dels grabats del ANUARI.

BANYOLAS.—Urna-ossari y lápida sepulcral del Abad Bernat de Vallespirans, en lo Monastir. (V. pl. 46).

carrers de la Ciutat, la casualitat me portá al carrer de St. Agustí, hont vaig veure empostrada en una paret una lápida ab la següent inscripció:

Aquesta inscripció se troba á cosa de uns 150 metres del riu, y á una altura de 5 metres sobre lo nivell del carrer; aquesta inundació, que 'ls habitants anomenan de Sta. Tecla per haverse escaygut en aquella diada, es sens dubte la que més desgracias ha ocasionat, per la coincidencia de haver ocorregut sobtadament y de nit; encara avuy pòden contemplarse restos de la població destruida. Es lo raro, que aquesta població, tant exposada á inundacions, careixi per complert d' aygua potable pera las necessitats urbanas: en los anys en que las plujas son abundants, los n' hi proporciona la riera esmentada, mes com aixó no s' veu ab molta freqüencia, ténen que anarla á buscar al canal de Urgell, que prové del Segre y passa á una hora y mitja de la població, lo que fá que l' aygua siga allí tant cara, venentla pe'ls carrers ab carros expressos á mitjal lo canti, de uns 8 litres de cabuda.

La població de Tárrega, es de las més antigüas d' Espanya, per lo que, encara que estéticament no siga bella, es interessant per los recorts historichs y per las antigüetats que s' hi véuhen.

En general, la població pot dividirse en dúas parts, l' antiga y la moderna, divisió qu' está senyalada naturalment per la plassa passeig del Carme.

Aquesta plassa conté alguns bons edificis, y cafés de bastant luxu, y está adornada ab pedrissos, arbres y abundancia de fanals de petroli: á ella conflüxén las carreteras de Girona, Lleyda y Tremp; desde aquesta á l' estació del carril s' exten la part nova y cap al riu la vella. No s' diferencian una de l' altra més qu' en la edat; las casas en llur majoria están construhidas de una especie de calissa, molt compacta, que abunda molt en aquells volts, y totas constan de baixos, primer y algunas fins de segon pis; en la part vella quasi bé totas portan la fetxa de darrers del sigle passat. Los carrers son plans, estrets y tortuosos, tots completament empedrats, pero en un estat de descuyt deplorable. La industria es quasi nula; com agricultors, sos habitants sosténen un lucratiu comers ab los vins, olis y grans que cullen en abundancia, mentres no 'ls faiten las plujas, com per desgracia en l' any actual; lo clima me diguéren qu' es extremat, es á dir, molt calurós al estiu y molt fret al hivern.

La iglesia parroquial es gran y de construcció moderna; son interior semblant al de St. Agustí de Barcelona, pero de dimensions més reduhidas. Res de notable vaig observarhi á no ser uns caps de pedra de grans dimensions ados-

sats á las parets exteriors, cridantme l' atenció, sobre los altres, per llurs raras fesomias, dós que n' hi ha en lo campanar; ningú, per més que vaig preguntar, sapigué dirme lo que significavan ó quin nom tenían. Sortirem per lo portal que dona á la plassa-mercat, d' hont per un carreró se vá á la de St. Anton, hont está emplantat l' hospital. A la porta de aquest edifici hi ha dúas estátuas de pedra, de tamany natural, molt ben treballadas y aparentment molt antigas; aquesta plassa, quina visita, per lo típica, recomano á mos consocis, si van á Tárrega, está voltada de pórtichs baixos y estrets, sostinguts per columnas de variadas formas: en una d' ellas y enfront de la capella del sant, va cridar-me l' atenció una que m' semblá inscripció bastant esborrada; acostantm' hi vaig poder llegirla y diu aixís:

L' ANY MDLVIII ✠ ME FEU ✠ JAUME ✠ VINYALS.

La iglesia dita del Carme, compta 280 anys segons vaig deduir de la inscripció que hi ha en la fatxada; l' interior es de una sola nau, sense res digne de cridar l' atenció.

A las 6^h, hora en que los raigs del sol eran menos sensibles, me decidí á visitar la ermita de St. Eloy, dalt de un turonet que s' aixeca en mitj de aquella extensa plana, á un kilómetro escás de la població; lo camí que conduheix al cim volta lo turonet en espiral, puig de altra manera sería aquell quasi inaccessible. Arribats dalt nos trobárem, no en una ermita, com pensávam, sinó en una fortalesa ben amurallada, ab quatre torres, fossos, y la entrada defensada per un pont llevadís; la capella, que no poguí veure porque estava alsat ja lo pont, se troba al interior y tinguí que consolar-me contemplant lo exténs panorama que de aquella altura s' ovira. De allí se veu la població confonent lo color de sos rónechs edificis ab los tons rogenchs de la terra; cap al N. las serras del Montsech y los pobles de Artesa, Agramunt y Mont-falcó; á mitj-jorn, Verdú, Taradell y Vallfogona; á llevant la carretera de Cervera; y á ponent, Bellpuig, Vilagrassa y al lluny, lo célebre canal de Urgell avans esmentat.

A las 7^h tornava á entrar á la fonda, molt satisfet de ma excursió.

A las 7^h 38 del matí del día 31, en una tartana que vaig contractar, emprenia la marxa cap á Cervera. La carretera atravessa en tota sa extensió per vastíssims camps d' oliveras, ceps, blat y arbres fruyters. Lo trajecte, qu' es de unas 3 horas á peu, lo férem en cinch quarts, arribant á las 8^h 50^m. Lo dematí vaig emplearlo en visitar la població, qu' en son aspecte general no s' diferenciá molt de l' anterior; está composta en sa part més moderna de un sol carrer, de prop de un kilómetro de llargaria, del qual s' en derivan altres laterals, estrets y tortuosos; las casas son també la major part del sigle passat, y de un ó dos pisos. A la entrada d' est carrer y al costat meteix de la fnda de Barcelona se veu una lápida ab l' escut d' armas de la població, qual lápida formava part de un pont que s' anomenava *de la cadena*, per hont s' entrava á la vila, pont que fou aterrat en 1857 á fi de aixamplar aquesta, segons una inscripció que s' llegeix sota la esmentada lápida. Al extrem del carrer hi ha la

plassa gran, porticada y de construcció moderna, hont s' alsa lo edifici de las Casas Consistorials, construït, segons sembla, l' any 168., á judicar per una inscripció que s' llegeix penosament sota lo balcó de la dreta; crida l' atenció en est edifici una série de 15 bustos de pedra de tamany natural, que sosténen com á ménsulas las llosanas del balcó.

Adossada á las parets posteriors de las Casas Consistorials, hi ha la iglesia parroquial. Lo interior está sostingut per vuyt altas y esbeltas columnas que l' dividíxen en tres espayosas naus; entre las quatre primeras hi ha l' altar major y darrera de aquest lo chor, tancat per una paret en la que s' hi véuhen de relleu los bustos dels dotze apóstols perfectament cisellats sobre hermosos jaspis. Ademés té dos grans altars, un á cada costat del major, lo qual dona al conjunt lo aspecte de una creu llatina.

La part més antiga de la població es, sens dubte, la compresa entre aquesta iglesia y lo riu, la qual está voltada de murallas que s' elevan á gran altura sobre aquest. En ella s' troban casas de darrers dels sigles xvii y xviii; los carrers están malíssimament empedrats y com lo terreno es costarut, seguéixen lo desnivell. Prop del portal nomenat de St. Magí, situat en aquestos barris, s' hi troba la capella de dit sant, construhida l' any 1790. Un dels carrers més característichs es lo anomenat *del detrás*, quin nom, segons me digueren, ha rebut per estar detrás del major; está quasi tot cobert per archs que, quan un hi passa, sembla que s' atravesse per una serie de túnels. La data més antiga (1554) que vaig trobar á Cervera fou en aquest carrer, en lo portal de una casa, que, á jutjar per lo escut que ostenta, sembla devia haver sigut propietat d' algun noble: á poca distancia ne vaig veure un altre del 1679.

Havent fet pensament de marxar cap á Barcelona aquell meteix día ab lo tren que passa per Cervera á las 2^h 30^m y essent ja las 11^h 15^m vaig decidir-me per visitar la Universitat, que s' troba en una plassa al extrem del carrer major, cap á la estació del ferro-carril; tot ananthi, vaig veure la capella de Sant Antoni Abad, que té una hermosa fatxada.

La Universitat de Cervera fou construhida en 1718 per ordre de Felip V, en pago als bons serveys que 'ls cerverins li prestáren, baix los planos alsats per En Lluís Curiel, sobre lo solar que ocupava l' antich hospital. Mideix de fatxada 112,81 metres, per 90,44 de fondo y té una torre en cada ángul, que se alza á uns 186 pams de elevació, y en qual cúspide hi havían quatre lleons, que fóren retirats pera alleugerir lo pés y á fi d' evitar qu' en los forts vendavals que allí regnan sovint, vinguéssen á perjudicar lo edifici ¹. Aquest está compost de baixos y primer pis; sa fatxada, tota de pedra, ab espayosas oberturas y las dúas torres dels costats y una corona de ferro daurada, de grans dimensions, ab que remata sa part central, produheix un bonich efecte. Al entrar, se troba una grandiosa plassa, voltada de claustres, en la que atrau

¹ Aquestos datos son trets de la descripció de D. Francesch A. Condominas, en la pág. 163 y següents del *Album pintoresch y monumental de Lleyda y sa provincia*, per D. Joseph Pleyan de Porta y D. Frederich Renyé, —Lleyda, 1881.

l' atenció una segona fatxada ab preciosas esculpturas sobre marbre, en quin centre s' obre la porta que conduheix als dos claustres posteriors, y als costats las escalas pera pujar al primer pis. Sota los patis posteriors, també porticats, hi ha dúas grans cisternas pera recullir l' aygua de pluja, qual entrada se troba en lo centre del pati; las aulas están disposadas tot al voltant dels claustres. En lo pis superior hi han las habitacions, dormitoris, saló de graus y la iglesia. Aquesta última es gran, ab dos rengles de altas columnas que sosténen la bóveda, y á cada costat ostenta una elegant y alta torre rematant en cúpula, la qual falta en la de la esquerra per haver sigut cremada (segons me diguéren) en una de tantas vicissituds com ha suferit lo edifici: lo més notable que hi vaig veure fou lo altar major, esculpit en marbre blanch y adornat ab infinita varietat de jáspis d' hermosíssims colors.

Satisfeta ma curiositat y arribada que fou la primera hora de la tarde, vaig tornar al hostal á dinar y á las 2^h estava ja en la estació esperant lo ferro-carril que devia tornarme á Barcelona.

Allí á la vora, al peu de la carretera que porta á Castellnou de Aguissona, hi ha una creu de terme, allí molt abundants; lo zócal está format per quatre grahons, lo fuste es sisavat; lo capitell mostra esculpidas sis imatjes, y constitueix lo remat una agulla gòtica, que sosté una artística creu.

No havia tingut temps de pendre més detalls quan lo xiulet de la locomotora, ferint mos oïdos, me indicá que havia arribat la hora de despedirme de la fidelíssima ciutat de Cervera, en la que tant bonas horas havia passat.

I. MARTÍ TURRÓ.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA.

XV.

DE TILLO Á CERECEDA, PASSANT PER VIANA Y LA PUERTA.

(Continuació.—V. n.º 63).

Al sentir una resposta tant estranya, jo, que sempre he tingut lo geni una mica fort, no puch ménos de dirli qu' es un animal.

Aquesta paraula, pronunciada ab un tó ferm, l' amanseix una mica. Comensa á donarme excusas, me diu que l' sagristá está malalt, qu' ell es lo jutje de pau, y que si vull, anirá á demanar permís al alcalde.

Jo, que ja estich enfadat, li responch que no vull veure la iglesia, ab lo qual hi perdrán més ells que jo, y dono ordre al peó que s' havia quedat ab mí, pera que tregui lo matxo del estable.

Vaig á pujarhi á caball quan arriba un' altre home, m' pregunta si soch l' amo del aragonés, de qui ja no m' recordava, y contestantli que sí, m' diu que l' alcalde m' demana.

Vaig á casa de aquest y m' trobo al aragonés prés y al alcalde ab lo secretari y una pila de vehins. Pregunto qué significa alló, y l' alcalde, per tota resposta m' diu que ha posat prés á mon peó perque no dú *cédula*, y m' pregunta

quí soch jo y pera qué vull veure la iglesia. Trech la meva *cedula*, l' alcalde lleigeix del modo que pot, y al arribar á *profesion, ingeniero*, s' lleva l' sombrero, m' dona mil excusas y m' confessa ingénuament que s' creya que nosaltres éram lladres y que volíam robar la iglesia. Aquesta confessió m' fá esclatar en una riallada y no puch ménos de dirli:—;Pero, home de Deu! si haguéssem volgut robar la iglesia, ¿hauríam vingut en diumenge, qu' es lo sol día de la semana en que tots los homes son al poble, y á las nou del matí?

(*Seguirá.*)

CELS GOMIS.

SECCIÓ BIBLIOGRÁFICA.

El Aneróide, su mejor uso como instrumento meteorológico é hipsométrico. por José Ricart Giralt.—Barcelona, Est. tip. de Sucés. de N. Ramirez y Compañía, 1883.—Preu: 4 rals.

Aquest opúscul, que forma un quadern de 16 pl. in-4.º, es lo primer de una série que, ab lo nom de «Biblioteca del Excursionista,» dedica son il·lustrat autor al estudi de varios instruments indispensables en las excursions y de varis fenòmens que pera las meteixas convé conèixer. Lo Sr. Ricart y Giralt ha tingut la galantería de dedicar aquest primer quadern á nostra Associació, que no pot ménos de agrahir aquesta proba de consideració que ha merescut á tant actiu com digne soci.

Ab la claretat d' exposició que distingeix son estil, tracta aquest, després de definir l' *aneróide*, de las tres correccions de temperatura, de temps y de graduació, y passa després á explicar la aplicació del instrument al càlcul de altituts y á la previsió del temps, donant per fi una taula de pressions mitjas corresponents á diferents altituts.

Lo procediment indicat per lo Sr. Ricart y Giralt pera la medició de altituts mereix subjectarse á repetidas experiencias, porque de demostrar aquestas sa bondat, facilitaría molt la tasca al excursionista, si bé no oblidant que per bó que sia lo instrument, cuydadasas las observacions y minucios lo procediment, lo aneróide may passará d' ésser un instrument essencialment mentider y sols aplicable pera interpolacions entre altituts ben conegudas y matemáticamente determinadas. Lo exemple citat en lo text del opúscul ho comproba: las aproximacions no pòden ésser més variables é irregulars, y sobre tot, no pòden comprobarse allá hont la major altitut més ho exigía, ja que aquesta no era matemáticamente coneguda. Compárense los resultats de la medició citada per lo Sr. Ricart y los de nostras medicions ab lo baròmetre mercurial (Fortin) en lo Montseny (V. ANUARI, any I (1881), pl. 513), y s' veurá la enorme diferencia. No obstant, repetím que lo método proposat per lo Sr. Ricart val la pena de ensajarse, puig en molts cassos no es indispensable portar lo càlcul de altituts al grau d' exactitut (també relativa) que sols comporta lo baròmetre de mercuri.

Una observació avans de termenar. No creyém que lo preu fixat al opúscul sia lo més convenient pera generalisar l' afició dels excursionistas al bon ús del

aneróide, com sembla qu' es lo propòsit del autor. Quatre rals per 11 planas de impressió, molt més quan han sigut publicadas ja en una revista (el *Fomento de la Marina*), dirigida per lo propi Sr. Ricart, ho trobém exagerat. Y nos dol, perque creyém de gran interés aquestos coneixements y voldríam que la baratura de aquesta obreta permetés divulgarla fins entre las classes més modestas.—R. A. S.

REVISTA DE PERIÓDICHS.

L' AVENS, de Barcelona.—(N.º 24 y 25, de 15 y 29 Febrer). *La lluna segons lo poble*, per D. Cels Gomis; complet estudi en lo que nostre actiu consoci explica y compara las diferentas tradicions populars sobre lo que es la lluna, lo que s' hi veu, sa influencia, preocupacions, cansons y ditxos sobre la meteixa. Lo recomaném á tots los ayments de la literatura popular.—(N.º 26, de 15 Mars). *La vidrieria en Barcelona*, per Joseph Puiggarí.

L' EXCURSIONISTA, de Id.—(N.º 63, Janer). *Vida doméstica y social en la Xina*, per E. Toda; *Excursió á la Atmella del Vallés y Santuari de Puiggraciós*.—(N.º 64, Febrer). *Excursió á la Espluga de Francolí, Poblet, Vimbodí y Castell de Milmanda*; Id. *á Llinás*.—(N.º 65, Mars). *La arquitectura nomenada Ilatina-bizantina y la mezquita de Córdoba*, per D. Lluís Domenech; *Excursió á las Guillerías*.

LA ILUSTRACIÓ CATALANA, de Id.—(N.º 104, de 15 Febrer). *Discurs llegit en la sessió inaugural de la «Associació catalanista d' Excursions científicas»*, per D. A. Aulestia y Pijoan; irreprotxable com á forma, creyém que las pretensions excessivas de transcendentalisme perjudican lo fons d' aques bonich discurs: lo fer remontar l' excursionisme fins als fenicis y lo encloure entre 's excursionistas á viatjers y exploradors científics com Alí-bey, D. Sinibaldo de Mas y altres, es, á nostre entendre, desnaturalisar completament las ideas y confondre los conceptes. Per lo demés y feta aquesta reserva, lo discurs té párrafos eloqüents ab los quals estém completament d' acort.—(N.º 105, de 29 Febrer). *Excursions per la Xina*, per D. Eduard Toda. *St. Pere de Galligans (Girona)*, dibuix de D. Francisco Llorens y Riu.—(N.º 106, de 15 Mars). *Refrans catalans*, per D. Sebastiá Farnés. *Vista de Palafurgell*, per Fr. J. Garriga.

REVISTA DE GERONA.—(N.º 11, any IX, Febrer). *Antiguo voto de la ciudad acerca del carnaval*, per D. Enrich Cl. Girbal. *Catalanes ilustres: el cardenal Margarit*, per D. Emili Grahit.

SEMANARIO DE MATARÓ.—(N.º 35 de 20 Janer y següents). En dit N.º comensá á publicar nostre erudit consoci D. Joseph M.ª Pellicer y Pagés uns interessantíssims *Estudios arqueológicos sobre Mataró*, dels quals fins ara van publicats los següents capítols: *Monumentos antiguos (lápidas, aras, estampillas cerámicas, mosaicos, sepulcros, monedas, objetos prehistóricos, toponomástica)*; *A Mataró se reduce evidentemente la ciudad layetana lluro*. Reconeguda la competència del Sr. Pellicer, no es necessari dir que tracta la materia á fondo y ab segura crítica. Lamentém si que nostre il·lustrat consoci no 'ns haja encara favorescut á nosaltres ab cap treball análech: creyám tenir algun

dret á més bon recort y no perdém la esperansa de véure 'ns correspostos.

Lo PLÁ DE BÀGES, de Manresa.—(N.º 9 de 8 Febrer). *El llano de Bages* per D. Joseph Vidal; descripció físich-geològica.

EL MONTSACOPA, de Olot.—(Nos. 27 y 30, de 13 Janer y 2 Febrer). *El Pallau*, erudit article d' arqueologia local, rublert de datos inédits, per nostre consoci delegat D. Joseph Saderra.—(N.º 32, de 17 Febrer). *Cartas á Nemesio*, por Silvio, sobre restabliment de las ordres monásticas y l' actual excursionisme.

REVISTA DEL CENTRO DE LECTURA, de Reus.—(N.º 9, de 2 Mars). *Santas Creus*, per Nomen: acta de una excursió particular, preliminar de la constitució de la *Associació catalanista* de dita ciutat, perfectament escrita en catalá.

BULLETÍ MENSUAL DE LA DELEGACIÓ DE LA A. E. C. DE TARRAGONA.—(N.º 2, Febrer). *Excursió á Salou*, per D. Agustí M.ª Gibert; *Id. particular á la Conca de Tremp y estribacions dels Pyreneus*, per D. Joaquím Bordons Wehrle.

LA VEU DEL MONTSERRAT, de Vich. (Nos. 5, 6, 8, 10, 11 y 12, dels 2, 9 y 23 de Febrer, 8, 15 y 22 de Mars). Continuació y acabament dels *Recorts de la Costa á Africa*, per Mossen J. Verdguer.—(N.º 7, de 16 Febrer). *La observancia dels dias de festa* (del libre «Ordinacions de la Vila de Tarrassa», s. xvi.).

BOLETIN DE LA INSTITUCION LIBRE DE ENSEÑANZA, de Madrid.—(N.º 168, de 15 Febrer). *El espectroscopio y la prevision del tiempo*, per D. A. Arcimis; *Bibliotheca da Educaçao Nacional*, per A. Machado y Alvarez; *Excursion á Valencia y Alicante*.—(N.º 169, de 29 id.). *Las esculturas de Pérgamo*, per D. M. B. Cossio.—(N.º 170, de 15 de Mars). *Nuestras relaciones con Joló*, per D. V. M. Concas.—(N.º 171, de 31 id.). *Los elementos tradicionales de la educacion*, per J. Adolpho Coelho.

ID. DE LA REAL ACADEMIA DE BELLAS ARTES DE S. FERNANDO, de Id.—(N.º de Febrer). Informe de la secció d' Arquitectura rebutjant una instancia de la associació «Maestros de obras de Cataluña.»

ID. DE LA SOCIEDAD GEOGRÁFICA, de Id.—(N.ºs 1 y 2, Janer y Febrer). *Estudio general sobre el bajalato de Larache*, per D. Teodor Cuevas; *Reseña geológica de la provincia de Valencia*, per D. Joan Vilanova.

EL COMERCIO IBÉRICO, de Id.—Articles d' estadística y economía política.

BULLETIN DU CANAL INTEROCEÁNIQUE, de París.—(N.ºs 107 á 110, de 1 y 15 Febrer, 1 y 15 Mars). Articles sobre los traballs del Canal de Panamá, ports del Pacífich y Atlántich, revistas climatològicas, conferencias, etc.

ID. DU CLUB ALPIN FRANÇAIS, de Id.—(N.º 2, Febrer). *Alexandre Calame*, per F. S.—(N.º 3, Mars). *Quintino Sella, Ascension du Monçaia (1604 m.)*

ID. DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE TOULOUSE.—(N.º 3, vol. III). *Exposition géographique de Toulouse; Boussole Solaire et ses applications*, per M. de Rey-Pailhade.

JOURNAL DU CIEL, de Id.—(N.º 686-687). *L' uniformisation de l' heure; Le noms des mois chez quelques peuples anciens et modernes*, per L. Leconte.—(Nos. 688 á 693). Continúa aquest darrer article.

BULLETIN DU CLUB ALPIN BELGE, de Bruxelles.—(N.º 1) *Estatuts, llista de*

socis, conferencia de Mr. Rabot sobre las congestras del Daufinat.—(N.º 2) *Les glaciers de l'Islande*, per J. Leclercq; *Les excursions alpestres dans leurs rapports avec l'histoire naturelle*, per J. Crépin; *Une ascension au volcan de Popocatepetl*, per J. Leclercq.—(N.º 3). *Le grand Mythen et le Breithorn*, per Albert Du Bois; *Le Mont Blanc et le Col d' Hérens*, per Lluís Navez; *De Bruxelles à Viège par la Gemmi*, per Lluís Crick; *Le Hørnli*, per Henri La Fontaine; *Le Col de l'Alpbubel*, per P. Ruelens; *Le Col du Gries*, per Fr. Crépin.

TIJDSCHRIFT VAN HET NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP, de Amsterdam. *De uitbarsting van Krakalao*, per Mc. Leod (met een kaart).

L' ECHO DES ALPES, de Ginebra.—(N.º 1, 1884). *De la Destruction des hautes arêtes rocheuses des Alpes*, per A.ª Brun; *La vengeance du Servant*, per A. Cérésolle; *Les taureaux à la montagne*, per Ed. C.; *Le Schreckhorn*, per E. de Freudenreich; (ab una magnífica heliografía).

RIVISTA ALPINA ITALIANA, de Turin.—(N.º 2, Febrer). *Ascensione iemale del Monte Rosa*, per V. Sella; *Une ascension de l' Etna*, per Ch. Contejean.—(N.º 3, Mars). *Onorange a Quintino Sella*.

BOLLETTINO DELLA SEZIONE DI VICENZA DEL C. A. I., de Vicenza.—(N.º VII, 1884). *Quintino Sella; L' Esposizione alpina Nazionale*, per Aless. Cita.

ID. DELLA SOCIETÀ AFRICANA D' ITALIA, de Nápoli.—(N.º 1, any III). *Considerazione etnografiche*, per Duchâteau; *Note tripoline*.

DEUTSCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Frankfort.—(N.º 11, Febrer). *Das Morgen- und Abendglühen, Die höchsten Berge der Erde; Alpine Schutzbütten und Unterkunfts Häuser* (traball notabilíssim de recopilació).

JAHRESBERICHT DES STEIRISCHEN GEBIRGSVEREINES, de Graz.—(Any XI, 1883). *Die Glinalpe* (1989 m.), per J. Frischauf (ab un panorama).

MITTHEILUNGEN DES DEUTSCHEN UND OESTERREICHISCHEN ALPENVEREINES, de Salzburg.—(N.º 2, Mars). *Frequenz im Jahre 1883 der Vereins-Hütten und Unterkunfts Häuser*.

OESTERREICHISCHE ALPEN-ZEITUNG, de Viena.—(N.º 133, de 8 Febrer). *Der Ortler* (3905 m), per Julius Meurer (ab una heliografía superba).—(N.º 134, de 22 id.) *Ueber den Bergcultus der alten Inder*, per lo Dr. M. Haberlandt.—(N.º 135, de 7 Mars). *Der Piz Linard* (3416 m.), per Emil Zsigmondy.—(N.º 136, de 21 id.)

OESTERREICHISCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Id.—(N.º 3, de Febrer.) *Streifzüge in den Alpen. I. Wildalpen und seine nähere Umgebung*, per Franz Goldhann.—(N.º 4, del 15 Febrer). *Eine Winterfabrt nach Lofer*, per Franz Kraus.—(N.º 5 del 1 Mars). *Am Hudson River*, pe'l Dr. G. Gröger.—(N.º 6, del 15 id.) *Die Grunacht*, per Jos. Bichler.

DER TOURIST, de Id.—(N.º 3, de 1 Febrer). *Wanderungen im Paznaunthale*, pe'l Dr. L. Haindl.—(N.º 4, del 15 id.) *Von Kärntens Grenzen*, per L. Jahne.—(N.º 5, del 1 Mars). *Auf den Bergen von Celerina in Engadin*, per R. Gemböck.—(N.º 6, de 15 id.) *Aus dem wildesten Theil der Karwändelgruppe*, per Julius Pock; *Der Traitten*, per Leopold Trier.

UEBER BERG UND THAL, de Dresde.—(N.º 72, de 15 Febrer). *Nebelglüben*.
THE ALPINE JOURNAL, de Londres.—(N.º 83, Febrer). *Mountaineering in the old Style*, per C. T. Deut; *Across the Pyrenees*, per Fr. Gardiner.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONS.—Havém rebut durant aquestos dos mesos las següents: de la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona, pera la sessió pública inaugural del 17 de Febrer; de las Escolas Pias de Mataró, pera assistir á la vetllada literaria-musical dedicada á St. Thomás d' Aquino lo dia 7 de Mars; de la «Società degli Alpinisti tridentini» de Rovereto, pera asistir á la Junta general del dia 6 de Abril; del «Club Alpino Italiano» de Turin, pera los funerals de son President Sig. Quintino Sella, á Biella, lo dia 23 de Abril; del meteix, pera pendre part á la Exposició Alpina organizada pe'l meteix ab motiu de la Exposició general Italiana, de Turin; y de la «Société de géographie de Toulouse», pera pendre part en la próxima exposició geográfica de la meteixa ciutat.

ASSOCIACIONS CATALANISTAS.—S'han constituït en Reus y en Igualada ab gran nombre de socis dúas associacions, anomenadas respectivament «Associació Catalanista de Reus» y «Centre Catalanista de Igualada», en quin programa hi figuran principalment las excursions. 'Ls hi retorném ab agrahiment la carinyosa salutació qu' ens han dirigit en expressiva comunicació y esperém que serán seguidas y mútuament profitosas las relacions que ab las meteixas nos unéixen.

OESTERREICHISCHER ALPEN-CLUB.—Aixís s' anomenará de aquí endavant, segons circular de Febrer últim, la associació alpina de Viena que fins ara havia portat lo nom de *Alpen-Club «Oesterreich»*.

EXPOSICIÓ ALPINA ITALIANA.—Lo Club Alpi Italiá fa grans preparatius pera la exposició general que ha de tenir lloch á Turin lo mes de Abril prop vinent. Los edificis *ad hoc* que alsará en lo parch del clos de la exposició, tindrán lo aspecte de un poblet alpi y tots los empleats, guardias, etc., portarán trajos de las diferentes encontradas montanyesas dels Alpes Italians.

COMISSIÓ.—En Junta general del dia 7 de Mars s' acordá nombrar una comissió pera que estudií y proposi los medis pera la prompte reforma higiénica de Barcelona, essent en Junta Directiva designant pera formarla als senyors socis següents: D. Antoni Torrents y Monner, D. Leandre Pons y Dalmau, D. Frederich Benessat, D. Ramon Codina Laenglin, D. Joseph Blanch y Piera y D. Francisco de P. Benessat.

DONATIUS PERA LO MUSEO Y LA BIBLIOTECA.

PERIÓDICHS NOUS.—S' han rebut durant aquestos dos mesos los següents, corresponentlos ab lo cambi: *Butlletí mensual de la Delegació de la A. E. C. en Tarragona*; *El Eco Olotense*, de Olot; *Jahresbericht des Steirischen Gebirgsvereins*—

es (XI Jahrgang, 1883), de Graz; *Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, de Amsterdam; y *Bulletin du Club Alpin Belge*, de Bruxelles.

MUSEO.—Seguèixen los donatius pera lo meteix:

De D. Valentí Mirall: *Primeras probas del tiratge de billets de color* de la Rifa de la Casa de Caritat de Barcelona.

Del Club Alpí Italià: 2 *grans cartells* anunciant la Exposició nacional y la Exposició arqueològica de Turin en 1884.

De la «Compañía general anónima de aguas (ladera derecha del Besós) de Barcelona»: 1 *foto*. Vista de la torre-depòsit.

De D. Cels Gomis: Una *còpia original* de la serie dels Comtes de Ribagorça, y los següents *mol-luscos marítims*: *Murex brandaris* L., Mataró; *Nassa macula* Montf., Id.; *Mitra ebenus* Lam., Culera (Girona); *Columbella rustica* L., Id. y Mataró; *Chenopus pes-pelæcani* L., Culera; *Cerithium vulgatum* Brug., Id.; *C. Mediterraneum* Desh., Id.; *C. lima* Brug., Id.; *Crepidula unguiformis* L., Mataró; *Rissoa cancellata* Desm., Culera; *Trochus fragaroides* Lam., Id.; *T...*, Mataró; *Fissurella græca* L., Id.; *F. neglecta* Desh., Id.; *Patella cærulea* L., Id.; *P. lusitanica* Gmel., Id.; *P. tarentina* Lam., Id. y Culera; *Corbula gibba* Oliv., Mataró; *Donax anatinum* Lam., Id.; *Venus fasciata* Don., Id.; *V. gallina* L., Id.; *V. verrucosa* L., Id.; *Cardium tuberculatum* L., Id.; *Lucina reticulata* L., Id.; *Chama gryphoides* L., Id.; *Cardita sinuata* L., Id.; *Arca lactea* L., Id.; *A. Noë* L., Id.; *A. barbata* L., Id.; *Pectunculus...*, Id.; *Pecten opercularis* L., Id.; *P. varius* L., Id.; *P. pusis* L., Id.; *Lima squamosa* Lam., Id.; *Spondylus gæderopus* L., Id.; *Ostrea edulis* L., Id.; *Anomia ephippium* L., Id.—Ademés un exemplar d' *Echinus*.

Del P. J. Roberges, soci delegat á Mataró: 1 *calch redubit* de 9 lápidas y aras romanas trobadas en dita ciutat.

BIBLIOTECA.—Continúa la llista de donatius:

De D. Ramon Arabá y Solanas: 3 fasc. 1 *noticia* de la imatge de N.^a S.^a de Bethlem, que s' venera en Mataró, en casa de D. J. B.^{ta} Campané obra del esculptor Diego de Mena—Barcelona, La Renaixensa; *Oda á Badalona per don Antoni Bori y Fontestà*—Badalona, imp. de Planas, 1883; 1 prospecte del *Pensionado del Colegio de 1.ª Clase de Escuelas pias de Mataró*—Id., Abadal, 1868.

De D. Joseph Brunet y Bellet: 24 vol. *Pascal: pensées et démonstrations*—París, 1722; *Nineveh and Babylon*, per Layard—Londres, Murray, 1874; *Nineveh and its remains*, per Id—Id., id., 1876; *The palaces of Nineveh and Persepolis restored*, per J. Fergusson—Id., id., 1851; *Incidents of travel in central America, Chiapas and Yucatan*, (vol. II), per J. L. Stephens—New-York, Harper et Bros., 1856; *Las costumbres de los israelitas*, per l' abad Fleuri, traduc. per D. Manuel Martínez Pingarron—Barcelona, Piferrer, 1769; *L' antiquité des tems rétablie et défendue contre les juifs et les nouveaux chronologistes*, per M. Pezron—París, S. Martin, 1704; *De Etruriæ regionis*,

per Guillem Postello—Florença, 1551; *La libra de Griolio Vezzalmi*, traï. del italià—Pamplona; *Disertacion histórico-político-legal por los Colegio: y gremios de la ciudad de Barcelona y sus privativas*, per F.^{co} Romá y Rossell—Barcelona, Piferrer, 1766; *Is water-baptism an institution of Christ?* per W. Blackley—Londres, Hodder et Stoughton, 1872; *Pbul e Tuklatpalasar II, Salmanasar V e Sargon*, per Joseph Massaroli—Roma, tip. poligl., 1882; *Le judaïsme et le Christianisme*, per Ernest Renan—Paris, Calmann Lévy, 1883; *Les 36,000 ans de Manéthon*, per H. L. J. Parrat—Porrentruy, V. Michel, 1855; *L' Egypte et Moïse*, per Victor Ancessi—Paris, Leroux, 1875; *De Gemma abrahea nondum edita*, per J. G. Stickel—Jena, Croecker, 1848; *De Dianæ Persicæ monumento Græchwyliano*, per E. F. S. Rossmann—Jena, Schreiber et fill, 1856; *Inscriptions et notices recueillies à Edfou (Haute Egypte)*, per lo Vte J. de Rougé—Paris, Leroux, 1880 (2 vol.); *Papyrus de Turin, facsimiliés par F. Rossi de Turin et publiés par W. Pleyte de Leide*—1869, 1876 (2 vol.); *Voyage dans la basse et la haute Egypte*, per Vivant Denon—Londres, Coxfill et Baylis, 1802 (2 vol. y 1 gran atlas).

Del Dr. Aless. Cita: 1 fasc. *L' Alpinismo nel Veneto*—Padua, Sacchetto, 1884.

Del «Alpen Club Oesterreich»: 1 vol. *Oesterreichische Alpen-Zeitung*, any V (1883)—Viena, R. Spies et Co, 1883.

Del «Consistori dels Jochs Florals de Barcelona»: 1 fasc. *Taula general de les composicions premiades y dels parlaments pronunciats pels mantenedors durant los 25 primers anys de llur restauració*—Barcelona, Renaixensa, 1883.

De la «Delegació de la A. E. C. á Tarragona»: *Butlletí mensual*, N.º 1 y 2 (Janer y Febrer 1884).

De D. Cels Gomis: 1 fasc. *La Lluna segons lo poble*, per lo donador—Barcelona, la Academia, 1884.

De D. Eduardo Leon y Llerena: 1 vol. *Análisis química y Memoria de las aguas alcalinas de Marmolejo*—Madrid, Cao y del Val, 1884.

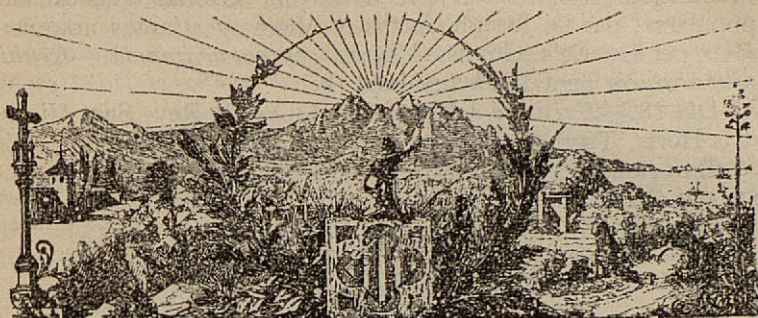
De Mr. Julius Meurer de Viena: 1 fasc. *Der Ortler* (3,905 m.), per lo donador—Viena, R. Spies et Co., 1884 (ab 1 heliografia).

De D. Arthur Osona: 1 fasc. *Badenweiler im Badischen Schwarzwald*—Berlin, Mosse, 1883.

De la «Société des Touristes du Dauphiné»: 3 vol. *Annales* n.º 2 (1876), n.º 3 (1877) y n.º 4 (1878)—Grenoble, Alier p. et f., 1877, 1878 y 1879.

De D. Joseph Pleyan de Porta, soci delegat á Lleyda: 12 fasc. n.ºs 32 á 43 (acabament): *Album históric, pintoresch y monumental de Lleyda y sa provincia*, per lo donador y D. Fr. Renyé Viladot—Lleyda, J. Sol, 1882 y 1883.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY VII.

ABRIL DE 1884.

NUM. 67.

ADVERTENCIA.

S'han repartit ja als Srs. Socis residents y enviat per correu als Delegats los *vals* pera recullir ab un 33 p^o/_o de rebaixa sobre lo preu general, la obra LO LLAMP Y 'LS TEMPORALS, de D. Cels Gomis, primer volúm de la projectada *Biblioteca popular* de l' ASSOCIACIÓ. Si algú no l' hagués rebut, pot reclamarlo al Sr. Director (Portaferrissa, 13, 3.er d.^{ta}), qui li farà remetre tot seguit.

Barcelona 30 de Abril de 1884

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

ASSOCIACIÓ CENTRAL.

TRABALLS DEL MES DE MAIG.—Día 14.—*Lectura* dels següents treballs: «Excursió particular á Reminyó, Orsavinyá,

Montnegre y Fuyarosos,» per D. Arthur Osona; «Las cansons populars», per D. Joseph Cortils y Vieta; y «Cantas aragonesas,» per D. Cels Gomis.—*Junta general ordinaria*.—*Reunió preparatoria* pera la excursió del 18.

Día 18.—*Excursió col·lectiva* á Molins de Rey, Sant Vicens dels Horts, Torre Salvana y Sant Boy de Llobregat.

Barcelona 30 de Abril de 1884.—*Lo Secretari*, SIMON ALSINA Y CLÓS.

DELEGACIONS. DELEGACIÓ DE BADALONA.

COMUNICACIÓ.—*Associació d' excursions Catalana*.—*Delegació de Badalona*.—En reunió general de socis verificada lo diumenge 13 del corrent, se procedí á la renovació de la Junta Directiva d' aquesta Delegació, quedant constituïda de la manera següent:

President, D. Pons Serrat.—*Vice-President*, D. Esteve Torrent.—*Tresorer*, D. Ramon Trias.—*Conservador del Museo*, D. Carlos Parés.—*Bibliotecari*, D. Ricardo Barbero.—*Secretari*, D. Antoni Bori.—*Vice-Secretari*, D. Joseph Ventura.

Lo que se li posa en coneixement pera los efectes oportuns.—Deu guardi á V. molts anys.—Badalona 20 de Abril de 1884.—*Lo President*, PONS SERRAT.—*Lo Secretari*, ANTONI BORI.—*Sr. President de la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA*.

TRABALLS DEL MES D' ABRIL.—Día 20.—*Visita oficial* al Museo de D. German Lombard y á la tradicional Presó de Sant Anastasi.

VISITA OFICIAL ALS TALLERS DE CONSTRUCCIÓ DE MÁQUINAS DE CUSIR Y ALTRAS, DE D. MIQUEL ESCUDER.

DIA 30 DE SETEMBRE DE 1883.

Acta.

A dos quarts de nou del matí del diumenje día 30 de Setembre de 1883, nos reunírem en lo saló Aribau del *Foment de la Producció Espanyola* varis socis de la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, pera efectuar la anunciada visita als tallers de construcció de máquinas de D. Miquel Escuder.

Eran tres quarts de l' hora dita quan sortírem del lloch de

reunió, dirigintnos en animada conversa envers l' establiment esmentat, ahont arribárem á las nou en punt.

Allí 'ns esperávan los Srs. Clapés, que sortiren á rébre 'ns junt ab lo duenyo dels tallers senyor Escuder, qui ab sa franca galantería se posá á nostra disposició pera recórrer totas las dependencias de sa grandiosa instalació industrial.

Incompetent me declararía pera escriure l' acta d' aquesta visita, si no m' animés l' admiració y entussiasme que sempre m' han causat aquestas combinacions de pessas de formas tant distintas, que, baix l' impuls d' una forsa motriu, ja sia de sanch com en los bógits, de vapor com en las locomotoras, d' aygua com en las turbinas, d' ayre com en los molins de vent, de gas com en las petitas industrias que disposan de poch local, y últimament eléctrica, que permet transmetre la forsa á grans distancias, vénen á suplir lo treball manual del home, fent com per art d' encantament, en la major brevetat de temps y ab notable perfecció, lo que en remots días era tant dificil, costós y llarch.

Designat, donchs, per mos companys, pera donar compte d' aquesta visita, he procurat dur á cap mon comés de la mellor manera que ma pobre intel·ligencia m' ha sugerit, y si bé cap dels instruments de treball que instalats se troban en los espayosos departaments del edifici per hont ab tant de goig nos passejàrem, m' eran desconeguts, dech demanar gracia á mos consocis de las faltas de detall que puga cometre en la breu descripció que avuy presento, per no haver pogut alcansar alguns dels principals datos que necessitava, y per altra part perque estich plenament convençut de que qualsevol altre de mos estimats consocis concurrents á la visita, ho hauría fet, si bé ab no més bona voluntat, ab més galanura d' estil y ab més escrupulositat.

Aquestos tallers se troban emplassats dintre un vast edifici alsat en lo carrer de Sant Fernando, núm 54, de la Barceloneta, fent cantonada ab lo de Santa Agna, en lo meteix lloch hont anys enrera hi havia la fundició dels Srs. Domenech y C.^a, que destruí un incendi, de qual establiment ne sortían uns cilindres á propósit pera l' estiratje de metalls, que, si mal no recordo, los anomenavan *invulnerables* per la seva especial consistencia, puig no arribavan á rallarlos las més ben trempadas eynas d' acer.

Predestinat sembla aqueix punt de la barriada marítima de Barcelona á grans instalacions industrials, ja que á pochs passos se troban los celebrats tallers també de construcció de máqui-

nas de fama universal, coneguts per *La Maquinista terrestre y marítima*, la fàbrica de gas *La Catalana*, las fundicions del *Vulcano* y *Alexander* y 'ls tallers especials pera màquines agrícolas de Pfeiffer, voltant lo quartel d' infantería, com si volgués demostrar l' etzar que allí ha reunit tants establiments industrials, la preponderancia que va adquirint sobre la forsa de las armas, la potencia del progrés, quals esclats d' ingeni son avuy lo verdader llas d' unió de tots los pobles que aspiran al amor universal.

Al meteix temps que aquestos establiments, verdaders temples de la industria, son la vida de nombrosas familias obreras, contribuheixen á propagar lo bon nom dels traballs catalans, essent proba innegable de la fama d' activa y enginyosa que té alcançada nostra benvolguda patria.

Dúas entradas per lo carrer de Sant Fernando ténen los tallers del Sr. Escuder: una que dona á un gran pati que divideix l' edifici en dos cossos de planta baixa y dos pisos lo primer, y de sols baixos lo segon; y altra que comunica directament ab lo saló-despaig, separat del carrer per unas grans vidrieras y que correspon al primer de dits cossos.

Per aquesta porta entrárem los visitants, hont, com ja he dit més amunt, nos esperávan los Srs. Escuder y Clapés.

En la dependencia que 'ns ocupa, hont están enclavats los escriptoris en los ánguls de la paret de primer terme, ó sia de la fatxada, hi ha una verdadera exposició de las màquines de cusir que construheix la casa y que demostran los coneixements del senyor Escuder en aquesta especialitat. Si bé se n' véuhen de distints tamanyes, totas presentan formas elegants y lleugeras que ben bé revelan la galantería del fabricant envers lo sexo que més las consum, haventn'hi pera tota classe de industrias similars, aixó es, destinadas á modistas, á cotillayres, confecció de blanch, sastressas, etc., etc. Algunas d' ellas tancadas en magnífichs armaris de ricas fustas, adornats per delicats y primorosos traballs esculptórichs, que 'ls hi donan l' aspecte d' un moble rich y digne de figurar en lo saló més aristocrátich.

A la paret del fons d' aquest saló-despaig hi ha dúas portas, una de las quals comunica ab los tallers y l' altra dona pas al gabinete particular del distingit industrial.

Passárem la primera, trobantnos desseguida en una espayosa quadra que sorprén de moment per sa grandiositat, contribuhint á son magestuós aspecte las corretjas que desde 'ls tambors de jas trasmisions del sostre baixan á las politjas de las màquines

que fan moure, com si fossen llassos de vida, ó mellor dit las arterias d' un gran monstre, per hont circula la sanch á qual calor vital funciona son organisme.

A las parets colaterals d' aquesta dependencia hi ha unas grans finestras que rében la llum per lo pati ja indicat y per lo carrer de Santa Agna: en ditas parets hi ha emplantada de llarch á llarch una filera de banchs ab los corresponents caragols pera 'ls llimadors y ajustadors de pessas, y al mitj, com si dividís lo local en dos compartiments, s' hi veu un rengle de torns, máquinas de foradar y planejar y otras, de distintas grandarias, que fan moure las transmissions y corretjas esmentadas.

Aquí hi vegérem algunas pessas soltas destinadas als motors de gas, que per sos tamanys variats donan idea de la forsa que déuhen desarrollar las máquinas á que corresponen.

L' ésser diumenge nos privá de poder veure funcionar tanta variació de instruments de treball; no obstant no per aixó fou ménos agradable la impressió que 'ns causáren.

Al extrém del departament que visitávam y en una habitació á la dreita s' hi troba instalada una bonica máquina de vapor horisontal, de 8 caballs de forsa, construhida, segons nos digué 'l Sr. Escuder y ho expressa una placa, en los tallers de *La Maquinista terrestre y marítima*.

La caldera, hont se confecciona l' element pera fer moure la expressada máquina, está situada en altre departament al meteix costat, al que també s' hi entra per una petita porta al fondo del pati. A causa de la evaporació del aygua, que allí té lloch dintre las parets de planxa de ferro en forma cilíndrica, es excessivament alta la temperatura que hi regna, que contrasta notable y sobtadament ab la que s' gosa al ayre lliure y que causa una forta impressió als que passen de la una á l' altra.

Aquesta máquina de vapor es la que dona moviment á todas las que ómplen los tallers del celebrat y conegut industrial.

Al peu meteix de dita máquina de vapor hi ha las fornals ab todas las sevas eynas corresponents, com son enclusas, martells, malls, etc., etc.

Atravessárem altra vegada de cap á cap la quadra que queda descrita y entrant per una porta al ample pati, que es per hont súrten y entran al carrer y als tallers los operaris empleats en l' establiment, penetrárem en altre espayós local, de sola planta baixa, que forma lo segon cos del edifici.

Es aqueix lo lloch destinat á la montura de las máquinas de gas y altras que s' construhéixen en la casa, hont n' hi vegérem varias completament tramenadas y altras á mitj acabar, cri-dantnos la atenció una pera confeccionar la pasta de la xocolata, operació que fins ara 's feya manualment, y que segons se desprén de lo que un hom pot apreciar al véureho, té d' esser un treball per demés pesat y fatigós pera l' obrer.

Ab aquesta máquina se supleix aquest treball, sortint tant ó més perfet que l' que s' fa á forsa de brassos, gracias á la enginyosa combinació ideada pel Sr. Escuder, que imprimeix á las capsas que conténen la pasta un moviment rápit y vertiginós, com si passés per ellas una corrent eléctrica, produhintli las convulsions que mos companys póden haver experimentat per gust y que no desitjo pas tingan de rebre per necessitat, segons puch manifestar per experiéncia propia.

En primer terme d' aquest departament hi ha emplantadas unas guías de variada potencia pera aixecar las pesantas pessas dels motors de gas, y que fan sumament fácil lo seu maneig, y al fondo d' aqueixa meteixa dependencia s' hi troban lo que podém dirne cotxerías y estables, hont tinguérem ocasió de veure las caballerías y 'ls distints vehículs que posseheix lo senyor Escuder, tant pera ús del establiment, aixó es, pera transportar las máquinas á domicili, com pera lo servey particular del intel·ligent industrial.

Lateral á la porta que dona entrada á aquest local, n' hi ha altra que conduheix á la fustería, hont s' hi confecciona tot lo que té relació ab aquest art, y que correspon als treballs que súrten de la casa. Allí s' hi troban máquinas de serrar, de ribotejar, de planejar y altras que en aquest moment no recordém per son verdader nom, pero que totes ténen lo seu especial objecte pera l' treballat de la fusta.

Acompanyats sempre per lo senyor Escuder, que 'ns anava explicant detalladament y ab la gracia natural de son alegre carácter, tot lo que véyam, sortirem altra vegada al pati y entrárem per la porta del primer departament descrit, prenent una escala que s' troba al peu meteix de dita porta y que 'ns conduhí al primer pis del edifici; aquesta escala continúa després fins al segon pis.

Per la especialitat dels treballs que s' fan en aquestos tallers, en los dos departaments que compónen lo primer y segon pis, d' igual grandiositat que l' recorregut de planta baixa y ab idén-

tichs finestrals á un cantó y altre, hi ha també gran munió de caragols, torns y demés máquinas, pero més reduhidas, per ésser destinadas á la construcció de las de cusir, quals pessas no necessitan, pera fabricarse, d'eynas de tant volum ni de tanta consistencia com las que son precisas pera 'ls motors de gas.

Al fondo y al extrém dret del segon pis hi ha un quartet en lo qual s'hi guardan gran número de pessas exclusivament pera las máquinas de cusir, completament llestas y en disposició d' ésser montadas.

En lo que podríam dirne golfas del edifici, vegérem totas las armatostas dels aparatos ideats per lo Sr. Escuder y que diferentas vegadas han recorregut los carrers de Barcelona cridant l'atenció de tothom, y que á més de donar idea del carácter y del enginy del seu autor, no deixávan d' ésser un anunci de la casa. No estará de més dir que allí s'hi troba olvidat y com descansant de sas fatigas lo grandíós bombo que tant de soroll va moure y del que tant se n' parla encara com á cosa extraordinaria y verdaderament popular.

Després de recorregut l'edifici de baix á dalt, desférem lo camí y entrant en lo despaig particular del Sr. Escuder, tinguérem allí uns moments d'expansiva conversa, explicantnos dit senyor alguns de sos projectes que de portarse á cap augmentarian la celebritat que ja per tot arreu gosa y que l'fun un dels industrials més actius y distingits no sols de Catalunya, sino de Espanya.

No podém passar per alt una particularitat digna de cridar la atenció y que no deixa d'interessar als que visitan los tallers per primera vegada, donada la notabilitat y trascendencia de la meteix. Es aquesta la abundant exhibició de cartelons fixats per tots los departaments, que conténen pensaments, máximas y sentencias, impresos en caràcters negres y llegibles, destinats á inculcar en l'ánim del obrer la afició al treball y lo respecte á sos semblants, senyalantlos al meteix temps las funestas conseqüencias á que pot conduhirlos lo no practicarho oportunament. Per tot hont se pose la vista, ensopega aquesta ab algun de dits cartells, tant á propósit están col·locats per tot arreu. Com á mostra copiarém los quatre que seguéixen:

— «El obrero que explota á su dueño y éste al obrero acaban los dos por arruinarse.»

— «Al hombre que no quiere trabajar, le guardan una cama en el hospital.»

— «Al hombre dado á la ociosidad le guardan un lugar en todos los presidios.»

— «Trabaja la hormiga, trabajan los mundos, trabaja Dios sin cesar en su inmenso laboratorio; justo es que trabajemos para alcanzar la bendición del Eterno.»

Per aquest estil son tots los que s' presentan á la consideració del treballador, essent, com no crech sia necessari comprobarho ab consideracions més ó ménos acertadas, un verdader modo de formar la educació moral del obrer, ja que moltes vegades en mitj de son repós no deixarà de recordar tant saludables consells, fixantse en son alcans y hermosos fins.

De reconeguda importancia son, com se veu, los tallers de construcció de máquinas de cusir y otras del Sr. Escuder, y no hi ha dupte que ab lo temps n' adquiriran molta més, quan se coneixin las ventatjas de las meteixas y pujan véncers' las preocupacions que encara predominan en ciertas industrias.

A més de las de cusir, de fer xocolata y motors de gas, que 'n construheix desde mitj cavall de forsa á 8, ne fa d' otras d' utilitat innegable com son las d' elaborar taps de suro que de tanta importancia seria son coneixement y desarrollo pera aquesta industria peculiar del Empurdá; ascensors ab pressió d' aygua, bombas, máquinas pera 'l treballat de la fusta y otras.

Al arribar á aquest punt de nostra descripció, podría ocórrer una pregunta: la de sapiguer si l' Sr. Escuder es algun potentat ó persona de grans valiments.

Crech que tots coneixém al Sr. Escuder; tots sabem donchs que dit senyor comensá essent un humil obrer que en sa juventut treballava sol en un soterrani del carrer de Sant Miquel de la Barceloneta, que gracias á son enginy y amor al treball lográ més tart establirse en una botiga del carrer de Ginebra devant meteix de la font dita de la Batzegada en aquell barri marítim y que degut á sa empresa y laboriositat y al nom que comensáren á alcansar sas bonas máquinas de cusir, montá per últim los grans tallers que acabém de descriure, establint una sucursal en lo carrer del Hospital prop de la Rambla y altra recentment en lo d' Escudillers.

Actiu y enfondat solament en lo treball, podém dir que don Miquel Escuder es lo verdader tipo del catalá, amable en mitj de sa rudesas, enérgich y ferm en sos actes, pero sempre dotat d' aqueix geni que per tot arreu fa que se 'ns coneixi com á fills

d' aquells il·lustres varons, héroes llegendaris que escampáren lo nom de Catalunya per totes las parts del mon.

Lo nom del Sr. Escuder sona desde fa alguns anys en totes las nostras primeras festas populars y s' troba en totes las llistas de suscripció obertas pera fins humanitaris, que com verdadera imatge de la Caritat exténen sos brassos als que ab son óbol ajudan al sosteniment de institucions benéficas destinadas al amparo de la infancia y dels desvalguts.

Exemple digne d' imitar es l' industrial, qual construcció de máquinas de cusir baix un sistema de sa invenció, fou lo primer en implantar á Catalunya y més endevant la de motors de gas, tenint los corresponents privilegis y algunas distincions alcanasadas en diferents concursos.

Industrials com lo Sr. Escuder son los verdaders homes de la época actual, que apartantse de tota lluyta intestina, causa sempre de dol y de destrucció, se dedican per medi de sa inteligencia é invents á enaltir la patria hont vinguéren á la vida, á propagar ideas de germanó y de progrés de las obras que il lustran al obrer, minvantli las fadigas de las operacions més rudas del treball, á costa de grans sacrificis y continuats desvetllaments, que ab dificultat alcanan la merescuda y ben guanyada recompensa.

SIMON ALSINA Y CLOS

VISITA OFICIAL

A LA COL·LECCIÓ DE DIBUIXOS, FOTOGRAFÍAS Y ANTIGÜETATS
DEL EMPURDÁ, DE D. JOSEPH PELLA Y FORGAS.

DIÀ 18 DE NOVEMBRE DE 1883.

Acta,

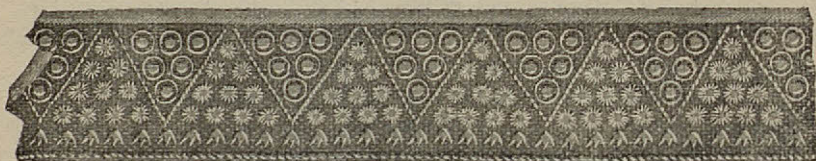
Lo diumenge, dia 18 del passat mes de Novembre, á las 10 del matí se feu la visita acordada per la ASSOCIACIÓ al museo ó col·lecció del conegut escriptor y advocat d' aquest Col·legi D. Joseph Pella y Forgas. Hi assistíren los socis Srs. D. Francisco Maspons y Labrós, President, D. Ramon Arabía, D. Roman Arnet, D. Pere Clapés, D. Eugeni Rosselló y l' infrascrit.

Inútil es manifestar que rebuts galantment per dit Sr. Pella, no'ns quedá res per veure de lo que constituheix la col·lecció tant pacientment ordenada d' objectes, datos y noticias pera la formació de la *Historia del Ampurdan*, que está publicant á horas

d' ara dit senyor, lo qual fou lo móvil principal de nostra visita.

Comensá mostrantnos un sens fí de vistas fotogríficas, dels panoramas més notables del Empurdá, de las ruinas, iglesias, castells y poblacions més importants de la comarca, algunas de ellas trasportadas al grabat pera il·lustrar la obra en publicació. Recordém ara de pas la vista general del Monastir de St. Pere de Roda, las fotografías de la gran iglesia de Castelló, la vista de Torroella de Montgrí, algun paisatge del riu Fluviá, de Recasens, la fotografia restos del Palau dels comtes d' Empurias á Bellecaire, diferents dibuixos de cerámica, y finalment algunas fotografías de gent de la terra com ipo dels habitants.

Al costat d' aquesta complerta col·lecció, fruyt de la pacient constancia del autor, que meditant, com qui diu desde noy la formació de la Historia qu' ara publica, havia anat ab temps reunint las vistas referidas ab tots los antecedents necessaris pera explicar l' origen y dessarrollo de cada cosa, com mostra complerta nos ne dongué acompanyant l' exámen de la col·lecció ab una detallada ressenya de lo més interessant ja que 'l temps de que disposávam no permetia més ni era just que allarguésem nostra visita de un modo desmedit abusant de la persona que tant bona acullida 'ns donava; figura també en lo museo del Sr. Pella una petita pero excel·lent col·lecció de fragments de cerámica romana trobats en l' Empurdá, entre 'ls quals

ORLA DE UN VAS EMPORITÁ.

(De la *Historia del Ampurdán*, per D. Joseph Pella y Forgas).

n' hi ha alguns quasi complerts, essent notables tots per la puressa y correcció del dibuix y bon estat de conservació del relleu. Citarém entre 'ls principals una petita tassa emporitana, varis fragments representant escenas mitológicas y de cassa, adornos en que serveix l' element botánich, adornos en que serveix la combinació pura de línea y finalment alguns fragments ab inscripcions, marcas de fábbrica, etc.

Aixís meteix tinguérem ocasió d' examinar una lápida de marbre ab inscripció llatina que dit Sr. trobá en una casa de

Palafrugell procedent de la platja de Llafranch, servint de llosa d'enrajolat y que difícilment pogué procurarse, si bé es cert que no es tampoch de gran estima per ésser en memoria d' un fet purament privat. Está partida en dos trossos que s' conservan, faltantne un altre en que hi ha l' acabament, si be lo Sr. Pella, d' acort ab lo P. Fita, enten son pocas las paraulas que faltan y encara las supleix fàcilment. Es una lápida de marbre cristiana y probablement del sigle v.

Cridá ademés fortament nostra atenció un aplech de rajolas de Valencia del tamany corrent avuy dia, fondo blanquinós y cenefa blava, en lo centre de cada una de las quals hi ha escrita en lletra també blava la inscripció següent: *Ego sum qui peccavi*. Aquestas rajoletas procedeixen del castell que la familia Sarriera tenia en Vulpellach, prop de la Bisbal, y que, segons manifestá lo Sr. Pella, es tradició que fou de Miquel Sarriera.

Finalment, gracias á la amabilitat del Sr. Pella, tinguérem lo gust de veure ab anticipació á la publicació que está fent, los estats ethnográfichs formats per dit Sr. ab gran copia de datos oficials extrets dels arxius de la Diputació de Girona y dels municipals de tot l' Empurdá y molts altres que per las infinitas relacions que allí té 'l Sr. Pella ha pogut reunir sobre dit objecte. D' ells infereix las diferentas rassas que han poblat l' Empurdá, per la estadística de las estaturas dels reclutas, color y figura de las caras dels noys de las escolas y altres apuntements trets de la observació dels pobladors de las diferentas localitats.

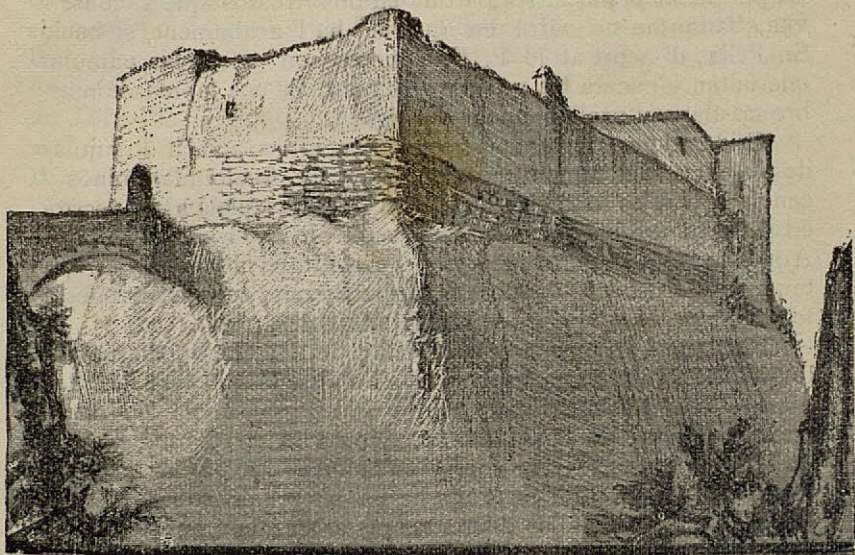
A propósit d' aixó s' extengué lo Sr. Pella en atinadas consideracions sobre la conveniència de fomentar en Espanya los estudis de aquesta naturalesa, y sobre los beneficiosos resultats que n' reportaria l' Estat en general y l' Administració pública.

Y com de més á més, relativament á costums legals, qual indagació tampoch descuyda lo Sr. Pella, ha consultat lo Códich de las Costums de la Diócesis de Girona, apenas conegut, nos feu relació de alguna de ditas costums, entre las quals no deixa d' ésser notable la que s' refereix al destino dels luxos y auments nupcials ¹, sobre tot ab la interpretació que hi dona lo Sr Pella.

¹ *Item in dotibus et donationibus propter nuptias lucris et amentibus nuptialibus servatur aequalitas inter conjuges de Consuetudine Gerundensis Diocesis et Civitatis.*

Terminat agradablement l' objecte de nostra visita, nos despedírem fent vots pera que la publicació de la *Historia del Ampurdan* tinga tot l' éxit que 's mereix.

CAYO CARDELLACH.

[FOSSO OBERT EN LO SEGON RECINTE DE PERATALLADA.
(De la *Historia del Ampurdan*, per D. Joseph Pella y Forgas.)

SECCIO DE PUBLICACIO.

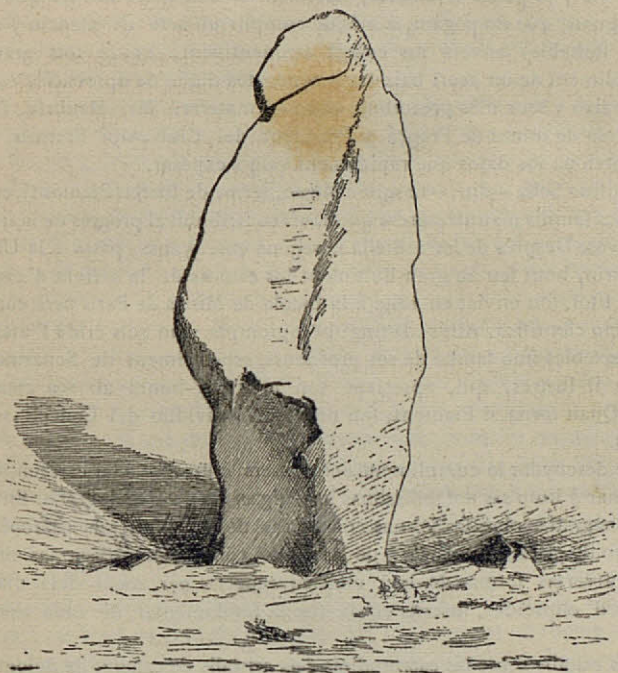
HOMENATJE Á LA MEMORIA DE QUINTINO SELLA

FUNDADOR Y PRESIDENT PERPÉTUO

DEL CLUB ALPÍ ITALIÁ.

Lo día 14 de Mars de aquest any morí á Biella, en lo Nort d' Italia, aquest home eminent, á qui devían tants serveys las ciencias, la industria, l' alpinisme, sa patria. A la noticia de sa prematura mort (tenía 57 anys), un crit de dol fondíssim s' alsá de cap á cap de la península itálica, y los testimonis de simpatía, de intenció afecte, de no fingit dolor, afluhíren de per tot arreu, si no á aixugar lo plor, al ménos á endolsir lo amarch sentiment de una familia amantíssima y desconhortada. Las innumerables societats extrangeras de las que era membre honorari ó corresponsal lo finat, tots los Clubs Alpíns que de

llarch temps li havian conferit lo primer de aquestos títols, las moltes societats científicas á las quals pertanyia, s' han unit al homenatge llegítim de respecte y admiració tributat en sa patria á aquest home y han fet arribar fins á Italia l' eco de sa veu condolida, la expressió de un afecte universal y justament guanyat.

SA PEDRA AGUDA DE VALLVENERA

(De la *Historia del Ampurdán*, per D. Joseph Pella y Forgas.—V. pl. 71).

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA ha volgut demostrar també en aquesta trista ocasió las simpatias que sent per las societats congèneres extrangeras, enviant al *Club Alpi Italià* una expressiva carta de pésam y designantme á mí pera que avuy, vigília del día en que han de celebrarse á Biella los funerals del malhaurat patrici, llegeixi en solemne sessió un treball dedicat á sa memoria. L' honor que m' havéu fet es massa gran pera que jo l' rebutji: més que may no obstant sentiré avuy no poder correspondre á vostras esperansas y á mos desitjos. La gran figura que tractaré de presentarvos es de aquelles que, per hábil que sia l' escultor, sempre pérden en la reproducció; mes també, per sort meva y vostra, es de aquelles en quin estudi y contemplació

sempre guanya lo esperit y s' mellora lo cor y l' enteniment. Y válgam' aquesta consideració, y justifiqui ella á la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, si algú tal volta vingués á empetir son acort baix pretext (per tractarse de un extranger) de falta de ortodoxia catalanista: Sella era un carácter, un gran carácter, y no está tant sobrer d' ells nostra Catalunya ni las circunstancias baix las quals se desarrollá y jo penso estudiarlo, oferéixen tal disparitat ab las que entorn nostre regnan, que no pogám, á més de cumplir un acte de atenció y cortesía (sempre llohable) envers un colega eminentíssim, traure tots gran profit del cumpliment de un acort baix tants conceptes digne de aprobació.

Y dit aixó y sens més preámbul, entro en materia. Mr. Daubrée, Director de la Escola de minas de França y President del Club Alpi Francés, es qui m' proporciona los datos que rápidamente vaig á exposar.

«Quintino Sella—diu,—nasqué á Mosso, terme de Biella (Piamont), en 1827, de una rica familia manufacturera que havia contribuít al progrés de la industria dels panyos. Després de fer á Biella la segona ensenyansa, passá á la Universital de Turin, hont feu ab gran lluhiment los estudis de la carrera d' enginyer. Rebut lo títol, fou enviat en 1849 á la Escola de Minas de París pera completar sa educació científica. Allí s' distingí ben prompte y no sols cridá l' atenció de sos condeixebles sino també de sos professors, especialment de Senarmont, un dels més il·lustres, qui, apreciant son mérit, l'honrá ab sos consells y amistat. Quan torná al Piamont, fou nombrat individu del Concell superior de Minas.

Sense descuydar lo cumpliment dels debers inherents á tal cárrech, no tardá en donar á llum sas notabilíssimas investigacions de cristalografía. En sa hermosa monografía sobre las formas cristallinas de tres minerals romboédrics, del sulfuro de plata, del quartz y de la calcita, conseguí expressar las relaciones entre las diversas formas de una meteixa especie per medi dels diámetros conjugats d' elipsóides, inscrits en la forma fundamental de cada tipo cristallí.

En sos estudis sobre las estauroditas dels cristalls de calcita, de dolomia y de quartz de Traverselle, s' esforzá en trobar las lleys de agrupació y direcció dels ejes de reunió dels individus components, qüestió que l' preocupá sempre, per ésser de importancia capital pera aclarir la constitució molecular dels cossos.

Lo boron adamantí, obtingut per son consoci de la Escola de Minas de París Mr. Enrich Sainte-Claire Deville, fou reconegut per Sella com pertanyent al sistema quadrátich y com isomorfo ab l' estany.

L' exámen de las formas cristallinas y dels caràcters óptichs de algunas sals derivadas del amoníach, y en especial las fosfinas, conduhí á Sella á buscar las relaciones que póden existir entre la constitució química y algunas de las propietats físicas dels cossos, semblantli los compostos orgánichs especialment apropiats pera posar en evidencia aqueixas relaciones. En los yoduros, per exemple, demostrá la substitució de moléculas de constitució molt complexa per una molécula de un cos simple com la plata.

Ben conegudas son també dels mineralogistas sas altrás Memórias sobre los caràcters geomètrichs dels cristalls, sobre la posició de llurs ejes de simetria, sobre los cambis d' ejes en un sistema cristallí, sobre las formas cristallinas de las sals de platina, de la piritá de la isla d' Elba, de l' anglesita de Cerdanya, de la Savita, etc. Altre tant ha de dirse de son estudi sobre lo tripsòmetre, instrument destinat á midar la duresa dels cossos.

Nombrat professor de mineralogía y geología en la nova Escola d' enginyers de Turin, dotá á la meteixa de una col·lecció de minerals que constituheix una de sas preciositats més estimadas.

Quan lo Piemont, separat de la França per l' alta cadena dels Alpes, se proposá rompre aquesta barrera, lo Govern sardo no comensá los traballs sino després de llarchs y detinguts estudis, en los quals s' assessorá de quantas llums podían donarli la ciencia y la práctica més consumada. Las exploracions fetas desde lo Simplon en avall havían demostrat que la comunicació més directa se troba entre Bardonèche y Modane. A més, Elie de Beaumont y Angelo Sismonda, després de un atent estudi de la constitució de las rocas que havían de forradarse al emprendre los traballs, havían reconegut que no s' presentavan obstacles sérios á la perforació. Mes lo gran y difícil problema estava encara lluny de resòldres' prácticament; se necessitava trobar procediments d' execució Ajudats per las enginyosas ideás de Mr. Colladon, tres enginyers quina memoria debém conservar, Sommeiller, Grattone y Grandis, combináren un sistema complet, per lo qual se feyan á l' hora las tres operacions de ventilar, perforar y escombrar la runa. Lo programa que s' havia d' executar tenia per principal fonament una màquina nomenada «compresor hidráulich.» Convenia adquirir la certesa absoluta per una série d' experiments preliminars, de que aqueixos medis tant nous assegurarian l' éxit, perque la possibilitat de transmetre á distancia lo treball del ayre comprimit havia sigut posada en dubte per molts sabis. Mr. Sella formá part de la Comissió que s' creá á dit efecte, quins resultats doná á conéixer en un informe animador é interessant un home científich eminent, lo general Menabrea. «La perforació dels Alpes, digué aquest en son notable escrit, en correlació ab la apertura del Canal de Suez, será un fet á despit de quants obstacles s' hi oposan: aqueixas dúas grans obras preparan á Europa un nou esdevenir.»

Aixís comensá Sella sa brillant carrera científica, quan l' en vingué á distraure sa entrada en la vida política. En 1860 fou elegit diputat y desde llavors ni un sol any deixá de pertànyer á la Cambra. En aqueixa nova carrera seguí mostrant, al ensemps que s' consagrava completament á la cosa pública, la claretat de judici, la exactitut y perspiciacia de que anteriorment havia donat tantas probas. Com Ministre d' Hisenda, quina cartera desempenyá per tres vegadas, desde 1861 á 1873, en circumstancias difícilíssimas, acreditá que possehia no sols grans coneixements económichs y especial aptitut, sino també un verdader valor cívich, al proposar y fer acceptar, á despit de tota la impopularitat que 'ls envoltava, impostos onerosíssims, mes indispensables pera resta-

blir lo equilibri rentístich. Gracias á la introducció de un mecanisme pera mesurar, conseguí fer acceptable á las poblacions lo impost sobre la moltura, que avans, confiat als empleats, no promovia més que abusos y vexacions. També li deu Italia lo establiment de caixas d' *aborros* postals, molt avans de que s' introduhissen en França.

En la elevada posició á que l' havia portat son mérit, no deixá may Sella de prestar á la ciencia tota mena de serveys y fins de cultivarla sempre que sas ocupacions abrumadoras li permetían. Demóstraho sa hermosa obra sobre las condicions de la industria minera en la isla de Cerdenya, publicada en 1871, en cumpliment de un acort del Parlament. Després d' exposar las condicions geológicas en que s' troban las grans riquesas metalúrgicas de dita isla, ja explotadas per los Cartaginesos y Romans y sens dúpte, més antiguament, per los Fenicis, l' autor examina sas condicions económicas y proposa midas pera desarrollarne l' activitat: vías de transport, concessions de terras, escola de minayres, mapa geológich del país y disposiciones llegendivas.

La Comissió encarregada de la execució del mapa geológich de Italia y la Societat geológica li déuhen en gran part llur fundació. A Turin contribuí á la creació de la Escola d' aplicació d' enginyers, que s' instalá en lo espléndit palau Valentí, com també á la dels Museos de Historia natural de aquella capital antigua.

La reorganización de la Real Academia dels Lincei fundada á Roma en 1603, la més antigua de las societats d' Europa y quina historia té páginas hermosísimas, es per dirho aixís obra seva. Desde que, en Mars de 1874, n' acceptá la presidencia, la transformá y la convertí en lo foco intelectual de Italia. Per iniciativa seva, se li aumentáren en gran manera las rendas: fundárense premis tant dels presupostos del Estat com de la Casa Real; y sas publicacions anuals, avans raquítics y migradas, adquiríren extraordinaria importancia, reconeguda per tothom. Si no fa gayre l' Academia s' ha trasladat de son modest local del Campidoglio al magnífich palau Corsini, ho deu tant á la lliberalitat del municipi romá com á la influencia poderosa del qui fou son president per espay de deu anys y fins al dia de la seva mort.

Sa elevada intel·ligencia y sa infatigable activitat se manifestáren en direcciones sumament variadas. A part dels seus múltiples coneixements industrials, que s' posáren de lleu ab gran esplendor durant la exposició de Milan en 1881; á més de las sevas aficions literarias, era apassionat entusiasta per las excursions de montanya, y sa memoria s' conservarà entre 'ls Alpinistas, no sols per son valor y dextresa en las més perillosas ascensions sino també per déureseli la fundació del Club Alpí Italiá, del que era president perpétuo. Era d' esperar que la robusta constitució que poch temps enrera desafiava tantas fatigas, no havia de quedar destruida tant prematurament. Per lo demés, sabia enllassar ab aqueixos agradables y útils exercicis traballs de ordre científich, com ho demostra sa relació de la ascensió del Mont Viso y sas observacions sobre la constitució geológica de la majestuosa pirámide del Cervin, que havia volgut esca-

lar en 1865 ab son amich Giordano y al que montá en 1877, en companyia de tres de sos fills.

Sa conversació era aixericida, sa paraula fácil y sa eloqüencia, lógica, persuasiva, sens énfasis; tenia un caràcter humorístich. Home de tracte afable, de relacions atractivas, de caràcter ferm y digne y no obstant de una senzillés de costums á la que ha volgut que s' conforméssen sos funerals, Sella deixa un buyt inmens en la ciencia, en la seva patria, que esperava encara molt d' ell, y en lo cor dels seus nombrosos amichs, sens distinció de nacionalitat.»

En 1863, ajudat de sos amichs Giordano y Baretti, fundá lo Club Alpí Italiá. «*Ob, correte alle Alpi, alle montagne, chè vi troverete forza, bellezza, sapere e virtù; correte alle Alpi, animosi giovani, ch' esse hanno grande valore educativo sotto ogni riguardo.*» Aixís escribia Sella á son amich Gastaldí. y per sas paraulas se veu ben bé baix quin aspecte elevat y fecundíssim en grans resultats considerava ell l' alpinisme. Y no s' contentava ab la teoria: tant activa part prenía en la direcció, en las discussions, en la publicació de traballs, com en la práctica de las ascensions més arriscadas.

Y verament, senyors, aixó es admirable! Veure un home arribat al cim del poder, de las distincions, de la fortuna, empéndres ab tal ardiment una obra árdua com aquesta, sols per lo desitj de fer una juventut forta, robusta, animosa, capassa d' afrontar tots los perills quan se tracta de avensos científichs y de posar alt, ben alt, lo nom de la patria! Perque no es possible formarse una idea de lo que son aquestas grans ascensions sense haver vist aquellas colossals montanyas: allí lo desconegut amaga sempre perills nous, y las dificultats materials son tant de témer com la tensió moral extraordinaria á que s' subjecta lo esperit. Los coneixements científichs, las observacions, los experiments, han vingut després: la educació de la juventut, lo sadollarla de amor á la naturalesa, de admiració per aquells espectacles sublims, gérmen de nobles aspiracions, de desprendiment y de sacrifici, n' ha sigut l' origen y continúa essentne lo aspecte més característich. Y efectivament: no hi ha emoció comparable per lo grandiosa y profunda á la que produheix la victoria obtinguda sobre un d' aqueixos gegants empedrehits: la dilatada perspectiva, la inmensa soledat, la enlluhernadora blancor de las neus, las punxagudas y capritxosas formias de las graníticas arestas, l' ayre viu y penetrant, lo recort dels passats perills, la conciencia del triomf, lo temor del risch tal volta més fort de la baixada, tot se combina solemnement pera tonificar lo cos y l' esperit, pera vigorisar y disciplinar las facultats superiors que proclaman al home rey de la naturalesa é imatge del Creador!

Sí, en aquestas lluytas no s' hi troban petitesas ni miserias: tot es gran, tot es saludable, tot fa al jove home, y al home més digne de serho. Un intens amor patri se infiltra més á més en la práctica del alpinisme: una emulació de bona mena regna entre las diversas nacions que l' professan y cada día aumenta l' exércit de ardits exploradors, d' entussiasas de la montanya. La enerva-

dora influencia del *café* no podria engendrar semblants impulsos: la vida de ciutat ha trobat donchs un contrapés efficacíssim en aquest alpinisme, tant bescantat entre 'ls qui no l' conéixen.

Si d' ell se necessités justificació, ¿qué més justificació que la de fèrsen' adepte, fundador y propagandista un home tant eminent com Quintino Sella? Y cóm se veu en las expressions doloridas que sa mort ha arrencat al Club Alpí Italiá, lo molt que aquest home l' estimava! «Era una gloria nostra—diu un de sos deixebles, lo Dr. Alexandre Cita, de la secció de Vicenza—era un geni que 'ns inspirava l' amor dels Alpes, los propósitos virils, las accions generosas; era l' nostre ideal, lo símbol més perfecte de aquella bandera que porta per lema la paraula *excelsior*; era un nom que volia dir tot l' alpinisme d' Italia, tot lo pervindre de la nostra institució, son desarrollo, sa vida, sa prosperitat!» «Sobre la tomba de Quintino Sella—diu per sa part la Junta Central del propi Club Alpí Italiá—plorém, com italians, al patriota insigne quina vida fou un teixit d' actes impregnats del més ardent, del més fort, del més sever sentiment de amor á la patria; com alpinistas plorém al *nostre pare*. Efectivament; 20 anys fa que la seva veu invitá á la juventut italiana á la noble y forta palestra dels Alpes, pera vigorarse en ella física y moralment; la familia alpina, llavors migrada, s' es fet gran y nombrosa; á la generació que s' va fent vella se n' substituï heix un' altra més fervorosa y lo poble italiá se prepara aixís admirablement á respondre á qualsevol agravi que pogués ferse á sa propia nacionalitat.»

Y los acorts presos pera honrar la memoria del gran home, corresponen á tant sentidas expressions. Segons la circular que s' ens ha dirigit, son los següents:

«1.er La Direcció Central del Club Alpí Italiá orlará de dol sas publicacions y correspondencia fins al 14 de Mars de 1885, aniversari de la mort de son ilustre **PRESIDENT**.

2.^{on} Se farà una publicació especial en la qual se recullirán los escrits alpinístichs més importants de Quintino Sella y las necrologías que d' ell se llegendan en las Seccions del Club y en las Societats alpinas: acompanyará á aquesta publicació lo retrato del **INSIGNE ALPINISTA**.

3.er S' alsará un monument commemoratiu en lo Mont Viso, quina ascensió fou SELLA lo primer italiá que la realisá, y hont concebí la fundació del Club Alpí Italiá, secundant aixís á més lo exprés desitj dels fills del nostre **PRESIDENT**.

4.ta Se construhirá una *cabanya-refugi* en lo *Rocher du Mont-Blanc*, en la vertent italiana, á uns 3800 metres sobre lo nivell del mar y dedicada á **QUINTINO SELLA**. La elecció de aquesta localitat se deu á la consideració de que la ascensió del Mont-Blanc fou la darrera portada á cap per SELLA l' any 1879, y á que, en dita ocasió, SELLA pernoctá sobre las rocas en aquell meteix indret, que per consegüent fou son darrer campament alpí. A n' aquest motiu s' hi afegeix lo de la oportunitat, puig aquesta *cabanya-refugi* facilitarà en gran manera l' ascensió del colós dels Alpes per la vertent italiana.

5.^{nt} Se acunyarà una medalla de bronze ab lo bust en relleu de QUINTINO SELLA, y d' ella s' enviarán exemplars á la familia del difunt, als Municipis de Biella y Mosso Santa María y á las Seccions del Club.»

Per altra Circular de 5 del mes corrent nos invita la Direcció Central del Club Alpí Italiá á enviar representants als funerals de *trigésima* que demá 23 s' han de celebrar á Biella en honra del finat y á expesa del Municipi de dita població. Aquest ha invitat á assistirhi, no sols á las diversas seccions del Club Alpí Italiá, sino també á todas las Societats italianas y extrangeras afines ab la que presidí lo difunt.

La nostra Associació, no podent enviar cap representant á Biella, acordá per unanimitat, com avans he dit, en sessió general ordinaria de 8 del corrent, manifestar en expressiva comunicació al Club Alpí Italiá lo sentiment ab que s' ha enterat de la gran pèrdua que acaba de sufrir aquella societat alpina, y reunir-se avuy pera escoltar la noticia necrológica del il·lustre finat.

Sento que mos llavis desautorisats hajan sigut los encarregats de portar vostra veu; més aixís y tot, llohansa á vostre acort! Ell proba que aquí sabém també apreciar las grans qualitats, admirar los grans caràcters y compartir las grans penas.

Y ara, una paraula encara al Club Alpí Italiá! Una nació en que un home com Quintino Sella, ministre, jefe de partit, de posició elevada, de fama universal en lo mon científich, no s' dona de ménos de abaixarse fins al nivell de la juventut inexperta pera guiarla en una tasca educativa, penosa y de pur patriotisme,— es una gran nació. Una institució com lo Club Alpí Italiá, que de tal modo sab honrar á qui fou son fundador y son ánima,— es una gran institució. A una y altra saludém avuy: á una y altra desitjém prosperitat y llarga vida.

RAMON ARABÍA Y SOLANAS.

Barcelona 22 de Abril de 1884.

SECCIÓ BIBLIOGRÁFICA.

REVISTA DE PERIÓDICHS.

L' AVENS, de Barcelona.—(N.º 28, de 15 Abril). *La vidrieria en Barcelona* (acabament), per J. Piggari; *Literatura oral catalana*, per Cels Gomis, article en que nostre actiu consoci proposa un plan pera col·leccionar sistemàticament los datos que s' recúllin relativament á dit tema.

CRÓNICA CIENTÍFICA, de Id.—(N.º 153, de 25 Abril). *Tratamiento contra la mordedura de los ofidios venenosos*, per A. del Rosario y Sales.

L' EXCURSIONISTA, de Id.—(N.º 69, Abril). *Excursió á las Valls del alt Pallars*, per D. Jascinto Verdaguer, Pbre.; conferencia.

EL FOMENTO DE LA MARINA, de Id.—(3 Abril). *Expedición española al Norte de Africa*, per D. Sadurní Gimenez.

LA ILUSTRACIÓ CATALANA, de Id.—(N.º 107, de 31 de Mars.) *Tarrassa*, apuntes de J. Pahissa.

EL ECO DE BADALONA.—(N.º 17, de 26 Abril). *Donatus pera la Delegació de la A. E. C.*

REVISTA DE GERONA.—(N.º III., any IX, Mars). *Voto de la ciudad del 18 de Marzo*, per D. Enrich Cl. Girbal; *Catalanes ilustres, el cardenal Margarit*, per D. Emili Grahit.—(N.º IV, Abril). *Voto de la ciudad del 2 de Abril*, per Enrich Cl. Girbal; *Catalanes ilustres, el cardenal Margarit, etc.*

EL SEMANARIO DE MATARÓ.—(N.º 47, de 13 Abril). Continúan los *Estudios arqueológicos sobre Mataró*, de D. Joseph M.ª Pellicer y Pagés.

EL MONTSACOPA, de Olot.—(N.º 39, de 6 Abril). *Una efeméride*, article sobre 'ls terremotos del any 1427.

EL AIENEO TARRACONENSE DE LA CLASE OBRERA, de Tarragona.—(N.º 4, de 15 Abril). *Estudios históricos* (continuació), per D. Bonaventura Hernandez Sanahuja.

EL PALLARESA, de Tremp.—(N.º 90, del 13 Abril).—*Recuerdos y belleza del Condado de Pallars*, pe'l Dr. Anton Mir y Casases.

LA VEU DEL MONTSERRAT, de Vich.—(N.º 14, de 5 Abril). *Arqueologia del Passió* (continuació).—(N.º 15, de 12 id.) *Relació del modo que per los carrers de Barcelona vénen las mercaderias*, curios romanç del any 1700.

BOLETIN DE LA INSTITUCIÓN LIBRE DE ENSEÑANZA, de Madrid.—(N. 173, de 30 Abril). *Excursión á las provincias de Valencia y Alicante*, diari dels alumns.

BULLETIN DE LA SECTION DE PROVENCE DU CLUB ALPIN FRANÇAIS, de Marsella.—(N.º 4, de Desembre 1883). *Excursion en Tunisie*, per Mr. V. Mélizan; *Excursion á Calissanne, Camp romain de Constantine*, per Mr. L. Isnard; *Tournado d' ou Club Alpin Francès, Seicien de Prouvenço, à Iero, Bourmo, lou Lavandou, lei Ribo de Mar fin qu' ei Bouermetto*, per Mr. F. Famin.

LE JOURNAL DU CIEL, de Paris.—(N.ºs 696 à 699). *Liste polyglotte des noms des mois*, per Léon Leconte.

REVISTA DEL MUNDO LATINO, de Id.—(Febrer) *Lettre au Baron de Tourtoulon*, per Mr. E. Egger; *la Roumanie Contemporaine*, per lo baró Adolf de Avril.—(Mars). *La province de Québec et la langue française*, per Mr. Napoléon Legendre.

REVUE DES LANGUES ROMANES, de Montpellier.—(Febrer). *Monographie du sous-dialecte languedocien du canton de la Salle-Saint-Pierre* (Gard), per lo pastor Fesquet; *Notes de philologie rouergate*, per Durand (de Gros).

BOLLETTINO MENSUALE DELLA SOCIETÀ METEOROLOGICA ITALIANA, de Turin.—(N.º 1, de Janer 1884). *Istruzioni per le osservazioni sul mare e sulle brezze*, per Roberto.

DEUTSCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Frankfort.—(N.º 12, Mars). *Höhlen im Kaukasus*, per Hans Leder; *Syrien als Touristengebiet*.

OESTERREICHISCHE ALPEN-ZEITUNG, de Viena.—(N.º 137, de 4 Abril). *Ueber den Bergcultus der alten Indier*, pe'l Dr. Miquel Haberlandt; *Die Schutzhäuser des*

Oesterreichischen Alpen-Club, per H. Hess (ab 2 vistas y planos).—(N.º 138, de 18 Abril). Acabament del article *Ueber den Bergcultus*, etc.

OESTERREICHISCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Id.—(N.º 7, de 1 Abril). *Eine excursion an die Kaiser Franz Josefs Hochquellen Wasserleitung*, per Felix Karrer.—(N.º 8, de 15 Abril). Acabament del article anterior; *Thalseblusse in Tirol*, per J. Rabl.

DER TOURIST, de Id.—(N.º 8, de 15 Abril). *Bau einer Triangulirungs-Pyramide auf der Hochwildspitze (3480 m)*, per Edgard Rehm.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONS.—Del «Centro Democrático Federalista» pera la Vetllada literaria musical del día 16; del M. I. Sr. Alcalde de Sant Pere de Tarrassa, pera pendre part en la suscripció pera la reparació del monument romà dit de «Sant Miquel» existent en dit poble; de la «Joventut catòlica de Barcelona» pera lo Certámen de la Secció Catalanista del día 27 del actual; y del «Consistori dels Jochs Florals» pera la festa del 4 de Maig prop vinent. Doném las gracias á tots per llur atenció.

MUSEO DE LA DELEGACIÓ DE BADALONA.—Comensa á ésser nutrida la col·lecció de objectes que van regalant diferentas personas, principalment de dita vila, pera lo Museo projectat per la *Delegació* de nostra Associació en la meteixa. Un aplauso coral pera ellas y pera la *Delegació*, quin entusiasme desitjém que vaja en progressió sempre ascendent.

DONATIUS PERA LO MUSEO.

PERIÓDICHS NOUS.—Havém rebut durant lo corrent mes: *Revista de la Asociación de Navieros y consignatarios* y *La Electricidad*, de Barcelona; y *El Pallaresa*, de Tremp.

MUSEO.—Continúa la llista de donatius rebuts:

De D. Valentí Almirall: *Medalla de bronze*, feta acunyar per Pío IX en commemoració del día 3 de Juliol de 1867.

De D. Ricart Margall y Sardá, delegat á Avinyonet (Figueras): una copia de *una escriptura de concessió*, per la privativa de tenir Hostal en lo Lloch de Avinyonet, feta als 13 de Juliol de 1599.

UN REMITIT.

Compaginat ja lo present número, rebém lo següent remittit, pera quina publicació retirém original ja compost. Si li doném lloch en nostras columnas, á pesar de no ésser lo BUTLLETÍ de l' Associació un periódich de polémica y de havernos mantingut en lo article bibliogràfic que l' ha motivat en lo terreno de las consideracions purament doctrinals, perfectament lligítimas y á tot critic

permesas, es per deferencia al Sr. Ricart y Giralt, quin amor á l' ASSOCIACIÓ havém pogut apreciar en distintas ocasions, y també per la importancia del punt que s' ventila. Publiquém donchs, sens afegir ni traure punt ni coma ni tant sols traduir, lo remitió en qüestió, ab algunas notas que havém cregut indispensables. Además havém de fer constar que lo Sr. R. A. S. (en quinas inicials fácilment haurá conegut lo Sr. Ricart á son consoci D. Ramon Arabia y Solanas) escrigué dit article per acort pres per l' ASSOCIACIÓ en junta general lo día que s' tractá de la petició del Sr. Ricart pera que aquella adquirís un número d' exemplars del opúscul en qüestió.

Cedím ara la paraula al Sr. Ricart y Giralt.

« Sr. Presidente de l' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

Muy respetable señor mio: Espero de su acreditado espíritu de justicia y bondad, se servirá insertar en el BOLETIN de esta ASSOCIACIÓ de su digna presidencia, las siguientes lineas, quedandole agradecido su mas atento S. Q. B. S. M.— JOSÉ RICART GIRALT.

En el cuaderno numeros 65-66, año VII del BOLETIN que se acaba de repartir, he leído una especie de *elogio-disfavor* dedicado á mi opusculo sobre el uso del Aneroide, que dediqué á esa Sociedad, y que firma el Sr. R. A. S.

Empezaré por dejar aparte el *elogio*, pues este lo he recibido del extranjero en donde he vendido las dos terceras partes de los ejemplares y todos por vía de pedidos, mereciendo *elogios* mas *elogios* de revistas científicas, que los que me tributa el Sr. R. A. S.

El objeto principal de estas lineas, es el participar al Sr. R. A. S. que el procedimiento que indico para la medicion de altitudes no es mio, es muy viejo ¹, y no es el (el procedimiento), el que ha de sujetarse á experiencias para que el Sr. R. A. S. se convenza de su bondad, los que han de sujetarse á las experiencias son los áneroides, para saber sus condiciones científicas, tal como indico en dicho opusculo.

Esto de asegurar de una manera tan absoluta que el aneroide es un *instrument esencialment mentider*, me parece que el Sr. R. A. S. ha hido algo ligero en tan dura calificacion, pues á ser *mentider*, no me hubiera tomado la molestia de dedicarle mi atencion, ni lo mismo hubieran hecho muchas ilustraciones que han hecho un estudio del *Aneroide*; que á pesar de la opinion del Sr. R. A. S., es un instrumento científico y muy util ².

¹ En l' article no s' diu que lo procediment sia *inventat* pe l' Sr. Ricart y Giralt, sino *indicat y proposat*.

² Que l' aneroide es un instrument *esencialment mentider* ho comproba, á més de la experiencia, lo opúscul del Sr. Ricart y Giralt, y singularment los párrafos del meteix n.ºs 4, 23, 37 y 60, mes en cap manera havém negat que sia un instrument científich y molt útil, si bé afirmantnos en lo que diguérem y que l' Sr. Ricart no podrá negar: qu' es sols aplicable pera interpolacions entre altituds ben conegudas y *matemàticament determinadas*. En tot altre cas, sas indicacions mereixerán ben poca confiansa, per faltar precisament los termes de comparació, y ab ells las bases de correcció.

El querer comparár el Aneróide con un mercurial, como hace el Sr. R. A. S. no viene al caso ³, y si lo ha hecho para poner en relieve la exactitud de las nivelaciones que cita insertas en el Anuario I, pag. 513, le diré que las diferencias de solos centímetros en nivelaciones barométricas, no pueden serle motivo de orgullo, pues si es que conoce lo que es un barometro y la teoría en que se funda la nivelacion con dicho instrumento, sabrá muy bien que esto de centímetros tiene algo de decorativo ⁴, pudiendo estar contento el Sr. R. A. S. en aproximar las nivelaciones que pasen de 500 metros á la media decena de metros ⁵.

Y si lo ha hecho para hacer poco favor á la excursion que pongo de ejemplo (quizá por haberla efectuado l' Associació Catalanista d' Excursions Científicas ⁶), le diré: que precisamente es un ejemplo muy notable en su clase, como lo han reconocido personas facultativas, por lo menos tan científicas como el

³ ¿Y por qué no? ja que l' opúscul del Sr. Ricart y Giralt forma part de una *Biblioteca del excursionista*, vé molt al cas parlar de las ventajás relativas dels instruments que aquest deu usar. Y si l' aneróide pot recomanarse en los Alpes y fins en los Pyreneus francesos, porque allí existéixen mapas exactíssims que indican minuciosament las altituts precisas y matemáticamente determinadas, rahó per la qual las interpolacions pòden ferse perfectament ab un bon aneróide; en Catalunya, y en general en Espanya, país sumament accidentat, hont careixém encara de un bon mapa y hont son poquíssims los cims quina altitut s' haja determinat geodésicament, es molt preferible, per més que no sia tant cómodo, lo ús de un bon mercurial. Y encara aixís, ja diu lo Sr. R. A. S. que en lo càlcul de altituts, la exactitut que sols aquest comporta, es també relativa.

⁴ Lo no haver sigut lo Sr. Ricart y Giralt qui calculá las altituts en las excursions fetas per l' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA al Montseny, no l' autorisa pera calificar de *decorativos* los càlculs fetes per son consoci lo Sr. Montserrat y Archs, quina competencia no pot posar en dubte. Es aixó algo més grave que calificar de *mentider* l' aneróide.

⁵ En lo estat de la pl. 513 del *Anuari* I, no todas las diferencias son de centímetros sino que n' hi han fins de 2 1/2 metros. Per lo demás, d' acort. Nivelacions fetas posteriorment ab tot lo rigor de la ciencia en los principals cims del Montseny nos han demostrat que l' error máxim comés en nostras nivellacions barométricas (ab Fortin) no arriba al 2 p. ‰ y qu' en la generalitat dels casos no arriba al 1/2 p. ‰. Aixó comproba lo dit per lo Sr. R. A. S. sobre la exactitut *relativa* del barómetre mercurial. Ja veu lo Sr. Ricart y Giralt *cóm al buen pagador no le duelen prendas*.

⁶ Aquesta insinuació maliciosa está completament fora de lloch. Quan lo Sr. R. A. S. ha tingut que dir alguna cosa de la *Associació catalanista d' excursions científicas*, ja com particular, ja com á president de la CATALANA, ho ha dit sempre clar y catalá, precisant los fets, may valentse de reticencias ni escatimant tampoch los elogis quan ha sigut del cas. Y aquí los fets son ni més ni ménos aquestos: que s' feu una excursió, que s' prenguéren las nivellacions ab l' aneróide, y que sent aquest instrument de tant fácil lectura, pera explicar la irregularitat de las diferencias de sas indicacions ab las altituts precisas conegudas, ha de acudirse unas vegadas á la suposició de que la lectura fou mal feta y otras á que está errada la carta de Coello. Y sobretot hi ha aquest altre fet, que s' decisiu, pera posar en dubte la bondat del método *proposat* per lo Sr. Ricart y Giralt: que en todas las altituts que passen de 1000 metres no hi ha terme de comparació pera comprobar la marxa del aneróide ni la exactitut de sas indicacions. Valía donchs la pena de aportar nou contingent de datos en que no hi faltés en las altituts extremas aquesta circunstancia, pera traure tot dubte y deixar demostrat, encara que no altra cosa, l' error máxim que pot donar lo procediment operant á altituts que s' diferencin entre sí en més de 1000 metres.

señor R. A. S., y quisiera ver publicada una excursión suya con altitudes calculadas con un aneróide, y que presentaran la exactitud del ejemplo que tan poco favor hace ⁷.

Respecto al precio del opusculo, supongo estará convencido el Sr. R. A. S. que las cosas valen lo que quiere darse de ellas ⁸, y que bien debe valer la peseta, cuando precisamente del extranjero han venido pidiendo los ejemplares conociendo el precio ⁹. Supongo que el Sr. R. A. S. tendrá muchísimos opusculos científicos extranjeros ¹⁰, y los hay aun de menos paginas que *El Aneróide*, cuyo precio es un franco, precio mínimo de un trabajo científico y que no se da por la cantidad de papel sino por la doctrina que encierra.

No dudo que el Sr. R. A. S. modificará sus ideas respecto al instrumento Aneróide, si usa uno conforme, y lo estudia también conforme, tal como indico en mi caro opusculo ¹¹.

JOSÉ RICART GIRALT.»

⁷ Aquest gust lo haguera pogut tenir fàcilment lo Sr. Ricart y Giralt, si en qualsevol ocasió hagués manifestat al Sr. R. A. S. sos desitjos, puig li consta bé que los de aquest últim han sigut sempre complàurel. Mes una cosa es lo Sr. R. A. S., amic particular del Sr. Ricart y Giralt, y altra lo Sr. R. A. S., encarregat per l' Associació de judicar una obra, sia de qui sia, ab la independència de criteri (que no obstant pot ésser errat, certament) y ab la cortesia y dignitat que sempre s' imposa en sos escrits y á la que creu no haver faltat en lo article bibliogràfic en qüestió.

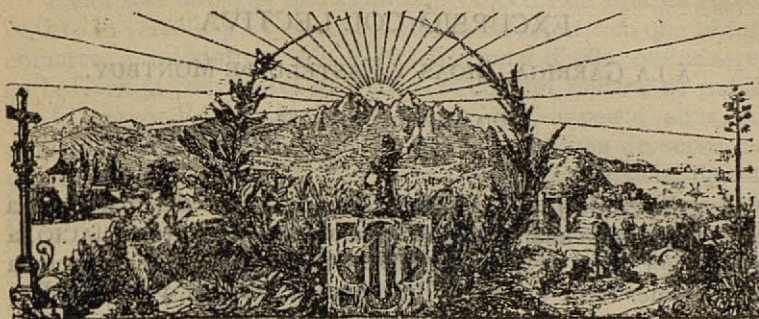
⁸ Si lo Sr. R. A. S. ha parlat del preu, no es pera rebaixar lo mérit del treball del Sr. Ricart y Giralt (del qual tingué l' gust de comprar un exemplar al meteix autor, á part de un altre que aquest se digná regalarli), sino perquè aquí no s' tracta de una obra científica exclusivament, sino de propaganda excursionista per Espanya, ó mellor Catalunya, puig ja sab lo Sr. Ricart que fora de aquesta lo excursionisme compta en la península pochos aficionats. Y nostres excursionistas, li consta també á dit senyor, que ni ténen ara com ara grans aficions científicas (parlant en general y per més que prodiguin tal volta un xich massa aquesta última paraula) ni tampoch sobra de recursos. Per aixó, quan se vol divulgar una obra, per més científica que sia, s' abarateix: véjas, p. e., la *Fauna ornitológica de Gerona*, de nostre consoci lo Sr. Vayreda, que ab tot y constar de 280 planas del tamany del opúscul l' *Aneróide*, rublertas de doctrina y de observacions propias, no costa més que dúas pessetas. Y altres y altres.

⁹ Més haguera valgut, perquè aquí feya més falta, vendre'ls aquí, hont se coneixia lo preu y lo llibre y pera hont sens dubte aquest estava escrit.

¹⁰ Aquesta vegada la suposició es exacta.

¹¹ Lo día que lo Sr. Ricart y Giralt vulga, farém la proba, y no una, sino varias. Es lo camí més natural y es llástima no se li haja ocorregut avans de donar á llum lo esmentat opúscul, puig los resultats de algunas altres nivellacions fetas per diferents operators, si haguésen sortit bé, no haguieran pogut ménos que redundar en major crédit del método que ha motivat aquesta polémica, á la que per nostra part, com de segur també per la del Sr. Ricart y Giralt, no 'ns ha portat cap intent de mortificació personal, sino tant sols nostre interés per l' excursionisme catalá.—R. A. S.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres treballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY VII.

MAIG DE 1884.

NÚM. 68.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

ASSOCIACIÓ CENTRAL.

TRABALLS DEL MES DE JUNY.—Día 30.—*Lectura* dels següents treballs: «Acta de la visita oficial á la col·lecció d'armes de D. Joseph Estruch», per D. Joseph Alsina Lubian; y «Costums Castellanas: *La Cavada* (prov. de Santander)», per D. Simon Alsina y Clos.—*Junta general ordinaria*.—*Organizació d' excursions*.—*Reunió preparatoria* pera la excursió-visita del 6 de Juliol.

Barcelona 31 de Maig de 1884.

Lo Secretari,

SIMON ALSINA Y CLOS.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA

Á LA GARRIGA, BIGAS Y CASTELL DE MONTBUY.

DIA 29 DE JUNY DE 1883.

Acta.

Lo día 29 de Juny de 1883 á las 5 h. 15 m. del matí, sortíjo de Bigas pera anar á rebre á mos companys d' ASSOCIACIÓ, á la Garriga, hont devíam trobarnos. Havían eixit de Barcelona ab lo primer tren, y eran lo President Sr. Arabía, y los Srs. Decrey y Llorens y Riu (D. Joseph). A las 6 h. 45 nos reunírem.

La Garriga termena á sol ixent ab Samalús, á mitjdía ab Llerona, á ponent ab la Ametlla y á tramuntana ab Figaró y Monmany. Posada al extrem de una de las hermosas concas del Vallés, está resguardada dels frets per las altas montanyas, ab qui quasi descansa; aixó es, Santa Margarida y Vallornés per un costat, y Puiggraciós per l' altre, per aixó fins á l' hivern gosa de bona temperatura y al estiu se rebeja ab la fresca marinada que per la ampla boca de sa vall cada dematí hi entra, per manera que s' pot dir que fa sempre de bon estarhi.

Per altra part, lo país es bonich porque s' hi conservan encara alguns boscos, té abundosas y frescas fonts y un hermós plá de terra de regadiu que fertilisa la abundant aygua de la riera del Congost, y tot aixó unit á sas preciosas ayguas termals fa que siga població tant concorreguda sempre de forasters y que haja anat embellintse de poch anys á aquesta part ab bonicas edificacions y melloras.

Mes com la ASSOCIACIÓ ó bé individuos de la meteixa ja s' han ocupat d' ella, deixaré jo de ferho. Me referiré donchs á lo que n' ha escrit lo esmentat Sr. Arabía en sa excursió particular feta en 9 de Agost de 1877, que va inserta en lo volum I de *Memorias de la Associació catalanista d' excursions científicas* (Barcelona, imp. de Jepús. 1880. pl. 54); lo que n' ha contat nostre consoci també, D. Pere Alsíus en lo meteix volum, pl. 132, y lo que n' ha dit D. Joseph Fiter é Inglés en sa excursió de 2 de Febrer de 1881, que consta en lo volum III del BUTLETÍ de nostra ASSOCIACIÓ. (Barcelona, imp. Ramirez y C.^a, 1881. pl. 121). També vaig jo ocupármén', si bé que poch, en mon treball «Lo Vallés» que va insert en lo ANUARI nostre de 1881. (Barcelona, imp. Jepús, 1882. pl. 84).

Basta sols dirne, ja que es un dels objectes de aquesta ASSOCIACIÓ lo recullir y fer esment de tot lo característich que té tota comarca, y referintme sols á lo tradicional d' ella, que se serva en la Garriga com en tot lo Vallés, la costum encara de publicar lo senyor Rector, lo día de Cap d' any, á peu d' altar, los noms dels nous Administradors qu' entran ó han de servir per durant aquellà anyada y que l' poble, y aixó es especial de dita població, fent ús del vot popular y universal, á cada nom li dona ó no la seva aprobació cridant en alta veu «bó, bó» ó «no, no», segons si lo nombrat es ó no del seu agrado, sens que de son fallo hi haja apel·lació. Y que un xich més amunt de la meteixa, anant cap á Vich, en lo pas del Congost y entre mitj ja de las montanyas que tancan la vall, s' hi troba un vehinat que n' diuhen *Callicant*, corrupció de *Gall-hi-cant*, del que se conta que si un s' acosta á escoltar en una de las grossas rocas que tant per allí abundan, é hi arrima bé l' cap, sent cantarhi á dintre lo gall. Lo cert es que la gent del país, si póden enganyarhi á algú, tant bon punt li véuhen ben arrimat, li donan un bon cop al cap pera que s' tusti fort ab la pedra, ja que sols aixís diuhen que l' gall se desperta y canta. De abduás costums se n' ha ocupat D.ª Maria de Bell-lloch en sas *Tradicions y costums del Vallés*, premiadas en lo certámen científich y literari de Granollers del any 1882 (Barcelona, imp. de la Renaixensa. 1883).

Entrárem á veure la iglesia parroquial, que ab motiu de reparacions que s' hi han tingut de fer per haverse esquerdat sa volta, ha sigut mellorada donantli bastanta més altura y traientne aquell frontis de capsalera que avuy tant mal efecte feya. Es veritat que lo campanar ó torre de las campanas ha quedat aixís un xich massa baix, pero ab lo esperit emprendedor y de bon gust que va regnant entre la gent de la Garriga, no hi ha dubte de que s' procurarà esmenar dit defecte.

Aquell día encara s' hi estavan fent obras y no poguérem deturnarnos á examinar lo que conté de notable; sortírem donchs aviat, y baixant per lo carrer major nos dirigírem al establiment de banys del Sr. Blancafort, hont esmorzárem.

Després várem demanar per lo metje Director de las ayguas D. Manel Manzanegue, á qui visitárem. Y á fé que no 'ns dolgué á cap dels excursionistas la tal visita, donchs que si sempre es agradable lo tenir una conversa ab una persona simpática, de coneixements y bon tracte, molt més ho es quan á ditas circumstancias reuneix lo visitat gran nombre de datos del punt que un desitja ó visita.

Lo Sr. Manzanque es d'aquells metjes que, dedicat á la carrera de directores de establiments balnearis, per amor á sa missió, s'identifica ab ella y viu pera l'bé dels pacients posats á son cárrech y l'mellorament del establiment que se li confia.

De aquí es que lluny de vejetar durant la temporada d'estiu, que es lo temps oficial dels banys de la Garriga, s'ocupa ab afició y carinyo en estudiar tot lo que á n'ells se refereixi y puga mellorarlos. Fruyt d'aquest estudi es una Monografia feta per ell de las ayguas de dita població, de la que nos en va regalar un exemplar á cada un dels excursionistas¹.

Divideix son treball en dúas parts principals: en la primera s'ocupa de la població en que radican las ayguas que té á son cárrech, aixó es, de la Garriga, de sa situació geográfica, de sa topografia, climatología y geología, de sas ayguas termals y de la historia de las meteixas, y en capítol apart dels establiments balnearis ab que compta y de las fonts, passeigs y excursions que póden ferla agradable; y en la segona part, que es la médica ó científica, en tres capítols distints s'ocupa dels caràcters físich-químichs de ditas ayguas, del anàlisis de las meteixas y llur classificació, de llurs efectes fisiològichs y de observacions mèdicas, que titula clínica hidrológica, que es la part més important del llibre; fill tot de son pacient estudi, de sa continuada observació y de sos coneixements vastos; llibre escrit ab estil correcte, frase galana y ab bo y clar judici; per aixó s'fa tant recomenable.

Despedits de dit senyor y regraciantli molt son obsequi emprengüerem nostra marxa. No cal dir á quina hora sortirem y quánt estiguérem fins á Bigas; basta saber que de la Garriga á est últim poble s'hi comptan dúas horas.

Atravessàrem la riera, agafàrem per una costeta de pins per hont passa lo camí, paralelo ab aquella; atravessàrem un torrent, y girant cap al S. O., la emprengüerem per una pujada bastant dreta, fins á ésser á un empèdrat, hont en lloch de seguir lo camí cap á munt, se tomba cap á má esquerra: direcció S.

Gayre bé planejant y fent sols una petita curva, se passa per entre mitj de vinyas, fins á ésser á un torrent plé de alzinas després del qual s'arriba á *ca'N Busquets*.

Si alguna proba s'volgués de lo que pot en sí una dona y de

¹ *Monografia de las aguas minero-medicinales de la Garriga*. (Barcelona, imp. de Delclos y Marfany. Diputació, 243. 1883).

lo que embelleix y poetisa quant toca, bastaria passar per aquella casa pera convéncersen. Avuy la mestressa ja es morta y ja no s' hi troba tota aquella ufana de flors d' altre temps, mes per aixó reviu encara sa sombra y al recort d' ella se conservan moltes d' aquelles cosas que sens dupte fóren un día sa vida.

Al pujar de la torrentera, clou la costa una tanca de figueras de moro, y al bell sota s' hi exten un jardinet d' hermosas plantas y rengles de tarongers que ómplen tot alló d' hermosas essencias.

Y al ésser á dalt, al trobarse ab la casa, blanca com un glop de llet, lo primer que s' veu es una alta galería, d' ahont en amplas voladas ó rondant son amor, s' hi escampan blanchs coloms que ómplen de vida aquell quadro.

Lo caminet segueix entre la casa y un gran safreig; la terra á ran de las parets es tota sembrada de flors, principalment lli-ris y rosas, y dins del safreig hi nadan en abundó las pintadas carpas de la Xina. Alguns dels rosers, donchs que n' hi ha de tota lley, s'enfilan per las reixas y finestras de la casa, y avans, al cap de vall, entre un porxet y la porta de la era, hi formavan un arch quasi sempre en flor ab llarchs penjoys per tots costats, que embadalía. Aixís es que passa lo camí entre mitj de flors, ab un cobricel de rosas.

Passat alló, se troba un altre torrent, al fons del qual hi ha una font, en la que hi van á fer moltes fontadas los forasters de la Garriga. Pera baixarhi se té de atravessar un espés y gemat bosch de alzinas, sempre fresch y ombrívol, y al cap de vall de tot, una ampla taula de pedra ab assientos y una alta pollancreda convidan á passarhi una estona.

Pera seguir lo camí, no obstant, no té de baixars'hi, se decanta cap á la dreta, en direcció N., se atravessa per més amunt lo torrent y se puja un bosch de pins, de costa ben dreta.

Al cim se passa per un caminal voltat d' alts marges plens de lligaboschs ó mare-selvas, que quan son al temps de florir, ómplen tot alló d' essencias. Després se baixa á un altre torrent, abundós de ginesteras, y agafant per un' altra costa també dreta, per entre mitj de vinyas, s' arriba á la *Ametlla*.

Atravessárem eixa població per la plassa, baixárem per un carrer al costat de *ca'N Vivier*, y tombant, al cap de las cinch ó sis casas que l' forman, cap á má dreta, fórem al camp altra volta.

Seguírem per detrás de *ca'N Corominas*; després per devant

de un trull d' oli y baixárem cap al torrent de *ca'N Xammar*, que per la amplada y frescals herbas y bosch, es un dels més bonichs de la encontrada.

Fins allavoras havíam anat atravesant diferentas estribacions del alt Puiggraciós, y de aquí las contínuas pujadas y baixadas; mes desde aquell punt comensa la pujada més llarga que hi ha pera fer aquella travessia.

Primer se troba un bosch de pins, y al ser al cap de munt, comensa un ample y espayós ayguavés que s' va suáument pujant mentres se dona la gran volta; en lo centre sols hi té, per lo lloch dont hi passa lo camí, un petit xaragallet, que després cap al fondo se converteix en un amplíssim torrent, y son ja ayguas de la riera de Tenas ó St. Miquel del Fay. Desde allí se descobreix una preciosa vista, donchs que s' veu tot lo baix Vallés aixís com també Barcelona y la mar, per entre l' coll de Moncada.

Al finir dit ayguavés, se surt sobre la *vall de Bigas*, y comensa la baixada, qu' es bastant rápida per lo fonda qu' es aquella.

Lo camí passa quasi pel cim del *Puig de la creu*, dit aixís per haverhi avans, segons se conta, una capella ab un St. Cristo, que avuy se venera en un altar de la iglesia de Bigas; es aquell, com tot dit ayguavés, lloch bastant desert, y en la última guerra carlista hi va ser assassinat un jove de Santa Eularia, sense que ningú sápigam del cert per quí, ni per quína causa.

Desde dit Puig, si s' vol anar á parar á la iglesia de Bigas y Casa del Comú, se baixa de dret á dret, se atravesa lo torrent de *ca'N Fabrerá*, se passa per detrás d' eixa y de *ca'N Gomiras*, y cap enllá, tot pujant, ab mitja horeta se surt al puig en que está edificada aquella; si s' vol anar cap al rieral, se gira á má esquerra, qu' es lo que nosaltres férem.

Baixárem per un bosch de pins bastant migrat, passárem per *ca'N Aucell*, y atravesant ja quasi al fondo de la vall lo *torrent de ca'N Barri*, avans de que s' converteixi en ample sorral, seguírem per detrás d' eixa, y de *ca'N Flixaret*, sempre entremitj de quintanas, atravesárem la riera y fórem á *ca'N Maspons*. Allí dinárem.

Bigas es una població essencialment rural, té casas escampadas y de una gran extensió de terreno. Comensa gayre bé al cim de la montanya de Puiggraciós, baixa cap al rieral y se n' torna á enfilarse per la part oposada, cap á la serra de Montbuy,

fins á rebassarla y ésser á mitj camí de Caldas. Llevat de una mica de plá, que forma entre los repeus de las montanyas, per las voras de la riera, lo demés es trencat y montanyós; de modo que forma una pila de valls, torrenteras, turons y afraus que ho fan sumament escabrós y bonich. Entre altrás valls, cap á dalt de la montanya, quasi formant lo coll entre Puiggraciós y l' cingle de Bertí, hi ha la de Bellovir (bella miranda); en altre costat, també á dalt, lo Sot de St. Bartomeu, de una fondaria inmensa, al mitj del qual s' hi alsa un turonet dont hi ha edificada la capella; hi ha també lo Plá, tros de terra plantat de oliveras, á mitja costa; la Vall roja, dita aixís per lo color de la terra, y per la meteixa rahó la Vall blanca; hi ha també lo rieral, la vall de Montbuy, etc., etc.

Ficat dit poble entre mitj de tantas montanyas y sense camí pera anarhi, donchs baix aquest punt de vista está completament oblidat, no es estrany que haja conservat costums y creencias ben antigas y algunas del tot características. Com D.ª María de Bell-lloch se n' ha ocupat en son dalt dit llibre de *Costums y tradicions del Vallès* y jo també en los dos ANUARIS d' aquesta ASSOCIACIÓ, no parlaré d' ellas. Me referiré sols á algunas no escrites encara.

Se conta que en la capella ó ermita dalt referida de St. Bartomeu, un día s' hi ficáren dos vehins de Bigas, homes tinguts per molt tavolas, los qui seguint llur génit, quan fóren á dintre, comensáren á burlarse del Sant y á fer gran gresca. Se citan llurs noms, que com se pot compendre, no citaré jo aquí; fent y fent tavola, quan n' estiguéren ben cansats deslliberáren de sortirne, mes diu lo poble, que si bé arribáren fins á la porta, y eixa era oberta, nó ho sapiguéren fer, y tornánsen' cap á dintre, perdéren l' esma y comensáren á donar voltas y més voltas, sense que may donéssen en lo modo d' eixir, fins que reconeguda llur culpa, demanáren perdó al Sant y sortíren.

Aqueixa tradició ó creencia no es sols comuna d' aquest lloch; damunt de Granollers, á la carena de la serra que baixa de Puiggraciós, hi ha lo santuari de Vellulla. En la iglesia del meteix hi ha un St. Cristo que está clavat sols de una má, l' altre la té desclavada, y diu la tradició que s' deu á que un día uns joves entráren á dita iglesia á fer broma y á mofarse d' aquell, y que quan volguéren sortir, Nostre Senyor se desclavá de un clau, y agafantlos per son bras lliure, los acostá cap á son cor, vist lo qual per aquells, s' arreptíren de llur pecat, y de-

manantli perdó, fóren soltats y poguéren eixir de la iglesia.

Recórdis' la tradició de Toledo del Cristo de la Vega, desclavat també de una má, y que D. Joseph Zorrilla conta tant bé en sa preciosa llegenda «*A buen juez mejor testigo.*»

Altra de las creencias de dit poble y de tota aquella comarca es la de la aparició de llums y fochs estranys.

Al cap de munt del rieral, aprop d' ahont las montanyas se clóuhen pera donar pas sols á la riera y al camí vorer que va cap á Riells, s' hi troba un hermós plá de regadiu en quin hi ha edificada á ca' *N Noguera*, avans propietat del Hospital de Vich y avuy de D. Anton Xurigué, vehí de Barcelona. Al indret d' ella la riera forma un dau de pedra que fa retenir l' aygua en gran bassal y sobreixirla per sobre un saltant de grossas rocas, fent una pila de bullidors y gorchs. Allí meteix naix en un costat la abundosa font de las Barbotas, que bull de dintre terra y que may ningú ha sapigut d' ahónt venía, y á l' altra part hi desemboca per un gran forat l' aygua de la Bancó, que fonentse en la riera d' eix nom en Ayguafreda, apareix, al cap de las 26 horas, després d' haver atravesat una munió d' altas montanyas, en lo rieral de Bigas. Tot aixó fa que siga aquell punt un reclós d' aygua que n' fa un siti frondós, gemat y agradabilíssim.

Ho comproban los restos que s' hi troban, mostra d' altrás civilisacions, potser la romana, que van escullirlo per punt d' estada.

En todas las terras de devant la casa, per poch fondo que s' hi treballi, s' hi troban construccions, per manera qu' es tot alló un pá d' obra, y de consistencia tant forta, que difícilment se destrueix. Aixís es que haventhi volgut fer, fa poch temps, una plantada de taronjers, tingué de desistirse, donchs no hi hagué medi de fer los clots necessaris á causa de las moltas parets enterradas que ho privavan.

També fa poch anys, á la part de baix de la casa, entre ella y la riera, prop del camí pera anar á aquella, s' hi trobáren unas sepulturas fetas d' obra, de las que malaguanyadament no se'n conserva cap. Preguntat per mí si hi havían trobat cadáveres, me diguéren que hi havia molts ossos, fins cráneos, pero que no' n quedá cap, sino que 'ls escampáren per allí á la terra.

També, obrinthi un pou, á unas quinze canas de fondo, s' hi trobá una pedra de marbre blanch, de las dimensions de una ara de altar, que enviáren á dit Sr. Xuriquer y que no sé si deu conservarse. Preguntat per mí si hi havían lletras, me diguéren los

bons pagesos que no s'hi havían fixat. La tradició diu que allí hi havia una ciutat que se'n deya Atenas, y que d'aixó li vé á la riera lo anomenarla de Tenas.

De totes maneres es notable trobar una pedra de marbre treballat á tanta fondaria, en la que diu que s'hi trobáren també trossos de carbó, ó mellor, fusta carbonisada.

Aquell punt es lo que ha escullit lo poble pera deixarhi vagar sa imaginació poderosa.

Per má dreta de la casa, gayre bé tocant á n'ella, s'alsa una serra, formada de varios turons, que s'anomena las Costas de la Torre, del nom de una casa feudal que hi ha més avall de ca'N Noguera y en lo meteix plá d'aygua que aquella. Conta lo poble, y ab veu persistent y general, que cada nit hi apareix un llum, que desde ditas costas baixa fins al plá y vaga quieta y pahurosament tota la nit per aquellas terras. Fins los de més valor ab esporugüiment ho contan. Diu també que una nit d'estiu un germá del masover, jove y ardit, se'n aná á regar á la quintana, y que á cosa de mitja nit se'l hi aparegué per allí prop lo llum ab dos homes, á qui no conegué ni va sentir paraula; que ell cregué que eixos l'hi anavan para robar l'aygua, y per aixó refsorsá lo rech y sobre tot las bunoneras, mes que no féren altra cosa que anarlo seguint sempre sense dir res ni fer cap mostra de volguerl'hi pendre, fins que aixís que trencá l'día, tenintlos llavoras ben aprop, tot d'un plegat, sense saber cóm ni de quína manera, se fonguéren llum y homes, sense que 'ls veyés més ni pogués endevinar per hont havían pogut desaparéixer.

També, y aixó passá al meteix masover, avuy alcalde del poble, qu'ell m'ho contá, una nit d'estiu desde casa seva veié una gran encesa en un dels marges de sas terras, veyent las flamas cap amunt y las voliaynas cóm pujavan por sobre d'ellas, y tot era una resplendor; y que quan l'endemá al matí ho aná á mirar, las herbas del marge eran verdas y frescas com sempre, y enlloch s'hi veyá senyal ni rastre de foch.

També me contá un altre home que un altre día havia vist la meteixa cosa. Diu qu'era á la finestra de ca'N Sopera, á l'altra part del rieral, quan una nit veié encés un dels marges de ca'N Noguera, fent una resplendor com si fós clar dia, y afegí que no sols veié las voliaynas en gran nombre, sino que fins se sentían las petaderas de las espurnas, y que l'endemá al matí volgué anar á veure lo marge cremat, y en lloch va trobarlo, ni rastre sisquera de foch.

També s'hi troban per allí en gran abundó pedras ditas del llamp, y créuhen que ténen lo poder de resguardar la casa en que se 'n guarda alguna, de cap llamp ó centella, y que guardan tant del foch com que si s'hi tiran lliganths tot al voltant un cordill, per fort que l' foch siga, surt lo cordill intacte y sens cremar: que es la proba que fan quan troban una de ditas pedras pera conéixer si es ó no verdadera del llamp.

Mé contava un altre home, ja vell, pastor que havia sigut en altre temps, que guardant lo bestiar, havia vist molt á dit llum; que s' apareixia ja ben entrada la nit, y caminava per aquellas costas de ca 'N Noguera y la Torre; que regularment arribava fins á dalt d' ellas á una barraca dita de 'N Flores, al entrar á la carena, hont hi havia una vinya; que baixava per un xeragallet que passa pe'l mitj de la quintana de ca 'N Noguera; que algunas vegadas atravessava la riera y pujava una mica cap á la serra de l' altra part, fins á entornársen' á ditas costas, y que aixó s' veyá molts nits y ell may havia gosat acostars'hi.

Més amunt, sobre de la montanya que clou lo Vallés, damunt Riells, hi ha la vila de St. Feliu del Pinyó, hont hi ha la meteixa creencia. No hi ha ningú que no conega lo Fanal d' En Lloberas. Es un llumet que ix cada nit y vaga quietament per tots aquells voltants. Diu que una matinada una dona que anava á rentar lo va veure al indret del safreig ahont anava, y refiada, creyentse qu' era alguna altra dona que s' havia llevat més dematí que ella, se n' hi va anar, y quan hi fou, se trobá ab lo llum que la va esglayar tota, de tal manera, que va fugir sense rentarne. Se conta també que un' altra nit una colla de joves volgué ferne broma y anar á agafar á dit llum, y que á n' aquest ff anáren ahont era, l' enrotlláren y comensáren á ballar la sardana, mes que tant bon punt s' hi posáren, vejéren lo llum sobre d' ells en un turonet, com si se 'ls mirés, que se 'ls havia escapat sens saber cóm, y apretáren á córrer.

Més enllá, també en un turonet, cap al castell de Montbuy, hont hi ha una casa, avuy abandonada, que ja n' diuhen á ca 'N Llantia, hi aparexia avans també cada nit un altre llum.

Los partidaris de la teoria de la adoració del foch, de segur trobarán en totas aqueixas creencias ó supersticions, molts datos pera son estudi, y per aixó m' he entretingut en contarlas. Donchs res que s' refereixi al poble, per insignificant que siga, pot despreciarse, ja que en mitj de sas ideas, de sas preocupacions y costums, sempre s' hi troban restos de son antich carac-

ter y origen, subsistent á través de las edats, de las novas costums é ideas.

Després de haver dinat, nos en anárem cap al *castell de Montbuy*.

Lo camí segueix gayre bé sempre per entremitj de bosch. Als tres quarts llarchs hi arribárem. Avuy sols quedan d' ell parets arrunadas. Lo Sr. Arabía ne tragué una vista.

Posat en un dels turons de la serra que de St. Feliu del Pinyó ó de Codinas baixa fins al plá de Mollet, s' hi gosa de una bonica vista. Desde ell se veu tot lo Vallés ab sa ben conreuhada plana y sas importants vilas de Granollers y Sabadell, apart de Caldas, que té á sota meteix sos peus y á qui dona nom.

No fa molts anys també n' prenia nom la baronía que n' deyan de Montbuy, que la componían nou pobles, tots los quals se regían per un sol Ajuntament.

Montbuy, propiament dit, es un terme que s' compon sols de cinch casas, tres á la vertent de Bigas, y son: á ca 'N Carreras, aprop de la qual hi ha avuy la capella y cementiri; á ca 'N Vivé y á ca 'N Ribas; y las dúas restants á la vertent de Caldas, y son lo Prat de Baix, ó Prat jussá, com avans en escripturas antigüas se deya, y lo Prat de Dalt ó Prat Subirá, hont lo insigne Balmes hi va escriure son *Criteri*, y están tant gelosas ditas cinch casas de sos drets, com que havent mort alguna vegada algú de Bigas, de qual Ajuntament y parroquia la majoría forman part, y no havétsel' pogut enterrar en lo cementiri de dit poble per no poguer atravessarse la riera, tampoch l' han deixat enterrar en lo seu.

Fins á principis d' aquest sigle encara s' deya missa en la capella de dit castell; ara está completament abandonat. En quant á sas tradicions véjas dit llibre de D.ª María de Belloch y mas *Traditions del Vallés* (Barcelona, imp. de la Renaixensa. 1876); també, referintme á la comarca en general, ne vaig parlar en l' ANUARI de 1881.

Era ja quasi entrada de fosch quan deixant dit castell, anárem fins á trobar lo camí de Bigas á *Caldas*; d' allí jo me 'n vaig tornar á casa y mos companys cap á eixa última vila. En ella contractáren una tartana (9 pessetas) que 'ls dugué á *Granollers*, y arribanthi justos per agafar l' últim tren, retornáren á *Barcelona* á las 11^h 23 de la nit.

FRANCISCO DE S. MASPONS Y LABRÓS.

SECCIÓ DE PUBLICACIO.

PRINCIPI D' UNA FALSA TRADICIÓ.

Tots los socis de l' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA y los qui s' han enterat del primer ANUARI (1881) de la meteixa, sáben que l' soci delegat á Mollet del Vallés, senyor rector P. Vicens M.ª Triadó, pera salvar de una segura destrucció una lápida de marbre, en llatí, que hi havia á la dreta del portal de la iglesia, la feu arrencar per lo mestre de casas En Joseph Mayol.

Una vegada la tingué á la rectoria, ab una escarpra y un martell comensá á traure, lo P. Vicens, lo morter que hi havia en sa cara aparedada, quedant al poch rato admirat al veure que li apareixían unas lletras molt grossas. Aná allavors ab molt cuydado á traure lo morter y s' trobá ab las lletras qu' en lo citat ANUARI s' véuhen en la heliografia n.º 1 de la plana 444. Considerantla de valor, posá en coneixement de l' ASSOCIACIÓ sa troballa: al moment aquesta feu una excursió á Mollet emportantsen' la lápida, sobre la que consultá al seu consoci P. Fidel Fita, qui contestá qu' era de molt mérit é interpretá abduas inscripcions, la de una cara, qu' es romana, y la de l'altra, cristiana. (V. lo esmentat ANUARI, *loc. cit.*)

Mentres lo P. Vicens estigué á Mollet ningú digué res, encara que s' sabia que havia fet arrencar aquella pedra y que la havia regalada á Barcelona; però possessionat de la rectoria d' Hostafranchs, pera la qual fou nomenat, comensá algú á escampar la falsa tradició de que vaig á ocupar-me, la qual tothom sab, fins molts forasters que vénen á Mollet, explicantse en los rentadors, tabernas, cafés, treballadas, vetllas, etc. La tradició es aquesta:

«La pedra que lo P. Vicens M.ª Triadó feu arrencar de la part dreta del portal de la iglesia, prohibía als senyors rectors que poguéssen cobrar lo dret de la creu en lo pas dels difunts per dita iglesia, y ell, pera poder cobrarlo, la feu traure.»

Ab aqueixa falsedat cadascú ha dit lo que ha volgut contra la noblesa, dignitat y bon procedir del P. Vicens, haventse vist aquest insultat en certa estació del Vallés, segons me diguéren; havent tingut també, lo qui aquestas ratllas escriu, que sostenir llargas y acaloradas discussions pera fer entendre la veritat del fet, demostrantlos y llegintlos lo universal mérit de aquella lápida; pero si bé alguns ho han cregut, la major part seguéixen ab sos *tristes*, qu' es «pera que los senyors rectors pugan cobrar lo dret de creu.»

Ara bé, ¿qué hi ha de veritat en la invenció de aquesta falsa tradició?

La resposta es molt senzilla. Mossen Vicens, en los comptes dels funerals, en lloch de dir, «drets parroquials» hi posá «drets de creu», com crech es costum en la major part de parroquias del Vallés. Fou vist algun de aqueixos comptes per alguna persona que *ignocent* ó *maliciosament* feu córrer la veu del valor que tenia aquella pedra en benefici del poble y lo contraria qu' era

sa presència pera los senyors rectors; resultant d'aixó, que s' comensá á fer tradicional y va seguint la idea falsa que havém expressat.

Tots los qui están enterats de lo memorable qu' és aquella lápida en la historia d' Espanya, en sa época romana, segons lo P. Fidel Fita y Hübner, veurán com s' ha deixat arrastrar la opinió d' aquest poble per una mal versió donada á tant interessant troballa.

Ara síam permés que donga la més coral enhorabona á Mossen Vicens, als iniciadors y demés socis de las Associacions d' excursions; que gracias á ells se ha salvat (aixís com salvan moltas preciositats) aquella lápida, puig lo qui té l' honor de suscriure, recorda que quan noy també més de quatre vegadas havia picat ab una pedra sobre las lletas de la inscripció cristiana.

VICENS PLANTADA Y FONOLLEDA.

Mollet, 1883.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA.

XXV.

DE TRILLO Á CERECEDA, PASSANT PER VIANA Y LA PUERTA.

(Continuació.—V. n.º 65 y 66, pl. 53).

Si explico aquest cas es sols com á mostra de lo poch acostumats qu' están en aquestos pobles á veure forasters.

A tot aixó lo jutje de pau ja venía carrer avall ab lo rector; l' alcalde fá la meva presentació y tots plegats aném cap á la iglesia.

La portalada de aquesta es bisantina, molt senzilla, pero boniqueta. L' interior es molt més modern que la portada, y no val la pena de parlarne. Desota del dintell hi ha una llosa ab lletas góticas que m' ha semblat ésser del sigle XII ó XIII; no s' pot llegir perque está mitj coberta per las pedras de la entrada.

Desde la iglesia 'ns encaminém á visitar las runas del castell. De aquest no n' queda res més que la porta del rastrillo; tot lo demás s'es transformat en casas, si es que tal nom pot donarse als barracots en que viu la major part de aquesta vila. En la part més alta hi ha una era; al desenrunar l' indret hont ara hi ha aquesta era van trobars'hi un canó y una culebrina antigas y varios cascos de soldat de la Edat-Mitjana. Uns y altres fóren transportats á Cifuentes.

En l' arxiu municipal s' hi conservan diversos pergamins, mes no he pogut entretenirme en examinarlos.

A las 10 surto de Viana, segueixo la pintoresca y estreta vall de la Solana, riera que naix á Peralveche, unas tres horas més amunt de Viana en lo partit de Sacedon, y á tres quarts d' onze arribo á la Puerta, vila de 280 habitants, situada en la confluencia de la riera de la Puerta ab la de La Solana, y en la vora esquerra de aquesta, damunt de la qual hi ha un petit pont de pedra.

Aquí ls ponts se troban ab molta més freqüencia que en altrás encontradas de aquesta provincia.

Pera mi La Puerta deu son nom al estret qu' en aquesta vila forma lo vessant esquerre de la riera La Puerta ab lo vessant dret de la Solana. Aquest estret es molt pintoresch. Las rocas peladas que coronan la vessant esquerra forman una especie de cresta que, mirada de perfil, es molt prima.

Al arribar á La Puerta m' prénen tots per lo guarda-major, ó sia capatás de guarda-boscos, que han cambiat desde fá pochos días y á qui ells no conéixen encara. Un vell que venia ab un feix de llenya, llensa lo feix y apreta á córtter; un altre que portava dúas armas, fuig á amagarse.

Pregunto hónt es la posada y m' díuhen que no n' hi ha. Me dirigeixo á la primera casa que se m' presenta, y tinch la sort de trobar una gent molt amable que, no sols me perméten menjar á casa seva part de las provisions que jo porto, sino qu' encénen un bon foch pera que 'ns poguém aixugar la roba, puig tot lo dematí que plovisca; van á la bodega á buscar un gerro de ví pe 'ls peons, m' paran una bona taula, donan un bon pinso á la meya caballería, y no sols no m' vólen cobrar res, sino que l' patró s' empenya en acompanyarme pera ensenyarme la dressera pera tornar de Cereceda á Trillo, seguint la vora esquerra del Tajo.

A tres quarts de dotze m' despedeixo de aquesta bona gent, y, seguint sempre la vora esquerra de La Solana, arribo á Cereceda á la una y mitja, després de haver pujat un' alta costa y haver atravesat lo fondo y bramarrós torrent del Pasadero. Al peu de aquesta pujada se 'ns posa á ploure á raig fet, de manera que arribem dalt ab las mantas completament mulladas.

Vaig á la posada: aquí ja n' hi ha, encara que pobre; faig encendre un bon foch de redoltas, y mentres se secan las mantas, vaig á veure la iglesia en companyia del hostaler.

Comensém per' anar á casa del sagristá. Aquest, que no veu en mí un senyor, com díuhen ells, s' excusa dihent qu' está delicat y 'ns adressa al rector. Aném á casa de aquest, y una noya de uns disset ó divuyt anys, molt agraciada y riallera com ella sola, 'ns diu que 'l rector está dormint; acte seguit se posa á riure y diu que no dorm, que qué volém. Li faig present mon desitj de veure la iglesia y li dich que no cal que moleste al rector, que prenga ella las claus y 'ns acompanye. La majordona s' posa de nou á riure, entra en una habitació y torna á sortir dihent que aném á casa del escolá, qu' es lo qui té las claus. La riallera noya 'ns acompanya fins á la porta y s' despedeix de nosaltres, rihent sempre.

Aném á casa del escolá y, encara que aquest no hi es, conseguim que sa mare 'ns obre la iglesia. La entrada de aquesta es bisantina; l' interior nò val res ni conté la més petita obra d' art.

Lo lloch de Cereceda está situat en una gran altura, té 520 habitants, y l' aspecte de sos carrers y de sas casas es molt més curios que l' del comú dels pobles de aquesta banda. S' hi véuhen alguns balcons, de fusta ó de ferro, y

alguns vidres, coses abdués que constituïhéixen un veritable luxó perà aquest país.

A las dúas, estant ja secas las mantas, empeném de nou la marxa cap á la ermita de Mantealejo, que s' troba á una hora de Cereceda y en la vorá del Tajo, y remontém lo tortuós curs de aquest riu, arribant á Trillo á las cinch de la tarde.

Prop de Mantialejo hi ha las runas de una població que no m' he entretingut á explorar á causa de la pluja. De aquí procedeix una moneda de plata que 'ls enviaré.

XXXVI.

UNA VISITA AL MONASTIR DE LUPIANA.

Anant de Horche á Lupiana, á cosa de una hora de la primera de aquestas vilas y á un quart d' hora de la segona, s' alsa una immensa massa de edificis formada per una gran iglesia, quin campanar de pedra picada comensa á arrunarse, y per diferents cossos quin conjunt forma l' antich monastir de frares geronís conegut ab lo nom de *convent de Sant Bartomeu de Lupiana*.

Passant en la tarde del 27 del prop passat Abril per devant de aquest monastir, no vaig voler perdre la ocasió que de visitar-lo se m' presentava y, acompanyat del conserge, que viu en una de las dependencias del edifici, vaig recórrer detingudament.

La iglesia es gran, espayosa, té molt bonas llums y sa arquitectura correspon al Renaixement. Avuy serveix de cotxera. Lo cor es molt gran, y conserva encara una part de la *silleria*, que es de noguera. Lo trós de *silleria* que hi falta fou trasladat ja fá temps á una de las iglesias de Guadalajara. Las proporcions de aquesta iglesia son molt regulars, més ja no hi quedan més que las parets núas de tot adorno, salvo 'ls frescos que per cert son tant dolents que desdúhen per complet de la bellesa del edifici.

La sacristía, que està immediata y á la dreta de la porta principal de la iglesia, es també molt gran.

Primitivament sembla que no hi havia en aquest lloch més que una petita ermita dedicada á Sant Bartomeu, ermita que fou considerablement agrandada en lo sigle xiv á expensas de un tal Diego Martínez de la Cámara, que morí lo 12 de Setembre de 1376.

De tot lo que queda del monastir l' únich que crida l' atenció y compláu las miradas per la sua suntuositat y bellesa; es lo magnífich claustre edificat en 1472 per D. Alfonso Carrillo, arquebisbe de Toledo.

Aquest claustre s' compon de planta baixa y primer pis, menos una de las alas que té dos pisos més, pero de construcció molt posterior y de molt menos bon gust que la part primitiva. Cada ala del claustre està formada per sis elegantíssims archs rebaixats plens de adornos y sostinguts per columnas cilíndricas de ayrosos capitells.

Lo claustre de la planta baixa està separat del jardí per una balastrada de marbre que vá de columna á columna; la barana del claustre del primer pis, que es també de marbre, té uns capritxosos y elegantíssims calats que li donan un aspecte sever y agradable.

Lo sostre de aquests claustres, tant lo de la planta baixa com lo del primer pis, es de fusta y forma un senzill y bonich enteixinat.

L'enllosat del claustre baix està format per las llosas que cobréixen las tombas dels antichs habitants de aquest monastir. Cada tomba està coberta per tres llosas sense inscripció de cap mena. Sols en una especie de targetons pintats en las parets hi ha exposadas en llatí las circumstancias que adornavan á alguns dels generals, priors y monjos allí enterrats. Aquestas tombas ocupan la part central del paviment y sembla que 'ls monjos tenian un especial cuydado en no trepitjarlas may. En una de las alas de aquest claustre, fora de la línea general ocupada per las demás, y arrimada á la paret, hi ha una tomba, quina llosa conté una llarga inscripció llatina, y al entorn de aquesta, la següent en castellà:

Aquí YACE EL R.^o P.^e FRAY ALONSO.....¹ QUE FUÉ PRIOR DE ESTA CASA Y GENERAL DE LA ÓRDEN ONCE AÑOS. FALLECIÓ A 28 DE OCTUBRE DE 1468.

Al voltant dels claustres y empotrats en la paret hi havia varis quadros al oli, que actualment se troban en lo Museu Provincial de Guadalajara.

(Seguirá.)

CELS GOMIS.

¹ Aquesta part està esborrada.

SECCIÓ BIBLIOGRÁFICA.

A través l'Aran (itinéraires d'un touriste), par Maurice Gourdon.—Paris, Charpentier, 1884.—Preu: 3 fr. (En Barcelona, llibreria de Verdaguer, pesetas 3'25.)

Lo autor de aquest llibre, delegat de l'A. E. C. en Bagnères-de-Luchon, es un apassionat infatigable de la montanya y principalment de la montanya catalana. Habitant en Luchon, fa anys que en sas continúas correrías atravessa la frontera y vé á estudiar la nostra terra, armat de totes armas, es á dir, ab sa máquina fotogràfica, son àlbum de dibuix, son martell de geólech, sa capsa d'entomologista, sa cartera d'herborisador, sos instruments de barometría y sa ploma, que guarda tresors d'estil y forsa descriptiva. No es d'ara que ha parlat de la Vall d'Aran: recordém de moment y per ordre cronològich sos opúsculs: *La Vallée d'Aran*, en lo *Bulletí del C. A. F.* (1876, 4ta. trim.);

Les sépultures de la Vallée d'Aran, en lo de la S. R. (1879) ¹; *Alguns Mol-luscos de la Vall d'Aran*, en nostre BULLETÍ (1880, pl. 188); *Piçh de la Llansa en la Vall d'Aran*, en lo meteix (1881, pl. 17); *Deux jours à Bosost* (Toulouse, 1881); *Note sur deux inscriptions inédites du Val d'Aran*, que nosaltres traduhirem en lo BULLETÍ (1883, pl. 218); *Catalogue des Coleoptères du Val d'Aran* (1883, Nov. 15); y *Tableau des Altitudes relevées dans les Années 1876 à 1883 en Aran, etc.* (Desembre, 1883.)

Ja s'heu per aquesta llista, que proba la constància y la diversitat de aptituds de Mr. Gourdon, quant completa é interessant ha d' ésser la exploració de la comarca aranesa portada á cap pe'l meteix. No es ab tot lo resultat total de sas investigacions lo que aquest nos ofereix avuy en son llibre; ell meteix nos anuncia en una nota, que pensa publicar dintre poch una obra més extensa de història y arqueologia de la Vall; lo llibre que examiném, com molt bé ho diu son títol, son simples itineraris de turista, més just es afegir que aquestos itineraris están animats ab tots los tochs y detalls que pòden ferlos interessants y utilíssims. Lo autor no parla may per referencia, conta lo que veu, y son estil, precís y pintoresch, s' apodera del lector y li fa estimar aquell recó de Catalunya tant hermós com poch conegut. Ascensions arriscadas, paisatges encisadors, costums locals, tradicions y rondallas, tot passa devant nostres ulls ab atractiu tant irresistible, que á un li vénen ganas de anar á visitar aquell país.

A n' aquest objectiu principalment obeheix sens dubte la publicació del llibre de nostre consoci, y per aixó va il·lustrat ab 26 magnífichs dibuixos á la ploma y un detallat mapa de la Vall de Aran, obra uns y altre del meteix autor. Catalunya deu saber grat á Mr. Gourdon de sos perseverants esforços pera fer conèixer en l' extranger las bellesas poch ménos que ignoradas de un territori catalá, y no duptém que 'ls premiará fent á son llibre la més simpática acullida. Rebi entretant nostre amich la més coral enhorabona.

Santas Creus, descripción artística de este famoso monasterio y noticias históricas referentes al mismo, por Teodoro Creus Corominas.—Villanueva, Miquel, 1884.—Preu, 3 pessetas.

Se divideix la erudita obra de nostre laboriós delegat en cinch parts. Tráctas' en la primera de la ordre del Cister y de la fundació del Monastir; la segona conté la descripció artística de aquest; la tercera compren la relació de las prerogativas, preeminencias é inmunitats de que gosava y de que disfrutavan al propi temps sos abads; lo catálech de aquestos, la explicació dels diferents escuts d' armas usats per dit Monastir, fundacions per ell fetas y tradicions que hi fan referencia; en la quarta s' consignan varis detalls literaris y artístichs relatius al propi Monastir; y en la quinta se transcriuhén documents (alguns d' ells inédits) y noticias históricas referents al meteix y als reys y demés per-

¹ C. A. F. (Club Alpí Francés); S. R. (Societat Ramond); A. E. C. (Associació d' excursions Catalana).

sonatjes notables sepultats en son recinte. Acompanya al llibre la planta general completa y detallada del monument.

Ha fet lo Sr. Creus ab aquesta publicació una bona obra, com la feu avans la *Associació catalanista d'excursions científicas* donant á llum la bonica col·lecció d' heliografias de que en son día parlárem ab elogi. Lo moment no podia ésser més oportú, per quant la ruina del Monastir es imminent, y si ab dites publicacions no s' detura, al menos (si bé pera major vergonya nostra) podrán las generacions venideras refer en sa pensa lo que era y lo que valia artística é històricament lo famós edifici que nosaltres impassibles haurém deixat arruinar.

Lo plan ab que está disposada la obra del Sr. Creus, es molt acertat y permet que, abundant com abundan en ella los detalls, puga lo lector dominar sempre lo conjunt sens confondre's ni distraures; resultat sumament difícil d' obtenir en obras de aquesta classe, hont quasi es impossible d' evitar que s' trasllueixi la fatiga de la investigació minuciosa y persistent que las ha engendradas. Aquesta sembla fosa de cop, y es lo mellor elogi que d' ella pot ferse, donada la multitud de datos y noticias que conté y que un estil sobri y á voltas inflammat per l' entusiasme vesteix ab adequat ropatge.

En lo plano hauríam volgut veure indicat lo estat actual de ruina completa ó incipient de las diverses parts de la construcció: aquesta indicació gráfica, fàcilment assequible y debudament aclarada en la llegenda acompanyatoria, haguera parlat als ulls ab eloqüencia, demostrant lo urgentíssim de las reparacions.

Fauna ornitológica de la provincia de Gerona, por D. Estanislao Vayreda y Vila.—Gerona, P. Torres, 1883.—Preu: 2 pessetas.

Aquesta obra fou premiada en lo Certámen celebrat en 1882 per la «Sociedad económica Gerundense de Amigos del país,» mereixent un favorabilíssim dictámen.

Després de un interessant capítol sobre *Generalitats*, en lo qual se fa constar que lo nombre d' especies, sens comptar las varietats, d' aus que poblan la provincia de Girona, no baixa de 384, se dona una llista de altítuts de referencia, qu' es llástima no sían més exactas, y s' fan atinadas consideracions sobre la utilitat de las aus y aucells, terminant aquestos preliminars la explicació de un método fácil pera dissecarlos. Entrant en lo cos de la obra, procedeix lo autor per rigorós ordre científich, describint minuciosament los caràcters dels ordres, géneros y especies, y fixantse sobretot en la utilitat ó perjudicis que causan y las costums propias de sos individus. Lo Sr. Vayreda cita generalment las localitats hont se troban y, quan aixó no li es possible, aduheix descobertament l' autoritat, quin testimoni li fa suposar la existencia de tal ó qual especie. Molt recomanable es aquest procediment, ja que en lloch tant com en Historia Natural, hauría de tenir aplicació aquell principi de *lo cert com á cert y lo duptós com á duptós*.

Entre altres de sas excel·lents condicions, fa recomanable aquest llibre sa baratura; tant de bó qu' ella logri que 'ls pagesos y propietaris rurals s' afició men al estudi de la ornitologia, que tant útil pot sérlosi. De tots modos lo Sr. Vayreda mereix un entussiasta aplauso per havers'ho proposat.

Ortografia de la lengua catalana, por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.—Barcelona, J. Jepús, 1884.—Preu, 1 pesseta.

Quan aparegué, á primers del present any, aquest quadern, créyam que sa aparició senyalaria lo fi de la anarquia ortográfica en que viu lo renaixement literari catalá. Confessém que 'ns equivocárem. A posta havém deixat transcórrer alguns mesos pera poder apreciar més exactament la acullida feta á n' aquest tractat, y ab sentiment havém de fer constar que, á judicar per la aplicació práctica de sas reglas entre 'ls escriptors, aquesta acullida ha sigut glacial. La premsa apenas s' ha ocupat de tant important publicació; alguns periódichs l' han anunciada en *suellos* poch ménos que vergonyants; algun qu' altre s' ha reservat prudentment, manifestant qu' esperaria á veure cóm se prenía la obra de la Academia; y sols poquíssims han declarat que adoptavan sos preceptes, y encara aquesta declaració ha sigut més nominal qu' efectiva, sia per descuyt, sia intencionadament.

Varias causas han influít en aixó. Lo poch cultivats que están entre nosaltres los estudis gramaticals y filológichs, y la indisciplina fins ara vigent en aquesta materia, que ha arribat ja á constituhir un vici crónich, y que tal volta es una nova manifestació de la nota dominant del carácter catalá, no hi ha cap dupte que hi han contribuít en molt; mes la imparcialitat obliga á dir que gran part de culpa toca també á la meteixa Academia.

La ortografia en qüestió, ab tot y ésser una obra recomenable, deixa molts dubtes sens resoldre. ¿Per qué no 'ns dona reglas pera lo ús de las vocals? ¿Per qué no 'ns ofereix una mostra de ortografia *total*, imprimint á continuació de lo part preceptiva una ó dúas planas de algun escrit, ortografiat segons la Academia, que pogués servir de pauta pera l' aplicació de sas propias reglas?

Tothom sab las divisions qu' existéixen entre los escriptors catalans sobre lo ús de las vocals y tothom atribuhirá á por (ja que á incompetencia en tant docta corporació no pot ser) lo no haverse decidit entre un dels dos sistemas vigents ó lo no haver exposat en aquest punt concret un criteri propi. Donchs quan lo capitá tremola, ¿cóu se vol que fassa seguir als soldats? qu' es dir: quan l' Academia dona mostra de tal indecisió, ¿ab quína autoritat pot exigir que s' segueixin á ulls cluchs sos preceptes?

Com sobre aixó hi hauria molt que dir y no tot propi de aquest lloch, pasém á ocuparnos del llibre.

Sens dupte lo mellor d' ell es la introducció, en la qual s' establéixen principis cardinals de segura norma y s' ostenta un criteri analítich-histórich altament celebrable. La disquisició sobre la *i* paladial es un raig de llum qu' esveheix pera sempre més las tenebras que fins ara havían dificultat la recta

ortografia de moltes articulacions catalanes. No sabem per què s'han suprimit les altres introduccions als capítols del apòstrofo y del accent, que en lo projecte primitiu existían, y que aclaravan molt la materia. No val dir que la part preceptiva deu ésser concisa, puig la Academia sab bé que no es en mans dels noys de las escolas que avuy per avuy deu anar sa ortografía, sino en las d'escriptors y gramátichs que militan en camps diferents y als quals no basta lo *magister dixit*. En lo cos de la obra s'hi veu també d'en tant en tant alguna contradicció aparent que ab un poch ménos de laconisme s'explicaria: v. g. los oposats preceptes ortogràfichs que s donan pera representar la pronunciació doble de la *b* y *c* (*amable, tecla*) y de la *m* y *n* (*immens, innecessari*). Aquesta tendencia del catalá á fer dobles ó més ben dit, fortas certas consonants, mereixia més estudi del que se li ha dedicat.

De tots modos, mereix la publicació de la Academia de Bonas Lletras un aculliment més simpátich del que se li ha fet y una obediencia més general de la que se li dona. Sens unitat de ortografia no pot donar totas sas naturals conseqüencias lo renaixement catalá, y tots quants lo conreuhem hauríam de contribuir á establirla. Per nostra part sols sentím que lo incomplet de la obra de la Academia no'ns permeti donarli sens reserva una adhesió incondicional.—*R. A. S.*

REVISTA DE PERIÓDICHS.

L'AVENS, de Barcelona.—(N.º 29, de 4 Maig). *A propòsit de un article de la Revista Lionesa*, per Valentí Almirall, sobre la significació del renaixement literari catalá y provensal.—(N.º 30, de 15 id.) *Article crítich sobre l'ANUARI de l' A. E. C.*, per V.

EL CORREO TIPO-LITOGRAFICO, de Id.—(N.º 85). Com á suplement, reparteix un quadro sinóptich, compost artísticament ab punts de impremta, indicant las ciutats y fetxas en que s'ha introduhit l'art de Gutenberg en las principals nacions del globo. En lo medalló corresponent á Espanya havém observat que fixa la introducció de la impremta en Valencia l'any 1474, per F. de Córdoba y L. Pelmart: molt de sentir es que no s'haja tingut en compte que desde 1833 lo erudit Jaume Ripoll deixá demostrat que en 1468 se imprimí ja en Barcelona lo llibre *De condendis orationibus*, que figurá, presentat per la Real Academia de Bonas Lletras, en la exposició de Arts suntuarias celebrada en Barcelona l'any 1877 (V. *Catálech*, pl. 29).

L'EXCURSIONISTA, de Id.—(N.º 67, Maig). *Visita al Taller-Museo dels Srs. Masriera*.

LA ILUSTRACIÓ CATALANA, de Id.—(N.º 108, de 15 Abril). *D. Joaquim Salarich y Verdager*, per Martí Genís (ab grabat per P. Ros).—(N.º 109, de 30 id.) *Los escuts de Poblet y de sos abads*, per E. Toda (ab grabats).

INDUSTRIA É INVENCIONES, de Id.—(N.º 22, de 31 Maig). *Notas acerca de los torrenes; defensas y extincion*, per M. Pers y Pers.

EL ECO DE BADALONA.—(N.º 19, 20, 21 y 22 de 10, 17, 24 y 31 Maig). *Memoria sobre la visita feta per nostra DELEGACIÓ al Museo de D. German Lombard: extensa y ben nutrida, sols nos desplaú no véurela en catalá. Per lo demás fa honor á son autor. Continúan també en dits números las llistas dels incessants donatius fets pera lo Museo de la DELEGACIÓ.*

EL SEMANARIO DE MATARÓ.—(N.º 50, de 4 Maig). Continúan los Estudios Arqueológicos de nostre consoci D. J. M.ª Pellicer sobre dita ciutat, tractant en aquest número de las *Murallas de Civitas-fracta* y (en lo n.º 52, de 18 Maig) de las *Villas romanas en territorio Iluronense*.

L' IGNORANCIA, de Palma de Mallorca.—(N.º 258, de 17 Maig). *Son Servera*, conciensut article sobre aquesta població de la isla.—(N.º 259, de 24 id.) *Manacor*, id. id., pe'l meteix autor (pseudónim).

EL ATENEO TARRAGONENSE DE LA CLASE OBRERA, de Tarragona.—(N.º 5, de 15 Maig). *Estudios históricos* (continuació), per Bonaventura Hernandez Sanahuja.

LA VEU DEL MONTSERRAT, de Vich.—(N.º 19 á 22, dels 10, 17, 24 y 31 Maig). *Excursió al Montseny: descripció física de la montanya y época de son alsament final*, per D. Jaume Almera, Pbre. Traducció de la Memoria llegida per nostre sabi consoci en la «Academia de Ciencias naturales y artes» de nostra ciutat, y de la qual nos ocupárem ab elogi oportunament.—Notém ab gust que nostre estimat colega de Vich vaja donant cada día més importancia en sas columnas als treballs excursionistas.

BOLETIN DE LA INSTITUCIÓN LIBRE DE ENSEÑANZA, de Madrid.—(N.º 174, de 15 Maig). *Los elementos tradicionales de la educación*, per R. Rubio.—(N.º 175, de 31 id.) *Folk-lore: juegos infantiles españoles*, per A. Machado Alvarez.

BOLETIN DE LA SOCIEDAD GEOGRÁFICA DE MADRID.—(N.º 3 y 4, de Mars y Abril). *Apuntes paleogeográficos: España y sus antiguos mares*, per F. de Botella (ab un magnífich mapa). *Estudio general sobre el bajalato de Larache*, per Theodor de Cuevas. *Reseña geológica de la provincia de Valencia*, per Joan Vilanova.

BULLETIN MENSUEL DU CLUB ALPIN FRANCAIS, de París.—(N.º 5, de Maig). *Réunion du C. A. F. en Algérie. L' Alpinisme au salon de 1884*, per A. Lemercier.

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE TOULOUSE.—(N.º 4). *Le Soudan central et le bassin septentrional du Congo*, per M. Gazeau de Vautibault.

JOURNAL DU CIEL, de París.—(N.º 708-9). *Les noms des mois*, per Léon Leconte.

REVUE DES LANGUES ROMANES, de Montpellier.—(Mars). *L' article dans la langue roumaine*, per Obédénare.

BOULETINO MENSUALE DELLA SOCIETÀ METEOROLOGICA ITALIANA, de Turin.—(N.º 11, Febrer). *Sulle variazioni di temperatura secondo le altezze*, per J. Roberto.

MITTHEILUNGEN DES DEUTSCHEN UND OESTERREICHISCHEN ALPENVEREINS, de Salzburg.—(N.º 4, de 20 Mai). *Touristen Taschen-Messer*.

ZEITSCHRIFT DES D. UND OE. A. V., de Id.—(N.º 1, 1884).—*Die Tschitschen und die Tschitscherei, ein Culturbild aus Istrien*, per Guillem Urbas. *Bücher und kleinere Aufsätze über die Sprachgrenze in unserem Alpengebiet*, pe'l Dr. Groos. *Das Zinal—Rothhorn bei Zermatt*, pe'l Dr. Bruno Wagner (ab una superba heliografia per Victorio Sella).

UEBER BERG UND THAL, de Dresde.—(N.º 74, de 15 Abril). *Das Schwarze Kreuz in der Dresdner Heide*.—(N.º 75, de 15 Maig). *Die Strudellöcher und Riesentöpfe in dem Chemnitzthale im Sächsischen Erzgebirge* (ab grabats).

THE ALPINE JOURNAL, de Londres.—(N.º 84, Maig). *The decline of Chamounix as a Mountaineering centre*, per C. D. Cunningham. *Travelling in Switzerland half a century ago*, per Carles Maret.

APPALACHIA, de Boston (E. U.)—(N.º 4, vol III, Abril). *Optical illusions among the mountains*, pe'l Profr. C. E. Fay. *On the principal coefficients in the barometric formula of Laplace, as applied to the white Mountain regions*, per J. Tatlock. *Recent contributions to barometric hypsometry*, per G. K. Gilbert. *Meteorological researches* (art. bibliogràfic), per Guillem Ferrel; *Tavole-Pronuntuario da 1 a 5,000 metri per la misura delle altezze col mezzo del barometro*, per F. Salino.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONS.—Las havém rebudas ab agraïment de la «Comissió de la Exposició estrangera de Boston» pera la sessió de 28 del corrent, en que s' repartíren als premiats las medallas y diplomas obtinguts en dit certámen; del «Centre Catalanista de Igualada» pera la inauguració del meteix lo día 1.er de Juny prop vinent; y del «Oesterreichischer Touristen-Club» pera la inauguració en Juny y Juliol prop vinents de varias cabanyas de refugi (17.ª, 18.ª y 19.ª) y de senyals de camins en los Alpes austríachs.

PASSEIG ENTOMOLÒGICH PER LOS VOLTANTS DE BARCELONA.—Aquest fou lo tema escullit per nostre distingit consoci Sr. Cuní y Martorell pera sa Memoria de entrada en la «Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona.» Donada la competencia del nou académich, no hi ha que dir lo interés de que sabé revestir son treball. Ara voldríam tant sols que la sabia corporació no tardés tant com de costum á publicarlo. Rebí entretant lo Sr. Cuní nostra felicitació.

PÉRDUAS SENSIBLES.—Ho son certament pera tot Catalunya, y en especial pera Vich, d' hont eran fills, las dels Srs. D. Joaquim Salarich, mort á Caldetas, y D. Ramon Masferrer y Arquimbau, en las islas Filipinas. Metjes tots dos, s' havia distingit lo primer com arqueòlech y novelista, y lo segon com á botánich y escriptor científich. Honra eran de la terra catalana y per sa mort vesteix aquesta de dol. Acompanyém á llurs estimables familias en lo sentiment.

DESCUBRIMENT.—En las obras que s' fan á la Casa de la Ciutat, al aterrar un

envá, quedá descubert un arch ab sas columnas estriadas, enterament igual al del antich pati dels tarongers, de manera qu' ara s' véhuen cinch dels dits archs, tres del pati transformat en jardí, lo que ara s' ha descubert y l' altre en la oficina dels metjes de l' Alcaldía. Los dits archs pertányen á una portada que hi havia en l' edifici antich de la sala del *Trentenari*.

MONASTIR DE RIPOLL.—Per lo Ministeri de Foment s' ha expedit en 8 de Mars últim una Real Ordre exposant al de Hisenda la conveniencia de accedir á la instancia del Iltrm. Sr. Bisbe de Vich sobre cessió del dalt dit Monastir á fi de termenar fàcilment sa restauració y restablirhi lo culto. Molt nos alegrarém de que tals desitjos se realisin y se salvi aixís difinitivament aquesta joia del art catalá y aquest monument tant important de nostra historia.

MR. JUSTIN PÉPRATX. — Ha estat molt malalt en nostra ciutat, ahont vingué pera la festa dels Jochs Florals, dels quals era enguany mantenedor, nostre consoci lo distingit escriptor rossellonés Mr. Pépratx. Afortunadament s' es restablert y havém pogut despedirlo ab bona y completa salut de retorn pera Perpinyá. Molt nos pliu poderho anunciarho aixís á nostres llegidors.

EXPOSICIÓ GEOGRÁFICA DE TOLOSA (França). — La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA ha enviat á dita Exposició la col·lecció completa de sas publicacions y tres grans quadros ab mapas, planos, fotografías, panoramas, heliografías, etc., acompanyat tot de una fulla impresa en francés, en la que s' donan detalls sobre la historia de la ASSOCIACIÓ y sobre los objectes exposats. Per carta particular sabém que nostre envió ha arribat bé y que está ja instalat, produhint molt bon efecte.

EXPOSICIÓ DEL CLUB ALPÍ ITALIAIÁ Á TURIN.—Es notabilíssima la que aquesta activa é il·lustrada societat ha disposat en la Exposició general italiana. La *Gazzetta Piemontese* en lo suplement n.º 3 ne dona detallada é interessantíssima noticia. Tenim lo número, que s' ens ha enviat, á disposició de nostres consocis.

ERRADA.—En lo N.º 67, pl. 66, r. 17 del BUTLLETÍ (Acta de la visita al taller del Sr. Escuder), hont diu *guías*, ha de llegirse *grúas*.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTEGA.

PERIÓDICHS NOUS.—Havém rebut durant aquest mes y 'ls corresponém ab lo cambi: *L' Arch de Sant Martí*, de Sant Martí de Provensals; *El Eco de Vails*; *El Correo Tipo-Litográfico*, de Barcelona; y lo *Boletin-Revista del Ateneo-Casino obrero*, de Valencia.

BIBLIOTECA.—Segueix la llista de donatius:

Del «Appalachian Mountain Club» de Boston (E. U.): 1 fasc. *Register of the A. M. C. for. 1884*.

De D. Ramon Arabia y Solanas: 1 fasc. *Reglamento de la Sociedad Cooperativa «La Obrera Mataronense»*—Mataró, Abadal, 1882.

De la «Associació Catalanista d'excursions científicas»: 1 fasc. *Memorias* vol. II (1878), pl. 49—96.

Del «Centro de Maestros de Obras de Cataluña»: 1 fasc. *Lista de socios y articulos de interes general para la clase*—Barcelona, Tasso, 1884.

De D. Theodor Creus, delegat á Vilanova y Geltrú: 1 vol. *Santas Creus*—Vilanova, Miquel y C.^a, 1884.

De la «Excma. Diputación provincial de Barcelona»: 1 vol. *La Electricidad* (1883) y tots los números de 1884 de dita revista quinzenal—Barcelona, impr. Miret.

De D. Cels Gomis: 1 vol. *Lo llamp y 'ls temporals*—Barcelona, Obradors, 1884.

De Mr. Maurice Gourdon, delegat á Luchon (França): 1 fasc. *Note sur une bache en bronze*; 1 vol. *A travers l' Aran*—Paris, Charpentier, 1884; abdúas obras per lo donador.

Del «Instituto de Fomento del Trabajo Nacional»: 1 fasc. *Acta de la junta general de 24 de Febrero 1884*—Barcelona, Ramirez y C.^a, 1884.

De Mr. Justin Pépratx: 1 vol. *L' Atlantide*—Paris, Ch. Bayle et Co, 1884.

De D. Heliodoro Roca: 1 fasc. *Memoria de la exposición general permanente de todos los ramos del saber humano*—Barcelona, Miret, 1884.

De la «Sezione fiorentina del Club Alpino Italiano»: 1 fasc. *Commemorazione di Quintino Sella in Firenze* (15 Aprile 1884)—Florencia, Fieramosca, 1884.

De la «Società degli Alpinisti Tridentini», de Rovereto: 1 fulla, *Commemorazione in morte di Quintino Sella* (6 Aprile, 1884)—Rovereto, Sottocchia, 1884.

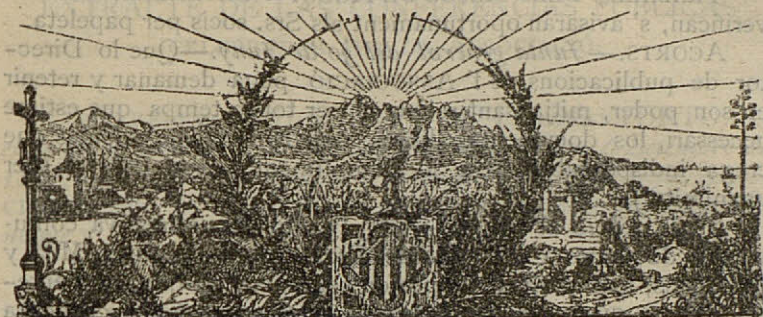
De la «Sociedad Española de Africanistas y Colonistas» de Madrid: 1 vol. *Intereses de España en Marruecos*—Madrid, Fortanet, 1884.

De D. Estanislao Vayreda y Vila, delegat á Sagor: 1 vol. *Fauna ornitológica de la provincia de Gerona*—Gerona, P. Torres, 1883.

De Mr. Al. Vézian, delegat á Bésançon (França): *Paléontologie (Extrait du Diction. encyclopédique des sciences médicales)*—Paris, Lahure.

De Mr. E. Wallon, delegat á Montauban (França): 5 fasc. *Excursions et ascensions Nouvelles en Aragon: des montagnes de Bernera à Berdun*—Paris, Chamerot, 1880; *Courses diverses dans les montagnes du haut Aragon*—Id. Id., 1881; *Les Confins de la Navarre et quelques courses éparses*—Id. Id., 1882; *De Gavarnie à Borau*—Id. Id., 1883; *Tableau des coordonnées géographiques et des altitudes des points déterminés dans les Pyrénées*—Montauban, Forestié, 1883; tots per lo donador.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY VII.

JUNY Y JULIOL DE 1884.

NÚMS. 69 y 70.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

ASSOCIACIÓ CENTRAL.

TRABALLS DEL MES DE JULIOL.—Dia 6.—*Excursió-visita oficial* á la casa-torre y collecció zoológica de D. Lluís Martí Gelabert y á Horta.

Día 18.—*Lectura* dels següents treballs: «Excursió particular de Arenys á Palautordera,» per D. Arthur Osona; «Acta de la excursió col·lectiva á Martorell y al castell de Sant Jaume,» per D. Cayo Cardellach y Anfruns; y «Costums populars del Vallés: Los tres pilans, A Sans, Lo fum,» per D. Vicens Plantada y Fonolleda.—*Junta general ordinaria*.—*Sessió preparatoria* pera la excursió del 20.

Día 20.—*Excursió col·lectiva* á Caldetas, Torre dels Encantats y Sant Andreu de Llevaneras (antigüetats romanes de Cabrera.)

TRABALLS DELS MESOS DE AGOST Y SETEMBRE.—Si s'en verifican, s'avisarán oportunament als Srs. socis per papeleta.

ACORTS.—*Junta general del 30 de Juny*.—Que lo Director de publicacions de l'ASSOCIACIÓ pugades demanar y retenir en son poder, mitjansant rebut y per tot lo temps que estime necessari, los documents, llibres, planos, mapas y demás que crega indispensable pera lo cumpliment de son càrrech (Per unanimitat).

F. G. del 18 de Juliol.—1.er) Passar una expressiva comunicació de pèsam á la familia del Excm. Sr. D. Manuel Milá y Fontanals, fentli avinent lo profon sentiment ab que s'ha enterrat la ASSOCIACIÓ de la pèrdua de tant eminent patriici, honra de Catalunya; y —2.^{on}) cridar á una reunió á tots los senyors Presidents de las corporacions catalanistas á fi de acordar la mellor manera d'honrar ab un acte solemne la memoria del il·lustrat finat (per id.).

Barcelona 31 de Juliol de 1884.—*Lo Secretari*, SIMON ALSINA Y CLOS.

DELEGACIONS.

DELEGACIÓ DE TARRAGONA.

TRABALLS PERA L' MES DE JULIOL.—Dia 25. *Reunió preparatoria* pera l' *excursió col·lectiva* á Poblet los dias 26, 27, 28.—Dia 31. *Junta general* ordinaria. *Lectura* de traballs. *Organisació* d' excursions.

AVIS.—La Delegació ha trasladat son local al carrer de Caballers, 4, 1.er

DELEGACIÓ DE BADALONA.

COMUNICACIÓ.—S'ha rebut ab fetxa de 17 del corrent Juliol un ofici en que s' dona compte de que han entrat: durant lo mes de Abril, 6 socis; durant lo de Maig, 6; y durant lo de Juny, 17; total 29 socis nous; de haverse acordat en Abril la fundació de un Museo Biblioteca, pera lo primer dels quals s' han rebut ja uns 2500 exemplars de Zoologia, Mineralogia, Botánica y Numismática; de haverse nombrat representant de la DELEGACIÓ á Sevilla y S. Francisco de California, respectivament, á D. Antoni Gassol Torrents y á D. Pere Costa Borrás; y finalment, de haverse sollicitat del Excm. Sr. Ministre de Foment una Biblioteca y un' altra de la Excm. Diputació Provincial.

EXTRACTE DE LAS CONFERENCIAS PÚBLICAS

CELEBRADAS PER LA ASSOCIACIÓ.

CONFERENCIA SÉPTIMA (1882).—3.ª FORANA: TORTOSA, en lo gran saló del «Círculo de Tortosa.»—Día 6 Setembre de 1882, per D. Ramon Arabía y Solanas, President de la ASSOCIACIÓ, sobre lo tema: «Concepte y trascendencia del excursionisme.»

Ab nombrosa y distingida concurrencia, entre la qual se notavan molts senyoras y senyoretas, á las quatre en punt de la tarde comensá l' Sr. Arabía, remerciant primer ab galanas frases á la ciutat de Tortosa, al «Círculo de Tortosa» y á son amable auditori, per la deferencia que ab ell y demés companys excursionistas havían sempre tingut. Seguí explicant lo motiu d' haver tardat tant en visitar Tortosa y sa comarca, ja que, seguint un principi lógich, lo excursionisme catalá, nascut en Barcelona, havía comensat per estudiar los voltants de la meteixa, allunyánten' paulatinament. Manifestá l' goig que tal visita li havía produhit, no sols per lo coneixement dels monuments, arxius y col·leccions que conté la ciutat, sino porque tal visita l' havía convençut de que l' esperit catalanista de Tortosa está molt més arrelat de lo que generalment se creu. A tal fi remembrá l' brillant certámen portat á cap per lo propi «Círculo de Tortosa» y en lo qual sobresortí, baix lo punt de vista que estudia la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, la poesia del jove tortosí D. Lluís Lluís y Dolz, describint un dels episodis mes tpicchs de la festa major. Digué l' Sr. Arabía que en cap manera podían considerarse com oposadas á aquest esperit catalanista certas circumstancias en la llengua, costums y carácter dels habitants, ja que totes ellas s' explicavan perfectament per sa situació en la frontera d' altres comarcas espanyolas, en que no s' parla l' catalá, y per la dolsura de son clima meridional. Citá en comprobació las meteixas gradacions y compenetracions que s' observan en la flora y en la fauna, y ab molta oportunitat recordá l' episodi de la defensa de Tortosa per las donas, en temps de Berenguer IV y lleugerament doná la rahó filològica de varias diferencias importants que s' observan entre l' dialecte tortosí y la llengua mare, pera probar ab un y altre fet que, tant en lo carácter como en la llengua, destacan en-

sempa la fortaleza de la rassa y las influencias suavizadoras del clima.

Entrant desseguida de plé en lo tema, feu lleugerament lo Sr. Arabía la historia del excursionisme catalá, comparantlo ab l' extranger y fent veure las moltas ventatjas que ha donat aquest últim y las que nosaltres podém prométrens'en en nostra patria si l' sabém cultivar. Senyalá entre altras d' aquestas ventatjas la higiene física y moral de la joventut, l' augment de coneixements, las corrents de simpatía que s' establéixen entre la ciutat y la montanya, la difusió de la vida catalana, reparintse per igual per tot Catalunya, la atracció d' extrangers y per tant l' augment de riquesa y d' intensitat en lo sentiment de germanó internacional.

Després de donar nombrosos datos estadístichs sobre la importancia de las societats alpinas extrangeras y las excursionistas catalanas, que sorprenguénen é interessáren vivament al auditori, termená l' senyor Arabía explicant ab detenció ls motius que ha tingut la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA pera adoptar com á llengua oficial lo catalá.—*Primer.* Rahó de patriotisme. Es indigne de un poble abandonar sa llengua, majorment quan aquesta té una historia gloriosa y qualitats intrínsecas que no la fan inferior á cap altra.—*Segon.* Rahó de identificació regional. Se necessita indispensablement lo llas de la llengua entre ls qui per la historia y per la comunitat d' origen y d' interessos estém ja units.—*Tercer.* Rahó d' influencia moral. La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA s' proposa difundir los coneixements entre l' poble y per lo tant ha de parlar la llengua que parla l' poble.—*Quart.* Rahó del exemple. La Associació que vol estudiar la llengua de Catalunya, com altre dels elements que la integran y la han de fer valdre, es lógich que comense per donar l' exemple, servintse en tots sos actes oficials de la llengua catalana.—*Quint.* Rahó de conveniencia. Lo catalá conté la major part dels sonidos que s' troban en las llenguas extrangeras, y per lo tant, es ab ell més fácil parlarlas bé.—*Sisé.* Rahó de compensació. Al costat del moviment que en nostres temps tendéix á la formació de grans nacionalitats, s' observa en tots los pobles com á compensació, altre moviment que podríam anomenar de defensa, pera conservar las costums, tradicions y llenguatje, que son la expressió de la vida íntima de cada un d' ells.

Finalisá l' Sr. Arabía son discurs, fent vots per la prosperi-

tat de Tortosa y perque d' aquell dia en endavant sían més íntims los llassos de relació que la unéixen ab Barcelona y més viva sa cooperació al excursionisme catalá.

La concurrencia saludá ab un nutrit aplauso al orador, felicitantlo després particularment molts dels concurrents.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA A SANT MATHEU.

DIA 21 DE OCTUBRE DE 1883.

Lo dia 21 de Octubre de 1883 verificá esta ASSOCIACIÓ la excursió acordada á la montanya de St. Matheu.

Nos haviam compromés quatre á anarhi; fórem no més dos. Ocupacions pe'ls altres més precisas, nos priváren de llur bona y franca companyia.

Lo Sr. Arabia, mon digne antecessor en la Presidencia, y l' qui 'us dona compte de la excursió, fórem los qui la executárem.

Sortírem á las 4^h 58 m. ab lo tren de la costa, y arribárem á *Premiá* á las 5^h 40 (hora de Barcelona).

A la vora de la mar, á la platja meteixa, damunt la arena, lo Sr. Arabia feu una observació barométrica. Una faixa espessa de núbols se banyava al solixent, á dins de l' aygua; á damunt nostre hi havia la serena; pe'l cantó de Barcelona s' hi extenia una bromada negra y feixuga. Tirava lo llevant y la mar bramulava ab una xica de forsa. Mentrestant los instruments s' anáren posant á tó, y eran las 6^h m. quan nos donavan: Th. 17° C.; Bar. F. 760^m 60; alt. 0 (al nivell del mar.)

La campana de la iglesia, pausada y ab veu solemne, anava tocant á missa. De prompte semblá esqueixarse una mica la boyra levantina. Per entre mitj d' ella, vermell, esplendorós, aparesqué ran del mar lo sol, fent brillantejar fins á nosaltres totas las onas, y pressurós aná á amagarse entre las boyras. La campana feu un repich festiu y alegre, la gent ab ayre atrafegat y endiumenjada roba crehuá por tots costats cap á la iglesia y comensá en ella lo sant sacrifici de la missa.

Nosaltres deixárem la platja, nos endinzárem per aquells carers nets y de casas blancas com un tassó de plata, y nos trobárem devant la iglesia.

Es eixa de construcció moderna; totas las llindas de la porta

están bellament treballadas, y com á poble marítim que Premiá es, s' hi destacan en ella, per tot arreu, peixos y cranchs entre sí barrejats ab artística forma. Dalt del arch s' hi mostra una capelleta ab St. Cristófol, patró del poble, en la qual hi domina en gran manera lo barroquisme.

Té la iglesia una sola nau ó volta de gran alsada; sa forma es de creu y al mitj d' eixa s' hi aixeca un gran cimbori. Tres altars té á cada banda y lo major al mitj, al bell-fons, ab un St. Cristófol de formas tant colossals y gegantinas, que fins es desproporcionat á tota la fábrika.

Diu qu' es costum en aqueix poble, lo día de St. Cristófol, á las dotze en punt del día, ficar las criaturetas dintre del mar pera que l' sant patró las guarde de dolor. Costum semblant hi ha á la vora del Cardoner, hont la gent se banya en lo riu á las dotze horas de la nit de St. Joan, creyent que aixó las lliura de tota malura, y costum es també comuna en altres pobles del extranger; com á proba potser entre uns y altres de una meteixa comunitat de rassa ¹.

A las 6^h 30 sortírem del poble; la nubolada havia anat enre- tirantse; lo sol brillava pur, y reflectintse ab lo blanch de las pa- rets, acabava d' enriqueir tot alló de joya; per aixó anávam de bon ayre, y 'ns trobárem prompte á la riera.

Quasi en tots los pobles de la costa ² lo rieral es la única carretera. Llevat los que son á la bella vora del mar, que son los moderns, los antichs, de qui háuen nom regularment aquells, son dins de la montanya, y no ténen altre camí pera comuni- carse ab los primers que la sorrenca riera.

Perque es de saber que de la platja, als temps de la Edat mitjana, tota persona ne fugía, y la gent se n' anava á fer los po- blats á dalt, entrada ja la montanya, resguardats per las devan- teras torres y las ben encastilladas casas. Era massa patir lo ésser esclau de morería. Per aixó van acoblats molts noms de poblacions de la costa y mostran faysó tant distinta los pobles de baix ab los de dalt, com ab eixos dictats se 'ls anomena: Vilassar de baix, Vilassar de dalt; Premiá de baix, Premiá de dalt, etc.

¹ També á Barcelona, en lo bari marítim de la Barceloneta, preval la me- teixa costum, ficantse en lo mar no sols criaturas sino homes y donas en sem- blant diada, á punt de mitj dia.

² S' entén la costa catalana, ó més ben dit, barcelonina, formant la divi- sió topográfica tradicionalment nomenada ab lo nom aquest de *La Costa*.

Aixís es que mentres los de baix son á terra plana, enmíllantse en las onas de la mar, de construcció moderna, ab son hortet devant, á l' altra banda del carrer, y son safretxet en ell, plé sempre d' aygua clara; los de dalt s' enfilan per las espaldas costas, rodejats de torrents y pinedas, ab unas casas de negruscas pedras, de marlets y lladroneras, servant en un tot un tó antich y de edat llunyana.

Del un al altre s' hi extén un hermós y florit camp de tarongerars y vinyas, y es tant l' esperit treballador de sos habitants, y l' desitj de conreuhar terra, que han aprofitat pera camí lo jas de las rieras. Nosaltres emprenguérem *la de Premiá*.

Forman llurs tancas (com en tots aquells rierals) los alochs, de flor moradenca, que servéixen pera ferne cistells y coves; las etzebaras, mata y figuera de moro, apareixent per sobre de tot aixó los grossos y vells garrofers de tant ampla brancada.

Poch avans d' ésser á mitj camí, una alta paret nos mostrá lo cementiri; buscárem la porta y se 'ns presentá un tancat de altas parets, plenas de nínxos, molts d' ells buyts y ab pahurosa boca oberta, com si volguéssen cridarnos, y al mitj uns quants xiprers, petits y raquitichs, la major part morts y sechs, respirant tot un ayre de soletat y tristesa. Per' acabar de infundirne més, se sentían al lluny, ab veu acompassada y fosca, los forts bramuls de la mar, que monótonament anavan rompent en la platja.

Seguint la riera, deixa ja aquesta, cap amunt, las tancas naturals pera aparéixer closa entre las altas parets de las moltes torres ó casas de camp, que per allí abundan. Aixó fa que siga aquella encara més perillosa, donchs en las fortas y soptadas revingudas que té, lo qui s' hi troba al mitj, difficilmente pot salvarse. Sort que la gent del país conéixen molt per endevant, segons los núbols que coronan la montanya, las tempestats que vénen, y procuran resguardársen.

Que son fortas las revingudas res ho prova més que las grossíssimas pedras que de tant en tant se troban en mitj del jas de la riera, incapás ningú de móurelas, y los esboranchs que ténen los murs de tanca de dits horts, que prou feyna y gastos tot sovint donan á llurs propietaris.

A las 7^h arribárem á *Premiá de dalt*. Passárem de llarch, donchs que la ASSOCIACIÓ ja lo coneix per haverhi fet una excursió¹, y després de haver remontat dos torrents, arribárem á la

¹ V. BULLETÍ de 1882, pl. 13.

casa hont devíam trobar nostre guía, J. Cisa, conegut per *Cusó*, situada en un dels punts més alts del poble.

Allí prenguérem alguna cosa: lo cel s' havia anat quasi asse- renant; pe'l cantó de Barcelona, emperó, s' hi ovirava un cap de nubolada retuda per lo vent que allí la contenía. Per altra part, lo paissatge era bonich, perque lo mar havia anat prenent sa faysó blava, lo sol hi relluhía brillantantlo ab llarga estela, y los tarongers ab llur fresch y hermós vert omplian tota la plana.

A las 8^h 20 sortírem; nos enfilárem per una costa bastant dreta y rocosa, plena de grans blocs granítichs, com ho es tota la montanya, la pujárem en direcció vertical, cap á ponent, fins á ésser á la carena, y atravessant esta, sempre cap amunt, nos dirigírem cap á una torrentera, que seguírem per un camí á bastanta altura fins á ésser á un plá de magnífica vista. Era l' turó de *Salve Regina*. ¿Per qué té aquest nom? No ho poguérem saber: lo guía, y aixó que era un home bastant entrat en anys y co- neixedor d' aquell país, no pogué dírnoshó; creya solzament que era perque avans hi pujava una professó y s' hi cantava una *Salve*. Deu ésser una costum avuy perduda.

Desde allí dalt se veu tot Barcelona ab una gran extensió de mar, y á sota meteix tots los pobles de la costa fins á dita ciu- tat ab sa hermosa platja y las deliciosas vertents del Monta- legre.

Una volta en dit plá, ja no 'ns fou gens difícil la pujada: en lloch de anarla á buscar de dret á dret, la havíam agafada de través, y desde l' plá de *Salve Regina* girárem endetrás, se pot dir ja quasi planejant sempre fins á ésser á dalt de *St. Matheu*. No per aixó allargárem lo camí gayre més, y poguérem gosar de punts de vista hermosíssims, com per exemple, lo bosch y font de *Serviola*, en la qual aquell día dúas animadas comitivas havían anat á ferhi una sortida y ab llurs crits y riallas omplían de goig tota aquella encontrada.

48 minuts estiguérem desde ca 'N *Cusó* de *Premiá* al turó de *Salve Regina*; 14 desde aquest á *St. Matheu*. Eran las 9^h 22 quan hi arribárem.

Descríurer lo punt de vista que alló té, es difícil. Es ayguas partidas del *Vallés* y la costa; está á una bona altura, y mar, plá, serrats y montanyas, tot ho té á sas plantas.

Vint y nou pobles desde allí se descóbren; la mar blavosa, sempre bonica, hi presenta allá al lluny, ample y espayós semi- cercle; los flayrosos tarongerars y la ufanosa cepada li fan de

catifa, y tot arreu, enrevoltantlo, una munió de turons, alterosos com ell, li abaixan la testa. Fins Séllechs, que desde l' Vallés sembla tant alt, allí s' humilla; y torrenteras y saltants, afraus y xaragalls, per tots costats lo acatan, esperant los omple d' aygua, que l' bé de Deu 'ls permeti dur, allá baix, á las terras planas.

Y l' Vallés á sota, á l' altra banda, ab sas nombrosas valls, ab sas terras ben conreuhadas; ab sos boscos, florits sempre, ab sas ricas masías; ab sos frescos rierals, ab sas hermosas vernedas; ab sos recorts històrichs, ab sas tradicions venerandas; ab sas típicas costums, ab sas honradas creencias; ab sas industriosas vilas, ab sas termals ayguas; ab tot aquell preuhat mon d' hermosura y ditxa, que tant lo vivifica y engalana.

Al lluny s' oviravan las altas montanyas; aquell día mostravan llurs cimbells coberts per la negra nubolada, que hi anava arrossegantshi, com si fós enujosa de no poguer escamparse per damunt la plana.

Era lo nostre objectiu, pendre la altura de St. Matheu, com á comens de una série d' observacions á todas las montanyas que voltan lo Vallés, pera determinar la altura de cada una d' ellas.

Posárem los instruments en una plasseta arrecerada, detrás de la casa, hont hi ha la capella. Una munió de gent se bellugava per aquells encontorns; grossas comitives havian pujat desde la costa pera passarhi l' día, y més que tot pera buscar bolets, que tant hi abundan. Per aixó no hi faltava animació ni vida.

Los instruments nos donáren lo següent resultat: Th. 16°2 C.; Bar. F. 716^m 85; alt. 504' 95 m.

A las 10^h 30 sortírem, y agafant una dressera, per entre un esbarrancat camí, cobert de bosch de tall y també de relliscosas pedras, la emprengüérem cap avall al Vallés, arribant á ca'N Gorgui de Vallromanás á las 11^h. Prop d' ella hi ha una font, redossada per altas y grossas alzinás, en la qu' hi havia també una munió de comitives de la costa fenthi gran gatzara; se coneix que tota aquella montanya es plena de fonts que servéixen d' expansió á tota la gent de marina.

Nosaltres seguírem cap avall sense deturárnoshi, sempre á bon pas, per lo drete qu' era la baixada, escoltant ab curiositat los etzars de la vida de contrabandista que nostre guía havia fet quan era jove.

A las 11^h 52 arribárem á Vallromanás. Es eix un poblet

dels més pintoreschs que hi haja. Situat en una de las fondas valls del Vallés, banyat per una riera plena per tots costats de frondosa arbreda, s' enclou allí dins, ab sa iglesieta al mitj y unas quantas casas á tots costats, lluny del mon, símbol de la quietut y pau que sens dupte deu regnarhi. Lo voltan tot arreu una munió de turons, variats y bonichs tots ells, essent lo principal lo *de St. Miquel* ab son arruinat castell á dalt, al que devíam pujarne.

Malaguanyadament la nubolada, que fins allavoras s' havia contingut á ran de las montanyas, baixá ab impetuosa forsa cap avall y 'ns feu pensar en posarnos lo més prompte possible en marxa.

Tinguérem de renunciar donchs á tota excursió, aixís com fins á visitar la iglesia y poble. Nos entrárem á una casa, hont prenguérem alguna cosa, y despedintnos delguía, que se n' torná á casa seva, y dels amos de la casa que nos obsequiáren ab una amabilitat suma, nos en anárem cap avall, á veure si podíam agafar lo primer tren de la tarde y tornárnosen cap á Barcelona.

Era lo nostre intent anar de dret á dret cap á Montornés y de allí á la estació de Montmeló; mes nos havíam donat mal las senyas, y tinguérem una anada ben desgraciada.

Encara no havíam donat una vintena de passos, esclatá un fort tró damunt nostre, y alló fou la senyal de una pluja que ja més no va deixarnos. Además, una espessa boyra aná cobrintho tot, y en va buscárem lo camí que devía durnos á Montornés.

Cap avall, seguint la riera, ara pe'l mitj de son jas, ara per lo mullat bosch que la voreja, sense un aixepluch en lloch, arribárem fins al *riu Mogent*, al altre costat del qual, per sort, hi vejérem una casa. Era á *ca'N Masferrer*, del terme de Montornés.

Hi pujárem pera veure si la pluja amaynaría una mica, mes lluny de ferho, aná augmentant cada volta més; y al cap de mitja hora de serhi, prenent comiat dels masovers de la meteixa, pujárem fins á la *carena de la serra* que separa la vall del Mogent de la de la riera del Congost ó de Granollers, y, baixant per la vertent oposada, anárem á parar á la *vía férrea*.

Feya prop de tres horas que anávam ab la pluja á la esquena, y de fanch y de mullena ja més no podíam durne; per aixó, quan arribárem á la estació de *Montmeló*, nos feu por esperar allí lo tren, y arrostrant altra vegada la pluja, nos dirigírem en-

tre mitj de camps y debent atravessar la *riera de St. Miquel del Fay ó riu Tenes*, cap á *ca'N Magarola*, del terme de Mollet, hont hi tenia lo infrascrit la familia.

Eran las 5^h 30, quasi bé á las foscas, quan hi arribárem; havíam sortit de Vallromanás á la una y s' pot dir que desde llavors anávam mullantnos.

Nos cambiárem de roba, nos encenguéren un bon foch y ab una bona sopa y un fort ví nos reférem una mica.

Després pujárem á la tartana de casa, la que 'ns portá ab mitja hora á la estació de *Mollet*, y agafant lo darrer tren, arribárem á *Barcelona* á las 8^h del vespre.

A pesar del contratemps de la pluja, no podem dir que fós aquesta expedició dolenta; quan no, lográrem un de nostres objectes, lo fixar la altura de *St. Matheu*, qu' es lo pich més alt de las montanyas ó serranía, que separan lo Vallés de la Costa, y además nos permeté extassiarnos devant los variats espectacles de la naturalesa, que fins en lo que tingué aquell día pera nosaltres de molest, es sempre bella, nova y encisadora.

FRANCISCO DE S. MASPONS Y LABRÓS.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

COSTUMS POPULARS DEL VALLES.

(Continuació.—V. Núms. 61 y 62, pl. 217.)

XX.—BALDUFA.

(JOCH DE NOYS.)

Pera jugar á *baldufa* son prou dos noys, pero com més n'hi ha, més gresca s' mou. Escullit un lloch fort y plà, un noy ab un bastonet ó test fa un rotllo (*F. A.*) de cosa de un metre y mitj de diàmetre.

Tots los qui vólen jugar se tráhen de la butxaca la *baldufa* de fusta que

té lo cupoll del meteix tros y la punta, qu' es un clauhet, de ferro, y lo cordill. Un cap del cordill té una baga á la que s' hi fica lo cupoll, y tivant bé lo cordill, se comensa á arrollarlo desde lo clau baldufa amunt, fins quasi voltarla tota. Un bocí de cordill que sobra s' enrosca en lo dit petit de la má dreta, se gira la baldufa de clau enlayre pera que balli de punta, se agafa estreta ab los demás dits de la meteixa má y s' tira tant fort com se pot, girant la má de sota sobre, en direcció al rotllo.

Lo noy quina baldufa no li toca de punta dins del rotllo, que no li balla, qu' encara que balli no surt d' ell, ó que havent tractat que ha de ballar de punta ho fa de cupoll, ha perdut y ha de posar una baldufa al mitj del rotllo. Avegadas ab poch rato hi han varias baldufas al mitj: allavors, ó solzament n' hi haja una, tots ténen dret de traure ab lo pich de la seva las que hi ha. A més del pich se pot probar de tráurelas fent anar la baldufa á la palma de la má dreta y mentres va giravoltant en la má s' fica lo noy dins lo rotllo, dona un cop tant fort com pot ab la seva á un' altra ó si vol á totas las que hi haja, sent sevas totas las que surten del rotllo si jugan á guanyárselas; pero las entrega als seus duenyos si jugan pera divertirse.

Aquest joch exercita molt la vista, los muscles del bras dret y de las cuixas.

XXI.—PAM Y PIPA.

(JOCH DE NOYS.)

En aquest joch hi entran tants noys com se troben reunits y vulgan serhi. Pera ferlo se assentan dos noys á terra mirantse y á molt poca distancia l' un del altre ab las camas arronsadas. Los altres noys se posan afilerats l' un darrera l' altre y van passant á salt de cá per lo mitj dels assentats, anant dihent en alta veu:

Per lo camí de Barcelona

Qui no camina s' estalona.

Per lo camí de Granollers

Qui no camina pert los diners.

Per lo camí de Sabadell

Qui no camina li estiran la pell.

Quan han passat tots l' un darrera de l' altre, los noys assentats estiran una cama tocantse los peus per llurs plantas. Tornan á passar los noys ab lo meteix ordre y dihent lo que ja he apuntat, fent un salt al traspasar los peus dels qui paran; aqueixos allavors posan sobre aquell peu l' altre; luego que los altres han passat y dit, posan los assentats la punta del dit xich de la má esquerra tocant la punta del últim peu tenint los dits ben estirats: havent tornat á passar

los noys dihent, los assentats posan l' altra má també estirada sobre la primera tocant lo dit xich la punta del índice, passant ja per última vegada los noys saltant y dihent.

Si vólen, tornan á comensar.

Lo noy que toca poch ó molt á un dels qui paran, pert y s' ha de seure en lo seu lloch.

Aquest joch exercita los muscles de las cuixas.

XXII.—LO SOL.

(PASSATEMPS DE NOYS Y NOYAS.)

En los días rigorosos del hivern, quan al eixir lo sol los espantabaylets s' oposan á que los raigs calorífichs d' ell escalfin lo Vallés, los noys ó noyas, ab las mans á la butxaca ó á sota lo devantal, tot arrupits, sia anant per lo carrer ó arrimats á una paret ó marge, créhuen que lograrán fer retirar aquells núbols dirigint llurs miradas al Orient, tot anant cantant, ab yeu suplicativa, la següent cansó:

Sol, solet,

Sol, solet,

Vinam á veure,

Vinam á veure;

Sol, solet,

Sol, solet,

Vinam á veure,

Que tinch fret.

¡Ab la capa de Sant Joseph!

Si la Mare de Deu volia,

Ne farà un bon día;

Si la Mare de Deu vol,

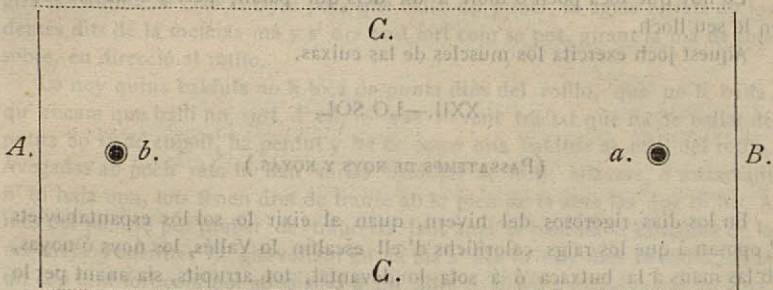
Ne farà un bon sol.

XXIII.—FOGÓ.

(JOCH DE NOYS GRANS.)

Pera jugar a fogó, com més noys, més bonich. Reunits en un carrer ó plassa, s' escullen los dos més corredors, que fan de capitans ó caps de colla y s' par-téixen los demés noys, fent que poch més ó ménos cada hú n' tinga igual número de lleugers y dels que no n' son tant. Arreglats aixís los dos partits, se fan dúas rallas á terra A B (V. la fig.^a), distants seixanta ó vuytanta passas

l' una de l' altra, y á unas deu passas en la part de dintre de cada ralla s' hi posa una pedra de la grandaria d' un mahó *a b*; las rallas de punts *C. C.* se nyalan que 'ls noys no póden passar d' ellas, y si ho fan, han de anar á fogó.

Teníntho arreglat aixís, van los de un partit á la ralla *A* y los altres á la *B*, posantse á la part de fora, obehint tots la veu del seu respectiu quefe, que s' queda, generalment, al mitj de la ralla, ocupant los altres tot lo llarch de aquesta ben repartits.

Arreglats aixís, lo quefe de *A* diu: «*N. surt.*» *N.* s' fica poch á poch ó corrent dintre del joch anántsen en direcció de l' altra ralla; pero aturantse quan li manan. Lo director de *B* diu á un noy seu: «*J. surt.*» Aquest noy ja arrenca correguda y procura agafar á *N.*; mes aquest, quan te á *J.* á la vora, recula á poch á poch ó corrent segons interpreta la intenció de *J.* ó li mana lo seu director, qui ja disposa ó ha disposat que surtia un altre dels seus pera que veja de agafar á *J.* Lo de la ralla *B* fa també lo meteix disposant ne surtia un dels seus pera que veja si pot agafar enemichs, engrescantse aixís lo joch que avegadas hi han set, vuyt ó més noys dintre las rallas, los uns corrent pera veure si póden agafarne d' altres y los altres fugint cap á la seva ralla pera no ésser agafats. Lo gran cuydado de llurs caps de colla en aquestas lluytas es quin noy que n' toca un altre ha estat lo darrer de sortir de la ralla, atés que solzament aquest té lo dret de fer presoners, armantse á vegadas grans disputas entre las dúas collas sobre quin noy dels dos que s' han tocat ha estat lo darrer d' eixir.

Lo quefe intelligent guarda lo noy més lleuger ó surt ell meteix quan hi han varis noys al mitj. Los qui han avansat ó reculat y tocat solzament ab un peu una ralla, ja póden tornar á sortir. De tant en tant n' hi han de atrevits que passen á l' altra ralla, dret que ténen tots los noys, quedant per aixó adictes al seu partit, los qui son molt perjudicials al enemich, ja perque sempre hi ha de haver un ó dos noys que 'ls vigilin, ja perque, quan ne vénen á tocar la ratlla, ell acostuma á agafarlos avans de tocarla; ó ja perque impensadament surt y ab la branxada ó fa un presoner ó salva los companys que tenia presos.

ab Los presoners de la ralla *A* han de tocar ab un peu ó estar ben arrimats al fogó *a* y los de la ralla *B* han de fer lo meteix ab lo fogó *b*: quedant salvats (si no s' deixan tocar fins a ésser fora de una ralla) quan un noy del seu partit pot arribar á tocar solzament la má, roba ó qualsevol part del cos d' un d' ells. Fins aquí lo joch es animat y bonich; pero quan té molt atractiu es quan tots lo d' un bando son presoners menos un, que acostuma ésser lo capitá. Allavors l' altre cap de colla se li posa al costat (mentres dura lo joch no s' pot subjec-tar cap noy dels lliures) ab los altres més corredors distribuintse los demés noys per la seva ralla y per la del enemich. Aquell noy va d' una part de ralla á l' altra, recula, dona corregudas fent veure que vol sortir, ab lo que tot sovint fa presoners, ó bé encara no arriban al seu fogó que ja son salvats. Los noys seus están sempre disposats á fugir si 'ls pot tocar, lo que ávegadas logra, brin-cant per aquí y per allá, havent sortit quan los altres menos s' ho pensavan. Si al sortir l' agafan, va al fogó ab los seus companys quedant acabat aquest joch, que representa una lluyta entre dos exércits enemichs.¹

Aquest joch desarrolla lo raciocini dels capitans y los muscles de tots.

VICENS PLANTADA Y FONOLLEDA.

Mollet del Vallés, Janer de 1884.

UNA FESTA POPULAR EN LO TIBIDABO.

Janer de 1885

Del bonich conjunt de montanyas que tancan lo plá de Barcelona, destaca lo Tibidabo com á pich més alt (531 m. segons la nivellació feta per nostre consoci Sr. Carrera). Cada any, lo dematí del dia dels Reys, se fa en aquesta montanya un bonich aplech. Lo Sr. Almirall posseheix una masía en la vertent meridional de la meteixa y á poca distancia del edifici anomenat Bethlem, pertanyent al Hospital de Sta. Creu de nostra ciutat y hont se cuyda als boigs de aquest establiment benéfich. Allí debía ferse lo aplech.

¹ A Badalona aquest joch es conegut ab lo nom de *Marro-larcb*, tal volta per que, quan hi ha dos ó més noys presoners, tocantse l' un al altre se allargan tant com poden pera facilitar que 'ls seus companys los rescatin. Lo punt dels presoners es á Badalona un rotllo fet á terra en comptes de la pedra petita, variant que anoto tant sols per la major analogia que sembla tenir lo rotllo per sa forma que no la pedra ab lo nom de *fogó* que se li dona en Mollet.—P. Clapés.

Vulgarment, á Barcelona, quan algú queda descobert en falta ó en mentida ó de un modo ó altre se veu agafat sens poder sortirse de una situació compromesa, dihém que *ba caygut en lo marro*, qual frase trau origen del nom de aquest joch. No obstant, á Barcelona no se l' anomena generalment *marro-larcb*, sino *arriscat* ó per aféresis *riscat*: la manera de jugarlo es igual.—R. A. S.

Galanament convidats per nostre amic, prop de las 5 de la tarde del 5 de Janer de 1883 sortíam de la *plassa de Catalunya* ab lo tramvia de St. Gervasi dit Sr. Almirall, lo amic Barcon y lo infrascrit. Pera recórrer un trajecte de 5 Km. escassos, empleárem una hora! D' aixó pot ben dirsen' marxar á tot vapor! Eran las 6 h donchs quan arribávam devant l' iglesia de la *Bona Nova*.

Extingida ja la claror del día, sols quedava com débil recort d' ella una ténue celistia que, nó obstant, de molt nos serví, estant la lluna en los darrers días de son quart menguant. Fent via per lo carrer de la dreta del meteix costat de la iglesia, se troba luego lo *camí-dressera del Tibidabo*, qu' era lo que nosaltres devíam seguir. En animada conversa comensárem l' ascensió, de molt suáu pendent en son principi. Ben prompte várem passar per los restos de lo que en altres temps fou *Bell-esguart* y del que avuy sols ne queda un recort quasi extingit. En lo primer ANUARI publicat per l' ASSOCIACIÓ (1881) trobarán mos consocis, descrita per la ben tallada ploma del Sr. Fiter é Inglés, la historia de aquest antich palau. (V. *Excursió histórica per lo plá de Barcelona*, pl. 211-216.)

Res quedava de la claror del día. ¡Quina nit més hermosa! ni fret, ni vent: semblava que 'ns trobésem en plena Primavera. Jo nó soch pas romántich, pero si m' hagués trobat sol, haguera permanescut allí, de segur, fins á náixer lo nou día.

Un soroll llunyá y un rojench resplandor com si fóssen llums que caminésen, observárem de prompte.—¿Qué será?—Pochs moments tardárem en descobrir la causa de llums y remor.

Una dotzena de noys ab atxas de vent, lo més gran de 8 á 9 anys, baixávan camí avall disparats com á cohets.

—¿Alíont anéu?—váren dirnos.—No passéu pas avant: nosaltres.....

—Qué hi ha, noys? Heu trobat los Reys?

—No, senyors; anávam á buscarlos, éram ja á mitja costa de Bethlem quan han comensat á rodolar grossas pedras montanya avall, que de poch aixafan á un de nosaltres, y hem fugit corrents. No passéu més amunt que encara n' cáuhen.

Y acabadas eixas paraulas, continuáren esbarats costa avall.

Aquest incident fou tema de nostra conversa tot anant pujant.

A dos quarts de 7 entrávam á la *masia*.

Al poch rato de descans, nos sentávam á taula.

Memtres féyam tots tres los honors á un sopar tant senzill com comfortable, dirigírem diferentas preguntas al masover, relatives á la festa del endemá.

Entre altrás cosas nos contá que aquella meteixa nit se donava una séria esquellotada á uns nuvis en Vallvidrera. Segons éll, se reuniria davant la casa dels reincidents un grupo numerós y, un cop comensada, sortiria lo nuvi convidant als esbalotadors á entrar en la casa á tastar la coca ab sucre y lo ví blanch.

Aquesta costum, molt extesa en nostra terra y no sols peculiar de Catalunya, no havia tingut jo lloch de presenciaria may, aixís es que vaig proposar á mos companys sortir, luego d' haver sopat, á sentir los esquellots.

Acceptada ma proposició, al aixecarnos de taula encenguérem un fanalet y 'ns disposárem á fer la mitja hora de camí que desde allí á Vallvidrera hi há.

Al ser al pati de devant la masía y ants de passar la porta del meteix, quedárem admirablement sorpresos.

No n' hi havia pas pera menos.

La nit, pura y estrellada; ni lo més suáu ventíjol deixava oure sa acompasada remor per entre la pineda. Lo fondo negrench de las montanyas se destacava per la ténue llum de la estrellada bóveda y allá lluny al fondo del quadro un punt lluminós com si fós lloch hont las sombras de la nit may del tot regnésen, Barcelona, lluhía sas nocturnas y fosforescents galas, que com á respaldors de diamantina corona arribávan fins á nosaltres. A simple vista se notavan los punts en que la llum eléctrica enfosquia la del gas y alló 'ns portá á la imaginació lo espléndit é incomparable punt de vista que presentaría nostra aymada ciutat quan per complet eléctricament llumenada se contemplés desde lo cim del Tibidabo en una nit tant bella com aquesta.

Ja ni pensávam en los esquellots, quan de prompte un nou decorat feu si cap més fantástich lo quadro que contemplávam.

Com per art d' encantament vegérem de bellugadissos fochs coronada la serra y uns sons ronchs é inarmónichs omplíren l' espay d' estrany retruny. Cants desentonats y cridoria inmensa donavan un tó fins artístich á la escena. Qui no ho ha sentit y vist, no pot pas formársen' un concepte. Me figurí de prompte transportat al temps de la mitología escandinava ó bé contemplar realisat algun somni de Goethe, quan en alas de sa fantasía concebí lo Faust.

¿Qué es lo que veyém?

—Ja ho explicaré lo masover, nos digué nostre company Sr. Almirall.

Y en efecte, 'ns ho explicá dihent que era tradicional costum lo anar anyalment á las 10 de la nit los noys de St. Gervasi, Sarriá, Horta y fins de Sans, á la antigua capella de Bethlem á rebre los reys; arribats á la iglesia, cantavan alguna cansó al-lusiva al acte y un *bermano* del Hospital de Barcelona, al que partany com hem ja dit Bethlem, los hi distribuía medallas conmemorativas de l' adoració del nen Jesús.

Per lo vist, aquella nit estávam de bona estrella. No sabíam qué triar, Abandonárem lo primer intent y 'ns contentárem no més ab una de las dúas cosas que podíam veure.

Nos posárem á caminar y als pochs minuts de baixada éram ja davant de Bethlem. La porta permaneceix tancada. No estiguérem gayre rato sols: ben aviat nos voltáren una cinquantena de xicots que devallant pe'l serrat, havian ja arribat al terme de sa excursió anyal.

¿Quina tabola!

Ja forman rotllos y trucan á la porta,

Las trompetas de llauna nos aixordan ab llurs veus enrogalladas, cansons catalanas y andalussas se barrejan ab cridoria indescriptible..... lo brunzir de las atxas de vent y dels rotllos de corda embetumada, que á semblansa de caragoladas trompas dúhen los noys al coll, aumentan lo soroll ab son continuat y grinyolant espurneig. La confusió va en augment. Collas que pujan de Sarriá y altrás que vénen de la part de Vallvidrera, van acostantse.... la gatzarra creix, ocupan la plassa més de cent xicots y tots á una s' esgargamellan cridant:

«¡Obríu! ¡obríu si voléu!»

Mes l' edifici semblava desallotjat; tot en ell respirava quietut.

La paciència dels xicots s' acaba per moments y comensa á caure sobre la porta una pluja de pedras.

Y anavan encara arribant grups nous.

Mes la gent de la casa devian ja dormir y no volian llevarse pera complaure als tumultuosos y poch á poch l' aplech nocturn se disolgué, tornant á presentar lo Tibidabo lo mágich aspecte que podéu imaginarvos ab l' espargiment de tanta llum y cant.

També nosaltres nos retirárem á dormir, puig l' endemá volíam contemplar la sortida del sol desde l' cim, altra de las bellas que póden disfrutarse desde nostra montanya predilecta.

A las 6 éram de peus á terra, y sortint de la casa á dos quarts de 7, caminant á mitja claror arribárem al pich ab poch més de un quart.

Havíam acudit massa aviat á la cita y lo sol no comparexia. Feya un vent molt fret y la atmósfera era glassada.

Per fi, á las 7^h 27, hora senyalada per los calendaris, ni minut més ni minut menos, comensá á tenyirse de grana y or un petit punt del horisont y als breus moments véyam ja daurats los pichs del Montserrat al meteix temps que brillar com de plata la nevada serra de St. Llorens del Munt.

Ja de baixada, trobárem á nostres consocis Eudalt Canibell y lo meu germá Enrich, que junt ab mon amich Manuel Nadal, havian sortit de bon matí y venian pera assistir al aplech.

Tots plegats entrárem á casa del Almirall y tot desdejunantnos explicárem als nous companys la típica festa de la *nit dels reys*.

Desde lo menjador hont estávam se domina perfectament l' edifici y plassa de Bethlem, futura escena del aplech.

La gent anava acudint y la montanya poblantse per multitud de familias de diferents llochs. Ja s' veyá eixir fum y en alegres rotllos assentats á terra, tothom comensava á despatxar l' esmorzar.

Sobre las 9^h eran quan nos determinárem á baixar á Bethlem, puig aviat devia comensar la ceremonia.

La generació era gran y en confusió s' veyan personas de tots estaments alternant ab complerta fraternitat.

A las 10^h lo Magnífich Ajuntament de St. Gervasi, lo Rector y alguns sen-

yors de la Junta Administrativa, á quina comitiva donavan guardia d'honor alguns Guardas rurals, entráren en la plassa y en l'iglesia, hont comensava á celebrarse l'ofici ó missa major.

La gentada aumentava per instants y era bonich veure tota la montanya materialment sembrada de personas que, voltejant fumejants cassolas ó rústicas é improvisadas graellas, se despatxavan que era un gust.

Mes no era lógich que nosaltres fóssem simples espectadors d'aquell inmens *banquete* y 'ns vinguéren desitjos de péndr'hi part activa.

Trayent nostras provisions, l'amich Canibell feu ab nosaltres un grupo artístich y posat de modo que dominéssem gran part dels comensals de aquella tant gran com desigual taula.

¡Qué bonicas y dignas de conservarse son eixas costums de nostre poble! A més, en ciutats tant treballadoras com la nostra, aixó es una necessitat. Barcelona tenint com té uns encontorns tant pintoreschs, se presta en extrem á las sortidas al camp y l'abundó d'ayguas de tota mena que s'troba en las vertents de las properas montanyas fan més delitosa l'estada en sos ubagosos recessos.

Nostra ASSOCIACIÓ podria fer més profitosas eixas excursions familiars subjectantlas á un plan ben estudiat, en lo qual tinguéssen aplicació totas las aptituds dels socis y poguéssen anarse recullint datos de tota lley pera venir á formar en son dia guias de gran utilitat é interés.

Nostras provisions s'acabáren, s'aixugá la boteta de saborós ví, cullit en la meteixa montanya, y, no tenint res més que fer, nos aixecárem, retornant á la plassa y entrant de nou á la iglesia, hont se cantavan uns goigs en catalá, dels que vaig adquirir un exemplar pera lo MUSEO de l'ASSOCIACIÓ.

Y á propòsit d'aquestos goigs, m'acut una observació. En las planas 12 y 13, vol. IV del BULLETI de nostra ASSOCIACIÓ y ab motiu de una excursió colectiva feta al Tibidabo, se fa notar la existencia de documents en lo Arxiu de la Corona d'Aragó, que anomenan *Cerola* á la montanya avuy dita *Tibidabo*. Per altra part, es induptable que l'origen d'aquest nom no s'remonta més enllá dels primers sigles del Cristianisme, com demostra lo Sr. Fiter en son avants citat treball «Excursió histórica pe'l plá de Barcelona;» luego ants de dirse Tibidabo, devía tenir algun altre nom. Ara bé; en una de las posadas dels «Goigs» se llegeix:

En Coll Cerola expogada
queda vostra imatge bella,
atalaya y centinella, etc.

¿No podria donchs *Cerola* ser lo nom primitiu de la montanya?

La capella de Bethlem es antiquíssima en aquell lloch, y perpetuada sa fundació é imatge en los Goigs á que 'ns referim, pot molt bé haver fet se conservés aixis fins á nostres días lo nom de *Collcerola*.

A més, en los encontorns de nostra ciutat nos parla també nostre consoci

Sr. Fiter, de un Collcerola y l' col-locà en Horta, en los jardins del Sr. Marqués de Alfarràs, hont diu existeix una torre arrunada, coneguda ab dit nom, dalt de un turó. Pero nos diu ell meteix que se sab que dita Torre s' anomenà primitivament, ó en sos primers temps, de *Subirana* y luego de *Vallesca*.

¿Per qué cambiá després aquestos noms per lo de Collcerola?

Lo Sr. Fiter no ho explica, ni jo ho comprench.

Si Subirana y Vallesca haguéssen sigut posteriors al nom de Collcerola, ho trobaríam més lògich; pero sent anteriors, mereix explicarse lo perquè del cambi y de hont van pendre tal denominació.

Pero aném endavant pera acabar aquesta ja massa llarga ressenya, y conste que lo que acabo de dir es no més una observació que m' ha sugerit la lectura dels Goigs.

Acabat lo cant, sortí tothom á la plassa y á n' ella també afluhiren tots quants al aplech havían acudit. No s' hi cabia. «¡Ara, ara comensarán...!» era la veu que per tot arreu se sentia.

En efecte, comensá al instant una escena indescriptible per lo típica y bulliciosa. Un *bermano* aparegué en una de las finestras de la planta baixa del edifici y comensá á tirar á mans plenas per entre la gentada inmensa que l' acte contemplava, grapats de atmetllas torradas d' excel·lent qualitat. Quína confusió s' armá de sopte! Tothom volía agafarne, los joves pera oferirne á las gentils noyas que en abundó al aplech concorrián, y ellas pera poguer refusar las de aquells que no 'ls eran simpátichs.

Aquell contrast de desordre y armonía, aquell innocent bullici no interromput per cap acte reprehensible, diu niolt en favor de la moralitat de nostre poble. Pero la broma no acabava aquí: á la pluja d' atmetllas torradas succehí la de llonguets. Aixó era massa. Algun d' ells (aixó sí, tirat sense malícia per l' *bermano*) anava de tant en tant á ferir lo sonrosat cútis de alguna bulliciosa donzella y alashoras s' aixecavan rioleras protestas en contra de la suposta intenció del distribuïdor. Mes faltava encara lo mellor. Dos *bermanos* sortiren á la plassa, armats cada hù d' ells ab una grossa porrona de vidre vert, que al moment sapigué algú lo gust del licor que contenía, y las porronas passavan de má en má, y vuydas aquellas eran reemplassadas per altrás y aixís successivament mentres hi havia qui las solicitava. Las noyas, abstenint-se de pendre part en aquest darrer acte de la gresca, aprofitàren d' altra manera l' temps; fora la plassa, societats corals de Gracia y algun' altra vila ve-hina entonavan las cançons del inolvidable Clavé, y allí las haguérau trobadas totas.

Mentres lo poble aixís se divertía, lo Ajuntament de St. Gervasi y l' Administració del Hospital, á quals expensas s' havia fet la festa, reunits en la sala del Manicomi, menjavan la *coca ab sucre* y bebián lo *vi blanc*.

Era ja mijt día y l' aplech á tal hora se disol, puig no fá pas en la diada dels Reys massa bon temps pera passar al camp lo día de cap á cap.

Y nosaltres, fent lo que 'ls demés, emperguérem la baixada.

Al arribar á la plassa de la Bona Nova, nostres consocis Almirall y Canibell se quedáren allí, mentres que 'ls altres pujárem al tren, arribant á la 1^h á la ciutat comtal.

JOAN BRÚ.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA.

XXVI.

UNA VISITA AL MONASTIR DE LUPIANA.

(Continuació.—V. n.º 68, pl. 97.)

Lo claustre del primer pis comunicava ab la sala capitular, que avuy está completament ensorrada. Díuen que aquesta sala tenia un enteixinat magnífich y que en los sitials que al voltant d'ella hi havia hi estavan escrits los noms dels priors á qui corresponían, puig com lo monastir de Lupiana fou lo primer que de la ordre de Sant Geroni se fundá en Espanya, conservá la prerogativa de reunir en sou local lo capítol general de la ordre pera la elecció del General, capítol al que hi concorrián, además dels priors d' Espanya, los de Portugal y América.

La capelleta anomenada *dels Sants*, quinas parets ténen sants pintats de negre y per cert molt dolents de dibuix, té un bonich enteixinat de fusta pintada de roig, blau y or.

Enteixinats per l' estil ténen també los altres dos claustres interiors que hi ha en lo meteix monastir, mes alguns d' ells están molt malmesos per l' aygua de las plujas.

En la planta baixa de un de aquestos claustres hi ha tot al voltant y en la part superior del meteix una inscripció en lletras gòticas pintadas de blau que sols pot llegirse á trossos. Una part de aquest rótul se refereix á benefactors que contribuïren á la reconstrucció de aquest claustre, y l' resto diu lo següent:

«Este es el primer claustro en que fué primeramente fundada la órden del bienaventurado San Gerónimo en España, por el muy Santo Padre Gregorio XI, de santa memoria, en el año del Señor de mil trescientos cincuenta y cuatro, á suplicacion de los venerables padres Fr. Pedro Fernandez Pecha y Fr. Fernando Yañez de Cáceres, primeros frailes de la órden, recibiendo nuestro hábito de mano de dicho Santo Padre, el cual dicho claustro fué erigido en este monasterio por el muy reverendo padre D. Tomé Manrique, arzobispo de Toledo en el sobredicho año.»

En aquest convent se conservava l' cráneo de Sant Bartomeu, quina reliquia, junt ab lo tabernacle ab que la portavan en professó, que es daurat y de un estil mitj xurriguesch, se troba avuy en la iglesia parroquial de Lupiana.

Aquesta reliquia està tancada dins de un busto de Sant Bartomeu, quin cap es de bronze pintat y quin cos era de plata y avuy es de metall blanc, per haver sigut robat lo primer.

Los pochos frescos que quedan encara en alguna de las parets del monastir revelan tots molt mal gust.

L' estat general del monastir, si s' exceptúa l' claustre principal, es bastant ruïnós y parla molt poch en favor de son actual propietari lo marquès de Barzanallana, puig que sols se necessitaria cambiar las teulas trencadas pera evitar sa completa destrucció.

La situació del edifici no pot ésser més á propòsit pera la instalació de una colonia agrícola, cosa que seria altament convenient en un país com aquest en que la agricultura està generalment molt desatesa. Situat en lo cim del vessant dret de la vall de *Mata-yeguas*, envoltat d' aygua per tot arreu, tenint á sos peus una bona vall quin conreu podria mellorarse molt y molt y no trobantse més que á dúas horas y mitja de la capital de la provincia, podria servir de granja-modelo hont los pagesos de aquesta encontrada podrian aprendre los bons procediments agrícolas que avuy desconeixen per complert, ab lo qual contribuïrían á aixecar á la gent agrícola de aquest país del estat de postració y miseria en que per tot arreu se troba.

Junt al monastir hi ha un gran tancat que en altre temps degué ésser bosch y que avuy està completament abandonat.

A cosa de una hora de aquest convent y en la vall ó barranch de Pinilla hi ha una frondosa arbreda hont los bons monjos tenian un depòsit de gel. La casa que en aquest punt hi ha, que també era propietat del convent, està mitj arrunada. En aquest país no han comprés encara la utilitat de las casas de pagés. Fora de alguna qu' altra casa de guarda en los boscos que pertanyen á grans propietaris, tot està despoblat.

Es una verdadera llástima que comptant aquesta provincia ab una terra de bastant bona qualitat, ab un clima excel·lent y ab una abundancia d' aygua extraordinaria, estiga tant faltada de capitals y d' activitat que, poguent ser una de las més ricas d' Espanya, siga una de las més miserables y atrassadas.

XXVII.

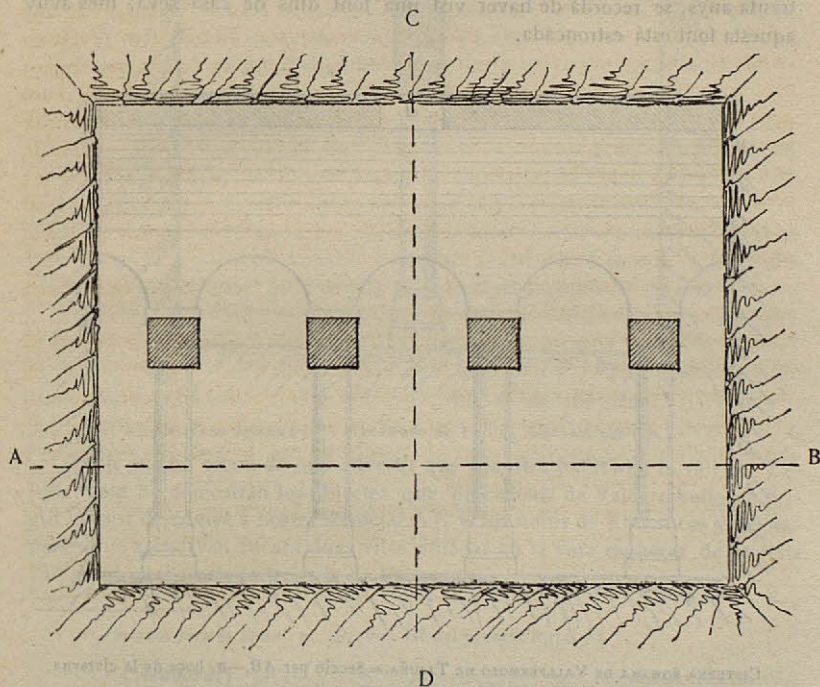
CASTELL Y CISTERNA DE VALFERMOSO DE TAJUÑA.

(PARTIT DE BRIHUEGA PROVINCIA DE GUADALAJARA.)

Passant ahir per Valfermoso de Tajuña, vila de 600 habitants, quin primer nom es per cert molt poch justificat, puig se troba en la part més alta del vessant esquerre del Tajuña, m' cridáren l' atenció las runas de un antiquíssim castell. Lo desitj d' examinarlas de més aprop feu que baixés de caball y, al ferho, m' vaig adonar de que en la roca espedada damunt de la qual hi ha las esmentadas runas, hi havia dúas portas y dúas finestras,

Avans, donchs, de pujar al castell vaig dirigir-me á una de las expressadas portas y, acompanyat per una bona vella que ab la major amabilitat m' feu los honors de aquella casa, vaig recórrer-la tota de dalt á baix y m' vaig convéncer de que aquella casa ocupava part de la antiga cisterna del castell, oberta per més senyas en una roca pinyonenca d' extraordinaria duresa.

Aixó excitá més y més ma curiositat y entrant en la casa del costat vaig trobar lo complement de la cisterna. Afortunadament portava un doble decá-metre y vaig poguer pendre totes las midas necessarias pera fer las adjuntas planta y seccions de la meteixa.

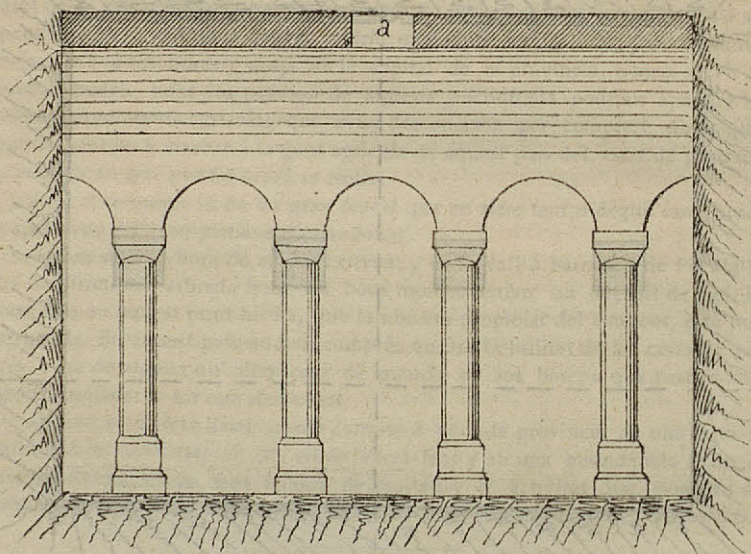

CISTERNA ROMANA DE VALFERMOSO DE TAJUÑA.—Planta: Escala de 7 per 1.000 metres.

Aquesta ocupa un rectángul de 11 metres de llargh per 8 m 40 de ample, dividit en dúas naus per una línia de quatre columnas que sosténen tres archs centrals y dos mitjos archs extrems. Aquestos archs sost'nen lo naixement de las dúas voltas que forman las dúas naus, voltas quin altre naixement s' apoya en la roca. Las parets formadas per la roca viva y las dúas voltas están cobertas per un ciment que, en las parts que encara no han sigut ennegridas per lo fum, presenta un bonich color de rosa,

La excavació en aquesta cisterna en una roca tant dura com la piinyonca y en un temps en que no s' coneixian las materias explosives, suposa una quantitat de treball enorme.

La vella, propietaria de una de las dúas casas fetas dins de la cisterna, m' contá que son avi trobà per casualitat entre 'ls muns de runa que cubrian la planta del castell la boca de la cisterna y se li ocorregué trasformarla en casa, lo qual feu obrint una porta y dúas finestras en la part espedada de la roca. Son avi morí deixant dos fills y la casa fou partida en dúas obrint l' altra porta de que he parlat al principi. Una filla de aquesta vella, que tindrà uns trenta anys, se recorda de haver vist una font dins de casa seva; mes avuy aquesta font está estroncada.

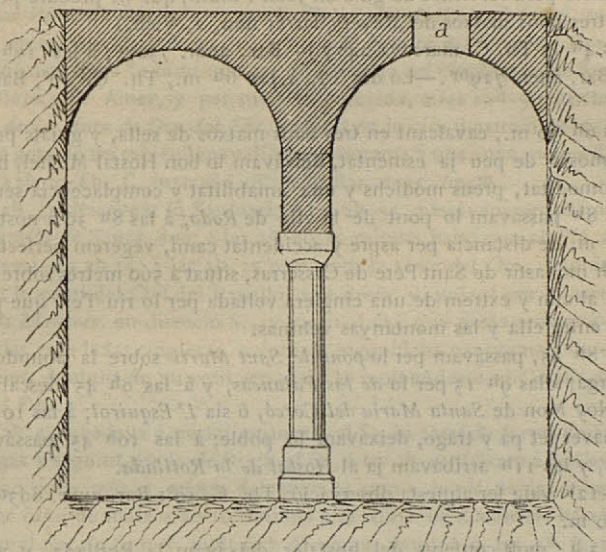
CISTERNA ROMANA DE VALLFERMOSO DE TAJUÑA.—Secció per AB.—a, boca de la cisterna.

Del castell que hi ha damunt de aquesta cisterna se n' conservan dúas parets quin gruix es de 1^m 90 y quina alsada es molt gran. Aquest castell devia ser quadrat y tenia 10 metres de costat; comptava tres pisos y l' més alt estava cobert per una groixudíssima volta de pedra picada, part de la qual se conserva encara.

Lo castell estava unit per medi de murallas, que donavan la volta á la vila y de las que encara se n' conservan alguns trossos, á diferentas petites torres cilíndricas de las que se n' conserva una á la vora del castell.

Se suposa que aquestas fortificacions son romanas. Lo que puch dir es que

la única porta y la sola finestra que l' castell conserva ténen l' arch de mitg punt ó semicircular propi de las construccions romanas. En cambi ignoro per complet lo nom de Valfermoso en temps dels romans.

CISTERNA ROMANA DE VALFERMOSO DE TAJUÑA.—Secció per CD.

Crech que no estarà de més advertir que aquestos habitàren la vall del Tajuña, com ho demostran los objectes que procedents de Valderrebollo he tingut lo gust de enviar á nostra Associació ¹, y los noms de Romancos y Romanones que conservan encara dúas vilas situadas en la vora esquerra de aquesta vall y entre las quals se troba la de Valfermoso.

¹ V. *Donatius pera lo Museo*, pl. 167, vol. III del present BUTLLETÍ.

(Acabarà.)

CELS GOMIS.

EXCURSIÓ PARTICULAR A COLLSACABRA.

ITINERARI CIRCULAR.

Dias 16, 17, 18 y 19 de Maig de 1883.

Lo dia 16 ab lo tren de la 1^h (hora de Madrid) sortia de Barcelona (Th. C. 28^o5; Bar. aner. 766^m), reunintme, al arribar á la estació de Granollers 2^h 9 t.), ab mos companys y consocis D. Arthur Osona y D. Enrich Miró, pro-

cedents de Breda, arribant tots plegats a *Vich* per la via de Sant Joan, a las 3^h 35 t.

Lo previsor Sr. Osona havia escrit un dia avans, per qual rahó 'ns esperava en la estació pera servirnos de guía en Joan *Patata*, qui 'ns procurá pera lo dia següent tres bons matxos del Reyet (Carrer nou, 2, *Vich*.)

A las 4^h lo Th. C. marcava 24° y lo Bar. aner. 730^m; á las 10^h n. Th. C. 12°; Bar. aner. 729^m.—Lo dia 17, á las 6^h m., Th. C. 10°; Bar. aner. 728 m.

A las 6^h 30 m., cavalcant en tres bons matxos de sella, y guiats per lo excel·lent mosso de peu ja esmentat, deixávam lo bon Hostal Michel, hont trobárem comoditat, preus módichs y una amabilitat y complacencia sens igual.

A las 8^h passávam lo pont de la vila de *Roda*; á las 8^h 30 á nostra dreta, á uns 45 m. de distancia per aspre y accidentat camí, vegérem perfectament lo románich monastir de Sant Pere de Casserras, situat á 560 metres sobre lo nivell del mar, al cím y extrem de una cinglera voltada per lo riu Ter, que passa encaixonat entre ella y las montanyas vehinas.

A las 8^h 45, passávam per lo *pont de Sant Marti* sobre la abundosa riera de la Gorga; á las 9^h 15 per lo *de las Palancas*, y á las 9^h 45 descalvacávam á ca 'N Noy Mon de *Santa Maria del Corcó*, ó sia *L' Esquirol*; á las 10^h, després d' haver fet pá y trago, deixávam lo poble; á las 10^h 45 passávam per *Tonigros*, y las 11^h arribávam ja al *Hostal de la Rotllada*.

A las 12^h vaig fer aquesta observació: Th. C. 19°; Bar. aner. 693^m; altitud ±800 m.

A las 3^h, molt contents del hostaler, deixávam la Rotllada, y per suáu pujada, á las 3^h 25 passávam per lo *Coll de Coma Joan*; 15 minuts després baixárem per lo *Grau Xich*, passant prop de la casa de ca 'N Serra á las 3^h 42; 5 després per la *casa del Hostalot*, y á las 3^h 55 arribávam al *Hostal del Grau*. Magnífich panorama sobre lo Plá d' en Bas y de Olot.

A las 5^h 30 deixávam lo camí ral de Olot, y per un curriol en direcció S. O. emprenguérem per suáu pujada lo camí que porta á la *casa d' En Garganta*, passanthe á las 5^h 40, y 10 minuts després arribávam á la gran *casa del Coll de Pruit*.

Observació: 10^h n. Th. C. 9°; Bar. aner. 684^m — Dia 18: 6^h m. Th. C. 10°; Bar. aner. 684^m; alt. ±900 m.

Acompanyats del Dr. D. Miquel Bosch, metge y soci delegat de Sant Feliu de Payerols, lo dia 18, á las 8^h del matí, abandonávam *Coll de Pruit*, passant per la casa vehina del *Torrent* y *Coll* del meteix nom; á las 8^h 10 m. deixávam á má esquerra lo camí ral de Sant Feliu de Payerols; y á cosa de las 8^h 30, arribávam al *Santuari de la Salut* (alt. ±900 m). A las 9^h preníam comiat del frare de la Trapa Joseph Wolf, recentment arribat de Mulhouse (Alsacia), que habita lo Santuari, y comensa á parlar lo catalá, y deixant lo Santuari ab son incomparable panorama de la vall de Hostoles, moments després nos separá-

vam també ab recansa del amable Sr. Bosch, que sols ab l' objecte de saludar-nos havia pujat á Coll de Prufft la nit avans.

A las 9^h 40, passávam per la *Casa d' Armadans*, de hont ab 10 minuts baixárem á *Coll de Condreu*, passant per la *font del Llob*; á las 10^h 10 per la *Casa de las Vinyas*; á las 10^h 20 per lo *Collet de Malla*; y de aquí, per entre una gran roureda, á las 10^h 40 guanyávam la *Ermita del Grau de Santa Ana*, punt de bifurcació ab lo camí que per una escletja del cingle puja de Sant Martí de Cantallops y de Amer, y per molt suáu pujada, á las 10^h 50 arribávam al *Santuari de la Mare de Deu del Far*, edificat en lo cim y extrem de la cinglera, de hont se gosa de un esplendent y dilatat panorama á uns 1050 metres d' altitut.

A las 12^h lo Th. C. marcava 18°, y lo Bar. aner. 674^m.

A las 2^h 45 deixávam lo Santuari; á las 2^h 55 passávam per enfront de la predita *Ermita de Santa Ana*; á las 3^h ab 10 minuts baixávam al *Plá del Om*, que atravessárem ab 15; á las 3^h 35 passávam la *riera del Om*, després de haver deixat lo camí del Clot del Papalló, á la dreta, y, pujant per lo *camí ral* de carros *dels Llancers*, en direcció S., y luego al O., que passa sempre per sobre lo plá de las espeladas cingleras, ovirávam magnífichs panoramas, descollant á nostres peus, damunt de un petit serradet, lo molt enderrocat *Castell del Roure ó de Sant Pau*.

A las 3^h 55 quedava á nostra esquerra, al S., lo camí de carros de Sant Joan de Fàbregas y seguint per lo de Rupit al O., á las 4^h arribávam á la *Casadevall*; á las 4^h 30 poch més ó ménos deixávam la casa y lo plá de las cingleras, y pujant per camí de matxos ab 10 minuts á la *Casa de Castellet*, baixárem tot seguit cap al *Sot de Gravel*, molt rich d' aygua, passant á las 5^h la riera del meteix nom que té son orígen en lo sot de la Casassa de Collsacabra, per quina vorera dreta, per entre bosch de faigs y roures, pujárem rápidamente al *Plá del Curriol* ab 15 minuts; y á las 5^h 20, passávam per la gran *Casa del Curriol*, de hont ab 5 més baixárem al pintoresch poble de *Rupit*, hostatjantnos á las 5^h 30 en lo hostel de ca 'N Estraguer.

A las 10^h n. marcava lo Th. C. 10°; y lo Bar. aner. 698^m. Lo dia 19, á las 6^h m. lo Th. C. 12°, y lo aner. 697^m; alt. ±800 metres.

Lo dia 19, á las 6^h 30 m. deixávam ab gran recansa Rupit, que sens exageració, es un dels sitis més deliciosos y pintorescos de Catalunya. Lo mellor guía de Rupit es en Pere Nogué, conegut per *Lau*.

Al deixar lo poble, passárem la *riera de Roca Llisans*, á poch's passos de sa unió ab la *del Bach de Collsacabra*, que tot seguit atravessárem; á las 6^h 40 passávam per lo *moli d' En Menendez*; á las 6^h 45 per lo *Moli Nou*; pujant cap á ca 'N Soler, passárem per allí á las 7^h 5 y després per ca 'N Om, hont deixárem á má esquerra lo camí de matxos de Tavertel, y per rápida pujada, á las 7^h 20 guanyávam la *Casa de Rajols* y sa rica font. Seguint camí amunt, per rápida costa y entre atapahit bosch de faigs, á las 7^h 30 arribávam al *Coll de Rajols*, hont girárem pla y avall, en direcció S. O. per lo *Plá de las fossas*,

y á las 7^h 35 descalvacávam pera contemplar á uns 1050 m. d' altitut sobre lo plá de una roca, las tres sepulturas celtas (V. ANUARI de 1882, pl. 230.)

A las 8^h deixávam las sepulturas celtas y lo Plá de las fossas, y, atravessant lo torrent que baixa del Padró de Rajols pujárem al *Plá de la Rambla*, seguint en direcció S. y S-O., arribant á las 8^h 15 al *Dólmen del Avench* (alt. \pm 1050 m.) (V. ANUARI de 1882, pl. 231).

A las 8^h 30 deixávam la cinglera del Dólmen, desfent camí fins á la Rambla, hont agafárem lo de carros, que baixa cap á la gran é histórica *casa del Avench*, arribanthi á las 8^h 55 (V. ANUARI de 1882, pl. 231).

Del Avench, per lo camí ral de matxos de Rupit á Tavertet, que passa, per sobre del plá de las cingleras, ab 30 minuts anárem á *Tavertet*, arribanthi á las 10 h. Visitárem la iglesia románich-gótica, y després d' haver refrescat en lo Hostal de ca 'N Mateu, á las 10^h 15 altra volta cavalcávam, y á las 10^h 25 passávam per ca 'N Casalt, á las 10^h 30 per la *Torre*, á las 10^h 35 per ca 'N Puntí, 5 minuts després per las tres casas *La Creda*, *Novellas* y *Novellinas*, baixant ab 10 més al *Sot d' En Novellas*, passant per una rica y copiosísima font coneguda per la *de la Novella*.

A las 10^h 55 atravessárem la *riera de Novellas*, més avall rieral de Tavertet, pujant per sa vorera dreta entre boscos de roures, boixos y bruchs, al *Collet de la Creu*, hont arribárem á las 11^h 10. De allí, seguint en direcció N. per lo *plá del Serrat*, per suáu baixada á las 11^h 25 girávam vers al O., essent llavors bastant més rápida y descavalcant á las 11^h 40 en lo tant conegut *Hostal de Tonigros*, hont dinárem molt bé y prenguérem café.

A las 2^h Th. C. 22° 5; Bar. aner. 692^m; alt. \pm 750 m.

A las 3^h preniám comiat del amich y consoci D. Enrich Miró, que s' dirigí al Santuari de Cabrera (qual aplech tenia lloch lo diumenge 20) y luego á Collsacabra, hont se proposa passarhi una temporada.

Passant per *Santa Maria del Corcó ó del Esquirol* y per *Roda* ab lo senyor Osona, agradats y contents de tant deliciosa excursió, á las 7^h retornávam á Vich, hont la termenávam ab aquesta observació, feta á las 10^h n.: Th. C. 18°; Bar. aner. 724^m.

RICART COSTA.

EXCURSIÓ BOTÁNICA PARTICULAR

A TERRASSOLA, St. PERE DE RIUDEVITLLES Y St. QUINTÍ

DE MEDIONA.

Días 19, 20, 21 y 22 de Agost de 1883.

Aprofitant la época de vacaciones y ab lo propòsit de continuar lo treball emprés sobre la flora de Catalunya, sortia de *Barcelona* lo día 19 de Agost del any passat ab lo tren que á las 2^h de la tarde marxa per la vía de Tarragona,

arribant á las 4^h 15 m á *St. Sadurn de Noya*, població de 2800 habitants, que té l'aspecte de una petita ciutat.

La estació del carril está á cosa de uns 15 minuts del poble y lo camí passa per un alt y hermós pont de pedra, inaugurat aquell meteix dia.

Arribat á la població, contracto una tartana que m' portá fins á *La Vid del Panadés*. Aquest tragecte se pot fer á peu en uns sis quarts de hora aproximadament, per una plana y nova carretera; hi arribarem á las 5^h 10 m.

La casa hont me vaig aposentar pera ferne centre de mas sortidas, está situada en un barri apartat anomenat *carrer del Bosch*, á uns 20 minuts del poble.

La Vid té uns 678 habitants, y no ofereix res de curiós com no siga sa situació pintoresca, prop de un riuhet, y las moltas fonts naturals que á sos encontorns náixen. Desde aquí, l' excursionista pot dirigirse cap á *Piera*, *Masquefa* ó *Esparraguera* per un camí de carros bastant concorregut, ó bé cap á *Mediona*, *Capellades* ó *Igualada*, per un' altre que porta á la carretera real de *Vilafranca* á n' aquesta última ciutat.

Lo dia següent ó sia lo 20 Agost, vaig ocupar-lo en recórrer aquesta fértil comarca, seguint sas nombrosas fonts (*St. Isidro*, *Font freda*, etc.), y recullint las plantas qu' espontáneament ab tanta abundó náixen en ella: faré menció especial de la *Biscutella laevigata* L., *Juniperus oxicedrus* L., *Eupatorium cannabinum* L., *Melittis Melysophyllum* L., *Epilobium parviflorum* Schr., etc.

A la tarde vaig visitar la població de *Terrassola* qu' está á cosa de uns 15 minuts del *carrer del Bosch* y á uns 5 minuts tant sols de *La Vid*; té municipi apart y segons lo cens del any 1877, 510 habitants: compta ab dos cafés, un cassino y dúas salas de ball y té una iglesia que m' diguèren era molt antiga. La situació es enterament la meteixa de *La Vid*, puig la una vé á ésser un barri de l' altra. (Me diguèren que varias vegadas se havian fet gestions pera fusio-narse y que tant sols per la qüestió del nom se havia tingut de desistir.)

Ja som á trench d' auba del dia 21 Agost; á las 3^h 30 del matí, avans de sortir lo sol, salto del llit y m' preparo pera una llarga jornada: á las 4^h ab una fresca que bé s' en podria dir fret, surto de la casa dirigintme envers *Terrassola*, d' ahont per un camí molt planer que vá sempre entre horts y vinyas, arribo á las 4^h 30 al fons de la *riera de las Figueras*, que atravesso pera entrar á las 4^h 35 en lo poble de *St. Pere de Riudevilles*, de uns 2006 habitants: aquí m' faig preparar un esmorzar en la fonda de Catalunya y mentres tant recorro la població, que no es lletja y posseheix una iglesia bisantina, restaurada en lo s. xviii segons una lápida que hi há en la fatxada; té alguns carrers molt estrets y tortuosos, que demostran sa antigüetat y compta ab varias fábricas de paper, mogudas per forza hidráulica, molt renombradas.

A las 6^h 30 continuava ma jornada per lo camí que porta á *Mediona* y *La Llacuna*. A las 6^h 55 ó siga després de 25 minuts de caminar, arribo al

Pont nou, que passa á gran altura sobre un torrent; á la esquerra y prop del pont me cridá l' atenció un antich aqüeducte, qual visita deixo pera la tornada; poch's minuts després un rech provinent de una fábrika de paper que s' veu á la dreta, atravessa la carretera: com m' ho havian previngut, aquí comensa una dressera, segueixo vora l' aygua per un estretíssim camí, trobant á poch la carretera per la que sens destorb á las 8 h 15 arribava á *St. Quinti de Mediona*, població que compta ab 2300 habitants, y que, per escáures' aquell dia la festa major, presentava un animat aspecte.

Visitada la població, en la que res de particular vaig notarhi, á las 11 h sortia altra volta pe'l meteix camí cap á *La Vid*: arribat al rech avans esmentat, segueixo l' aygua entre las vinyas, arribant aixís en poch's passos al ja citat aqüeducte: aquest esta format per dúas seccions en ángul obtús y té dúas fileras de archs sobreposats, pero á causa dels esllabissaments está obstruhida més de sa meytat. Per més que vaig mirar, no vaig poder veure cap inscripció que recordés la fetxa de sa construcció, mes lo color de la pedra, las dimensions de una enorme eura que quasi lo cubreix, y la gran quantitat de terras que n' ha enterrat bon tros, me fan suposar que deu ésser molt antiga.

Seguint després mon camí segons lo itinerari avans indicat, á la 1 h 30 m arribava al punt de partida, ab la calor qu' es de suposar en tal hora y en plé mes de Agost.

Lo dia 22 á la matinada, m' entornava altra volta á *St. Sadurní del Noya* pera pendre lo carril que devia conduhirme á Barcelona.

Dono aquí ara la

LLISTA DE LAS PLANTAS ESPONTÁNEAS

RECULLIDAS EN LA EXCURSIÓ.

<i>Clematis flammula</i> L.	En los marges y tancas.
<i>Clematis Vitalba</i> L.	Comuníssima.
<i>Helleborus fœtidus</i> L.	Llochs humits.
<i>Papaver Rhæas</i> L.	Comuníssima en los sembrats.
<i>Diploaxis erucoides</i> D. C.	Id.
<i>Sisimbrium officinale</i> Scop.	Llochs de runas y pedruscall.
<i>Nasturcium officinale</i> R. Br.	Prop de l' aygua corrent.
<i>Biscutella lævigata</i> L.	Llochs sechs; marges.
<i>Lepidium graminifolium</i> L.	Terrenos erms.
<i>Cistus albidus</i> L.	Abunda en tot lo Panadés.
<i>Reseda Luteola</i> L.	En las vinyas.
<i>Silene inflata</i> Lm.	En los sembrats.
<i>Malva sylvestris</i> L.	Per tot arreu.
<i>Aithæa officinalis</i> L.	En los horts y llochs humits.

<i>Hypericum montanum</i> L.	En los boscos.
<i>Coriaria myrtifolia</i> L.	En los marges.
<i>Pistacia Lentiscus</i> L.	Id.
<i>Ulex parviflorus</i> Pourz.	En los boscos.
<i>Psoralea bituminosa</i> L.	Comuníssima.
<i>Rubus thyrsoideus</i> Wimm.	Marges y tancas.
<i>Punica granatum</i> L.	<i>La Vid</i> ; marges.
<i>Epilobium parviflorum</i> Schr.	<i>Terrasola</i> ; vora de l' aygua.
<i>Ecbalium elaterium</i> Richr.	Llochs de runas.
<i>Portulaca oleracea</i> L.	Hortas y llochs humits.
<i>Opuntia ficus-indica</i> Haw.	En las tancas.
<i>Feniculum officinale</i> L.	Comuníssim.
<i>Bupleurum rigidum</i> L.	<i>La Vid</i> ; boscos.
<i>Hedera Helix</i> L.	Aqüeducte de St. Pere.
<i>Sambucus Ebulus</i> L.	En los torrentis y rieras.
<i>Sambucus nigra</i> L.	Cultivat.
<i>Eupatorium cannabinum</i> L.	Llochs humits.
<i>Asterixus spinosus</i> G. et G.	Abunda.
<i>Inula belenioides</i> D. C.	Voras de l' aygua.
<i>Cupularia viscosa</i> G. et G.	Abunda.
<i>Helicrysum stacas</i> D. C.	En los boscos.
<i>Echinops Ritro</i> L.	Voras dels camins.
<i>Leuzea conifera</i> D. C.	En los boscos.
<i>Chicorium Intybus</i> L.	Abunda.
<i>Tussilago Farfara</i> L.	Vora de l' aygua.
<i>Anagallis arvensis</i> L. (Var. α et β .)	Abunda.
<i>Convulvulus sepium</i> L.	Abunda en St. Pere.
<i>Convulvulus arvensis</i> L.	Comuníssima.
<i>Convulvulus althæoides</i> L.	Id.
<i>Solanum Dulcamara</i> L.	Llochs humits.
<i>Antirrhinum Oronitium</i> L.	En las vinyas.
<i>Antirrhinum majus</i> L.	En alguns marges.
<i>Menta rotundifolia</i> L.	Comuníssima.
<i>Origanum vulgare</i> L.	Llochs humits.
<i>Thymus vulgaris</i> L.	En los boscos.
<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	Comuníssim.
<i>Melittis Melissophyllum</i> L.	Abunda.
<i>Plantago major</i> L.	Llochs humits.
<i>Plantago Psyllium</i> L.	Molt vulgar.
<i>Polygonum aviculare</i> L.	En los camins.
<i>Daphne Gnidium</i> L.	En los torrentis.
<i>Populus alba</i> L.	Voras dels rius.
<i>Populus pyramidalis</i> Rosier.	Id.

<i>Juniperus Oxycedrus</i> L.	En alguns boscós (Rara)
<i>Ruscus aculeatus</i> L.	Boscós, torrents, etc. etc.
<i>Smilax aspera</i> L.	En los marges.
<i>Agave Americana</i> L.	<i>La Vid</i> ; en algunas tancas.
<i>Arundo Donax</i> L.	Rius y torrents.
<i>Pteris aquilina</i> L.	Llochs humits.
<i>Adiantum Capillus-Veneris</i> L.	Id.
<i>Equisetum Telmateya</i>	Llochs cultivats humits.

I. MARTÍ TURRÓ.

EXCURSIÓ PARTICULAR A SANT MIQUEL DEL FAY Y CENTELLAS

(Á PEU DE CALDAS Á CENTELLAS, 6 HORAS.)

ITINERARI.

Días 24 y 25 de Mars de 1883.

Lo día 24 de Mars prop passat vaig sortir de Barcelona ab lo tren de la 1^h t. (Th. C.º 16º; Bar. aner. 763 m.) (meridiá de Madrid.) A la 1^h 45 arribava á *Mollet*, hont prenguí lo tren de Caldas després de una hora y mitja d'espera. A las 4^h 45 (hora de Barcelona) arribava á la important vila de *Caldas de Montbuy*, tant famosa per sas ayguas termals, ja conegudas dels romans, que la batejären ab lo nom de *Acqua Caldense*.

A las 6^h deixava la esmentada població, y á las 7^h 5 entrava en lo poble ó vila de *Sant Feliu de Codinas*, vulgarment dit *del Pinyó*, una de las més pintorescas y ben situadas de Catalunya é important tant per lo nombre d'habitants (3,000) com per sa industria de teixits. Magnífichs panoramas. Hostal ca'N Roget en la plassa de dalt.

Lo día 25, á las 7^h m. (Th. C. 11º; Bar. aner. 724 m; alt. ± 430 m.) deixo dita vila y segueixo carretera de Moyá amunt fins arribar á una rápida curva, que fa en direcció O. (7^h 10 m.); llavors, prenent lo camí de la dreta, se franqueja al N. lo precipici de una estreta gorja, hont s'admira la laboriositat dels nostres pagesos, que aprofitan los accidents més escarpats pera omplendarlos de terra y conreuharla.

Ab 5 minuts baixo al sot de la *font del cigró*, y passant la riera per lo plá de una colossal roca, hont l'aygua s' llensa formant una cascata de uns 3 á 4 metres, agafó lo camí que en direcció N. E., per una forta pujada en sa primera meytat, me porta ab 15 minuts, sempre per entre bosch de pins, al espay que s'exten entre las dúas casas de pagés ca'N Paré á má dreta y ca'N Flaqué á la oposada, situadas una enfront de l'altra á uns 5 minuts de distancia. A las 7^h 35, per sota de la última, que deixo darrera, baixo en direcció E. per entre un bosch de pins y alzinas; á las 7^h 45 deixo lo torrent á má dreta y á sota meu, arribant á las envistas de *Sant Miquel del Fay*. Lo camí trenca á la esquerra,

pe'l mitj de las cingleras, y de sobte queda un embadalit contemplant á vol d'aucell y á un desnivell de més de 250 metres, tota la deliciosíssima vall. La cascata, ab poética remor, baixa de salt en salt á fertilisar la vall de Riells y plá de Bigas, y lo Rossinyol, per sobre meteix del Santuari, llensa fils d'or y plata als gorchs del riu Tenes, tal volta pera que las Donas d'aygua del quënto puguin enflarhi las perlas de llurs collarets. Es un panorama fantástich, digne del llápis de Doré.

Eran las 8^h quan per entre un migrat bosch baixava ab 10 minuts al *Moli del Fay*, de hont, atravessant lo riu Tenes, m'enfilava per lo camí de la dreta, que, pe'l mitj de la cinglera, me portá á sobre meteix del Santuari, á la vorera dreta del Rossinyol; baixant desde allí, á las 8^h 15 passava lo pont de *Sota la Caseta*, y per lo estret *Call* que trenca la muralla de cingles, á las 8^h 25 arribava al Santuari.

Del gran edifici de *Sant Miquel del Fay* y de las covas res ne diré, puig tots mos llegendors haurán visitat més de una vegada eixas incomparables maravellas de la naturalesa.

Eran las 11^h del matí (Th. C. 12°; Bar. aner. 722 m; alt. ± 440 m.) quan vaig sortir de Sant Miquel, y pujant cap al estret Call avans esmentat, per hont reb las filtracions del Rossinyol, afluent del Tenes, que allí meteix ab sa cascata li paga tribut, vaig passar lo pont sobre lo *Rossinyol* encaminantme á la *Caseta*; seguint sempre per la vorera dreta del riu, á las 11^h 35 passávam per la *Cascata de Roca Gironella*, hont lo riu se precipita molt suáument, per un salt vertical de uns 100 metres, com poética y fantástica pluja de plata. A las 11^h 50, seguint per la meteixa vorera, passava per *ca'N Cabanyals*, deixant á má esquerra lo camí que porta á *ca'N Sans*; y á las 12^h, sempre per la esmentada vorera, passava per *Roca de Sau*, migrada cascata de uns 100 metres, sobre de la qual s'hi véuhen quatre casas enderrocadas, conegudas per la *Ciutat*, arribant á las 12^h 30 á *ca'N Manya* (Th. C. 12°; Bar. aner. 698 m; alt. ± 700 m.)

Allí refrescárem ab ayguardent y rosquillas, y á las 12^h 45, agafant á pochos passos darrera de la casa la carretera provincial de Sant Llorens Savall á Centellas, encara no inaugurada, la seguírem en direcció E. y N-E. fins que á la 1^h arribárem al *Coll* (alt. ± 750 m.), tenint á *ca'N Taló* á má dreta, y un poquet més amunt, á la esquerra, la gran Casa payral del *Pou de Sant Martí*. A uns 15 minuts y á la dreta de la carretera, en direcció á llevant, s'alsa sobre de un serrat la iglesia de *Sant Miquel de sas Perxás ó de dalt*. Del Coll baixárem suáument á *Sant Martí*; la carretera passa molt prop de la iglesia y de un grupo de casas, y després per sota meteix del *Castell*, que mirat desde baix, sentat sobre lo enlayrat cingle, á uns 200 metres d'alsada, sembla un niu d'águilas, puig no s'ovira altra cosa que 'ls marlets y la torre del homenatje mitj enderrocada. (V. *Excursió á Centellas y al Castell de Sant Martí*, en lo *BULLETI* N.º 49, pl. 170 á 173; y *Lo Castell de Centellas*, *BULL.* N.º 49, pl. 180 á 182, y N.º 50, pl. 198 á 207.)

À la 1^h 15 deixávam *Sant Martí* y baixant sempre y fent curvas y més curvas, á las 2^h 15 arribávam á *Centellas* (Th. C.^o 13°; Bar. aner. 718 m; alt. \pm 500 m.) Després de dinar á *ca'N Giol*, despedí al guía, En Félix de *ca'N Roqueta*, qui s'en torná á *Sant Feliu de Codinas*, mentres que jo á las 5^h 40 prenia lo tren, que á las 8^h n. me deixava á *Barcelona*.

ARTHUR OSONA.

1883.

EXCURSIÓ PARTICULAR

AL PLÁ DE LA GARGA, SERRAS DE BERTÍ, DE SAFAJA, DE POSAS
Y DE GALLIFA Y AL ALT VALLÉS.

ITINERARI.

Desembre de 1883.

Lo día 16 de Desembre de 1883, acompanyat de dos bons amichs, á las 5^h 25 matí del nostre meridiá y ab lo tren correu de França, deixávam la estació de *Barcelona*, canviant de tren en la de *Granollers* y arribant á la de *Ayguafreda* á las 7^h 30 m.

En la meteixa estació, hont trobárem molta neu congestada, vaig fer á córrer cuyta aquesta observació: Th. C.—1°; Bar. aner. 734 m; Alt. \pm 410 m.

Tot següit, acompanyats per En Joseph Capsal de Ayguafreda, guía de la encontrada, á qui tenia avisat per carta que m' esperés en la estació, 'ns posárem en marxa, á peu, seguint la vía uns 3 minuts en direcció á *Centellas* fins á trobar lo pas á nivell que baixa cap als pòbles de l' *Abella* y *Ayguafreda*; llavors á poch's passos girárem á má esquerra en direcció O. per un caminet que 'ns portá á la vora dreta del *torrent de ca'N Oller*. Caminant per sobre de la neu que cubría lo camí, seguírem vovera dreta del torrent amunt, per saúu pujada y terreno de vinyas; als 10 minuts de la estació deixárem lo torrent; als poch's passos girárem cap á la dreta; als 5 minuts prenguérem un camí, inclinantnos á má esquerra, que 'ns portá á un clap de pinatons; ab altre tant passárem per una vinya; al deixarla, girárem á má dreta prenent lo camí que puja del E. cap al O. en direcció á Ponent y passant durant 5 minuts per terreno erm y luego 10 més per vinyas y oliveras; pujant per petíts y molt desarrollats *zigzags*, als 3 minuts trobárem un clap de pins; deixant llavors á má dreta un corriol que puja cap á las cingleras del N., seguírem per lo plá camí de la dreta, atravessant vinyas, oliveras y erms y durant uns 10 minuts, en direcció S. passárem per un torrent sech que baixa de la cinglera del Plá de la Garga y que quan plou porta molta aygua y salta per una cascata de uns 40 metres. Del *Sot del torrent* per vinyas y erms en direcció S. y luego O. ab 15 minuts per zig-zags pujárem á la tant cristallina com abundosa *font del Rouret* ó de *ca'N Tres quarts*; de la dita font per un rapi-díssim zig-zag ab 10 minuts, per uns grahons practicats en la roca del grau del

cingle, se guanya la part superior de la cinglera, trobant als pochs passos de la meteixa al entrar en lo «*Plá de la Garga*» (gran planura sobre de las cingleras, de bonas terras de conreu, que té uns 15 minuts de amplada per 35 de llargada, poblat per varias casas del terme municipal de St. Martí,) la casa de *ca'N Tres quarts*. Als 7 minuts de la dita casa passárem davant de la de *ca'N Ramon Benet*, per entre grans congestas de neu; ab altre tant passárem per *ca'N Fabrè*, de hont, no sens dificultats per la molta neu, ab 18 minuts pujárem á la iglesia parroquial de *Sant Miquel de sas Perxas*, sufragánea de St. Martí y parroquia del Plá de la Garga, arribanthi á las 9^h 20 del matí.

La iglesia, edificada sobre la vora de una cinglereta, es románica de creu llatina y fou restaurada en lo sigle passat, época en que va construhirse la cúpula central. En lo altar major hi vegí un retaule del s. xvii, que m' paregué no tenia cap mérit, lo tabernacle, del renaixement, no m' semblá lleig ni dolent, malgrat que lo temple estava á las foscas. En la sacristia hi vegérem uns incensaris de coure, d' estil gótic.

En la casa que hi ha al costat de la iglesia, esmorzárem de las provisions que portávam, puig en ella sols ténen vi y ayguardent.

L' altitut es de 800 metres. A las 10^h m. Th. C. 7° al sol, y 3° á la ombra; Bar. aner. 695 m. Lo plá hont está sentada la iglesia estava completament nevata y la neu glassada arreu.

Lo panorama que ofereix lo plá de la iglesia parroquial, es seductor. S' ovira:

Al E.: tot lo macís del Montseny, de Tagamanent á Matagalls, Agudas y Turó del Home, copiosament nevats; y las serras de las Guillerías, també molt nevadas.

Al N.: Collsacabra, Ayats, Cabrera y Puigsecalm, també ab congestas de neu, y tota la gran cordillera pyrenáica, que tanca l' horísó, tota blanca y atapabida de neu.

Al S.: la Serra ó Plá de Puigfret, sobre de Bertí, y

Al O : Coll de Posas, St. Sadurní de Gallifa y St. Llorens del Munt.

De Sant Miquel sas Perxas, caminant sempre ab neu fins á genoll, ab 15 minuts, per boscos de pins y alzinas, baixárem á *ca'N Soler del Coll*. De la casa ab 5 minuts, seguint las congestas, baixárem al *torrent del Soler del Coll*, de hont trepitjant neu per bosch de pins y alzinas en direcció S., ab 5 minuts anárem al *Sot de la Vall de St. Miquel*. Atravessárem lo torrent, tot ell cobert per grossas congestas y ab 15 minuts per entre pins y alzinas, trobant molta y molta neu en las ubagas, pujárem á la *casa de Bellavista Nova* (alt. ± 800 m). De la esmentada casa ab 5 minuts baixárem al *Sot de Coll de Nou*, de hont ab 10 minuts pujárem al *Coll dels Oms* (alt. ± 850 m.) Del Coll ab altre tant pujárem al *Serrat dels Oms* ó de *Barnils*, punt culminant de las Serras de Bertí, (alt. ± 920 m.) A las 12^h m. Th. C. 8° á la ombra y 12° al sol; Bar. aner. 685 m.

Del Serrat dels Oms ó de Barnils, ab 10 minuts, trobant ménos neu que en

las vessants oposadas, baixàrem a la *casa de Barnils* de Bertí, (alt. ± 860 m.) De la casa ab 15 minuts, baixàrem a la *iglesia parroquial de Bertí*, prenent allí comiat del excel·lent guia, En Joseph Capsal, qui se n' tornà a Ayguafreda.

La iglesia de Bertí fou primitivament romànica de volta de canó, pero son interior ha sigut renovat ab pèssim gust; res hi vegí digne de atenció com no sia una bacina de captar, gòtica, enterament igual a una de las cinch ó sis que s' conservan en la iglesia de Tagamanent. (Alt. ± 800 m.)

De la iglesia ab 10 minuts, trobant encara fortas congestas en las ubagas, passàrem per sota lo *Serrat de Carós*; del Serrat de Carós, baixant ab poch's passos al *Sot del meteix nom*, pujàrem ab 10 minuts al *Coll de Soler*, y per plà camí ab 10 minuts, baixàrem suàument a la *casa del Soler de Bertí* (alt. ± 800 m.)

Desde la iglesia de Bertí fins a ca'N Soler, lo camí sempre passa per boscos de migrats pins, alzinas, bruchs y erns; si la naturalesa no ha sigut allí gens pròdiga, en cambi constantment se gosa de un esplendent panorama sobre las cingleras de St. Miquel del Fay, la dita vall, lo plà de Bigas y de Santa Eularia y lo alt y baix Vallés, fins al plà de Barcelona.

Del Soler de Bertí per plà camí, trobant encara algunas congestas de neu, baixàrem suàument ab 25 minuts a ca'N *Guilxo*, y ab 10 més, més ràpidament, al *riu Rossinyol*, que té son origen en los serrats dels Oms y de Bertí y s' llensa a Sant Miquel del Fay per lo salt ó cascata de sobre lo *Santuari*¹. Atravessantlo pujàrem a ca'N *Cabanyals* ab 5 minuts; segueix lo camí per suàu zig-zag y s' puja ab 15 al *Collet de la Creu del Sarrà*, de hont planejant se va ab altre tant a la *Casa Nova del Torrent*; de aquí ab 10 minuts se baixa al *torrent Rovira*, que s' atravesa, pujant dret al *Culell* ab 5 minuts de plà y avall ab 10 al *Sardà*, y per lo meteix pla camí ab 5 minuts a ca'N *Torrent*. Se passa lo *torrent Espluga* y arribem als 10 minuts al poble de *St. Quirse de Safaja*, qual iglesia no poguérem visitar per ésser tancada. (Alt. ± 600 m.)

Del Soler de Bertí fins a St. Quirse constantment se passa per pinedas y alzinars, erns y quintanas; en tots los sots y ubagas encara hi trobàrem bastanta neu glassada.

Després de haver fet un refrigeri en l' *hostal de ca'N Tersó*, a las 3^h deixàrem lo poble de St. Quirse de Safaja atravesant la riera del meteix nom, que a St. Miquel del Fay, hont forma capritxosa y poètica cascata, pert lo nom de St. Quirse, per lo de *Riu Tenes*: del llit del riu, luego de haverlo passat per entre boscos de roures, alzinas y pins, pujàrem a la grandiosa y luxosa *casa del Badó de St. Quirse* (alt. ± 700 m.)

Del Soler de Bertí s' pot variar lo itinerari, baixant ab 15 minuts a ca'N *Onyó de Bertí*, de qual casa ab 30 s' baixa per sota de la *Caseta de St. Quirse al pont de St. Miquel del Fay*, sobre del riu Rossinyol, de hont girant a la esquerra per lo estret pas tallat en la roca que dona accés a la vall de Riells, qual passatge

¹ V. pl. 140 y 141 de aquest meteix número.

es conegut per *la rampa*, se baixa ab 5 minuts al *Santuari de St. Miquel del Fay*.

Lo dia 17 á las 7^h m. feya aquesta observació: Th. C.—3°; Bar. aner. 702 m; alt. ± 700 m.)

A las 8^h m., després de agrahir llur hospitalitat als propietaris de la rica casa del Badó de St. Quirse, mos amichs de molts anys, empengürem la marxa, guiats per En Pere Vidal Frarecó, que vingué de St. Felú de Codinas á buscarnos. Als 5 minuts passárem per la gran *casa de Posas*; ab altres 5 baixárem á la *carretera de Mollet á Moyá*, que seguïrem 3 minuts en direcció S. fins á *Coll de Posas*, hont, girant á la dreta en direcció O., pujárem ab 2 minuts á las *tres casas del Maset*; per darrera de las meteixas y per las quintanas seguïrem lo camí sens variar de direcció fins á trobarne un de carros que s' divideix prompte en dúas seccions. Deixárem la de má dreta y prenent l' altra que puja bosch endins, per entre alzinas y pins en direcció O., ab 30 minuts arribárem al *Coll ó Collet de las Termas*, de hont s' ovira un dels panoramas més encisadors y fantástichs que la imaginació de un artista puga concebir. La vista s' extasia contemplant al fons de la vall las grans afraus de gegantinas alzinas y pins borts, que semblan apuntalar las enlayrádas cingleras; es lo *Sot de la Roca de Gallifa*, plé de feréstegas sombras, encatífat de verdas molsas y pintadas flors silvestres y regat per cristallinas fonts, que de salt en salt y de gorch en gorch van á formar la deliciosa riera de la Roca que té origen en lo Collet de St. Sadurní y que després pren lo nom de Riera de Caldas, un dels afluents més importants del Besós. Dita vall está coronada al O. per los alterosos cingles de St. Sadurní, al E. per las cingleras de la Serra de Berenguer y al N. per las de las Termas.

Del Coll de la Terma s' gosa de un panorama tant bonich com dilatat. A S. s' oviran los Turons de Solanas y del Farell, lo primer completament dominat, com també tota la cordillera de la Costa, desde lo Turó de Parpés fins al de Moncada, tancant l' horisó lo mar ab Montjuich; al O. los capritxosos cingles de St. Sadurní de Gallifa, coberts de verdor y coronats per la románica ermita de St. Sadurní; al E. las Serras de Bertí ab lo Montseny tot ell nevát; y al N. Moyá y lo Pyrineu, tot blanch de neu. L' altitud del Collet es de uns 800 m.

Del Coll seguïrem per pla camí, lo de carros que passa per sobre de la cinglera, dominant sempre las afraus de la tant xamosa vall de la Roca, pujant y baixant suáument y serpentejant per entre bosch d' alzinas y pins borts. Als 30 minuts passávam per lo *Sot de la Ubaga*; atravesant lo torrent sota de la casa de *Las Casas* y girant en direcció S. pujárem á la grandiosa y rica *casa de las Pujadas*, edificada en la vora de la cinglera, á uns 900 m. d' altitud, de la qual se disfruta també de un panorama encisador.

Prenent comiat dels propietaris de las Pujadas, ab molts mercés per la fina atenció y obsequis que 'ns dispensáren en la curta estada que férem á la casa, á las 10^h 45 la deixárem, baixant ab 5 minuts á la *casa de las Pujadetas* y ab 10 més al *Torrent de las Pujadetas*, que atravesárem, pujant luego en direcció

S. y després O. per un camí molt enlayrat que serpenteja per sota la cinglera entre alzinars y pinedas. Ab 20 minuts desde lo torrent arribàrem al Coll ó *Cellet de St. Sadurn de Gallifa*, hont té propi origen la riera de Caldas, puig en la vessant N. naix la de la Roca y en la del S. la de Gallifa y abduás, al reunirse sota d I Farell en lo sot de las Alias, forman la de Caldas. L' altitut del Coll de St. Sadurn es de 860 m. aproximadament.

Del Coll de St. Sadurní ab 10 minuts, per un ràpit y accidentat curriol en direcció E., pujàrem al cim de las cingleras hont está edificat lo *Santuari de St. Sadurn de Gallifa*, de fàbrica romànica, que trobàrem tancat. De allí dalt á uns 950 m. de altitut, se disfruta de un dels panoramas més encisadors y dilatats de Catalunya. Vista á vol d' auce ll de la xamosa vall de la Roca y de la tant rica com alegre de Gallifa ab son Castell als peus. Al E. s' ovira tota la Serralada de Bertí; la gran regió del Montseny, desde Tagamanent y Plá de la Calma á la Creu de Matagalls, Agudas y Turó del Home; las Serras del Montnegre, Corredor, Parpés y St. Matheu sobre la costa y la mar esplendorosa. Al S. s' extén lo rich Vallés, ab la Cordillera del Tibidabo, del Besós al Llobregat, Montjuich y la mar tancant l' horisó. Al O. St. Llorens del Munt, Turó de Moncau y Montserrat; y al N. la casa dels Plans, la de la Caseta, la de las Pujadas, la Serra de Coll d' Ases, la gran cordillera del Pyrineu y Puigsecalm, Cabrera, Ayats, Collsacabra y Guillerías.

De la ermita, desent camí, baixàrem ab 6 minuts al Coll y desde que l' giràrem ja no vegèrem més que alguns congestas molt petites. Del Collet en direcció S. per un curriol que serpenteja entre atapahit bosch d' alzinas y roures, baixàrem ab 10 minuts al siti hont bifurcan los camins de Gallifa y Sobregau. Deixant lo primer que baixa sot avall cap al poble, prenguérem lo que de plá en plá passa per sota la cinglera per entre boscos de pins y alzinas y ab 20 minuts fórem á la grandiosa *casa de Sobregau*, la mellor y més gran de tota la encontrada á moltas horas á la rodona, ab aspecte de castell feudal, habitada per son propietari mon bon amich lo entussiasta catalanista D. Pere de Sobregau, persona molt ilustrada, hospitalaria y amable, que 'ns obsequiá ab un espléndit dinar.

Lo castell palau de Sobregau, que aixís dech calificarlo, está situat á 650 m. d' altitut aproximadament.

Me cridàren l' atenció los para-pedregadas ó deselectrisadors, col·locats en tots los punts culminants de la cinglera, desde St. Feliu de Codinas fins més enllá de Gallifa, pera preservar de la pedra que tots los anys destruhia las cullitas y que, efectivament, desde que s' col·locàren fa ja tres anys, may més ha tornat á fer mal. Los esmentats aparatos, los primers que s' posàren á Catalunya y á Espanya, fóren col·locats per la casa Dalmau, de Barcelona ¹.

¹ La idea de voltar de aquestos *para-pedregadas* (qu' ell anomena *priva-fer-pedra*) lo terme sobredit, se deu á nostre consoci D. Vicens Plantada y Fonollada, de Mollet.—Nota de l' Associació.

De la casa de Sobregau, se pòden fer las següents excursions, modificant l' itinerari. Totas las he fetas no una sino moltas vegadas.

1.ª)—Deixant lo poble de *Gallifa* à mà esquerra, en lo sot ó fondo de la vall del meteix nom, se baixa à la *carretera de St. Feliu à St. Llorens*, ab 10 minuts; prenentla en lo meteix *pont de las Mayolas*, se segueix en direcció à St. Llorens durant 2 kilòmetres y 200 m., deixantla al acabament del *Plà de las Forcas* y prenent llavors lo antich *camí-ral de Sabadell à Moyà*, que passa per lo cim de la Serra de la Codina, fins al siti conegut per lo *mal grabó* (que dista uns 25 miuuts de la carretera), de hont en direcció S. se baixa ab 20 minuts à la antiga y espayosa *casa de Cadafalch*, situada à uns 650 m. d' altitut aproximadament.

De aquí per lo *Coll de Cadafalch* y un bon camí de carros, que serpenteja per las vessants O. de la *serra del Puig de la Creu* entre boscos de pins y alzinas, ab 1 h s' va à la gran vila de *St. Esteve de Castellar* y d' allí ab poch més de una hora, à cada tren un cotxe porta (crech que per tres rals) à la estació de *Sabadell*.

2.ª)—De la *casa de Sobregau*, baixant també al *pont de las Mayolas*, segueix la *carretera* un kilòmetre y 300 m., fins al punt anomenat *Corral d' en Brossa*; de allí se segueix en direcció E. lo antich camí de St. Llorens à St. Feliu, fins al *Collet del Castell*, que s' deixa, y per una rampa empedrada s' guanya lo cim hont estava sentat lo *Castell feudal de Gallifa*. No queda d' ell més que la capella, d' estil románich, si bé ab altars barrochs: també conté una antiga sepultura, que sens dubte debia pertányer als senyors del Castell. La altitut de aquest es de uns 650 m.

3.ª)—Del esmentat *pont de las Mayolas* en direcció à *St. Llorens*, seguint sempre la carretera, ab una hora y mitja se pòden caminar los 7 kilòmetres que hi ha fins à la vila de *St. Llorens Savall*. De aquesta ab 2 h y mitja pòden ferse los 12 kilòmetres que la separan de *St. Esteve de Castellar*, hont pot pèndres' lo cotxe que va à *Sabadell*, si no s' vol aprofitar la tartana, que hi va directament desde St. Llorens.

4.ª)—De *St. Llorens* se pot prolongar la excursió passant per *ca'N Dalmau*, antiga y gran casa de pagès, per la *font de Sta. Agnès* y per la *Cova del Drach*, pujant ab 3 h al *Santuari de St. Llorens del Munt* (alt. ± 1120 m.), un dels millors panoramas de Catalunya. Gran (relativament) iglesia románica, que fou antich convent de Benedictins ¹. En las habitacions del costat del Santuari lo excursionista trobará algunas cambras ab llits; lo P. Joseph, frare llech que fa de guardià, serveix bon menjar y per cert gens car.

Del Santuari, passant per sobre de *ca'N Poble* y per *ca'N Girbau*, ab 2 h se baixa al poble de *St. Feliu del Rexó* y ab mitja hora més à la vila de *Castellar*.

¹ V. BULLETÍ, vol. I, pl. 123, *Excursió à St. Llorens del Munt, cova Simanya y baumas de Mura*.

5.ª)—Del *Santuari* s' pot prolongar encara la excursió, baixant per la *Cova del Drach*, girant allí cap al O. y passant per lo *Hostal de la Barata* y lo poble de *Bacarissas*, ab 3^h se pot anar á la estació de *Monistrol de Montserrat*.

A las 3^h 30 de la tarde, ab recansa, preníam comiat de D. Pere de Sobregau, de son instruhit hereu y de sa amable esposa, D.ª Dolors Robert de Sobregau, que tant espléndidament nos obsequiáren, y baixant per lo tortuós *camí del Mal Grau*, ab menos de un quart d' hora fórem á la *carretera de St. Llorens á St. Feliu de Codinas*. Prenguérem llavors un caminet que en pochi minuts nos portá per rápida baixada á la románica iglesia del poble de *Gallifa*, en la qual res vegí de particular.

Desfent lo camí fet, tornárem á pujar cap á la *carretera*, y á las 4^h y minuts empenguérem lo camí en direcció S-E. y luego al E. cap á *St. Feliu de Codinas*, hont arribávam completament á las foscas á las 6^h de la tarde. Allí nos deixá lo guia Frarecó. Nos hostatjàrem en lo *Hostal de ca'N Roget*, lo millor de *St. Feliu*, situat en la plassa de dalt, qual altitut calculo aproximadament en 400 m.

Lo dia 18, á las 7^h m., lo Th. marcava—2° C. y lo Bar. aner. 727 m.

A las 7^h 5 m. sortíam del poble sens cap guia, per la *carretera* que baixa á *Caldas de Montbuy*, la que deixárem á las 7^h 15, al ésser á las últimas casas de aquell. Prenguérem llavors lo deliciós camí de má esquerra en direcció E., que planejant suáument puja sempre per las carenas entre vinyas y conreus, portantnos ab 45 minuts al enderrocat *Castell de Montbuy*, qual altitut calculo en uns 460 m.¹

Del *Castell*, deixant lo camí de *Granollers* á la esquerra, desfent camí retrogadárem á la *carretera de Caldas*, girant á la dreta y enfront meteix de las casas del últim carrer de *St. Feliu*, á las 9^h 15 preníam lo camí de la gran y antigua *casa Senyorial de Villar*, que es la primitiva del poble ó vila de *St. Feliu*, en la qual se conserva encara en peu una torre de la edat mitjana. A las 9^h 25 la deixávam, saludant al pas á son amable propietari D. Joan de Montagut y de Villar; á las 9^h 40, havent passat baixant sempre per entre conreu, vinyas y bosch, deixávam *ca'N Maynou de Bigas*; atravesant un torrent, pujárem á sa vorera oposada ó sia la esquerra y per vinyas, conreu y bosch á las 10^h baixávam á las *casas de la Torre* y á las 10^h 10 arribávam á *las Barbotas*, qu' es un gran naixement d' aygua que brolla de una roca al mitj del riu y surt ab tanta abundancia, que ella per si sola alimenta las dúas terceras parts del riu *Tenes*².

Atravesantlo per sa vorera esquerra, seguírem corrent avall per bon camí

¹ V. BUTLETÍ, vol. VI, pl. 95, *Excursió á la Garriça, Bigas y Castell de Montbuy*.

² Sobre las *Barbotas*, V. ANUARI, any I (1881), pl. 116-117: *Lo Vallés*, per D. Francisco de S. Maspons y Labrós.

de carros, passant per las *casas de las Ferrerías, ca'N Corominas y Moli d' En Barri de Bigas*; atravesant altra volta la riera ó riu, passàrem per sota de *ca'N Onyó, ca'N Maspons de Sta. Eulalia* (11 h 30 m), y per *ca'N Canyellas* (11 h 50), hont prengüerem la *carretera de Caldas* y seguint la meteixa, á las 12 h 40 arribávam á *Granollers*, terme de nostra agradable excursió, la que recomano á mos companys excursionistas.

A Granollers dinàrem molt bé en la fonda del Vallés y á las 2 h 40 t. marxávam ab lo tren mixto, arribant á *Barcelona* á las 3 h 50.

ARTHUR OSONA.

1883.

SECCIÓ BIBLIOGRÁFICA.

Jahrbuch des Schweizer-Alpenclub. Neunzehnter Jahrgang: 1883-1884. (Anuari del Club Alpí Suís, any XIX, 1883-1884).—Berna, J. Dalp, 1884.

Constants en nostre propòsit de donar á conèixer en aquesta secció totes aquelles publicacions que pugan ésser de utilitat á nostres excursionistas, aném á dir baix nostre especial punt de vista quatre paraulas sobre lo Anuari que acaba de donar á llum lo Club Alpí Suís.

Forma un atapatit volum in-8º de 766 planas, de *format* més reduhit que l' nostre, il·lustrat ab 25 láminas (heliografías, zínchs, boixos y litografías) dins del text, y 1 mapa, 1 panorama y 2 litografías fora text y en plech separat. Quasi tot está redactat en alemany, puig sols hi ha un article y dúas notas (30 pl.) y quasi tota la secció oficial (89 pl.) en francés. Sense la circumstancia de tocarli aquest trioni á un cantó de llengua francesa (Vaud) lo ésser residència oficial del Comitè Central, la secció oficial estaria també redactada en alemany. Aquesta preponderancia no es d' extranyar, per quant las cinch seccions de lengua romana (Fribourg, Ginebra, Neuchâtel, Monte-Rosa y Diablerets), sobre las vint y nou que compónen lo Club, publican trimestralment una revista oficial, exclusivament en francés, [*L' Echo des Alpes*], subvencionada per la caixa central ab 1.000 franchs l' any.

Lo text está repartit del modo següent: I. *Excursions oficials* (3 articles—67 planas); II. *Excursions particulars* (6 art.—145 pl.); III. *Secció científica* (9 art.—275 pl.); IV. *Notas y noticias* (29 art.—109 pl.); y V. *Secció oficial* (5 art.—159 pl.) Una taula de materias y un extens index analítich completan lo volum.

La primera y segona secció corresponen á la primera del nostre ANUARI (*excursions*), mes la base pera la subdivisió es diferente, perque es diferente també la organizació. A Suissa no hi ha excursions oficials en lo sentit que doném nosaltres á aquesta paraula: cada tres anys, al elegir lo Comitè central y sa residència, se fixa també lo camp oficial d' excursions (*Clubgebiet*), de qual comarca se reparteix á tots los socis un mapa y un itinerari. Are bé: las relacions

de las excursions fetas al *Clubgebiet*, van á la primera secció del Anuari: totas las altrás á la segona, y si bé aquestas s'anomenan *lliures (freie Fabrten)*, unas y altrás son debudas enterament á la iniciativa individual. Excursió ó festa oficial no n'hi ha més que una al any, y per torn se celebra en una de las vilas ó ciutats de cada secció del Club, no precisament la capital del cantó, sino la que sia més á propòsit pera una festa de montanya.

Los nou articles que comprénen ditas seccions del Anuari se referíxen exclusivament als Alps suïssos; no póden oferir donchs als excursionistas catalans més que un interés relatiu. En general, pecan tal volta de un defecte contrari als nostres: hi ha massa concisió, massa uniformitat, massa fredor. Aixó se explica tant per lo caràcter de la gent y las condicions del clima com perque á Suïssa lo alpinisme forma ja part de las costums nacionals y no hi ha necessitat de atraure als no iniciats ab las galas del estil ó ab las fogaradas de un entusiasme més ó ménos autèntich.

La tercera secció correspon á la segona y tercera del nostre ANUARI, y enclou per consegüent tota mena d'estudis relacionats ab l'alpinisme, pero desarrollats baix una forma tècnica, no excursionista. Tots meréixen llegirse: del malhaurat professor Heer es lo *Ensaig sobre la Flora nival de Suïssa*; del Dr. F. A. Forel, *Las variacions periòdicas dels «glaciers» dels Alps* (en fr.); del Dr. L. Rüttimeyer, la *Memoria sobre 'ls treballs fets en 1883 en lo «glaciers» del Ródano*; de A. Trauweiler, la *Contribució á la Mecànica y Fisiologia del ascensionista*; del ex-president R. Lindt, las *Excursions de montanya ab estudiants*; del Dr. Dübi, las *Vias romanas en los Alps*; del professor G. Meyer von Knonau, lo *Viatje de un sabí per Suïssa en lo sigle XVI*, etc., etc.

La quarta secció (*Kleinere Mittheilungen*) se compon de noticias, algunas de pocas ratllas, cap de més de 8 planas, totas de valor immediatament pràctich. Conté una extensa *Bibliografia*, deguda á varios autors, en la qual sentim no figurarhi més que per una cita lleugera de nostre BULLERÍ. Aquesta secció no té corresponent en nostres ANUARIS y s'comprén: aquí la pràctica del excursionisme está encara massa poch generalisada pera poder nutrir una secció sola ab simples noticias, y además, per efecte de lo meteix, lo retard ab que inevitablement apareixerían aquestas, las hi faria perdre tota oportunitat, qu' es lo principal mèrit que ténen en lo Anuari suís.

Es curiós examinar la proporció ab que han col·laborat en aquest las diverses seccions del club: la de Berna, hont se publica lo volum y qu' es la segona, en nombre de socis, de las de llengua alemana, ha donat 6 articles ab 217 páginas y 10 il·lustracions; la del Wildhorn, en lo meteix cantó de Berna, 1 article ab 30 páginas y 3 il·lustracions; St. Gallen, 2, 64, 2; Uto, 2, 59, 2; Gotthard, 2, 39, 6; Basel, 2, 25; Rhätia (Grisons), 1, 13, 1; Diablerets (Vaud), 1, 28. No ténen donchs representació 17 seccions de llengua alemana, trobantse á faltar especialment Zürich, que té molts més socis que Berna. Las francesas ja havém dit per qué apenas hi col·laboran.

¿Vol dir aixó que las esmentadas seccions no hajan fet res? En cap manera.

La secció quinta del Anuari, en la crònica, ho comproba: per tot arreu s'han fet interessants excursions y s'han llegit nombrosos treballs; mes en aquella organització, si no n' volèm dir més democràtica, més familiar, la publicitat té mil eixidas profitoses y vevegades s'escampa com la tradició, oralment.

Es sobretot altament instructiva la Memòria referent á la Exposició del Club Alpí Suís á Zürich en 1883. Los qui no coneixan l' alpinisme més que de nom, veurán allí lo qu' es y lo que val. Nostre excursionisme, sens estrangerisarse, té molt que apèndr'hi.

No volèm tèrmenar sens encomiar com es de lley lo panorama del Balmhorn (3.712 m.), que s' reparteix ab lo Anuari y qu' es una obra acabada. Havèm pujat á aquell cim y garantim sa exactitut completa: á més, com execució artística, res deixa que desitjar. En cambi, las il·lustracions del text, á excepció de tres ó quatre, no son més que mitjanas.—R. A. S.

REVISTA DE PERIÒDICHS.

CRÓNICA CIENTÍFICA, de Barcelona.—(N.º 154, de 25 Abril.) *Biblioteca meteorològica universal*.—(N.º 157, de 25 Juny). *Catàlego de la flòrula de Tayá y Masnou*, per D. Jascinto Barrera y Arenas. Es un bonich treball, precedit de una descripció físich-geogràfich-geològica de la comarca; en ell s'esmenta la *Flora de Calella*, de nostre consoci lo Sr. Cuní y Martorell, si bé cuydant molt de no dir que fou publicada en nostre segon ANUARI. ¡Puerilitats ignocents, molt naturals en una revista que s'oposa á la fundació de una societat catalana d' historia natural, *perque ja n' hi ha una á Madrid!!!* (pl. 174).

L' EXCURSIONISTA, de Id.—(N.º 68, Juny). *Excursió al Puigsacau*. Sobre la ortografia y pronunciació d' est nom, v. nostre ANUARI de 1882, pl. 381.

LA IL·LUSTRACIÓ CATALANA, de Id.— N.º 110, de 15 Maig). Magnífich número dedicat als Jochs Florals. *Girona: los ponts sobre l' Onyá* (grabat).—(N.º 111, de 31 Maig). D. Pau Pinós de Grau, article sobre la professó de Corpus, per Joseph Calonje. *Jafra* (Girona), grabat.—(N.º 112, de 15 Juny). Article crítich de J. Sardá sobre ¿.....!

REVISTA TECNOLÒGICO-INDUSTRIAL, de Id.—(N.º 6, Juny). *Fàbrica de alcoholes de los Sres. Albiñana, Folch y C.ª*, per E. Estruch.

EL ECO DE BADALONA.—(Núms. 24, 25 y 26, de 14, 21 y 28 de Juny). Continúan la *Memòria sobre la visita becha al Museo de D. German Lombard* (en castellá) y las copiosas llistas de donatius pera la DELEGACIÓ.

REVISTA DE GERONA.—(N.º 5, Maig). *El voto de ciudad de 24 de Mayo*, per E. Cl. Girbal.(N.º VI, Juny). *El id. id. de 20 de Junio*, per Id. *Catalanes ilustres: el Cardenal Margarit*, per Emili Grahit.

EL SEMANARIO DE MATARÓ.—(N.º 54, de 1 de Juny). Continúan los *Estudios arqueológicos sobre Mataró*, de nostre consoci D. Joseph María Pellicer y Pagès, ab lo apèndice n.º 111: *Monedas autónomas de Iluro*.

EL MONTSACOPA, de Olot.—(N.º 49, de 15 de Juny). *Arqueologia* (sobre lo

modo de guardar en los temples la sagrada Eucaristia) y *Olot en la octava del Corpus*, per Claudio.

EL ATENEO TARRACONENSE DE LA CLASE OBRERA.—(N.º 6, de 15 de Juny). *Estudios históricos* (continuació), per D. Bonaventura Hernandez Sanahuja.

BULLETÍ MENSUAL DE LA DELEGACIÓ DE LA A. E. C. DE TARRAGONA.—(N.º 3, 4, 5, y 6, de Mars, Abril, Maig y Juny). *Excursió particular á la Conca de Tremp y estribacions dels Pirineus*, per D. Joaquim Bordons Wehrle. *Excursió colectiva á Santas Creus*, per D. Joaquim Basora Nin. *Bibliografia*: Anuari de 1882 de l' A. E. C.

LA VEU DEL MONTSERRAT, de Vich.—(N.º 23, 24 y 25, de 7, 14 y 21 Juny). *Relació curiosa y edificant de la translació de las reliquias de Santa Sabina á Olot*.

BOLETIN DEL ATENEO DE VILLANUEVA Y GELTRÚ.—(N.º 11, de 1 de Juny.) Continúa en lo *Follein la Historia de Villanueva*, del Sr. Coroleu.

LO RENAISSMENT, de Igualada.—(N.º 1, de 30 Juny). *Cansó del excursionista*, per Francesch Matheu: s'hi sent més al poeta, vagarós é indecís, que al excursionista, práctic y ab ideal ben marcat. *Curiositats del arxiu municipal de Igualada*: pregó fet en Igualada en 1412 pera celebrar la proclamació del Rey D. Ferran de Antequera.

L' IGNORANCIA, de Palma de Mallorca.—(N.º 264, de 28 de Juny). *En Figuera*, curios article sobre la campana d' est nom que hi ha á Palma.

BOLETIN DE LA INSTITUCIÓ LIBRE DE ENSEÑANZA, de Madrid.—(N.º 176, de 15 Juny). *España en el Golfo de Guinea*, per Joaquím Costa. *Los primitivos habitantes de las islas Canarias*, per S. Calderon. *Los elementos tradicionales de la educación*, per A. F. Coelho.—(N.º 177, de 30 id.) *Vacios en el Museo del Prado*, per Manuel B. Cossio.

BOLETIN DE LA SOCIEDAD GEOGRÁFICA DE MADRID.—(N.º 5, Maig). *Memoria sobre el progreso de los trabajos geográficos*, per D. Martí Ferreiro. *Estudio general sobre el Bajalato de Larache*, per D. Theodor de Cuevas.

REVISTA DE ESTUDIOS LIVRES, de Lisboa.—(N.º 4, Juny). *Bibliographia: Anuari de la A. E. C.*, per Teixeira Bastos; article crítich fet ab conciencia, llealtat y criteri segur. S' hi apren alguna cosa y mereix nostre agrahiment.

BULLETIN MENSUEL DU CLUB ALPIN FRANÇAIS, de París.—(N.º 6, Juny). *Chronique de la Section de París*, per C. D.: nostre excursionisme, practicat en gran escala y ab un élan que hauria de servirnos de modelo. No s' necessita veure las inicials pera reconéixer en lo xispejant del estil la ploma de Mr. Ch. Durier.—A causa del cólera y de las quarantenas, s' ha sospés fins l' any vinent la projectada reunió del C. A. F. á Alger.

JOURNAL DU CIEL, de Id.—(N.º 712-13, de 26 Juny). *Les noms des mois*, per Lleó Leconte.

REVISTA DEL MUNDO LATINO, de Id.—(N.º 1, Maig). *Les affinités du patois wallon ou roman-liégeois avec le roumain*, per Albin Body.

REVUE DES LANGUES ROMANES, de Montpellier.—(N.º 11, Abril). *Notes de philologie rouergate*, per Durand (de Gros.)

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE TOULOUSE.—(N.º 5, Juny). *Géologie et Cartographie*, per M. Boule.

BULLETIN DU CLUB ALPIN BELGE, de Bruselas.—(N.º 4.) *La photographie en voyage*, pe'l Dr. Candèze.

TIJDSCHRIFT VAN HET NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP, de Amsterdam.—(N.º 1, 1884, apéndice). *De Nederlandsche Poolexpeditie in de Kara-zeë*, per L. A. H. Lamie. *Havana*, per A. J. M. Huart.

BOLLETTINO MENSUALE DELLA SOCIETÁ METEOROLOGICA ITALIANA, de Turin.—(N.º III, Mars). *Le spese per la meteorologia. Psycrometerstudie*; pe'l Dr. J. M. Pernter.

RIVISTA ALPINA ITALIANA, de Id.—(N.º 5, Maig). *L' esposizione alpina nella Esposizione Generale Italiana*, per M. Baretti.—(N.º 6, Juny). *Astuccio mineralogico per escursioni*, per A. Issel. *Tentativi di comunicazioni eliografiche ad uso degli Alpinisti*, per R. Ambrosini.

BOLLETTINO DELLA SOCIETÁ AFRICANA D' ITALIA, de Nápoli.—(N.º III, Juny.) *Conferenza dal Cap. cav. Carlos Braconnier: Il Sudan ed il Congo*.

OESTERREICHISCHE ALPEN-ZEITUNG, de Viena.—(N.º 142 y 143, de 13 y 27 Juny.) *Erste Ersteigung des Sasso di Mur*, per Demetri Diamantidi (arriscadís-sima ascensió, quina relació fa venir pell de gallina.)

OESTERREICHISCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Id.—(N.º 11, 1 Juny). *Das Reisen in Montenegro*, per Oscar Baumann. *Præhistorische Funde im Waldviertel*, per G. Verner.—(N.º 12, 15 id.) *Tbalschlüsse in Tirol: Das Floiten-Thal* (ab un magnífich grabat), per A. Blamauer.

DER TOURIST, de Id.—(N.º 11, 1 Juny). *Militær-alpinistisches aus neuester Zeit*, per R. Baró Potier des Echelles.

UEBER BERG UND THAL, de Dresde.—(N.º 6, 15 Juny). *Der Brunnen der Burg Stolpen*, pe'l Dr. Theile.—R. A. S.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONS.—Havém rebut ab agraphiment las següents: del Sr. President de «Círculo de la Juventud Mercantil» pera la vetllada del 8 de Juny prop passat; del Id. del «Fomento de la Produccion Española» pera assistir á la professó de Sant Jaume (octava de Corpus) lo día 13 del meteix mes; del Sr. Gobernador civil de la provincia pera las dels días 13 y 14, celebradas per dita parroquia de Sant Jaume y la de la Mercé, respectivament; del «Oesterreichischer Touristen-Club», de Viena, pera la inauguració de dos miradors y de la 20ª cabanya de refugi en los Alpes austriachs los días 6 y 20 de Juliol y 3 de Agost; de la «Società alpina friulana» de Udine, pera la inauguració del refugi *Quintino Sella* lo 20 y 21 de Juliol; del «Club Alpino Italiano, Sezione di Vicenza», pera la reunió alpina de Marcesina, lo dia 3 de Agost; de la Società degli Alpinisti Tridentini, pera la reunió y excursions de Pievo di Ledro, los días 16 y se-

güents del propi mes; del «Oesterreichischer Alpen-Club», de Viena, pera la inauguració del Obelisch de Josele y de una Escala alpina en lo grupo del Ortler, los días 17, 18 y 19 de Agost; de la «Deutscher und Oesterreichischer Alpen-Verein», de Salzburg, pera la festa anyal de la societat, los días 19 á 22 de Agost, que tindrà lloch aquest any á Constansa y encontorns; y del «Club Alpino Italiano», de Turin, pera los Congressos alpins nacional é internacional que han de celebrarse en lo Palau Carignano de dita ciutat los días 29 y 30 de Agost sobredit, seguits de grans festas y excursions.

CERTÁMENS.—Havém rebut y tenim á disposició dels Srs. Socis los cartells dels següents: de la «Juventud Católica de Tortosa» pera las festas de la Cinta, Setembre prop vinent; del «Ateneo Igualadí de la classe obrera» pera lo 25 de Agost, ab un suplement; y de la «Asociacion literaria de Girona» pera lo 1er de Novembre del corrent any.

MEDALLA Y DIPLOMA.—S' han rebut y están depositats en lo Museo la medalla de perfecció y lo diploma expedit á 20 de Octubre de 1883 á la Associació per sas publicacions y col·leccions presentadas en la Exposició regional de Vitanova y Geltrú.

ACADEMIA DE CIENCIAS NATURALS Y ARTS.—Fa temps que l' excursionisme, mal que pese á alguns *sabis*, influheix en los traballs de aquesta y altrás corporacions. Altre exemple lo donan las Memorias d' entrada dels nous académichs, nostre amich D. Arthur Bosfill y lo il·lustrat enginyer D. Silví Thos y Codina. Aquell disertá sobre los *Moluscos de la Vall de Ribas*, treball que forma, per dirho aixís, l' ànima científica de la excursió verificada per l' autor á dita vall pyrenáica, quina relació figurará en lo «Anuari de 1883» que tenim en preparació. L'altre académich s' ocupá del *Reconeixement físich-geològich de las Valls d' Andorra*, en que descriu la orografía, hidrografia y climatologia del país ab sa reconeguda competencia. Precís es ara que la docta corporació no fassa tant tardanas sas publicacions á ff de que puga tothom aprofitarse debutament dels estudis y traballs de sos distingits membres. La Academia té recursos abundants y cap excusa pot valerli ja pera no donar més pressa de la que ha demostrat fins ara á publicar tant útils traballs.

UNIÓ DE CORPORACIONS.—Durant lo tercer trimestre del corrent any, la presidencia de dita Unió de Barcelona escau, segons comunicació oficial, al President de nostra ASSOCIACIÓ, D. Francisco Maspons y Labrós.

† D. MANUEL MILÁ y FONTANALS.—Acaba de morir en Vilafranca del Panadés, sa patria, aquest distingit literat y eminent catalá. Végis en la *Secció Oficial* los acorts que ha prés nostra ASSOCIACIÓ ab motiu de aquesta sensible mort.

DONATIU PERA LO MUSEO Y LA BIBLIOTECA.

PERIÓDICHS NOUS.—S' han rebut darrerament y 'ls corresponém ab lo cambi: lo *Auxiliar de la propiedad, comercio é industria*, de Barcelona; lo *Renaixement*, de Igualada, orgue del «Centre Catalanista» de dita població; y lo *Nuevo Intrínquis*, de Sant Martí de Provensals.

MUSEO.—Segueix la llista de donatius rebuts, per los que doném las gracias á llurs donadors:

De D. Roman Arnet Viver: 4 monedas, una de plata (Joseph Bonaparte, 1812) y 3 de coure (Pugesa de Lleyda; Ardit de Barcelona, 1654; y Lluís-XIII, Girona, 1642.)

De D. Joan Brú Sanclement: 1 cromó representant *La exposició regional de Vilanova y Geltrú; Mapa del teatro de la guerra de Oriente—1877*, publicat per lo «Diari de Barcelona»; *Mapa del teatro de la guerra, Provincias Danubianas—Barcelona, Brusi, 1854; Mapa del Piamonte y la Lombardia para conocimiento de las campañas del general Bonaparte y de la de 1859; Plano de la rada, puerto y ciudad de Sebastopol; Plano de las fortificaciones de Paris—Barcelona, Lopez Bernagosi; Mapa del teatro de la guerra, el mar Báltico—Barcelona, Brusi, 1854; Mapa de la península de Kerson, Noviembre 1854; Mapa de la insurreccion carlista; Cróquis itinerario de Lisboa, Madrid, Paris y Roma en relacion con las líneas férreas de Almansa á Valencia y Tarragona, y Tarragona á Barcelona y Francia; Plano de Barcelona con la parte principal de su ensanche* (Publicat en 1872 per la «Guía Consultiva»); *Plan general del palacio y parque de la Exposición universal de Paris*, per Frezouls, Arquitecte, y Bousquet, Enginyer civil, escala de 1 per 2000; *Plano de Saragossa*, escala de 1 per 5000; 1 id. *Guía para visitar la Exposicion general de las cuatro provincias catalanas, inaugurada por D. Amadeo, rey de España, en 24 de Setiembre de 1871; Asia anterior*, mapa n.º 1, construït expressament pera servir á la *Historia de la Persia antigua*, per D. Fernando Fusté, escala de 1 per 11.000,000; *Mapa de Austria y del Imperi Germánich*, suplement extraordinari á la Ilustració inglesa de 28 de Juny de 1873; *Plano de la conducció y distribució de las primeras ayguas subterráneas del Llobregat*, publicat per la empresa propietaria de las meteixas «La Catalana de Aguas», de Barcelona.

BIBLIOTECA.—Continúa la llista de donatius rebuts, que agraphím vivament:

De la «Academia de Buenas letras de Barcelona»: 1 fasc. *Apuntes biográficos-criticos de D. José de Manjarrés y de Bofarull*, leïdos por D. Francisco Miquel y Badía—Barcelona, Impr. Barcelonesa, 1884.

De la «Real Academia de ciencias naturales y artes de Barcelona»: 1 vol. *Memorias de la Real Academia de ciencias naturales y artes de Barcelona*, 3.ª época, tomo 1.º, N.º 8.º—Barcelona, Jepús, 1884.

De la «Associació Catalanista d' excursions científicas»: 1 fasc. *Memorias*, vol. VII (1883), plechs 7, 8 y 9—Barcelona, Jepús, 1884.

De D. Frederich Balli: 1 fasc. *La Valle Maggia vista à volo d' uccello*—Torino, Candeletti, 1884.

De D. Francisco de Bofarull: 1 fasc. *Breve reseña de la antigua Cofradia de Maestros Sastres de Barcelona*, per lo donador—Barcelona, Impr. Barcelonesa, 1884.

De D. Joan Brú Sanclement: 1 vol. *Time-tables of the South Eastern Railway and Steam Packets*, Jul., Ag. y Set: 1879—Me Corquodale, Southwark, 1879.

Del «Consistori dels Jochs Florals de Barcelona»: 1 vol. *Jochs Florals de Barcelona*, 1884, any XXVI de sa restauració—Barcelona, la Renaixensa, 1884.

De D. Enrich Claudi Gisbal, delegat á Girona: 1 vol. *Tossa*, per lo donador—Girona, P. Torres, 1884.

De Mr. Maurici Gourdon, delegat á Luchon (França): 1 fasc. *Tableau des altitudes relevées dans les années 1876 à 1883 en Aran, en Catalogne et en Andorre, à l' aide du baromètre*, per lo donador.

De D. Joseph Ramon Mélida: 1 fasc. *Sobre los vasos griegos, etruscos é italo-griegos del Museo Arqueológico nacional*, per lo donador—Madrid, Suc. Rivadeneyra, 1882.

De D. Pere de A. Peña, delegat á Palma de Mallorca: 1 fasc. *La Industria mallorquina*, conferencia per lo donador—Palma, Gelabert, 1884.

De D. Joseph Ricart y Giralt: 1 fasc. *El Porvenir de España en el Sabara*, conferencia per lo donador—Barcelona, Ramirez y C.^a, 1884.

De la «Steirischer Gebirgsverein»: 1 fasc. *Steirische Wanderbücher, IV Oberes Murthal mit Lungau*—Graz, Fr. Pechel, 1884.

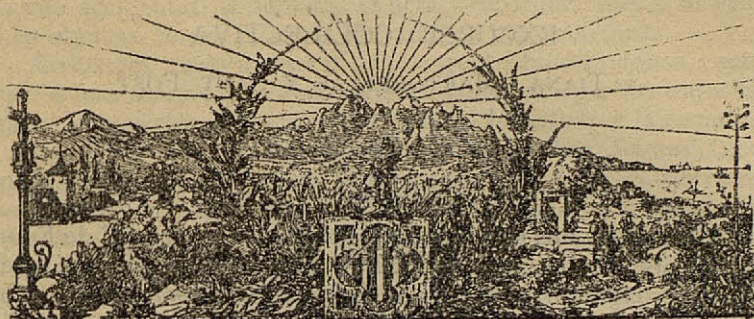
De D. Joaquim M. Torroja, delegat á Boston (Estats Units): 7 vol. enq. *Ten days in Spain*, per Kate Field—Boston, Osgood & Co., 1875; *Seven Spanish Cities*, per Edw. E. Hale—Boston, Robert Bros., 1883; *Spain, art-remains and art-realities, painters, priests and princes*, per H. Willis Baxley—New-York, Appleton & Co., 1875 (2 vol.); *Spanish ways and by-ways, with a glimpse of the Pyrenees*, per W. Howe Downes—Boston; Cupples, Upham & Co., 1883; *A family flight to Spain*, per Sussan Hale—Boston, Lothrop & Co., 1883; *Spanish Vistas*, per G. Parsons Lathrop—New-York, Harper & Bros, 1883.

De D. Lluís Vaccarone (del C. A. J.): 1 fasc. *La ferrovia di Soperga*—Turin, Candeletti, 1884.

De la «Verein für Naturkunde zu Cassel»: 4 fasc. *XXXI Bericht des Vereines für Naturkunde zu Cassel über das Vereinsjahr vom 18 April 1883 bis dahin 1884*—Kassel, 1884; *Bestimmung der erdmagnetischen Inklination von Kassel*, per lo Dr. Karl Ackermann; *Statuten des Vereines für Naturkunde zu Cassel*—Kassel, L. Döll, 1884; *Repertorium der Landeskundlichen Litteratur für den preussischen Regierungsbezirk Kassel*, per 'l Dr. Karl Ackermann—Kassel, C. Richartz, 1884.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres treballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imprempta dels Successors de Ramirez y C.^a, passatge de Escudellers, núm. 4.—Barcelona.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY VII.

AGOST Y SETEMBRE DE 1884

NÚM. S 71 Y 72.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

ASSOCIACIÓ CENTRAL.

TRABALLS DEL MES DE SETEMBRE.—Día 30.—*Lectura* dels següents treballs: «Excursió particular per las Serras de Sant Llorens y de Coll d' Ases fins al Estany y Vich», per D. Arthur Osona; «Costums populars del Vallés: Lo pare Botarut, La ninchneta, La ninchninch», per D. Vicens Plantada Fonolleda; y «Sobre un Atlas en llengua catalana existent en la Biblioteca Nacional de Paris», per D. Joseph Brunet y Bellet.—*Junta general ordinaria*: assumptos pendants.—*Organisació d' excursions y visitas*.

Barcelona 30 de Setembre de 1884.—*Lo Secretari*, SIMON ALSINA Y CLOS.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA
Á TIANA, MARTORELLAS Y SANT FOST.

DIA 29 DE ABRIL DE 1883.

Acta.

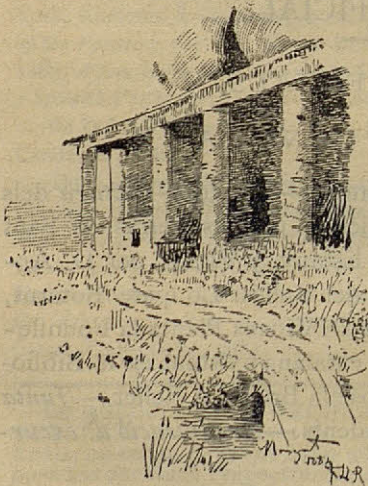
A las 8^h m. nos reuníam en la estació del ferro-carril de França los Srs. Arabia, president de l' ASSOCIACIÓ, Arnet, Clapés (P.), Verdaguer é infrascrit. Al arribar á *Badalona*, nos deixá lo Sr. Clapés, delegat per lo Sr. President pera activar los traballs preparatoris de la constitució de una DELEGACIÓ en dita vila, análoga á las establertas en Vilanova y Tarragona.

Prompte arribárem á *Mongat*, en quina estació nos esperava ab una tartana nostre consoci Sr. Montserrat y Archs pera conduhirnos cómodament á *Tiana*, hont accidentalment feya estada, encarregat de dirigir la construcció de la casa de camp del conegut metje Sr. Mascaró. Mitja horeta durá lo trajecte que férem per la riera, veyent pe'l camí los típichs forns de cals, qu'es molt abundant en aquestas montanyas. Las canteras forman grossas voltas d' estrany aspecte y robustas pilastras rodona

sosténen la porxada hont s' arreplega lo material, las eynas y la feixina. Ne vaig traure una apuntació á corre-cuyta.

Segons nos digué lo Sr. Montserrat, en aquestos encontorns hi ha un clap de terreno devoniá, únich que s' coneix fins ara desde Igualada.

Arribats á la casa, una de las primeras que s' troban al entrar en la població, dit senyor nos obsequiá ab un bon esmorzar en lo jardí de la meteixa, adornat ab tota lley de plantas boscanas y artísticament disposat. Desseguida nos encaminárem á la iglesia, bon tros massa separada del

MONGAT. — Un forn de cals.
poble. Lo camí (1/2 hora) es molt agradable y pintoresch, si bé

massa accidentat: la població es neta y esbarjosa, mes s' hi véuen algunes torres ó casas de camp de molt mal gust.

Arribárem en lo moment que la gent eixia de missa, acte que á fora sempre revesteix caràcter de la terra per los trajos típics de nostres pagesos, ab la morada barretina á la espatlla.

La iglesia fou consagrada lo 27 de Novembre del any 1200 per lo bisbe de Barcelona Berenguer. Poch ó res conserva de aquella época. Lo trassat actual es gòtich, pintadas las parets sens cap propietat ni caràcter. La clave del arch del presbiteri, la de sota lo chor, las picas d' aygua beneyta (de marbre, 1603), algun altar y lo faristol del chor, que conserva algunas frontissas y lo pany del s. XV, de bastant bont gust y en bon estat: véuse aqui tot lo mitjanament digne de atenció que conté la iglesia. Lo Sr. Rector nos ensenyá alguns restos del antich retaule, destruhit en 1825 pera fer lloch al actual altar major, que no val de molt tant y al que los trossos de aquell servéixen en sa major part de sosteniment. També ab desferras del meteix se construhí la escala del monument, y lo que sobrá fou llenya pe'l foch.

En la sagristía vegérem una casulla bordada en 1617, ab la imatge de St. Paciá, de la que lo Sr. Arnet ne tragué un croquis.

En la rectoría se conservan bonichs retaules dels s. XIV y XV, interessants com á documents pera la indumentaria; alguns quadros al oli de regular mérit; un arxiu bastant ben ordenat y, sobretot, algunas joyas, molt ben conservadas, com son: una rica creu gòtica de plata sobre daurada, un cálzer del s. XII ab típics esmalts, un *lignum crucis* gòtich, un reliquiari, una capseta pe'ls sants olis, etc., etc.

Nos despedírem dels Srs. Rector y Vicari, remerciantlos per llur amabilitat, aixís com dels amichs Montserrat y Arabía, que s'en tornáren al poble, mentres los restants tirávam dret amunt cap á la Conrería. La pujada es forta y lo sol picava de valent: era més de mitj dia quan nos posávam en marxa, que durá mitja hora. Deixárem á la esquerra la célebre *Cartuixa de Montalegre*, de que tant s' han ocupat Balaguer y altres, avuy quasi del tot abandonada, puig sols la habitan quatre ó cinch frares: lo aspecte que presenta, mirada per sobre, especialment sos grandiosos claustres, iglesia y campanar, es artístich en extrem. Prompte arribárem á la carena de la serra, prop del *Turó de Galceran*, vértice geodésich á 468 m. sobre l' nivell del mar,

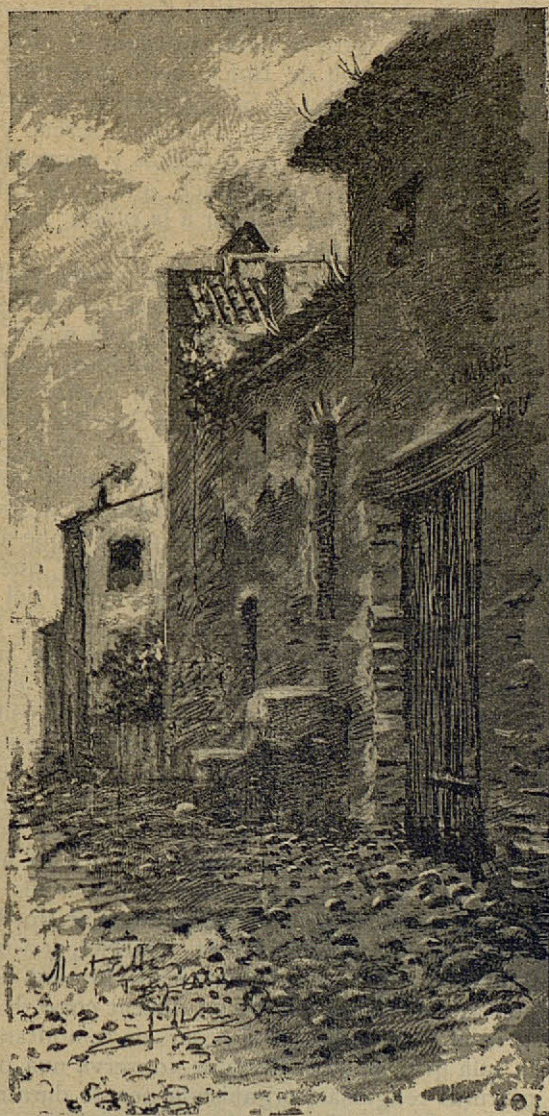
vulgarment conegut ab lo nom de *fita dels enginyers*. Lo panorama que desde aquest cim s' ovira es encisador. Per la part de marina desde las costas de Garraf fins á la provincia de Girona, seguíam tota la costa ab sos mil riallers poblets; lo gran plá de Barcelona, tancat entre Montjuich y la serra del Tibidabo, y relluhint majestuós fins al extrem del horitzont lo Mediterrani, hont regnàren un día nostres héroes Roger de Lluria, Bernat de Vilamari y Conrat de Llansa; al contrari per la part del Vallés, tot cobert de vilas y de conreus, s' apilonava una nubolada espessa y fosca, que donava major grandesa als acimbellats pichs del Montserrat, al arrodonit Sant Llorens del Munt y al poderós y ample Montseny.

No tardá en caure una forta pluja, que 'ns tragué de nostre embadaliment. Per fortuna, havíam ja arribat á la *Conrería* y ens férem preparar lo dinar, que fou modest y despatxat ab gran llestesa. Encarrego á mos consocis, si algun día pujan per allá dalt, que vigilen al cuyner, molt aficionat á fer servir de forquilla ó cullera, segons los cassos, sos propis dits y mans.

Al sortir de la Conrería visitàrem lo famós *arbre del foc y del nas*, al que va unida la bonica y coneguda tradició de que parla Balaguer en sa Historia de Catalunya, á la qual remetó á qui no la conega. Del esmentat arbre ne parla també nostre company Clapés en l' acta de la primera excursió verificada per l' ASSOCIACIÓ á Badalona y publicada en lo BULLETÍ, vol. I, pl. 141 y 153.

A las 2^h 10 t. sortíam de la Conrería y emprenent la baixada per ufanosos boscos, hont nían los rossinyols y escampan olor tota lley d' herbas, á las 3^h 15 descansávam en la *Font Sunyera*, de aygua cristallina y saludable. Lo camí passa desseguida prop de un pintoresch aqüeducte, tot vestit d' eura y molsa, y prompte s' troba lo poble de *Martorellas*, col·locat en una graciosa ondulació de la montanya y arredossadet al peu de sa bufona iglesia. Tenía lloch en aquesta la festa del Roser, per qual rahó tinguérem que esperar que estés llest lo Sr. Rector pera poder examinarla: entretant vaig dibuixar la adjunta vista del típic carrer de la Neu.

La iglesia es antiga, pero está molt emblanquinada y entre 'ls altars sols mereix escassament menció lo de Sant Sebastiá, compost de quatre requadros adornats ab bonichs detalls de talla. Lo conjunt té verdadera sahó de fora ab sos gonfanons en lo altar major, sas banderas en cada un dels laterals, flors y toyas

MARTORELLAS. — CARRER DE LA NEU.
(Dibuix de D. Francisco Llorens y Riu).

naturals ó de roba ó paper per tot allà hont póden ficáren'hi, llampantas cortinetas en las *hornacinas* dels sants y especialment de las Mares de Deu, y grossas llantias devant de cada altar. La concurrencia té també molt de típica: en lo presbiteri lo Ajuntament en massa, presidit per lo Sr. Alcalde ab la vara y aprop seu lo agutzil, que á la vegada fa de nunci, sereno y guardabosch. En la nau, gran munió de caputxas y mantellinas blanques y molta quitxalla, que per lo poch quiets qu' estavan, se veyá que s' dalían pera anar á jugar á la plassa més que pera assistir ab reculliment á la funció.

Quan aquesta fou acabada, comensárem nostra visita. Es notable, sobretot, una creu bisantina de plata ab típichs esmalts, molt ben conservats: té alguna semblansa ab la major de nostra Catedral, si bé es de dimensions més reduhidas. En la rectoria ne vegérem un' altra gens despreciable, un *lignum crucis*, uns bonichs incensers góticchs y una bacina de Sant Jordi bastant comuna. Ab recansa deixárem de veure lo Arxiu de la Parroquia, que, segons noticias, es interessant, mes lo temps volava y no sobrava gens pera anar, com era nostra intenció, á *Sant Fost*.

Guiats per lo Sr. Ecónomo de aquest poblet, que á causa de la festa se trobava á Martorellas, en mitja horeta, que s'ens feu curta entre la agradosa conversa y la boniquesa del paisatje, per vinyas y rieras arribárem á terme. La iglesia de Sant Fost fou consagrada á 4 de Desembre de 1141, segons la lapideta col·locada modernament en la fatxada, y si bé lo edifici es de poca importancia, en cambi conté verdaderas preciositats artísticas y arqueológicas. En la sagristia vegérem una caixa reliquiari de fusta, aparentment del s. XII. En una sala de la rectoria un preciós frontal del s. XI, pintat al encástich, representant en 8 requadros la vida de Sant Cipriá: es dels més raras y ben conservats que en Catalunya existeixen. També hi admirárem un riquíssim retaule (s. XIV), procedent de Cabanyes, avuy sufragánea de Sant Fost, hont se véuhen pintats St. Jordi, St. Sebastiá, St. Anton, l' Anunciació y St. Gabriel, y á més en los requadros moltes figuras, interessants baix lo punt de vista de la indumentaria. Es notable també un delicat copó de fusta sobredaurada, molt ben conservat á pesar de remontarse al s. XI ó XII. En la sala gran de la rectoria se conserva una petita collecció de pinturas religiosas, organizada per lo darrer Sr. Rector, entre las quals son d' esmentar algunas bonas copias de Guido Reni y altres célebres mestres.

Avista de tantas joyas del art cristiá, tots nos dolguérem de que estigan allí arreconadas sens formar part de algun Museo ó collecció diocesana, hont podrián trobarse aplegats molts objectes de gran valor artístich ó arqueològich, sens córrer com ara lo perill de que lo mellor día desaparegan per incuria, ignorancia ó malicia, sens deixar rastre ni haver sigut quasi de cap utilitat á ningú.

Eran las 5^h 35 t. quan nos despedírem del Sr. Ecónomo, recomanantli la bona conservació dels magnífichs retaules que guarda, y, dirigits per sas indicacions, emprenguérem lo camí de Mollet, hont devíam pendre lo darrer tren que baixa á Barcelona. Aquest tros fou de lo més bonich de la expedició: lo mormolejant torrent, la abundancia d' aygua, la fragancia de las flors boscanas, la simpática verdor de las fullas, ab mil variats tons de brillant colorit, la trasparencia de l' ayre y los encesos colors dels celatjes que daurava lo sol ponent, tot omplía cel y terra de poesia y deixava en suspensió nostra ánima.

Per un caminet que passa prop de las casas novas ó barri de Martorellas y per entre grans salzeredas massa monótonas, arribárem prompte á la vora esquerra del *Besós*, que baixava molt revingut y deguérem atravesar fent perillosos equilibris sobre una mal nomenada passera, que no son més que taulons de $\frac{1}{4}$ de gruix y un palm d' ample, mal extesos sobre lo llit del riu. Quatre quartos per persona val lo utilisar aquesta obra mestre y no cal dir que 'ls pagárem resignadament, satisfets al ménos de no haver caygut y sufert un complet remull.

Poch més enllá s' troba la estació de *Mollet*, desde la qual encara poguérem admirar lo magestuós Montseny, banyant sa nevada testa en los darrers resplendors de la posta de sol.

A las 7 de la tarde lo estrident xiulet de la locomotora interrompia nostre embadaliment, y mitja hora més tart nos tornava carinyosament al punt de sortida, altamente satisfets de nostra excursió.—FRANCISCO LLORENS Y RIU.

VISITA OFICIAL

Á LA COL-LECCIÓ D' ARMAS DE D. JOSEPH ESTRUCH.

DIA 27 DE ABRIL DE 1884.

Acta.

Reunits á las 9^h 30 m. del día sobredit en lo «Foment de la producció espanyola,» hont tením nostre local, los socis senyors

D. Roman Arnet Viver, D. Simon Alsina Clos, D. Jaume Masó Torrents, D. Francisco Llorens Riu y lo infrascrit, als quals se agregá en los quatre cantons del carrer de Malcuynat nostre consoci D. Vicens Grenzner, pochos minuts després arribárem al domicili de D. Joseph Estruch (Ases, 7, entr.º), que d'avans avisat, personalment nos rebé pera mostrarnos ab gran amabilitat sa magnífica col·lecció d'armas.

Reuneix aquesta, bellesa, originalitat, bon gust y al meteix temps autenticitat, puig que essent persona entesa lo col·lector y tenint per assessor altra persona intel·ligent en armeria, qui examine qualsevol pessa d'aquellas, pot estar ben convençut de que veu una espasa ó arma del sigle y duenyo que lo cartell de la meteixa indique, sens cap falsificació.

Ademés del bon gust en fer netejar las armas que col·lecciona, D. Joseph Estruch ha tingut lo mirament de col·locarlas en elegants *panoplias*, algunas d'ellas forradas de vellut carmesí, sobre las quals ressaltan de una manera agradable.

Al entrar, se troba una saleta, y en sas parets simètricament col·locadas hi ha varias espasas de diferents épocas, algunas armas de foch bastant delicadas y de forma árabe, havent'hi algunas de las conegudas per lo nom de *pany de roda*, que procedeixen de mitjos del s. XVI.

D' especial mérit es un teixit *malla* del s. XI al XII conegut ab lo nom de *camisote*. Digna d' examinar-se es sa construcció, puig que las mallas de que está compost son formadas per petites anellas de ferro-verge, rebladas sobre enclusa una per una y teixidas de modo que totes ellas quedan entrellassadas.

Entre las moltas cosas que hi ha en eixa saleta, es digne d' especial menció també, un *casco* dels coneguts ab lo nom de *pico de gorrion*, nom degut á sa forma algo parescuda á un cap y bech de pardal.

Multitud de *esperons* y *estreps* completan lo contingut en est aposento.

En la sala segona s' hi veu ja altra classe d'armas, puig lo primer que s' presenta, son dúas hermosas *armaduras completas*, la una de las anomenadas *Maximilianas* y l' altra *Gòtica*, abdúas preciosas, principalment la primera, de gran mérit per la combinació y adopció de las diferents pessas de que s' compon, que perméten fer tots los moviments de que es susceptible lo cos humá, fins los més petits dels dits de mans y peus. Vulgarment podría dir-se que es una combinació d'escatas de ferro.

Dita armadura es del s. XVI. L'altra, anomenada *Gòtica*, es també de gran valor, puig las pessas de que s' compon están ben treballadas y col·locadas ab molt gust.

En esta meteixa sala hi han sis *mitjas armaduras de guerra*, que si bé no presentan bel·lesas en llur adorno, puig caréixen per complert d' ell, no obstant s' hi véuhen molts detalls dignes d' estudi y que 'ns ensenyen clarament quantas precaucions imaginava l' home pera ferse invulnerable, donant á forsa de martell figura á fortas y groixudas pessas de ferro ó acer, per adaptarlas á totes las parts del cos y al meteix temps altrás defensas com la *celada* en lo casco y lo *ristre* en lo *peto*, dels quals se valia, respectivament, pera salvar los cops dirigits á la cara y per' ajudar á sostenir la enorme y llargaruda llansa que manejava van.

Ditas armaduras están col·locadas en *maniquís* que perméten examinarlas montadas, y algunas fins ténen una ben feta cara, lo que completa la il·lusió.

En dit local se véuhen també algunas armas, de més ó ménos valor, entre ellas algunas *orientals*, y alguns *damascos* xinos ó japonesos, contribuhint al ornament de las parets alguns bons quadros de artistes italians y catalans.

La tercera sala es la última destinada á la col·lecció d' armas, y á ménos de passarhi dias enters, no es possible ferse cárrech de quant conté. Ressenyaré sols lo més principal.

Una hermosa *armadura completa*, regalo, crech, del Duch d' Ossuna, de finíssima construcció y elegant figura: lo *maniquí* que la porta está col·locat en una postura arrogant, empunyant una preciosa espasa de *cassoleta* ó *tassó*. Sis *mitjas armaduras* de luxo, totes ricament grabadas, y entre ellas una composta de pit y espatllar repujada, del Renaixement, hermosíssima y per la qual en va oferiren en certa ocasió al Sr. Estruch una rica armadura grabada completa.

Al fons destacan multitud d' *espasas*, *dagas* ó *punyals*, *fullas soltas*, *porras* y altrás, objectes tots de exquisit gust y artísticament col·locats entorn de una *rodela* primorosament treballada, regalo de S. M. D. Alfons XII, sens dupte en agraument del fet per lo Sr. Estruch á dit monarca en 9 de Janer de 1875, consistent en lo hermós cavall *Arrogante*, en lo qual feu D. Alfons sa entrada en nostra capital.

En dita col·lecció d' espasas s' hi pòden admirar desde las del sigle x, anomenadas de *creu*, fins á las del actual, ó sia la de

Vaher ó de *saló*, puig n' hi ha d' empunyadura de *creu*, de *llás*, de *tassó*, d' *encaix*, de *vela* y altras molts, distingintse ab, especialitat la que forma lo floró, diguémhó aixís, de tot lo grupo, qu' es una espasa de *creu* de tosca empunyadura, ab una fulla de uns vuyt centímetres d' ample y noranta de llarch, ab tall per tots dos costats, de tremp tant fi que talla lo paper com navaja de barber, y quina procedencia probable, segons pergamins que obran en poder del Sr. Estruch, se creu ser del gloriós St. Martí. S' hi troban també exemplars d' espasas y punyals d' armadura de *castanyola* y de *fanal*, notables per llur originalitat; com aixís meteix algunas *porras* y en especial una *porra-látigo* en perfet estat de conservació, com quasi totas las demés.

En lo centre d' esta sala hi ha una ben combinada *panoplia* ab dagas y espasas de *cassoleta* ó *tassó*, labradas ab molt gust, adquiridas del senyorío comtal de Montenegro, existent en lo poble de Milmarcos á uns 47 kilómetres al N. de Molina d' Aragón (Guadalajara). Forma centre d' eix grupo una *rodela* circular grabada al buril, representant son grabat grupos d' armas y eynas de guerra de aquella época llunyana.

Se veu també en aquesta sala altra preciosa *rodela* elíptica, del s. XVI, que está tota treballada y en quin centre figura ab grans relleus la *coronació de St Lluís*, obra primorosa y de gran perfecció, tal volta una de las pessas mellors de la col·lecció.

Véuhense per fi nombrosas *armas de foch* de gust árabe, pero confeccionadas la major part d' ellas en Ripoll, per artistas catalans, com son Valls, Roure y altres, notantse dos *arcabussos* en bon estat y un altre acampanat de un timbre tal que dona al tocarlo ab altre objete de ferro, un só com de una verdadera campaneta.

Segueix una sala destinada quasi exclusivament á pinturas en la que s' hi admiran multitud de quadros de varios tamany, deguts á renombrats artistes, com son: Cano, Llovera, Salinas, Baixeras y altres, y en un dormitori adjunt hi han varis bons retaules antichs, representant fets de la Passió de N.^{tre} Sr. Jesu-christ. Ademés, repartits per totas las salas, se troban varis notables objectes d' art que sería difícil enumerar.

D. Joseph Roca y Roca, en sa excel·lent guía «Barcelona en la mano» pl. 211, parlant de dita col·lecció, diu, entre altras cosas lo següent: «Tant variada col·lecció representa la historia de la » espasa desde lo sigle X. A més de fullas alemanas, inglesas é

» italianas, n' hi ha de catalanas de Manuel Gonales, y espanyo-
» las de fábrica toledana, com las del Santíssim Crucificat, y del
» Perrillo, de Juliá del Rey, Sahagun lo vell (1570), Alons Pe-
» rez, Dionís Corrientes (1600), Gil de Alemán, Joan Martí, Joan
» Martínez, Pere de Toro, Joan Martínez Menchaca, Joan de
» l' Horta (1545), Tomás d' Ayala (1625), Sebastiá Hernandez
» (1637), y altres,» y en son final afegeix: «En conjunt de 400 á
» 500 objectes á qual mellor per lo seu mérit arqueológich y
» artístich⁴.»

No cumpliria ab mon deber si deixés de consignar nostre més viu agrahiment al simpátich Sr. Estruch per sa gran amabilitat, tant al donarnos datos y noticias com al posar per ell meteix los objectes en nostras mans y oferirnos repetidament sa casa. Just es donchs tributarli aquí públicament un entussiasta vot de gracias.

JOSEPH ALSINA LUBIAN.

⁴ Com á dato del valor de dita col·lecció, dech manifestar que un rich banquer extranger, fa poch temps tractá de comprarla, oferintne la respectable quantitat de trescentas cinquanta mil pessetas, que no fóren acceptadas.

SECCIO DE PUBLICACIÓ.

LAS CANSONS POPULARS.

Lo meu nom no té cap autoritat entre l' nombrós y entussiasta aplech d' escriptors catalanistas; més diré, tal vegada es d' ells enterament desconegut; pero aquesta circumstancia no m' desanima ni impedeix que, tot y reconeixent mas exiguas disposicions literarias, me atrevesca de quan en quan á espargir algunas flors, si bé modestíssimas y sens olor, en las margenadas del fecundo y afalagador camp que ells ab honrós zel y lloable perseverancia conréuhan. Satisfaiç aixís una inclinació irresistible, filla de mon pur é innat afecte envers la més viva representació de la patria catalana. Tal es la llengua que, á despit de las pretensions dels partidaris de un mal entés unitarisme, viu y víurá enérgica y potent en tota la extensió de la terra catalana y en gran part de las que formären un día la gloriosa corona de Aragó.

La poderosa forsa de la costum, produhida per fets y circumstancias que val més no recordar, la qual entra com á un dels principals agents en la adopció de las cansons castellanas, que es lo assumpto que m' propono tractar, fa que'ns valguém de una llengua forastera, per més que siga la oficial, no sols en actes

y en escrits que revesteixen semblant caràcter, sinó fins en la correspondència familiar é íntima.

Semblant costum, manifesta é innegable, pot induhir á asseverar que la llengua oficial está aquí molt generalisada; que exerceix extraordinari predomini; que l' poble catalá posterga y menysprea son propi y natural idioma; que s' dona de menos de valerse d' ell, puig no l' usa quan per medi de la escriptura té necessitat de comunicarse ab propis ó estranys. No obstant, qui tal cosa digués, demostraria que desconeix enterament á nostre poble, quina condició més característica y general es son intens amor á la terra nativa; amor á proba de contrarietats, y que no basta á refredar lo temps ni la distancia.

No; les catalans no menysprean la llengua de llurs antecessors. Al contrari, li professan un carinyo immutable. Ella es la que estableix entre ells una forta corrent de simpatía y un esperit de germanó que s' ha fet proverbial, y que causa estranyesa als fills de altrás provincias, als quals moltas vegadas he ohit exclamar: *No hay gente tan unida como los catalanes*; apesar de que los qui ho deyan ignoravan sens dubte que Ferrant lo Católich, avans que ells, havia fet una observació conssemblant.

¿Cóm se avé donchs aquest carinyo ab una costum que sembla indicar tot lo contrari? Açó no cal explicarho á ningú que de ser bon catalá se precie, ni á cap estrany il·lustrat é imparcial. Tothom sap que l' govern central, impotent pera conseguir que tot un poble renunciás al ús de sa llengua materna, la proscribí de la ensenyansa y de tot acte oficial, com á medi segur de conduhirla á la decadencia y á la ruína.

Durant un llarch período de opressió, lo idioma que exaltáren En Desclot, En Muntaner, En Lull, En Ausias March, En Serafi y tants altres varons insignes, descendí fins al llastimós extrem de no ser empleat sinó pera escriure goigs y coblas devotas y romansos, en que los conceptes més vulgars y las expressions menos cultas anavan associadas ab un estil tabernari y ab lo desconeixement de tota regla gramatical; romansos que exercian una pernicioso influencia entre l' vulgo, de quins llabis eixia nostra parla enllotada y prostituida; lo que vingué á ser, després de la primera y fonamental causa que ja queda explicada, la que més contribuí á son desprestigi.

Prenent en compte lo descuydada que estava llavors la instrucció, y lo defectuosa que era y segueix essent encara, degut á que, rebuda en una llengua estranya, reclama de part del deixeble un doble esfors de imaginació que perturba á las intel·ligencias infantils, impedint que pugan fer un cabal concepte de las lliçons del mestre ¹: ¿qui estranyará que 'ls noys al eixir de la escola á la edat de dotze anys, en que generalment se 'ls destina als treballs agrícolas ó al aprenentatge de algun ofici, no sápigán expressarse ni escriure correctament en la llengua en que han sigut ensenyats com qui ensenya á un papagall? ¿Qui

¹ V. sobre aquest punt lo *Diàlech filològic-social sobre lo ús de la llengua catalana*, per D. Ramon Arabia y Solanas, en la *VETLLADA LITERARIA EN OBSEQUI AL EXCM. SR. D. VÍCTOR BALAGUER*, publicada per l' ASSOCIACIÓ.

estranyará que la lectura de un escrit en catalá sia difícil pera ells, desconeixent del tot la pronunciació de las lletras, las reglas de construcció y la ortografía catalanas? ¿Qui estranyará que los que troban dificultats en llegir en catalá, y que apenas sáben ferse entendre escrivint en la llengua en que han rebut la ensenyansa, no sápigán ni s'proposen escriure en catalá, que no han aprés en la escola, ni ténen temps pera apendre en los llibres, ni ho créuen de utilitat, puig sáben que, bé ó malament. tothom escriu en castellá, y que de aquesta llengua se fa ús en la escriptura en tot y pera tot?

Lo poble catalá que, apesar dels obstacles que po: a á sa instrucció lo sistema de ensenyansa de que he fet esment, está á un nivell intel·lectual superior al de altres baix aqueix concepte més afortunats; ¿no competiria dignament ab lo de las nacions més avensadas lo día en que la ensenyansa fós aquí catalana com deuria ser? Si; puig llavors y sols llavors, la juventut que concorre á las escolas elementals, la juventut destinada al treball, trauria d'ella lo degut profit.

Açó de cap manera vol dir que s' haja d' excloure de las escolas catalanas la ensenyansa de la llengua oficial, puig no soch partidari de exageracions, ans ho crech convenient y ventatjós per motius que no cal consignar per estar al alcans de totas las intel·ligencias; pero convençut de que res facilita tant la comprensió de las llenguas estranyas com lo perfecte coneixement de la propia, apart de més elevadas consideracions, crech de absoluta necessitat que s' donga á la nostra la preferencia que es natural, segur de que per aquest camí nostre poble conseguiria major grau de il·lustració, y que no sols parlaria més correctament la llengua materna, ensalsantla y ensalsantse, sinó també la castellana quan tingués necessitat de valérsen'.

Fins que 'ls catalans, donant una nova prova de llur energia característica y de que conéixen las causas que han impedit que la il·lustració haja fet més notables avensos en llur país, que son las meteixas que han convertit la llengua catalana en la boca de molts personas en una enigmática amalgama de termes propis y estranys, puig molt sovint s' ha de endevinar lo que volén dir, se decidescan á fundar extra-oficialment la escola catalana, ja que l' govern central se fá y continuará fentse sort als clamors dels verdaders amants de Catalunya, no cal esperar que nostra terra entre en las vias del verdader progrés.

Que l' renaixement literari catalá ha fet en curt temps notabilíssims avensos; que se ha guanyat lo apreci y la consideració de tots los homes instruhits y desapassiona's fora y dintre de Catalunya, es sabut de tothom, y ab coral fruició ho consignam, aixis com ho es que entre las diversas manifestacions de aquest renaixement no es la méns meritoria la del excursionisme, que ha sapigut ferlo profitós y simpátich. Lo excursionisme ha fet sentir sa civilisadora influencia en tots los indrets de Catalunya; ell ha ensenyat á respectar y fer lo merescut apreci dels antichs monuments, de las tradicions, de las cansons populars, y en fí de tot lo que contribuheix á donarli sa especial fesomia.

Molt, com queda dit, han fet las associacions excursionistas en obs de la

cultura y del bon nom de la terra, y llarga tasca 'ls hi resta encara si han de portar á complet termini llur empresa regeneradora. Sígam' donchs permés recomenar á llur patriotisme que inicien la propaganda contra una costum que contribuheix en gran manera á pervertir lo gust y á ofuscar la intel·ligencia del poble. Me referesch al ús de cansons castellanias.

Catalunya posseheix un veritable tresor de cansons populars; cansons que retratan al viu lo carácter de sos fills, llur fe religiosa, llur especial modo de ser y de sentir. Amatorias, devotas, satíricas, epigramáticas, históricas, recort de antigüas gestas y vestigis de costums que s' pérden, ja son tristas com una queixa, ja enérgicas com la veu de un poble viril que s' sent ofés en sas afectacions més carias; ja alegres com lo cant dels aucells que nian en sas boscurias, ja, en fi, plenas de fé y de tendresa, especialment las que cantan las mares tot bressant á llurs tendres fills; y totas se distingéixen per una concisió, senzillesa y originalitat, que revelan clarament llur procedencia.

Encara concedint aquestas distincions, distintivas de la verdadera poesía popular, á las cansons enmanlevadas que per dissort nostre poble apren ab afició tant deplorable, no ténen, no póden tenir may poesía en la seva boca. Y no la ténen ni la póden tenir, perque no hi ha poesía hont no hi ha sentiment, y l' sentiment no s' pot expressar per medi de paraulas, quin cabal sentit no entén la imaginació que l' concebeix ni fan bategar lo cor que lo atesora.

De aquí naix que al ohir las cansons castellanias en boca de una gran part de nostre poble, m' haja sentit no pocas vegadas dolorosamente impresionat. Aquella alteració de termes que fan inintel·ligible lo sentit, y lo impropri accent que 'ls acompanya, sembla que acusan de imbecilitat á qui las articula.

Es tant cert que sols ab la llengua materna póden los pobles expressar ab ingénita fidelitat, sentintlos y fentlos sentir, llurs amors, llurs esperansas y llurs defalliments, llurs odis, llurs desconhorts y llurs alegrías, que fins los malhaurats fills de la rassa etiópica arrencats dolosamente de las ardents platjas africanas pera durlos á fecundar ab llurs suhors los camps de la América inter-tropical, no deixan jamay de usarla quan ab estranyas cadencias se queixan de llur mal fat, de la inhumana sevicia de que son víctimas, ó desfogan llur cor de la tristesa produhida per la anyoransa de la patria.

Fortament impresionat per aquestas ideas devia estar jo lo dia que vaig escriure los versos, que he trobat entre un munt de papers, quan poguí ofuscar-me fins al extrem de fer calificacions notoriament injustas. No obstant los traslado al peu de la lletra com á mostra y comprobació de lo avans expressat. Díuhen així:

CANSONS.

Jo conech una minyona
Que cantant en castellá,
A cada setze paraulas
Díu altres tants disbarats.

Com que l' castellá fa fí,
Y s' creu ser quelcom la nina,
Ja no sé com ferli entendre
Que lo seu cant m' esgarrifa.

Y ab una veu que mereix
Ser esmersada mellor,
Canta que s' esgargamella
Aquestas y altres cansons.

*«Yo ta cunusi da notxa
Y la lluna m' angañó,
Ma craí qu' eras bunita
Y eras mas feya ca yó.*

*Un' astrella hi ha la mar
Ca lus marinerus guia,
Una ni bay á la tierra
Y esta nes la prenda miya.*

*Da Sant Juan quieru la palma,
Da Sant Franciscu l' curdon,
Da Santa Rita l' aspina,
Da mi amanta l' curason.*

*Maria si fuesas miya
Ta vastiria da oru,
Y á nal cuellu ta púndria
Al divinu Santantoniu.*

*Marineru ñaygua dulsa
Y tambien ñaygua salada,
Ma dirias cuantu hi ha
Da Puertu-Ricu á l' Habana.*

Més valdria qu' eixa noya,
Pensarán alguns discrets,
Cantés en lo patri idioma
Ja que l' castellá no entén:

Lo meteix jo li diria,
Pero s' usa, y fora en vá:
Hi ha un mal que no té cura,
Y aquest es la necesdat.

He dit que las meas calificaciones havían sigut injustas, y per lo tant sento pler en retractarlas. No, no s' pot tractar al poble catalá de vanitos ni de neci porque aprén y canta las cansons castellanias avuy en ús, entre las quals per cert no son las esmentadas las més perniciosas, las més insustanciales, ni las més desprovistas de sentit comú. La afició á las novedats es connatural en la especie humana, y fora temeraria obcecació pretendre que lo cant s' exclusiu de aquesta tendencia progressiva. Desde que la llengua oficial fentli sentir son predominiu, proporcioná á nostre poble cansons més ó ménos literarias, més ó ménos morals, la musa popular catalana, que no s' deu confondre ab la que se

inspira en los asquerosos antros del vici y en los balls de patacada, caygué en notable ensoyiment, en quasi completa inercia, y la afició á las novedats y l' servilisme de la costum féren que aquí s' adoptássen aquellas com á cosa propia. Molt diu empero en favor del apego de nostre poble á tot lo que li es propi, la circunstancia de haverse salvat del olvit innumerables cansons catalanas, que encara son la delicia dels aficionados á las produccions de la musa popular.

Ja es hora de que aquesta se deixonde y s' dispose á ajudar ab son concurs als demás elements del catalanisme en la obra de regeneració que ténen entre mans. Lo geni del immortal Clavé li deixá la vía trassada. Ara cal aixamplarla. Y puig la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, ferma en son lloable propósit de promoure la afició y lo estudi de tot lo que moral ó materialment pot produhir resultats beneficiosos al país, vé destinant, en los Jochs florals, una joya artística y alegórica pera premiar al autor del mellor estudi crítich histórich sobre la poesia popular catalana, estímulé també la renaixensa del cant catalá modern per medis análechs. Convoque periódicament certámens literari-musicals en los que s' adjudiquen premis als autors de cansonetas fáciles de apendre, senzillas, originals y de bon gust, que sian més notables per llur correcció y armonía ab lo carácter del poble á qui s' destinan, aixís com als qui resulten ésser autors de las composicions musicales més inspiradas, escritas ab la lletra de las cansons que en temps oportú se designen. Adopte després lo mellor sistema de propagarlas, lo que ha de serli fácil disposant dels medis que li proporcionan sas extesas relaciones, y es segur que l' poble las rebrá ab més entussiasme que no pas á las castellanas, que no entén, ni pot pronunciar ab la deguda puresa.

Me podrán objectar que las produccions de la musa popular son la ingénua expressió de las ideas que li inspiran los fets comuns ó extraordinaris en que es actora ó espectadora; que quasi sempre déuhen llur origen á circunstancias especiales que han tingut resonancia en una comarca ó en un lloch determinat; que son concebudas al escalf dels sentiments despertats per ellas, ab los termes que li son propis manifestats, y que per lo tant los certámens que propono, per satisfactori que fos llur éxit, no implicarian lo despertament de la musa popular, que no crea jamay sobre temas imposats, sinó sobre lo que sent y tal com ho sent, y á quinas obras, com queda dit, sempre espontáneas, no s' deu exigir correcció ni pulidisa.

Es cert, certísim; mes en cassos extraordinaris, extraordinaris déuhen ser los procediments. ¿Perque lo caldo no haja may entrat en lo sistema alimentici de un malalt, devém deixar que s' moria de extenuació? ¿No será més prudent que se li donga en quantitat suficiente pera confortarlo? ¿No s' deu esperar que vaja adquirint gradualment las forsas perdudas, fins que estiga en disposició de tornar á fer son usual género de vida, pera deixar-lo en completa llibertat de satisfacer son gust? Donchs tal es la situació de la musa popular catalana. Sa malaltia no es mortal, ni ho será mentres los catalans se conserven dignes de llur nom y de llur gloriosa historia; però son decahiment es gran á tot serho.

Arribá á creuer que la proscripció á que estava condemnada la única llengua en que li era possible manifestarse era deguda tant als defectes de la injusta y rigorosa imposició de la castellana, com á haver decaygut aquella en lo concepte públich fins al punt de ser tinguda per inculta ó poch atractiva. Ella que no podia avenirse ab una opinió tant infundada, ab un despreci y un abandono tant cruels, sentintse ofesa en sa dignitat, no volgué ser objecte de mofas estúpidas, sellá los llabis, penjá en la golfa de la casa payral la cítara que va heredar dels antichs trovadors, y se proposá esperar ab expressiva mudesa, que la flama del patri amor dignificás l' esperit del poble pera presentarse de nou graciosa y plena de juvenil vigor.

Truque donchs la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA á la porta de la musa agraviada, fassa arribar als seus oïdos las cansons premiadas en sos certámens, y ellas li farán conéixer que ja s' aproxima lo día que ab tanta ánsia esperava; que ja comensa á apuntar ab vius resplendors l' alba de la rehabilitació en lo cel de nostra sempre estimada Catalunya. Li farán també entendre que durant sa llarga postergació las maléficas ventadas no han pogut impedir que del abandonat arbre de nostra literatura brotássen xamosos tanys, que no s' han estroncát las fonts en que en tot temps havia begut la inspiració; y considerará sas bellas y correctas estrofas com á luminosos estels que li senyalan lo camí que ha de seguir pera atraure's las voluntats y pera fer abundant arplech de lloiers, durant lo períodó de vida y de activitat que haurá forsosament de compondre está pròxim á iniciarse pera ella.

Si, ja que 'ls excursionistas se afanyan en recullir las antigüas cansons de la terra, sian á l' hora iniciadors y propagandistas del cant catalá modern; y no dúpten de que llurs nobles y patriótics esforços serán aplaudits de la actual generació, y benehits de las venideras, que recullirán, ja assahonats, los fruyts de tants desveltaments.

JOSEPH CORTILS Y VIETA.

Blánes, 1884.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA.

XXVIII ¹

DE BRIHUEGA A GUADALAJARA.

(Acabament.—V. n.º 69 y 70, pl 129).

Anant de Brihuega á Guadalajara per la carretera de Torija á Trillo y á uns set kilómetres de la primera de aquellas poblacions, se veu en un fondo á la esquerra la petita vila anomenada *Fuentes de la Alcarria*, que compta sols 337 habitants.

¹ Aquest fragment fou llegit en la Conferencia pública donada per l' autor en l' ASSOCIACIÓ lo día 30 de Novembre de 1881. (V. BULLETI, vol. IV, pl. 138).

Aquesta vila, quina antigüetat se remonta quant ménos al s. XIII, deu son nom á las moltas fonts que brollan en sas voreras, y sobre tot, á dúas caudalosas veus d' aygua una de las quals, l' *Ojuelo ó Parryal*, neix al peu del turó que serveix de fonament á la vila, y l' altra, lo *Borboton*, neix á cosa de un kilómetro més amunt.

La unió de aquestas dúas veus d' aygua es l' origen del riu *Hungria*¹, que passa per *Valdesaz*², *Caspueñas*, *Atançon*, *Lupiana* y *Horche*, y desaygua en la vora dreta del *Tajuña*, ayguas amunt de la vila de *Armuña*.

Lo nom de *Hungria* donat á n' aquest riu no ha deixat de cridar-me la atenció y, tractant de averiguar la causa de aquesta denominació estrangera, sols he pogut saber que los habitants de la *Armuña* conservan la tradició de haver-se anomenat aquesta vila antigament la *gran ciutat de Umbria ó Ungria*³, nom que ha conservat y conserva encara lo riuhet á que faig referencia.

Y, ja que de *Armuña* parlo, crech que no estarà de més dir que aquesta població, situada á la esquerra del *Tajuña* y que compta avuy 214 habitants, era antigament un *lloch* de *Guadalajara*; que lo 8 de Agost de 1430 fou declarada vila; y que lo 20 de Juny de 1538 fou venuda per en Carles I d' Espanya al marquès de *Bélgida*.⁴

Torném ara á la vila de *Fuentes*, de la que 'ns havém separat uns 30 kilòmetres, y avans de continuar nostra excursió á la capital de la provincia, di-hém alguna cosa de la historia de aquesta petita vila.

En la *Edat-Mitjana* tenia *Fuentes* un castell, quins principals possessors fóren: Don *Enrich I* de *Castilla* y los arquebisbes de *Toledo* Don *Sancho*, fill d' *En Ferrán III lo Sant*, Don *Rodrigo Ximenez de Rada* y Don *Gonzalo II*. Aquest últim es qui concedí á *Fuentes* lo *fuero* en 1303⁵. Separada ja la vila de *Fuentes* del domini dels arquebisbes de *Toledo*, fou venuda per en *Felip II* al llicenciat *García de Barrionuevo* y *Peralta* en 1579, junt ab los pobles de *Gajanejos*, *Valdesaz*, *Pajares*, *Castilmimbre* y *San Andrés*, que dependían de sa jurisdicció, prenent lo dit senyor de *Barrionuevo* lo títol de comte de *Fuentes*.

En 1343 l' *Infant de Castilla D. Joan Manuel*, rebelat contra son pare, se refugiá en lo castell de aquesta vila.

En la iglesia de *Fuentes* fou hont En *Felip V* celebrá ab un solemne *Te Deum* la victoria decisiva obtinguda per sas tropas sobre las del *Arxiduch* en los camps de *Villaviciosa*, á una hora al N. O. de *Brihuega*.

¹ Alguns li donan lo nom de *Matayeguas* fins á la seva unió ab la riera de *Pinilla*, una mica més avall de *Lupiana*.

² Antigament *Val-de-salze* (segons lo *Fuero de Brihuega*).

³ En los mapas de aquesta provincia y en las contestacions donadas per la vila de *Fuentes* al interrogatori manat fer per En *Felip II*, s' escriu *Ungria* sense *b*.

⁴ V. *Historia de Pastrana y suscita noticia de los pueblos de su partido*, per D. *Mariá Perez Cuenca*, Pbre.—Madrid, 1858.

⁵ Aquest *fuero*, per cert bastant fet malbé, existeix encara en l'arxiu municipal de *Fuentes*, junt ab las cartas confirmativas del meteix dels cardenals *Mendoza*, *Ximeno*, *Fonseca* y altres.

Prop de Fuentes fou hont l' *Empecinado*, ab un grapat de valents, sorpren- gué y dispersá durant la guerra de la Independencia las forsas francesas manadas per lo general Hugo, pare del més gran dels poetes de la França contemporánea.

En 1838, trobantse lo Pretendent á Brihuega, lo general Espartero pernoctá ab son exércit de 30.000 hòmens en la vila de Fuentes, agotant en una nit tots los caps de bestiar que en lo terme hi havia.

Pera completar aquestos apuntes, presos á corre-cuyta d' entre las notas que ha tingut l' amabilitat de deixarme nostre consoci delegat á Brihuega En Ferrán Sepúlveda, sols hi afegiré que entre los fills il·lustres de Fuentes, quasi tots eclesiástichs, s' hi compta lo célebre arquitecte Miquel de Urrea, que en 1602 traduhí los deu llibres de arquitectura de Vitruvi.

Avans de continuar ma excursió, crech que no 'ls desagradará que 'ls parle de la contestació donada per la vila de Fuentes ab fetxa 16 de Janer de 1581 al interrogatori circulat per ordre d'En Felip II á tots los pobles de la antiga corona de Castella y que, de haverse completat, nos hauria donat una exacta idea del estat d' Espanya en aquella época y nos hauria conservat moltas notícias locals que avuy es poch ménos que impossible proporcionarse.

La idea de reunir una *estadística, relació històrica ó descripció topogràfica* de tots los pobles de Espanya, fou deguda al famós escriptor Ambrós de Morales; pero l' interrogatori no s' enviá més que als pobles del interior de nostra Península, y encara, de aquestos, la major part no hi respongueren¹.

Com á mostra del vast plan que l' sabi Morales se proposava y com á exemple de lo que avuy se podria encara fer, concretant'ho á nostra ben volguda Catalunya, que ab tots los dem's pobles de la corona de Aragó, Navarra y Provincias Vascongadas, fou exclosa de aquella mida general, copiaré á continuació la resposta donada per la vila de Fuentes, ja que tinch la sort de tenir á má la copia d' ella².

«A la 1.ª pregunta.—Digeron que se llama Fuentes por las fuentes que ay abajo de la vega y á su alrededor. No saben aya tenido otro nombre.

»A la 2.ª—Que actualmente tiene 30 ó 20 casas, que antes de aora a tenido muchas menos casas y moradores, que las causas porque se a acrecentado asido porque la gente de la villa se a acrecentado casando hijos.

»A la 3.ª—Que esta villa de Fuentes es antigua e que no ay memoria de quien la fundó ni de quando se ganó á los moros.

»A la 4.ª—Que es villa antigua, de trescientos años arriba segun consta por los privilegios della. Y que no tiene voto en Córtes. Y que tiene 5 lugares que

¹ D. Fermin Caballero en son *Discurso leído ante la Real Academia de la Historia en el acto de su recepcion pública* (Madrid, 1866), fá la historia de aquest interrogatori y de las respuestas donadas per los pobles.

² Extreta de la *Estadística de los pueblos de España en tiempo de Felipe II*. Tomo 6.º, fòlio 593, n.º 598, que s' conserva en la biblioteca de la Academia de la Historia.

con sus aldeas que son sugetos á la jurisdiccion; estos son Gajanejos, Valdesaz, Pajares, Castilmembre e San Andrés.

»A la 5.ª—Está en el reino de Toledo, en la provincia que dicen Alcarria.

»A la 7.ª—Tiene por armas un castilló asido al Escudo de los Arzobispos primados de Toledo. Despues quitaron el escudo de los Arzobispos é pusieron el de Barriouuevo de Peralta que compró esta villa á S. M.

»A la 8.ª—Esta villa es al presente del citado Barriouuevo de Peralta, vecino de la villa de Madrid. La compró á S. M. habrá como dos años; antes era del Arzobispo de Toledo.

»A la 9.ª—Es de la Chancillería de Valladolid, de la cual dista 30 ó 33 leguas.

»A la 10.ª—Esta villa es cabeza de jurisdiccion, que aquí acuden las aldeas della á la Audiencia y reside en ella un Corregidor puesto por el dicho Señor della.

»A la 11.ª—Corresponde al Arzobispado de Toledo, de adonde dista 23 leguas.

»A la 13.ª—Que el pueblo por donde sale el sol es *Bribuega*¹ una legua desta villa no muy grande camino derecho.

»A la 14.ª—Que al mediodía cae Valdesaz su aldea, á una legua.

»A la 15.ª—Al poniente está Torija, á una legua.

»A la 16.ª—Al norte Utande, á las 2 leguas pequeñas.

»A la 17.ª—Es tierra fría, áspera de muchas piedras, tierra sana de enfermedades. Llana la vega, que se baja por una cuesta; monte poblado de encina y roble.

»A la 18.ª—Hay mucho monte de encina y roble; con liebres, conejos, perdices, raposas, tarugos é guarduñas.

»A la 20.ª—Hay un rio pequeño en rededor de la villa que se dice Ungría, que es rio no para poder criar pesca en él.

»A la 21.ª—Que es abundoso de aguas; muelen en el molino del valle del rio Ungría.

»A la 22.ª—Hay una dehesa voyar muy pequeña, de poco pasto.

»A la 23.ª—Es tierra poca é flaca para coger pan é se coje pan aunque poco; é vino razonablemente, cáñamo é hortaliza, nabos, zanahorias, verzas, puerros e frutas, que son nueces, cerezas, ciruelas; ganados lanar; no hay sal, se trae de las salinas de la Olmeda á 7 leguas².

»A la 28.ª—La villa está situada en alto, en risco de peña que la rodea, la vega honda, de llano á los 30 pasos: cercada de murallas, maltratada, de cal y arena con almenas.

¹ Lo nom del poblé está en blanch en la copia que jo tinch; mes per la situació y la distancia no pot ser altre que Brihuéga.

² Aquesta Olmeda deu ser la de Jádrique, partit de Sigüenza, Las altras dúas Olmedas de aquesta provincia, la del Extremo y la de Cobeta, no corresponen ab la distancia de 7 leguas aquí indicada.

»A la 29.ª—Por la parte llana hay una torre, que aora se la repara y que aora el Señor a rompido la torre y castillo para poner rejas y ventanas y postigos en él.

»A la 30.ª—La construccion de las casas es de madera, tosca, piedra e barro, texa, y el primer material lo traen de la Serranía de Trillo.

»A la 35.ª—El modo de vivir sus vecinos es del cultivo de la tierra, sin ninguna otra granjería.

»A la 36.ª—No hay juntas eclesiásticas.

»A la 37.ª—Tiene una legua de término de ancho e igual poco mas ó menos de largo.

»A la 39.ª—Hay una parroquia con la advocacion de N.^a S.^a de la Alcarria la que agora se derriba para su ensanche; una capellanía fundada por Pedro (*illegible*) e D.ª Pascuala su muger; un hospital antiguo sin saberse quien lo dejó.

»A la 40.ª—Hay cuatro ermitas: Ntra. S.^a del Rosario e San Felipe, San Fabian e San Sebastian, e otra del Sr. Sn. Juan Evangelista; sin cosa notable que decir dellas.

»A la 41.ª—Esta villa guarda el día de Sta. María Egipcíaca porque este pueblo estuvo herido de peste: el día de Sn. Pedro que dicen de los espliegos, que cae en Agosto, que lo guardan por devocion de un fuego que sucedió en esta villa en el día de su vijilia, e á San Benito en su traslacion, no se sabe que fué la devocion dello; se guarda de antiguo, e el día de Sn. Agustin por devocion de una plaga de langosta que hubo antiguamente en esta villa.»

Aquestas respuestas fóren donadas per Hernando de Yela y Pere de Galvez, nombrats per la vila pera redactarlas.

L'interrogatori contenía 45 preguntas de las que los de la vila de Fuentes ne deixáren 16 sense resposta.

Continuant lo viatge per la carretera que segueix la *meseta* que separa la vall de Torija de la del Tajuña, y á uns 15 kilómetres de Brihuega, s' troba la antigua vila de Torija, que compta avuy ab 771 habitants, situada en la meteixa unió de la carretera de Torija á Masegoso ab la general de Madrid á la Junquera.

Carles III, fundador dels banys de Trillo, feu construir la carretera de Torija á Trillo, dirigida per l'arquitecto Don Miquel Matheo Fandos, y terminada en 1787, segons una llarga inscripció que hi ha en un pilar de pedra que encara existeix á la entrada de la vila, per la banda de Brihuega. Aquesta carretera passava per Brihuega, Malacueva y Solanillos del Extremo, pero desde que están construhidas las de Torija á Masegoso y de aquest poble á Trillo, los habitants l' han deixada perdre de tal modo que en molts punts ha desaparegut per complert, y avuy té que ferse per medi de caballerías lo transport que s' hauría pogut continuar fent per medi de carros lo meteix de Solanillos á Brihuega que de Solanillos á Cifuentes y á Trillo.

Conservada la antigua carretera de Torija á Trillo, las vilas de Heneche y

de Gualda, del partit de Cifuentes, haurien ab molt poch cost pogut fer un ramal que las posés en comunicació ab Brihuega y Cifuentes, que son los dos mercats ahont exportan sos productes agrícolas y més particularment sos vins. Pero la gent de aquest país no ha comprés encara la immensa diferencia que hi ha de que una caballeria transportí vuyt arrobas, que és lo que ara póden portar, á que n' transportés quaranta vuyt, que es lo ménos que n' portarian si anéssen ab carro.

Torija s' troba al origen de una vall molt abundosa d' ayguas. En l' actualitat s' está col-locant la tubería de ferro destinada á portar las ayguas de Torija á Guadalajara pera proporcionar á aquesta ciutat la quantitat suficient pera atendre á las cada día majors necessitats del vehinat.

L' antich castell de Torija conserva encara dretas sas murallas, tres de las quatre torres rodonas de sas cantonadas y sa alta torre del homenatge, testimoni del poderío de sos antichs senyors.

Las crónicas antigüas citan ab elogis lo fet realisat per alguns dels fills de la molt noble y rica casa de Mendoza, de Guadalajara, defensat durant trenta días consecutius lo pas de la vall de Torija contra tots quants se presentéssen. Don Alfonso de Mendoza, que després fou comte de la Coruña, son germá Don Joan y D. Francisco Beltran de la Peña, féren pregonar per tot lo regne que defensarian durant trenta días lo pas de aquella vall contra tots los caballers que volguéssen forsarlo, succehint en aquesta defensa cosas molt estranyas y notables, segons las crónicas de aquells temps. ¡Cóm cambian las costums! Avuy, los qui féssen lo que aquells tant nobles senyors váren fer, anirian á nostres presiris de la costa d' Africa á descansar de llurs fatigas.

Desde Torija la carretera no deixa ja la vall de aquest nom, passa per Valdenoches y Taracena, deixa á má esquerra lo pintoresch poble de Iriepal y entra á Guadalajara per la part alta de la ciutat.

Guadalajara, petita capital de uns 8,000 habitants, es l' *Arriaca* dels carpetans, y la Medina Alfarag ó Wadalhachara, nom que significa riu de las pedras, dels alarbs, á qui fou presa en las derrerías del s. xi per lo famós Alvar Fañez Minaya, cosí germá del legendari Cid Campeador. Los alarbs la possehiren desde 716 fins á 1085.

Guadalajara fou feta ciutat lo 25 de Mars de 1460 per Enrich IV de Castella. En 1520 prengué part en la sublevació general contra Carles I, coneguda ab lo nom de las Comunidades de Castilla, posantse al cap dels sublevats de aquella ciutat En Diego Medina, mestre de casas, En Gigant, baster, y En Diego Coca, fuster. Derrotadas las Comunitats per las forsas imperials, alguns fills de Guadalajara sufríren la sort dels demás gefes de aquella insurrecció popular, darrera protesta del poble castellá contra l' despotisme importat per la Casa de Austria, sentne degollats en mitj de la plassa de Medina. Lo 10 de Agost de 1525 feu sa entrada en la ciutat de Guadalajara En Francesch I de França, ja presoner, essent allotjat en lo superb palau dels duchs del Infantado, quin

propietàri, que tenia la fortuna de un rey, lo obsequiá ab grans festas y torneig.

La prosperitat de Guadalajara, que rebé un fort cop ab la expulsió dels moros espanyols, expulsió que la feu disminuir de 212 casas y de 912 habitants, fou en part y sols momentáneament indemnizada per la fundació de sa Real fábrica de panyos, que tingué lloch en 1719, essent son primer director lo célebre Riperdá.

Fet á grans rasgos lo résum historich de aquesta capital de una de las cinch provincias de Castella la Nova, passo á ocuparme de sos monuments artístichs, tal com avuy se troban.

Lo més notable de aquestos es, sense cap mena de dupte, lo palau dels duchs del Infantado, construït en 1483, baix la direcció del arquitecte Joan Guas, arquitecte que ningú diria fos lo meteix que dirigí la magnífica iglesia de *San Juan de los Reyes*, de Toledo. ¡Tant per damunt de aquell palau está aquesta! Y no s' crega que aquest palau no tinga mérit, no; pero hi ha tanta diferencia entre la barreja de ordres arquitectónichs del palau de Guadalajara y la unitat, sencillés y bellesa de la iglesia de Toledo, que ningú endevinaría que abdós edificis haguésen sigut projectats per un meteix individu.

La porta de la fatxada principal es molt recarregada de adornos, y l's rombos de pedra en forma de cabotas de claus que omplenan aquella fatxada li donan un aspecte tant particular, tant original, que no conech cap altre edifici que se li semble.

Lo pati ó cel obert se compon de set archs rebaixats á lo llarch y de cinch á lo ample. La planta baixa té columnas dóricas; lo primer pis columnas salomónicas ab guirnaldas de flors, flors que també adornan los capitells.

La part interior de la galería del primer pis está formada per archs gòtichs, archs que en los quatre cantons de la esmentada galería son coronats per estàtues de *heraldos* que sosténen los escuts d' armas de la molt noble y antigua casa dels Mendozas.

Si de la galería del cel obert passém á la del jardí, no podrà menys de sorprendre'ns la elevació y elegancia de las columnas que sosténen una llarga fila de archs semicirculars. Entre aquestos archs y la cornisa que serveix de base al primer pis hi ha una gran munió de petits archs gòtichs esculpits en la fatxada. Lo jardí es digne del palau de un rey.

Si visitém las cambras interiors, y sobre tot, lo *saló de llinatges*, quedarem admirats á la vista dels maravellosos enteixinats que, en forma de estalactítics arabescos y pintats d' or, vermell y blau, cobréixen los sostres de alguna de ellas. En lo *saló de llinatges*, tot voltant de la cornisa, hi ha los retratos dels ascendents de D. Iñigo Lopez de Mendoza, que fou qui feu edificar aquest palau.

No recordo hont he llegit que lo rey de França En Francesch I, á qui se allotjà en lo palau dels duchs del Infantado á son pas per Guadalajara, al véure's allotjat en lo magnífich *saló de llinatges*, no pogué menos d' exclamar

aquestes paraules: *No tinc jo en cap de mos palaus cap saló que ab aquest pugua compararse.* Y després, referintse al duch del Infantado, diuhen que afegí: *No m' reca ésser presoner de un rey que ab tant grans vassalls compta.*

Avuy lo rich palau de la casa dels Mendozas, una de las més poderosas d' Espanya en la Edat Mitjana, serveix de assilo als órfens de la guerra. ¡Cóm deuen tremolar de rabia dins de llurs tombas de marbre los cossos dels antichs duchs del Infantado, al veure que l' edifici aixecat pera satisfer llur orgull serveix avuy de hospici al fills de las víctimas de la guerra, de aquesta trista herencia dels temps de barbarie, que ells consideravan com la més noble de llurs diversions!

En lo moment en que, gracias á la amabilitat del coronel director del col·legi de órfens, entro jo en lo pati, hi ha uns 130 noys posats en filera baix los porxos, allargant las mans pera rebre lo berenar, que consisteix en un bocí de pá y formatje, y, á mida que l' rében, fúgen de allí, saltant, cridant y escampantse per tota la part baixa del edifici.

Lo *Col·legi dels órfens de la guerra* es digne d' ésser visitat, no sols per l' edifici en que s' troba, sino per la seva bona organisació en tot quant se refereix á la part material de la vida dels deixebles. No dich res de la part intel·lectual perque no he tingut ocasió de poderla judicar.

Una part del meteix palau dels duchs del Infantado está destinada á assilo de fillas de militars morts en campanya. Está dirigit per monjas y no vaig pogué conseguir, en lo sol día que he passat á Guadalajara, permís pera visitar-lo.

Al costat meteix del palau de que acabo de parlar hi ha l' *Academia d' Enginyers militars*, que he pogut visitar detingudament, gracias á la excessiva complacencia de nostre paísá En Joseph Ferrer, tinent d' enginyers y ajudant de la Academia, que s' trobava de guardia.

Aquesta Academia está instalada en l' edifici que fou antiguament Real fàbrica de panyos, y lo meteix sa sala de modelos que sa sala de dibuix, plenas abdúas de traballs dels cadets, son dignas d' ésser vistas ab detenció y honran en gran manera al cos facultatiu més il·lustrat de nostre exércit.

La biblioteca de la Academia es molt escullida, y son saló de retratos, hont figuran los de tots los directors generals del cos d' enginyers desde l' sigle passat fins avuy, ab una petita noticia biográfica al peu de cada hù de ells, es tal vegada l' únich que té Espanya en aquest género. Sols recordo una galeria de retratos que se li sembla: la d' escolapis célebres, que hi ha en los claustres del primer pis de las Escuelas Pías de Sant Fernando á Madrid.

La paret principal de la sala del tribunal d' exámens es ocupada per un quadro de grans dimensions que representa la entrega de *corbatas* á las banderas del exércit feta per Isabel II en 1850, obra del reputat pintor Esquivel.

Iglesia verdaderament notable no n' hi ha cap á Guadalajara. La única que presenta un tipo especial es la de Santa Maria de la Fuente, quinas portas son en forma d' arch de ferradura.

En la iglesia de Sant Ginés hi ha quatre regulars panteons de marbre

blanch, dos dels quals son dels comtes de Tendilla, y 'ls altres dos no he pogut sapiguer de qui son. Los quatre están adornats d'estátuas.

En la iglesia de Sant Nicolau *lo Real* hi ha un bon sepulcre de las darre-
rias del s. xv, hont jáuhen los restos del comendador Rodrigo Campuzano.
Aquest sepulcre fou trasladat á aquesta iglesia lo 21 de Octubre de 1772 desde
la antigua capella parroquial de Sant Nicolau. Devant de aquest sepulcre hi ha
banchs, cadiras y mals endressos que impedeixen véurel' bé. En aquesta ige-
sia hi ha una part dels sitials gòtichs del chor del antic monastir de Sant Bar-
tomeu de Lupiana; los restants que s' traguéren de aquest monastir son á la
iglesia de Santiago, que está tocant al palau dels duchs del Infantado.

Fora de lo dit y de alguns retaules y bons quadros, entre altres un dels pri-
mers que s' troba en la iglesia anomenada *La Antigua*, res he vist en las ige-
sias de aquesta ciutat que valga la pena de parlarne. Sols citaré, per'acabar, la
magnífica portada plateresca que hi ha en l' actual pati de la presó y de la qual
m' ha promés férmen' treure una fotografia D. Hermenegild Perez, Vicepresi-
dent de la Diputació provincial.

Guadalajara posseheix un museo que, si bé es reduhit, compta ab quadros
de molt bons autors, entre altres de Zurbarán, Ribera y Mastii. Té també un
baix relleu en marbre blanch, que representa l' acte de sepultar lo cos de Cris-
to, quin quadro, de una riquesa de detalls poch comuna, es un modelo de
obras de talla.

Pera termenar aquesta ja llarga relació, sols afegiré que Guadalajara té molt
bons encontorns, per més que la població valga poca cosa: es una mitjana pin-
tura posada en un bon quadro. De fondas no n' hi ha cap de bona; la mellor de
totas, la del Nort, no val rés.

Guadalajara, 24 de Maig de 1881.

CELS GOMIS.

EXCURSIÓ BOTÁNICA PARTICULAR

Á MONGAT, TIANA Y MONTALEGRE.

Dia 14 de Octubre de 1883.

Lo plá de Barcelona está voltat per una série de montanyas, que en dife-
rents ocasions han sigüt recorregudas per nostres consocis ab l' objecte de
gosar dels bells punts de vista que oferéixen ó bé de apreciar las bellas natu-
rals que atresoran.

Á mitjorn s' aixeca lo Montjuich com á gegantesch mirador de la hermosa
Capital y del il-limitat horisont del mar; de ponent á nort, s' exten la bonica
serra del Tibidabo, ab sos pichs de aquest nom y de Sant Pere Màrtir, fins á
Moncada; y cap al nord-est se veu una llunyana montanya que separa dit plá
del llegendari y bonich Vallés y que es terminació de una cordillera que s' pro-

longa á lo llarch de la costa, única que m' faltava recórrer pera conèixer los límits de la industrial plana hont residím. Varias vegadas la he contemplada esperant una ocasió pera estendre fins allí mas excursions y arribá aquesta lo dia 14 de Octubre 1883, en que mon amich Francí, coneixedor de aquell lloch, se oferí pera acompanyarme en dita sortida. Ab aquest objecte nos reunírem á las 5 h del matí en lo *Plá de la Boqueria* pera dirigirnos al carril que surt á aquella hora en direcció al Empalme, mes en l' Administració Central nos digüeren que era inútil que 'ns apresséssem, puig havíam fet tart. Al principi fou aixó una dificultat, mes ab lo desitj de aprofitar aquell dia, resolguérem fer á peu los quinze kilómetres que 'ns separavan de Mongat, en detriment de nostras forsas, que necessítavam pera recórrer aquellas montanyas; aquest contratemps que á primera vista sembla que 'ns havia de destorbar, al contrari, nos oferí la ocasió de recullir á las voras del Besós moltas especies vegetals de las que daré compte més endavant.

En marxa ja, nos dirigítem per lo hermós *passaig de Colon* cap al *portal de D. Carlos*, hont continuárem lo camí per lo *terraplé del ferro-carril*, comensant allí nostra tasca de recullir exemplars de las plantas espontáneas que s' oferían á nostre alcans, fent notar de pas la presencia de la bonica solanácea coneguda vulgarment ab lo nom de *estramoni* (*Datura Stramonium* L.), que uneix á sa bellesa las propietats narcóticas propias de aquella familia: entre la sorra vaig veure la *Echinophora spinosa* L. y també la *Saponaria officinalis* L., que he trobat ab abundancia en lo Vallés, y que segons lo Sr. Costa (Catàlech, p. 34) sol ésser rara en lo litoral. En los nombrosos rechs que en totas direccions creuhan aquestos encontorns, trobo prop de l' aygua lo *Polygonum Persicaria* L. (*Herba felera*) ab varias especies de plantatges y altres vegetals propis dels llochs molt humits.

Serían las 6 h 30 quan arribávam al *pont sobre lo Besós*; aquí nos desviárem momentáneament pera internarnos dins de la espessa salzerada entre la que abundan de tal manera las romagueras ó esbarzers, que en alguns punts arriban á tancar lo camí completament; entre las branques de aquestos se cargolan los brins de la *Bryonia dioica* Jacq. (*Carbassina*), que ab sas rojas bayas presentava llavors un bonich aspecte. La especie que més hi abunda es la coneguda vulgarment ab lo nom de *Fonoll marí* y que 'ls botànichs anomenan *Inula crithmoides* L.: no hi faltava tampoch la *verbena* y la ja esmentada *herba felera*.

En lo curt temps que permanesquérem en tant deliciós lloch, vaig entretenirme en gratar la terra en diferents punts y buscar entre la fullaraca los moluscos que tant abundan en siti tant humit, resultant trobar los següents, ja publicats en lo *Catálogo de los moluscos testáceos terrestres del llano de Barcelona*, de nostre estimat consoci y particular amich D. Arthur Bofill, al qui dono públicament las gracias per haver posat á ma disposició sas riquíssimas col·leccions pera la comparació de las especies de aquestos animals que en altrás ocasiones he recullit.

<i>Helix rotundata</i> Müll.	<i>Bulimus quadridens</i> Müll.
<i>H. variabilis</i> Drap.	<i>B. decollatus</i> Lin.
<i>H. linneata</i> Olliv.	<i>B. acutus</i> Müll.
<i>H. penchinati</i> Bourg.	<i>Achatina folliculus</i> Pfeif.
<i>H. lenticula</i> Ferus.	<i>Puppa polyodon</i> Drap.
<i>H. aspersa</i> Müll.	<i>Clausilia penchinati</i> Bourg.
<i>H. pulchella</i> et <i>Costata</i> , Müll.	<i>Cyclostoma elegans</i> Drap.

Més de las 7^h eran quan altra volta caminávam envers Badalona, seguint la via avans empresa y arribanthi á las 8^h 33, ab un retart que prové del temps que invertírem en la herborisació. Lo temps que s' t rda regularment entre Barcelona y aquella vila es de 1^h 30 aproximadament.

Badalona, població de 13,749 habitants, está situada prop de la hermosa platja del meteix nom y al peu de la serra de Montalegre, á la que nosaltres nos dirigíam; desde aquí podíam remontarnos per una riera que atravessa lo carril al extrem del passeig que serveix d' esbarjo als moradors de aquesta pacífica é industrial població; per ella hauríam anat á parar al monastir que dona nom á la montanya, mes com havíam fet lo propòsit de passar per Tiana, y per altra part era molt fàcil que 'ns perdéssem seguint dita riera, per los molts torrents que hi afluhéixen, continuárem nostre camí envers *Mongat*, que s' veu al peu del castell del meteix nom, á 3 kilòmetres de Badalona. Eran las 9^h quan nos deturávam devant de la estació: com ja havíam fet quatre horas de camí y lo sol comensava á molestarnos, havent trobat per casualitat una tartana que sortia cap á Tiana, desitjosos de reservar nostras forsas pera poder esmerzar tot lo dia en examinar aquellas montanyas, nos decidírem á aprofitar aquell vehícul pera pujar al esmentat poble. Ans de marxar, recorreguérem la platja, trobanthi en abundancia lo *Scolymus Hispanicus* L., bastant comú en Catalunya.

Mongat es població petita, agregada al ajuntament de Tiana; sa estació dista uns 3 kilòmetres de la del Masnou. La riera de Tiana comensa detrás de aquell edifici, y está descrita en l' acta de nostre consoci lo Sr. P. Clapés Tralbal, publicada en la pág. 152 del vol. II de nostre BUTLLETÍ.

A las 9^h 38 baixávam á Tiana; aquest poble té 2,100 habitants, está á mitja costa de la tantas vegadas anomenada serra y sas casas están molt escampadas: té alguns edificis de recreo, de familias acomodadas de la Capital, lo que contribuheix á donarli alguna major animació. Sols nos hi deturárem á provehirnos de lo necessari pera lo dinar y tot seguit férem via altra volta, continuant la excursió.

Podíam seguir lo camí que porta directament á la Conrería, edifici que s' veu al cim de la montanya, mes nosaltres pera fer més llarga la jornada nos encaminárem envers un turó anomenat *dels nou pins*, per haverhi alguns de aquestos arbres d' extraordinarias dimensions; empenguérem la pujada per una bonica carretera que conduheix á l' iglesia del poble, y passada aquesta

nos trobarem ja en despoblat, entre hermosas vinyas que aqui se cultivan en gran escala, endinzantnos després en las pinedas que cobréixen la montanya; lo camí está obert sobre grans banchs de rocas de formació granítica, en los que abunda la pegmatita, que disgregantse per efecte de las ayguas y l' atmósfera, produheix grans quantitats de sorras, formadas de fragments de quarz y cristalls de mica, que en part son arrastradas vers lo plá y en part se barrejan ab las terras de cultiu de la meteixa montanya.

A las voras del camí y entre las esclotxas de la roca recullo en abundancia la *Fumana Spachü* G. G., y entre las pedras dels camins, no escasseja tampoch la *Verbascum Boerhaavii* L., ab sas flors grogas tant bonicas.

En los boscos vaig trobar entre altrás especies bonicas més per llurs flors que per llur utilitat y raresa, la *Odontites lutea* Rehb. y lo *Antirrhinum majus* L. (*Cunillets* ó *Badells*), de una meteixa familia, y además la *Calluna vulgaris*, Salisb. que s' anomena vulgarment *Xipell*, per sa semblansa ab un'altra de un género molt afine y que s' coneix ab lo nom de *bruchs*.

Al arribar al cim del avans anomenat turó, nos desviárem á la esquerra per un caminet molt bonich que porta á la *Conreria*, ahont arribávam á las 12 h; la descripció é historia de aquest edifici pot veure's en l' acta avans citada y per aixó no n' dich rés. A poca distancia darrera del convent y en direcció al Vallés hi ha la *font de las monjas*, siti delicios hont dinárem en companyia de varias familias que aprofitant la festa del Diumenge, havían volgut gosar també de la sombra y del ayre puríssim de aquell hermosíssim recés. Allí permanesquérem fins á las 3 h de la tarde, recolzats sobre aquella alfombra de verdas plantas, engalanadas ab las flayrosas floretas que ab tanta varietat la naturalesa hi fa créixer.

Lo camí de tornada es lo que comensa devant de la porta de aquell antich edifici, y per ell, desviantnos alguna que altra volta pera explorar sos encontorns, passárem devant del *convent de Montalegre* y per fí anárem á parar á la *riera de Badalona*, aquella meteixa que haviam trobat al matí quan anávam á Mongat.

Res diré de la flora de aquesta segona part de la excursió, puig que hauria de repetir lo consignat avans y además perquè á continuació vá la llista de las especies vegetals espontáneas que vaig observar, ab indicació dels punts hont póden trobarse.

Arribárem á *Badalona* á las 5 h 20 t. y poch després nos embarcárem en lo tren, que 'ns deixá á *Barcelona* á las 6 h de la tarde.

LLISTA DE LAS PLANTAS ESPONTÁNEAS
RECULLIDAS DURANT LA EXCURSIÓ.

<i>Clematis Vitalba</i> L.	Marges y rieras.
<i>Glaucium luteum</i> Scop.	Camp de la Bota; en la sorra.
<i>Diptotaxis viminea</i> D. C.	Id. llochs cultivats.
<i>D. erucoides</i> L.	Comuníssima.

<i>Cakile maritima</i> Scop.	Camp de la Bota; en la sorra.
<i>Alyssum maritimum</i> L.	Llochs herbosos.
<i>Lepidium graminifolium</i> L.	Llochs de pedruscall; abunda.
<i>Cistus albidus</i> L.	Tota la montanya.
<i>Fumana Spachii</i> G. et G.	Sobre Tiana; boscos.
<i>Saponaria officinalis</i> L.	Camp de la Bota; terraplé del carril.
<i>Malva sylvestris</i> L.	Comuníssima; en camins, camps, etc.
<i>Tribulus terrestris</i> L.	Llochs sorrenchs; p. del f. de D. Carlos
<i>Ruta montana</i> Clus.	Turó dels nou pins.
<i>Coriaria myrtilifolia</i> L.	Voras de las rieras.
<i>Ulex parviflorus</i> Pourr.	Tota la montanya.
<i>Calycotome spinosa</i> Sawk.	Montalegre en general.
<i>Boralea bituminosa</i> L.	Barcelona, Mongat, Tiana, etc., etc
<i>Rubus thyrsoides</i> Vimm.	Tota la comarca litoral.
<i>Bryonia dioica</i> Ig.	Salzeredas del Besós.
<i>Echinofora spinosa</i> L.	Prop del Besós; en la sorra.
<i>Faniculum vulgare</i> Gärt.	Llochs montanyosos.
<i>Conyza ambigua</i> D. C.	Turó dels nou pins, sobre Tiana.
<i>Aster acris</i> L.	Prop del convent de Montalegre.
<i>Inula crithmoides</i> L.	Sobre Mongat y voras del Besós.
<i>Cupularia viscosa</i> G. et G.	Vulgar.
<i>Calendula arvensis</i> L.	En llochs cultivats; abunda.
<i>Centaurea aspera</i> L.	Comuníssima.
<i>Taraxacum officinalis</i> Vill.	Vora la iglesia de Tiana.
<i>Lactuca tenerrima</i> Pourr.	Parets, rieras, llochs de pedruscall.
<i>Scolymus Hispánicus</i> L.	En la platja de Mongat.
<i>Xanthium strumarium</i> L.	Llochs humits vora del Besós.
<i>Xanthium spinosum</i> L.	Abunda en llochs erms.
<i>Arbutus unedo</i> L.	Camí de la Conrería.
<i>Calluna vulgaris</i> Salisb.	Id.
<i>Anagallis arvensis</i> L.	En las vinyas.
<i>Convulvulus sepium</i> L.	Canyers de vora los rechs.
<i>Echium pustulatum</i> Sibth.	Voras dels camins.
<i>Solanum nigrum</i> L.	Llochs humits y de runas.
<i>Lycium Europæum</i> L.	Tancas del litoral.
<i>Verbascum sinuatum</i> L.	Abunda en la sorra.
<i>V. Boerhaavii</i> L.	Abundant en la montanya.
<i>Datura stramonium</i> L.	Voras del Besós.
<i>Antirrhinum majus</i> L.	Turó dels nou Pins.
<i>Odontites lutea</i> Rohb.	Id.
<i>Lavandula stæcas</i> L.	Serra de Montalegre; abunda.
<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	Comuníssim en la montanya.
<i>Verbena officinalis</i> L.	Abunda en llochs cultivats.
<i>Vitex Agnus-Castus</i> L.	En torrents y rieras; abunda.
<i>Plantago psyllium</i> L.	Abunda en las voras dels camins.
<i>Polygonum persicaria</i> L.	Voras dels rechs; plá de Barcelona.
<i>Daphne Gnidium</i> L.	Llochs montanyosos.
<i>Mercurialis annua</i> L.	Llochs herbosos.
<i>Parietaria diffusa</i> M. A. R.	Marges y parets.
<i>Quercus coccifera</i> L.	Llochs montanyosos.
<i>Asparagus acutifolius</i> L.	En los marges.

<i>Smilax aspera</i> L.	Marges, tancas y torrents.
<i>Agave Americana</i> L.	En las tancas.
<i>Arundo donax</i> L.	Voras dels rechs.

I. MARTÍ TURRÓ.

Barcelona, 17 Octubre de 1883.

EXCURSIÓ PARTICULAR

Á REMINYÓ, ORSAVINYÁ, MONTNEGRE Y FUYAROSOS.

ITINERARI.

Lo día 8 de Novembre de 1883, á las 5^h 24 matí del nostre meridiá, deixava *Barcelona* y á las 7^h 30 arribava á la estació *de Breda*, sobre la línia de França, hont m'esperava lo guía del Montseny En Joan Llorens (a) Rafeló. Tot seguit nos posárem en marxa en direcció E., ó sia cap á Hostalrich, per lo camí de carros que atravessa la estació de N. á S. per lo pas á nivell, girant luego cap al E. (V. BULLETÍ, vol. IV, pl. 160-161.)

A las 8^h 15 passávam per devant de la *casa de Perxa-Artorch*, deixant á má dreta lo llegendari gorch del meteix nom. (V. BULLETÍ, vol. IV, pl. 161-162.)

Seguírem encara uns 10 minuts per lo meteix camí de Hostalrich fins á trobar la *palanca de Reminyó*; deixantlo llavors, travessárem enfront del Molí de Reminyó la *riera de Reminyó*, prop de sa confluencia ab lo riu Tordera, del qual es tributaria com totes las demás rieras y torrents de las regions N. y E. del Montnegre.

A las 8^h 30, deixant enderrera la *vall del Tordera*, per lo camí-ral de carros de Reminyó, que s' interna en la pintoresca vall del meteix nom, seguint contra corrent sot amunt lo curs de la riera, á las 9^h 5 passávam la meteixa per un *pont de fusta*, arribant un minut després á la iglesia del poble de *Reminyó*, compost de unas 30 ó 40 casas espargidas per la vall. Dita iglesia fou románica com ho demostra son campanar intacte, si bé pintat fins al cim, y sa volta de canó; mes fou *restaurada* (!) per lo últim senyor rector, gastanthi molts diners pera convertir un temple de Deu que deu inspirar reculliment y respecte, en un saló afeminat y ridícul; lo exterior está també pintat ab péssim gust y voltat per baranas de ferro ab dúas escalas de llosetas de marbre pera pujar al terraplé que volta la iglesia: sembla propiament una torreta de Sant Gervasi.

Del riu Tordera fins á Reminyó s' hi comptan tot lo més 45 minuts.

A las 9^h 30 deixávam la iglesia, y seguint amunt lo deliciosíssim sot de la *vall de Reminyó*, passárem per una rústega palanca á la vora esquerra de la riera, y á las 9^h 35 passávam per *ca'N Bruguera*. A las 9^h 40 tornávam á passar la riera, deixantla á má dreta, allí meteix hont reb lo tribut de son affluent lo *Torrent del Home Mort*, pujant per lo camí de la vora dreta de

aquest contra corrent, entre un espés bosch de alzinas, pins, suros y brossa, que cobreix tota la vall del meteix nom.

Als 15 minuts, ó sía á las 9^h 55, passárem lo torrent, y pujant per lo camí de carros, que no tardárem en deixar á ma dreta, (camí que serveix pera desemboscar las valls de la encontrada), prenguérem lo de ferradura, que porta á Orsavinyá, y per forta y sobtada pujada entre atapahit bosch, á las 10^h 40 arribávam al *Collet de la Creu d'En Baptista*, hont comensa ja lo terme d' Orsavinyá. A la dreta (Oest) ovirávam, sentadas en la falda del turó d'En Casellas ó d'En Picas, las dúas casas de Montcal y Casellas; per suáu pujada á las 10^h 52 guanyávam lo *Collet de ca'N Camps*, y á las 11^h 10 arribávam á la grandiosa casa de *ca'N Camps d' Orsavinyá*, sentada en la carena de la montanya, á uns 400 metres de altitut.

Desde lo Tordera y Reminyó (situat á uns 80 metres d' altitut) fins á dita carena, tot lo camí está rublert de bosch y sens dupte es de lo més pintoresch de la nostra terra.

Al sortir de ca'N Camps baixárem al Collet, deixant á má dreta lo camí que porta á la Casa Nova, que s' ovira allí prop sentada en la falda del Turó d'En Casellas ó d'En Picas. A las 11^h 18 deixárem á má esquerra lo camí de carros que en direcció S. porta á ca'N Rech, y agafant la pujada, á las 11^h 28 arribárem al *Collet de la ubaga de Castanyers* á las 11^h 36 al *Collet de las Palomeras* y á las 11^h 40 á la *iglesia d' Orsavinyá* (alt. \pm 500 m.) (V. BULLETI, vol. VI, pl. 37).

De allí ab 5 minuts baixárem á *ca'N Picas*, de hont ab 20 més pujárem á *ca'N Benet Vives*, arribanthi á las 12^h 5. (alt. \pm 500 m.) (V. BULLETI, vol. VI, pl. 38). Per entre grans ubagas de castanyers y avellaners, pujárem luego cap á la carena del macís del Montnegre, y ab 30 minuts arribárem á la inhabitada casa de *ca'N Cona*, sentada en la carena, baixant molt suáument ab 15 mé á la *capelleta y font de Santa Maria*.

De la font, cambiant lo camí de la carena per lo que s' dirigeix al N. O. y N., ab 75 minuts se va á *Montnegre*.

La iglesia de Montnegre y la gran casa Auladell próxima á la meteixa, única situada en lo siti que constituheix la capitalitat municipal de Montnegre, están situadas á uns 500 metres de altitut.

La iglesia es bisantina, de volta de canó y creu grega; fou renovada fa algun temps y en ella res s' hi veu que cridar puga l' atenció del excursionista.

Lo nom de Montnegre deriva del llatí *Mons niger* y es degut al color tant negre de la terra de tota aquella regió.

Montnegre y Fuyarosos forman un sol poble y una sola parroquia y junt ab la Batlloria, més important que 'ls dos reunits, constituheixen un sol municipi de uns 600 habitants.

De Montnegre per bon camí de carros se baixa rápidaement ab 45 minuts á *ca'N Riera de Fuyarosos* y ab 15 més á la casa y *forn del vidre* (fa molts anys parat.) Tocant al meteix hi ha la *iglesia de Fuyarosos*, antiga parroquia, avuy

sufragánea de Montnegre. Es un edifici renovat y emblanquinat, ab indicis de sa primitiva construcció románica; té un altar y retaule plateresch del últim ters del s. xvi y un antich canalobre de ferro.

De Fuyarosos ab una hora curta se va á la estació de Breda y ab altre tant á la de la *Batlloria*.

Dinàrem molt bé de las provisions que portávam, á ca'N Benet Vives, qual casa deixárem á las 2^h t. baixant per lo Collet ó Coll situat sota de la casa, en direcció N. per entre un atapahit bosch de castanyers, alzinas, suros, bruchs y arbosos, quina espessor es tant gran que sens exageració diré que no té rival en la regió del Montnegre ni tampoch en la del Montseny.

Seguírem sot avall de la *riera de Fuyarosos*, que té son orígen en lo Coll de ca'N Benet Vives, atravessantla tres ó quatre vegadas, y á las 2^h 35 passávam enfront de la casa inhabitada de *ca'N Borni*; sempre sot avall, per entre lo bosch, que á mida que s' va baixant es ménos frondós, 8 ó 9 vegadas passárem de una vora á l' altra de la riera fins á la casa del meteix nom, hont la deixárem á má dreta.

A las 3^h 15 passávam per devant de dita grandiosa casa; á las 3^h 25 per lo *Sot de las Senyoras*; á las 3^h 35 per lo *for del vidre* y la *iglesia de Fuyarosos*; á las 3^h 43 per *ca'N Torras*; á las 3^h 50 per *ca'N Bach*; á las 4^h 15 per sota de *ca'N Puig*, atravessant per tres vegadas (si no m' enganyo) la riera de Fuyarosos; á las 4^h 30 per sota de *ca'N Oller*, gran casa y la més important de la encontrada, que deixárem á má dreta; á las 4^h 35 atravessávam per la palanca lo *riu Tordera* y á las 4^h 40 arribava á la estació de *Breda*, despedint allí al guía, mentres que jo ab lo tren de las 5^h 38 (hora de Barcelona) me n' tornava á la ciutat comtal, hont arribava á las 8^h del vespre molt satisfet de tant deliciosa excursió.

ARTHUR OSONA.

COSTUMS CASTELLANAS.

LA CAVADA (PROV. DE SANTANDER.)

Malgrat lo refrá castellá que diu: *En viernes y en martes no te cases ni te embarques*, ja que en catalá dihém que *Tots los días son santos y bons*, vaig sortir de *Barcelona* lo divendres 25 de Maig de 1866 en direcció á La Cavada de la provincia de Santander.

Lo meteix día 25 vaig fer nit á *Zaragoza*, l' endemá día 26 á *Bilbao* y l' diumenge 27 á casa, si aixís puch dirne del domicili que feya set anys habitavan los meus pares en aquell poble de Castilla la Vella.

Junt ab lo meu pare que havia vingut á rébrem' prop de Santoña, deixárem á las cinch de la tarde á *Solares*, la diligencia, y mentres aquesta s' dirigia á Santander, terme de son viatge, nosaltres prenguérem lo camí de La Cavada, per la carretera, que dista poch més d' una hora del punt hont baixárem del cotxe.

Solares es una població d'aprox 300 habitants, hont s'ajuntan las dúas carreteras que partint de Bilbao, una per lo litoral y altra per l'interior, van á Santander. En dit poble hi ha uns banys d'ayguas clorurado-sódicas, bastant concorreguts durant la temporada que comensa en Juliol y acaba en Setembre. Lo edifici hont los banys están instalats, s'aixeca á pochos passos del camí-ral, servant lo meteix pera fonda, per lo qual conté moltas y espayosas habitacions.

L'Ajuntament resideix en Medio-Cudeyo, quina iglesia parroquial está emplantada sobre un marge bastant alt, per quin fons passa la carretera.

Després de Solares, lo poble que s'troba es *Ceceñas*, magníficament situat en un plá, entre castanyers y *cagigas* (especie de roures) que l'fan delitós, agradable y pintoresch. Es una vall deliciosa, banyada al S. per lo Rio Tuerto, de poch caudal d'ayguas, que passa al peu d'una montanya á qual cim hi ha una ermita dedicada á Santa Marina, desde hont pot admirarse una vista extensa y magnífica, tancada á un cantó per Santoña y al altre per los elevats turons de Reinosa.

A poca distancia de Ceceñas, lo camí-ral, per medi d'un pont, passa l'Rio-Tuerto, seguint allavors per lo marge S. de dit riu.

A la meteixa entrada del pont hi havia en la época á que m' refereixo un *parador*, que durant los dos anys que vaig viure en aquell país, may lo vegí obert, donantnos per aqueixa causa bastant que fer una nit en que s'hi calá foch, que felisment poguérem apagar ab la ajuda de la bomba y demés utensilis que teníam en la fábrika pera aquestos cassos.

A la terminació del pont hi ha un camí vehinal, prolongació de la carretera, que conduheix á Santa Marina. Aquest camí passa per lo meteix costat de las parets de una *casa solariega*, com ne diuhen en lo país, y que nosaltres coneixém per *masias* ó casas de pagés. En aqueixa casa nasqué Velarde, lo capitá d'artillería que junt ab Daoiz morí al peu del canó defensant la Independencia espanyola lo día 2 de Maig de 1808.

Es un edifici de construcció antiga, amurallat y ennegrit per lo temps, que s'aixeca dintre l'bosch que puja fins á Santa Marina.

Seguint altre cop la carretera vers á l'interior, guardada per lo costat S. per lo marge de una montanya, qual major alsada forma un espatat rocós anomenat la *Peña* y al N. per lo Rio-Tuerto que passa á regular fondaria, se gira dit marge que forma un cotze, y s'presenta á la vista lo gran edifici que conté la fábrika de filats y teixits de cotó, coneguda ab lo nom de *La Montañesa*, propietat de D. Jeroni Roiz de la Parra.

Pot formarse idea de la importancia d'aquest establiment industrial, sapient que en aquella época tenia cent telers ab tota llur corresponent preparació, que feya moure tres turbines quan lo caudal del riu ho permetia y si aquest escassejava, suplia la falta d'aygua una máquina de vapor de quaranta caballs de forsa.

En la meteixa fábrika hi havia las habitacions pera l'director, en un cos d'edifici apart pero adossat á aquella, en quals baixos s'hi trobava la administració.

Sens dupte cridarà l' atenció que al parlar de la fàbrica ho fassa en passat y es degut aixó á que en Juliol de 1868, un diumenge al vespre, un incendi destruí en pocas horas aquest temple industrial.

Més endevant ha sigut reedificat, mes ignoro en quina forma, si bé donadas las condicions del lloch hont está emplantat l' edifici, suposo que s' haurá reconstruït tal com estava, contenint quatre pisos y baixos.

Aquesta fàbrica, en la qual sempre han ocupat la direcció y primers llochs fills de Catalunya, era l' terme del meu viatge, puig com he dit més amunt, hi estava empleat lo meu pare.

Al davant del establiment hi ha uns edificis de planta baixa y primer pis, hont hi viu l' administrador, y nosaltres teníam la habitació en una casa de baixos y dos pisos, voltada per un gran pati ombrejat per frondosas acacias al marge meteix del riu, á qual vora hi ha un molí que mou l' aygua del rech que va á las turbinas de la fàbrica, qual aygua queda allí estancada per una presa de tota la amplada del riu, en forma d' escala formant una curva, que en temps de sequera semblan las gradas de un circo y quan ve l' riu caudalós, forma l' aygua saltant los grahons una hermosa cascada.

La carretera segueix completament dreta en una extensió de deu minuts de caminar, y en aqueix punt dona una petita girada per causa de un marge que amaga l' poble de *La Cavada* á la vista de la fàbrica.

Al marge dret de la carretera y al meteix peu de la primera casa del poble hi brolla un gros doll d'aygua, ahont van á cercar hi los vehins. Més avall forma una plasseta de la qual parteix altra carretera que passant per un pont travessa l' Rio-Tuerto pera dirigirse á Liérganes, població sumament notable per uns banys d' ayguas clorurado-cálcicas, oberts desde 1er de Juny á 30 de Setembre.

A l' altra banda d' aqueix pont hi ha per part un carrer de casas baixas, termenant las de la dreta en una plassa, hont s' hi sitúa l' mercat los diumenges, limitada per una alta paret que l' ajunta á las casas de la esquerra.

Al peu meteix d' aquestas últimas s' obre en la paret indicada un arch de fàbrica lleuger y elegant, construït, segons ho manifesta una inscripció en sa part alta, en temps del Rey D. Cárles III.

Aquest arch donava pas en aquella época á una fundició de canons, destruhida més tart, ignoro per quina causa; de segur que lo emplantament d' aqueixos tallers contribuï á la població de la vall, per quant alguns apellidos no castellans de varias familias residents avuy allí, demostran ben bé qu' eran estrangers alguns dels operaris empleats en los traballs de la fundició.

A més d' aquest arch y altre de ménos importancia obert en la meteixa paret davant la plassa-mercat, dintre l' grandió lloch que dita paret tanca, hi ha al extrem N. uns edificis de primer pis ruinosos, adossats á una capella dedicada á la Purísima Concepció, que encara s' habilita pera l' culto, y á l' altra banda una casa mitj en peu y mitj enderrocada, hont avuy hi ha lo que allí ne diuhen una *venta*, y que no es més que una taberna, que al seu davant hi té un tros disposat pera jugar als *bolos* al peu meteix de la capella y de las

casas arruinadas. La carretera que va á Liérganes passa pe'l mitj d' aquest siti.

Fora d' aixó y un gran edifici de construcció aquartelada, pesat y barroch, que hi ha al altre costat del riu, venint de la fàbrica del Sr. Roiz de la Parra, qual lloch d' emplacament es conegut per *Las Máquinas*, sens dupte perque debían pulirshi los canons després de fosos, no hi ha actualment res més que indique que allí hi hagués hagut un establiment d' aquella naturalesa, que per ser dependent del Estat, feu que la població s' conegués per lo *Real sitio de La Cavada*.

Tornant al lloch de hont hem dit que partía la carretera que va á Liérganes, la població s' exten á una part y altra del camí-ral que per l' interior se dirigeix á Bilbao. A uns doscents passos més amunt se troba un camí á la dreta un poch fondo, que després costejant porta á la Iglesia parroquial de Rio-Tuerto que s' troba separada del centre del poble cosa d' un quart. Es aquesta bastant capás y espayosa y devant sa porta d' entrada ostenta un atri voltat per un banch de pedra adossat al mur.

Al costat de la iglesia hi ha l' cementiri, que voltan unas rústegas y vellas parets. Lo més notable d' ell es que la má del home fora dels enterraments res més hi ha fet, y sens dupte per aqueix motiu es més trist y emociona més. ¡No s' póden pas deixar més sols los morts!

Naturalment que al permanéixer en La Cavada, debía cridar-me la atenció la diferencia de las costums d' aquella terra ab las nostras.

Son aquellas tant senzillas com pobre es lo país.

Sorpren després de sortir de Catalunya, hont los avensos de totas las manifestacions de la vida son tant notables, veure aquella terra tant escassament pródiga en donar sos fruyts, puig lo treball dels més industriosos s' estrella contra la esterilitat del terreno.

Aixís es que, no poguent la agricultura manifestarse com las necessitats de la existencia reclaman, ni haventhi altres medis de guanyarse la subsistencia, fora de la fàbrica del Sr. Roiz de la Parra, en la qual en sa gran majoría tots los operaris son donas, los hòmens se disseminan per las poblacions d' importancia, pera adquirir recursos que no troban en llur poble nadiu, treballant de boters ó de picapedrers y regressant á casa en la época del any que l' treball flaqueja, pera entornársen en ocasió oportuna.

De manera que no es gens estrany veure á las mullers y á las fillas dedicarse á las feynas del camp, conreuhant ab la major poca confiança bocins de terra que donan raquítics patatas, escanyolidas cols verdas y miserables espigas de blat de moro.

Cridantnos la atenció aqueixas tristas cullitas, y presumint los catalans allí residents, empleats en los primers llochs de la fàbrica, que aquella miseria de producció era sols deguda á la falta de treball, lo que respecte al blat de moro donava las panotxas totas grogas tirant al roig essent sos grans petifíssims, se feu venir de Catalunya llevar de la més bona, la que sembráren y conreuhá-

ren ab tot lo cuydado y esperansa que 'ls mereixia lo poder donar, si aixís se pot dir, una lliadó á aquella gent en profit seu. Pero la proba no tingué lo bon resultat que s' esperava.

La primera cullita fou excel·lent, la segona ja havia perdut bon xich, la tercera encara més y per fi, aquella llevar d'á tant bona mena que en nostres camps produheix espigas ufanosas, degenerá de mica en mica fins á donar panotxas iguals á las del país.

¿De qué prové aixó? Dificilment puch contestar, faltat com estich de coneixements agrícolas, pero no obstant, consignaré que la capa de terra argilosa es quasi per tot arreu poch espessa, que devegadas lo sol no surt en l' espay de mesos enters, ploguent sens descans suáu y peresosament, y que 'ls dos vents que allí generalment bufan son lo S. y l' N., lo primer massa calent y lo segon massa fret. En aixó fundo jo las dolentas condicions que ha adquirit aquella terra pera la producció.

La vida donchs d' aquella gent es miserable.

Per pá menjan una especie de coca més ó ménos groixuda, d' un través de dit ó un y mitj tot lo més, feta ab farina de blat de moro y torrada, que anomenan *varona*, de la qual ne fan unas sopas ab llet; un bullit de col verda, y *pare V. de contar*, com diuhen ells conformantse ab llur trista sort.

Lo que allí va barato son los ous y l' peix, pero no obstant y aixó, com no van gens abundants de diners, es lo meteix que si costessen los ulls de la cara.

Moltas vegadas, venedors habitants en las voras de la *ria* que per lo port de Santander penetra fins molt aprop de Solares quan la maror es alta, feyan una excursió fins á La Cavada y Liérganes, oferintnos, no la sardina que la vénen á tant lo cent, sino l' llús y altres peixos delicats á preus inverossímils, comparats ab los que regnan avuy en nostres mercats.

Los que gosan de una regular posició, com son alguns *indianos*, los primers empleats de la fábrica, los principals tenders, etc., etc., póden menjar bé y barato, gastant pá, que se 'n fabrica per aixó al nostre estil, si bé referent á la carn, ténen de pendre per forza la de vaca, puig no s' mata altra cosa, y encara quan aqu sta bestia está cansada de donar llet y badells.

Perque aixó si, lo primer que procura aquella gent quan han arreplegat quatre quartos, es possehir un d' aquestos animals pera tenir llet apropósit; un cop lo ténen, al estiu lo portan al *monte* á pasturar y al hivern, li donan herba seca, recullida ab anticipació y enmagatzemada dintre las casas, lo que es causa molt sovint d' incendis.

La adquisició d' una vaca es pe'l qui la compra un principi de benestar, perque portantla al toro, després en las firas d' importancia hi van á vendre 'ls badells, lo que ja 'ls produheix una suma regular, la qual conservan, no malgastantla, perque 'l seu género de vida no es com se veu gens espléndit. D' aquesta manera obténen una bona suma al cap d' alguns anys, y ab eixa s' fan una caseta ó compran altras vacas.

Pera demostrar lo ignorants que víuhen alguns dels *pasiegos* respecte al curs

que seguèixen las transformacions de la vida social, citaré un fet que vaig presenciar.

Entrá un día en una venta una *pasiega*, ab son mocador lligat al cap, collar de grans al coll, gipó negre, faldillas vermelles ab adornos de cinta envellutada, tot ja passat y revellit, y l' *cuévano*, especie de cistella llargueruda que per medi d' unes *ansas* ó corretjas que hi passen los *brassos*, portan á la esquena, dintre la que hi posan los objectes que compran y també á son fillet, si aqueix encara s' troba en la lactancia, semblant per aquest ús que n' fan, un bressol portàtil.

La pobre dona, després de beure, entrá en conversa explicant lo resultat de la fira de hont venia de vendre una vaca, y parlant, parlant, acabá per treure 'ls diners que li havia produhit la venda, tant pera assegurararse que no 'ls havia perdut com pera ensenyarlos als presents pera que li diguèssen que no eran falsos, perque 'ls duya en pessas d' unsas d' or.

Al véurels, la sorpresa de tots fou gran. Lo que havia pres la bona dona per unsas, no eran més que pessas de cinquanta céntims de ral, novas com si fóssen acabadas de fer y per aquest motiu brillants, quals bonicas condicions havían enganyat á la pobre *pasiega*, que com se pot suposar tingué una desesperació extraordinaria.

Se n' entorná á la fira que s' celebrava algunas horas lluny pera veure si trobava encara als estafadors, mes sens dupte havían ja volat després d' haver fet tant bon negoci, burlantse de la candidesa de la infelissa.

Respecte al ví, es per demés dir que no se n' cull, si bè se n' gasta regularment, los diumenges. Aquets son los días de mercat, que dona bastanta animació al poble, puig hi concórren los *pasiegos* ab llurs formatjets tendres, que semblan natas, tant per la tendresa com per la blancor: alguns marxants ab quincalla, gent de la població que vénen ous y viram y altres vinguts d' aprop la ría ab tunyina, *besugos* y cranchs.

Los homes, al sortir de missa, donan una volta pe'l mercat y després uns entran á la *venta*, á acompanyar ab *quartillos* de ví d' Aragó los tres ó quatre quartos de cranchs que han comprat y altres jogan als *bolos*, esperant l' hora de dinar, un *medio azumbre* ó un *azumbre* de most per partida segons los jugadors que la fan.

Lo ví usual es generalment negre y aspre y bastant espirituós y l' ví blanch es grogench y d' un sabor amargant pero agradable, mes com que aquella gent sols ne beu en los días de festa jogan als *bolos* y la quantitat d' aliments no está en relació ab la de la beguda, molt sovint se 'ls puja al cap y no hi ha que dir lo que succeheix després. No obstant, en lo temp que vaig ésser allí, no vaig presenciar ni sapiguer cap desgracia produhida per aquest motiu y es que de tota manera aquella bona gent son essencialment pacífichs.

He citat avans, al parlar de las personas més acomodadas, als *indianos*, y son aquets alguns individus fills del país que, després de fer una fortuna més

ó ménos quantiosa en Améica, retornan á llur patria pera establir's'hi, menjantse las rendas del seu capital y donantse bona vida.

Fins á cert punt aquets membres de la societat campestre están en lo seu dret perque cada hù es lliure de fer de sa riquesa l'ús que crega més convenient á sas aspiracions, pero si que es fins á cert punt reproable que no pensen en dur al país med's de posarlo al nivell de la civilisació moderna ab establiments industrials ó explotacions que al meteix temps que 'ls honrarián per sa llohable empresa, enriquirían al país fent ménos miserable la existéncia de llurs compatriotas.

Mes sens dubte pensan que ja han treballat prou en la Habana, y cenyintse rutinariament al ditxo que diu que del treball surt lo descans se dedican á viure bé, com he dit, en mitj de la vanitat que senten al veure que son personas distingidas entre 'ls seus paysans.

Per altra part, com la població no es molt numerosa, se dona l' cas de que generalment tothom es de la familia d' algun *indiano*, lo que equival á créures' los humils y pobres que sent l' oncle ó l' cosí de ters ó quart grau suficientment rich, no ténen ells de entelar lo seu bon nom dedicantse á treballs pesats ó á feynas que 'ls ocupen quan ménos de sol á sol.

La familia que compta ab algun fill de quinze ó setze anys, desseguida pensa en buscar recomanacions pera enviarlos á la Habana, de hont ne tornan molt poch y encara d' aquestos son comptats los qui portan una regular fortuna, de la qual poch goig n' háuhen los seus pares, puig que en l' espay dels anys d' ausencia la mort los sorpren sens haver pogut abraçar á llurs fills fets uns *indianos*.

Altres troban la seva sort en lo servey de las armas, sent pera alguns un favor lo que pera nosaltres es una gran desgracia, perque com en lo exércit aprénen al ménos á espavilarse, tornan á sa terra fets *unos moços* ab una cultura bastant més desperta que la dels que no s' han mogut dels seus terrossos.

Los *bolos* es un joch que participa de las bitllas y de las botxas que coneixém á Catalunya.

Se plantan nou bitllas de un parell de pams sobre uns tascons clavats á terra y que vénen á ran de la superficie, disposats aixís pera que aquellas guarden sempre las meteixas distancies.

A més, n' hi ha un' altra de petita que anomenan *invoque*, que lo qui es má col·loca prop de las nou en lo punt que bé li sembla, donantli un valor del número de *tantos* que creu convenient, de deu ó dotze ó quinze, etc.

Lo valor de las bitllas es lo següent: las tres de primer rengle válen dos punts cada una y las otras sis un cada una, si s' fan caure.

Los partits son de dos, de quatre ó de sis, anant dos á dos ó tres á tres, tirant cada hù desde l' punt senyalat, dúas ó tres botxas las que 'ls hi corresponen segons lo nombre de jugadors.

Pera guanyar los punts senyalats al *invoque*, ténen de fer caure algun bitllot

de primer rengle y després la botxa té de passar per davant de dit *invoque*, lo que s'consegueix si bé no sempre, donant á la bola al deixarla de la má, efecte ó desefecte segons aquell se trobe á la dreta ó á la esquerra.

Un cop s'ha tirat amunt desde l'punt ahont han anat á parar las botxas se tira avall y en aquest cas cada bitlla que s'tira á terra val dos tantos.

Després de haver tirat tots, se comptan los punts y si no s'ha acabat la partida tornan á comensarla y desseguida que un dels dos partits arriba als quaranta *tantos*, guanya y s'acaba la partida.

Si no hi ha altres jugadors, y 'ls qui han fet la partida no portan pressa y están disposats á jugar, fan la *revenge* y aixis continúan fins que s'cansan ó no vólen perdre més los poch sortosos.

Si hi ha altres personas que vulgan jugar, los qui han perdut se retiran y se n'hi posan d'altres al seu lloch fins la primera vegada que pèrden los primers afortunats.

May vaig veure que juguésen més que *quartillos* de ví, tant en aquest entreteniment que no deixa de ser bo pe'l cos per l'exercici que s'fá, com en los varis que s'han combinat ab las cartas.

Los joves, després d'haver fet una partida als bolos, á la brisca, la malilla ó l'mus, se n'van sota una arbreda, hont també s'hi reunéixen las noyas casadoras, y allí, si l'músich del poble no ha anat á alguna *romeria* ó festa major, se posa á tocar la *jota* bé ó malament en lo violí acompanyantse cantars que posan en moviment als concurrents.

Cadascú escull sa parella y s'organisa l'ball.

Com pera la *jota* no s'necessita més que posarse la parella un devant de l'altre, puig no voltan agafats, queda disposada una renglera d'homes enfront á altra de donas, que al comensar las primeras notas del ball se bellugan de l'cantó al altre endevant y enderrera y per medi de giravolts se cambian de siti, pero tots ab la meteixa uniformitat, lo que si bé ha de semblar monótono al qui s'ho mira, no deixa de atráurel' per la igualtat de moviments en tots los balladors.

Després de la jota, passa l'músich la capta entre 'ls joves que per cada ball donan dos quartos y un cop ha recullit la colecta, agafa altra vegada l'violí y toca la *gallegada*, que es altre ball, pero molt més seguit, molt més rápit, molt més vertiginós que la jota.

Cadascú es llibre de ballar las vegadas que vulga ó segons las pessas de dos ó de vinticinch céntims que té. No cal dir que las noyas no pagan may, á no ser las que dispensan aquest favor al jove com á una gracia especial ó perque la intimitat de las sevas relacions las hi autorise aquesta comunitat d'interessos.

Si l'músich es fora de la població, no per aixó s'pert lo temps, perque dúas ó tres noyas, que s'rellevan entre las balladoras, se posan á cantar acompanyantse ab un ó dos panderos.

Després del ball, quan ja lo sol es á la posta y las dolsas é indeterminadas tintas de cap al tart s'espargéixen per la vall y las estrellas comensan á brillar en lo zenit, las noyas formant un grupo com un ramell de joventut y bellesa se

retiran del lloch de la festa, y recorrent la carretera amunt y avall, cantan aquellas senzillas coplas que en quatre versos no més comprénen un poema d' amor y de poesia.

Los minyons en altre grupo las seguéixen á poca distancia acompañantlas en las cansons ó cantant alternativament com si 'ls uns se responguéssen als altres.

Apoch apoch se van disseminant del grupo, qui pera dirigirse directament á casa seva, qui pera juntarse al seu promés, pera explicarse sas impressions y refermar son amor ab novas protestas d' estimació, mentres esperan lo día de lligarse devant de Deu y dels homes ab llassos eterns é indissolubles.

Aqueixa costum senzilla se m' feu tant simpática que no podia retràurem' cap festa de barrejar'm'hi, de pendr'hi part, d' expansionarme com satisfent una de las més falagueras necessitats del meu cor.

M' agradava sentir la dolsa y suáu entonació armónica de las veus de las donzellas expressant los tendres pensaments, las poéticas imatjes de aqueixas corrandas d' autor desconegut que s' han fet tant populars perque traduhéixen tant exactament en pocas paraulas lo que passa en l' ánima y en lo pensament de la joventut.

Las romerías de aquell país, no son res més que una ampliació d' aqueixas costums. Se reunéixen en lo poble que la celebra tots los habitants dels pobles vehins y allí cantan y ballan y jugan als *bolos* com fan totas las festas en llurs respectivas localitats.

Durant la nit dels Reys, té lloch allí lo que en Catalunya se fa per la primera Pascua. S' ajuntan los joves y van per las casas á recullir lo que vulgan donarlos, cantant ó passant una part de rosari, segons los desitjos del donador.

Altres detalls més ó ménos curiosos podría afegir en aquest descuydat y mal ordenat treball, que desitjo continuar en altra ocasió, si á més de la seva extensió no m' espantés lo pesat que puga haverme fet als meus companys, pero no dupto que á pesar de la meva insuficiencia no hauré deixat de donar una lleugera idea als qui no conéixen aquell país, de la vida y d' algunas costums al meteix inherents, vida y costums que, si bé constituhéixen la felicitat d' aquella bona gent, no deixan d' haverse modificat bastant en sentit més armónich ab los progressos del día, gracias al exemple y als esforços que pera ferlos anar més ab la época los hi han dedicat los catalans que fins ara han portat la direcció de la fábrica *La Montañesa*

Aixó prova que la industria y 'l comer son los primers grans elements pera la transformació dels pobles fins avuy adormits eu lo interior de llurs solitarias valls y que si bé han sigut ó son felissos ab llur ignorancia, seria un cárrech de conciencia deixarlos en llur primitiu estat, desconeixent que aquest los portaría al ridícul lo día que deixant sas llars montanyesas entréssen en la ciutat, mon pera ells desconegut y dintre l' qual seria un crim deixarlos abandonats als perills de llur orfanesa social.

SIMON ALSINA Y CLOS.

SECCIÓ BIBLIOGRÁFICA.

Tossa.—*Noticias sobre la historia, tradiciones y costumbres de esta villa y su término*, por D. Enrique Cláudio Girbal.—Girona, P. Torres, 1884.

Segurs de que sols coneixent bé la historia particular de cada un de nostres pobles es com havém de arribar á conèixer la general de la encontrada Catalana, no podém menos de felicitar als qui, com l' autor de la obra que 'ns ocupa, dedican llur temps é intel·ligencia á reunir los materials necessaris pera esclarir algun punt desconegut de nostra historia ó pera refer lo passat de alguna de las moltas poblacions que jáuhen escampadas per nostra terra sense que ningú, ni llurs meteixos habitants, se recorde poch ni molt del paper més ó ménos brillant que póden haver desempenyat en altres temps. La historia de Tossa vé á omplir un buyt en la llista de las monografías locals de nostra terra. Escrita ab gran munió de datos, entre altras cosas s' ocupa molt extensament de las lluytas entre 'ls habitants de la vila y l' monastir de Ripoll, fins que aquells arribáren á obtenir la franquicia dels delmes que de la pesca y fruyts pagavan al abat, senyor de la vila; lluytas que no póden menos de interessar als qui vivim la vida moderna. Conté també lo catálech dels abats de Ripoll, senyors jurisdiccionalis de la vila de Tossa, lo dels batlles perpétuos y lo dels rectors; una detallada descripció dels principals edificis de la vila y un nombrós *apéndice* contenint, entre altres, set documents inédits. Sobre costums, quasi lo únich que porta es la referent á la *Nit de Sant Joan*, que conté algunas particularitats dignas d' esment. La obra que 'ns ocupa fou premiada per la «Asociación Literaria de Gerona» en lo certámen del any passat, per quina merescuda distinció doném la més coral enhorabona á nostre distingit consoci gironí.—C. G.

Concepto del Derecho en la poesía popular española, por D. Joaquin Costa.—Madrid, Fontanet, 1884.

Ab aquest títol havém rebut lo primer capítol dels *Estudios políticos*, del Sr. Costa, distingit professor de la *Institucion Libre de Enseñanza* de Madrid. Aquest fascicle, plé de erudició, es la mellor resposta que s' podrà donar als qui sosténen que la literatura popular es indigna de ocupar la atenció de un home serio, y será llegit ab gust no sols per los amants de aquesta literatura, sino també per tots aquells que s' dediquen al estudi de la concepció que del dret y de la justicia té formada lo poble espanyol, concepció que está molt lluny de correspondre á la fama que de ortodoxo ha disfrutat sempre nostre poble. Es de alabar que per poesia popular *espanyola* no entenga lo autor exclusivament la *castellana*, ans be que apoye sas conclusions en refrans trets no sols del castellá, sino també del catalá, gallego, basch y portugués.—C. G.

Annuaire du Club Alpin Français. Dixième Année: 1883.—Paris, Hachette et C.^{le}, 1884.

Cada any esperém ab dalé la aparició de aquest Anuari, porque es de tots los estrangers lo qui més se ocupa dels Pyreus espanyols y d' altrás encontradas de la nostra terra, á més de que tant en la bondat del text com en la bellesa de las il·lustracions, no sol may quedar endarrera de cap altre. Comptém també en lo Club Alpí Francés molts amichs y consocis, á qui coneixém personalment y que son dels col·laboradors més actius en lo llibre, rahons totes que 'ns lo fan simpátich y atractívol en extrém.

Aquest any lo volum es un poch més reduhit qu'en anys anteriors (XII—504 pl.) é hi mancan algunas firmas conegudas y estimables, com las dels amichs Mrs. Schrader, Vézian y Lequeutre; en cambi se n' hi véuhen molts de novas, lo qu' es proba de vitalitat, y en las il·lustracions, lluny de decadencia, s' hi nota augment y mellora. Com á suplement al volum, s' anuncia la próxima repartició de las fullas 2.ª y 3.ª del mapa dels Pyreus centrals francesos y espanyols, obra mestra del eminent cartógraf Mr. Franz Schrader, en la que ha esmersat molts anys de sa vida y que facilitarà no poch la visita de aqueixas montanyas, quinas bellas ha descrit tantas vegadas ab colors tant brillants com exactes.

Fixantnos sols en los articles que ténen interés més directe pera nosaltres, debém esmentar: lo del comte H. Russell, titolat *Ascensions*, en que ab poètic llenguatge y ab lo exquisit sentiment que li es peculiar descriu sas ascensions al Taillon (3.146 m.), als dos cims del Gabiétou (3.033 m.), al Vignemale (3.298 m.), als pichs de Tapon (3.147 m. y 3.121 m.), al Montferret (3.223 m.) y al pich central d'Estatats (+ 3.000 m.);—*Nouvelles courses en Sobrarbe et Ribagorze*, per lo comte de Saint-Saud, narració pintoresca y plena de color local en que nostre simpátich delegat acredita una volta més son amor á la nostra terra;—*Promenade dans les Pyrénées en Juin 1883*, article interessant, mes tal volta massa concís, en que son autor M^r. E. Rochat nos conta sas ascensions y passejadas per Gavarnie, l' Ariège, Andorra y Cerdanya;—la *Excursion aux îles Canaries*, per A. Coquet, magnífica y bastant completa narració, adornada ab bonés dibuixos pe'l meteix autor, de un viatge á las antigas Afortunadas;—y en la part científica, lo article de Mr. A. Baysellance *Quelques traces glaciaires en Espagne* (serras de Gredos y de Guadarrama), curt, clar y de observació propia;—y los *Relevés hypsométriques résultant d' observations faites au baromètre*, referents totes als Pyreus espanyols. Apesar de que tots los observadors s' han valgut de baròmetres metálichs, los cálculs, deguts al comandant d' enginyers Prudent, oferéixen moltas probabilitats d' exactitut, per ésser en molts cassos lo promitj de nombrosas observacions y per haver servit de base pera las interpolacions quasi sempre altituts y cotas de nivell determinadas geodésicament.

Encara que menos relacionats ab nostre país, son també molt interessants los articles: *Les montagnes de Pétragème*, frontera N. O. de Huesca y França, per nostre consoci Mr. E. Wallon; *Une ascension au Popocatepetl* (Méjich), per Mr. Marcel Monnier, ascensió notable no sols per la altitut (5.420 m.) si-

no per las dificultats del terreno y la falta de medis y de tota mena d'enginyers; *Ormont* (Vosgos), per Mr. Gaston de Golbéry, quina part folk-lòrica sobre bruixas y bruixots té pera nosaltres un valor comparatiu molt apreciable; y com á treballs de caràcter més científich, lo de Mr. Janssen *Un voyage astronomique dans le Pacifique*; lo de Mr. A. Julien *La théorie des volcans et le Plateau central*; y sobretot, per sa novetat, encara que sols sia extracte de anterior treballs de geòlecs americans, lo de Mr. Emm. de Margerie *Les plateaux du Colorado*, acompanyat de un magnífich panorama del «Gran-Cañon del Colorado desde Punta Sublime», qu'es la ilustració més important del volúm.

Se veu donchs per aquesta lacònica notícia que aquest no desmereix en res dels anteriors y qu' en ell hi trobarà com sempre molt d' interessant lo excursionista catalá y lo aficionat al alpinisme.—R. A. S.

REVISTA DE PERIÓDICHS.

L' AVENS, de Barcelona.—(N.º 33, de 30 Juny). *¿Fou en Barcelona ó en València la primera impremta d' Espanya?* per E. Canibell.

LA CRÒNICA CIENTÍFICA, de Id.—(N.º 158, de 10 Juliol). *Catálogo de la fló-rula de Tayá y Masiou*, per Jascinto Barrera y Arena (continuació).

EL ECO DE LA PRODUCCIÓN, de Id.—(N.º 90 y 91, de 25 Juliol y 10 de Agost). *Importancia de los bosques y plantíos*, per F. J. Orellana.

L' EXCURSIONISTA, de Id.—(N.º 69, Juliol). *Conferencias sobre l' art romà-nich á Catalunya*, per Joaquím Olivó. *Excursió á Barbará*.—(N.º 70, Agost). Continúa la Conferencia del Sr. Olivó. *Excursió á la Creu de Santos* (Montanyas de Cardó): es ridícul en alt grau que s' califique de *perillós en extrem* lo camí y de *quasi impracticables* los viaranys, que havém recorregut més de una vegada y que no presentan dificultats serias á qui conega un poch las montanyas de debó. Aquesta manía d' exagerar nos farà molt mal á tots, si no procurém curárnosen radicalment y depressa. Si tot es sublim, si tot es difícil sempre, quan realment ho siga, ningú 'ns creurá. Y als nostres dihéu lo meteix.

LA ILUSTRACIÓ CATALANA, de Id.—(N.º 113, de 30 Juny). *Lo llenguatge dels aucells*, per Sebastiá Farnés.—(N.º 114, de 15 Juliol). *La Sardana*, per Joseph Pella y Forgas.—(N.ºs 115, de 31 id. y 116, de 15 Agost). *Excursió al alt Pallars*, per Jascinto Verdaguier, Pbre.—(N.º 117, de 31 Agost). *Una autoritat* (grabat), per J. Pahissa.

INDUSTRIA É INVENCIONES, de Id.—(N.ºs 32, 33, 35, 37 y 38, de 9, 16 y 30 Agost, 13 y 20 Setembre). *Condiciones sanitarias de Barcelona*, per Pere García Faria.—(N.ºs 27 y 32, de 5 Juliol y 9 Agost). *Notas acerca de los torrentes: defensas y extinción*, per M. Pers y Pers.

EL RESTAURADOR FARMACÉUTICO, de Id.—(N.º XVII, de 15 Setembre.) *Terrenos volcánicos, reseña geológica de la provincia de Gerona*, per Joan Teixidor.

REVISTA POPULAR, de Id.—(N.ºs 715 y 716, de 21 y 28 Agost). *Veruela*,

cartas á un amigo de confiança, per F. S. y S.: noticias artísticas é históricas sobre aquest famós monastir.

EL ECO DE BADALONA.—(Núms. 30, de 26 Juliol, á 39, de 27 Setembre). Continúan molt nutridas las llistas de donatius fets á la *Delegació*. Mes seria hora ja de que vegéssim alguna mostra més de la activitat de la meteixa, donant compte de alguna excursió nova ó de qualsevulla altre acte important de vida social.

REVISTA DE GERONA.—(N.º VII, Juliol). *Catalanes ilustres: el Cardenal Margarit*, per Emili Grahit.—(N.º VIII, Agost). *Id. id.* (continuació), per Id. *Carlomagno en Gerona*, per Enrich Cl. Girbal. *El Archivo municipal de la Villa de Blanes*, per Joseph Cortils y Vieta.

LO RENAISSMENT, de Igualada.—(N.º 2, de 31 Juliol). *Costums antigues de Igualada*. I. *La festa de Sant Barhomeu*, per J. S. I *Curiositats del Arxiu Municipal de Igualada: carta de la Reyna Maria, muller de N'Anfós V d' Aragó als concellers de Igualada sobre una mala costum observada en lo dia del Corpus*.—(N.º 3, de 31 Agost). *Excursió particular á Sant Marti de Tous per la ermita de Senforas*, per Joan Bas. *Curiositats del Arxiu Municipal de Igualada: crida publicada á 30 de Agost de 1409. Segell de la vila de Igualada*.

BOLETIN DEL COLEGIO DE VALDEMIÁ, de Mataró.—(N.º XXXI, de 15 Agost). *Resúmens numérics y gráfcics de las observacions meteorológicas fetas en lo Col·legi durant lo primer semestre de 1884*.

EL SEMANARIO DE MATARÓ.—(N.º 60, 61, 64, 66 y 69, de 10, 13 y 20 Juliol, 24 Agost y 14 Setembre). *Estudios arqueológicos sobre Mataró*, III. *Fundación de Iluro*, per Joseph M.ª Pellicer y Pagés (continuació y acabament).—(N.º 70, de 21 Setembre). *Mataró (apuntes geográfcics)*, per F. de S.

EL MONTSACOPA, de Olot.—(N.º 56, de 3 Agost). *Una rectificació*, per Joseph Saderra, sobre l' origen de la parroquia de Sant Esteve de Olot.—(N.º 58, de 17 id.) *Carta veraniega*, (descripció pintoresca de la vila y sos voltants); per X.—(N.º 61, de 7 Setembre). *La imágen de la Virgen del Tura. Cartas á Nemesio*; 8ª, sobre la Iglesia del Tura, per Silvio.

EL ATENEO TARRACONENSE DE LA CLASE OBRERA, de Tarragona.—(N.º 7, de 15 Juliol). *El primer libro impreso en Tarragona*, per Celtibero. *Estudios históricos*, per Bonaventura Hernandez Sanahuja (continuació).—(N.º 8 y 9, de 15 Agost y 15 Setembre). Continúan los *Estudios históricos*.

LA VEU DEL MONTSERRAT, de Vich.—(N.º 27, de 5 Juliol). *Curiosas notas del Pare de Sant Miquel dels Sants*.—(N.ºs 28, 29, 30 y 31, de 12, 19, 26 Juliol y 2 Agost) *Excursió al alt Pallars*, per Jascinto Verdaguer, Pbre.—(N.º 32, 9 Agost) *Balls populars representats*, per Antoni de Bofarull.—(N.º 33, de 16 id.) *Lo cinqué centenar de Santa Maria del Mar*, notas extretas de son arxiu.—(N.º 34, de 23 id.) *Efemerides principals de la construcció del Temple de Santa Maria del Mar de Barcelona*.—(N.º 36, de 6 Setembre). *Noticia de una capella de N.ª S.ª de Montserrat en la ciutat de Vich*, per J. C.—(N.º 37, de 13 id.) *La crida de l' exposició d' aucells*—(N.º 38, de 20 id.). *Cerda-*

nya, per Joan Montserrat y Archs. *Las anadas del gran Emperador Carlos V al Santuari de Montserrat*, per J. C.

EL LABRIGO, de Villafranca del Panadés —(N.º 15, de 15 Agost). *La antigua capilla de Moja*, per A. C., Pbre.

BOLETIN DEL ATENEO DE VILLANUEVA Y GELTRÚ.—(N.º 14, 15, 16, 17 y 18, de 15 Juliol, 1 y 15 Agost, 1 y 15 Setembre). Continúa en lo Folletí la *Historia de Villanueva*, de J. Coroleu.

BOLETIN DE LA INSTITUCIÓN LIBRE DE ENSEÑANZA, de Madrid.—(N.º 179, de 31 Juliol). *Astronomía romancero-arábica*, per D. A. Arcimís. *Excursiones á las provincias de Valencia y Alicante*, per un alumno.—(N.º 180, de 15 Agost). *La antigua iglesia del Monasterio de Sabagun y sus bóvedas botareles*, per Joseph Solar. *Excursiones á las provincias de Valencia y Alicante* (continuació).—(Número 181, de 31 Agost). *Caractères de la flora española*.—(N.º 182, de 15 Setembre). *Sobre el origen y desaparición de los lagos terciarios de España*, per S. Calderón.

BOLETIN DE LA SOCIEDAD GEOGRÁFICA DE MADRID.—(N.º 6, de Juny). *Edad geológica de las Islas Atlánticas y su relación con los continentes*, per Salvador Calderón. *Conferencias sobre las relaciones de España con Joló*, per Víctor M. Concas. *Estudio general sobre el Bajalato de Larache*, per Theodor de Cuevas.—(N.º 1, vol. XVII, Juliol). *Marruecos*, per M. Castonnet des Fosses. *La política hispano-marroquí y la opinión pública en España. Discurso del Sr. Coello acerca de la proyectada rectificación de fronteras entre la colonia Argelina y el imperio de Marruecos* (ab un mapa).

REVISTA DE ESTUDOS LIVRES, de Lisboa.—*Ensaio de prehistoria da litteratura classica alemã*, per Tobias Barreto, (N.ºs 12, any I, y 1, 2 y 3 del any II).—*A lingua etrusca*, per J. Leite de Vasconcellos, (N.º 12, any I).—*Pequeno estudo sobre o Conto da Carochinha*, per Theophilo Braga, (N.º 2, any II)—*Dialectos beiroës*, per J. Leite de Vasconcellos, (N.ºs 2 y 5).—*Historia da pedagogia em Portugal*, por Theophilo Braga, (N.ºs 1 á 7 del any II.)

REVUE DES LANGUES ROMANES, de Montpellier. —(N.º de Juny). *Andreu Balaguer y Merino*, noticia necrológica per M. Milá y Fontanals.—(Número de Juliol). *Etude de mœurs provençales par les proverbes et les dictons*, per Joan Brunet.

BULLEIN DE LA SECTION LYONNAISE DU CLUB ALPIN FRANÇAIS, de Lyon.—(N.º 4, 1884). Comprén 16 articles, molt ben escrits, *entièrement alpins*, entre ells algunas ascensions de primer ordre (Monte Rosa, Weissshorn, Cervin, etc.); lo Reglament, Catàlech de la Biblioteca y Crónica oficial.

REVISTA DEL MUNDO LATINO, de París.—(N.º de Juny). *Bulletin bibliographique*: article crítich de nostre Anuari de 1882, per R., molt laudatori.—(N.º de Setembre). *La république d' Andorre*, per Lleó Bassereau.

L' ECHO DES ALPES, de Ginebra.—(N.º 2, 1884). *Le réseau météorologique Européen*, per R. Guisan. *Article bibliográfich sobre nostre Anuari de 1882*, per C. S.

BOLLETTINO DELLA SOCIETÀ AFRICANA D' ITALIA, de Nápoli.—(N.º 4, any III, Agost.) *La Germania in Africa*, per Licata. *Il matrimonio presso i Negri della Senegambia*, per U. Ugolini.

RIVISTA ALPINA ITALIANA, de Turin.—(N.º 7, de 31 Juliol). *Temperatura invernale nelle montagne*, per Angelo de Stefani. *Catastrofe alla Grande Yorasse*, article que recomanem als imprudents que en la montanya volen fer in-tempestivas valentias.—(N.º 8, de 31 Agost). *Rivista bibliografica*: article crítich sobre lo nostre ANUARI de 1882.

MITTHEILUNGEN DES DEUTSCHEN UND OESTERREICHISCHEN ALPENVEREINS, de Salzburg.—(N.º 6, de 20 Juliol). *Reise-Theodolith*.

OESTERREICHISCHE ALPEN-ZEITUNG, de Viena.—(N.º 146 y 147, de 8 y 15 Agost). *Alpine Ausstellung in Wien*.—(N.º 149, de 19 Setembre) *Die Ortler-Festlichkeiten des Oesterreichischen Alpen-Club*, ab un grabat representant l'obelisch de marbre erigit en Weisse Knott en honor del cassador Joseph Pichler, primer que feu l'ascensió del Ortler (3.905 m.)

OESTERREICHISCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Id.—(N.º 13, de 1 Juliol). *Volks-sagen aus dem Ampezzo-Thale*, per Franz Ivanetic. *Article crítich de nostre Anuari de 1882*, per F. K.—(N.º 18, de 15 Setembre). *Lofer in Salzburg*, per N. (ab 2 magnífichs grabats).

DER TOURIST, de Id.—(N.º 13, de 1 Juliol). *Die Zeichen der Eiszeit in Tirol*, pe'l Professor J. Blaas.—(N.º 17, de 1 Setembre). *Alpine Sagenstücken*, per Franz Ivanetic.—(N.º 18, de 15 Id.) *Der Victorsberg in Vorarlberg und die Eusebius-Legende*.

UEBER BERG UND THAL, de Dresde.—(N.º 79, de 15 Setembre). *Die zwei tiefsten Felsenbrunnen Sachsens*.

ZEITSCHRIFT DES DEUTSCHEN UND OESTERREICHISCHEN ALPENVEREINS, de Salzburg.—(Quadern II, de 1884). *Ueber Eisenbahnen im Gebirge*, per Franz Kreuter. *Der Vulcan Aconagna*, per Paul Güssfeldt (ab una magnífica heliografía).

THE ALPINE JOURNAL, de Londres.—(N.º 85, Agost 1884). *Reminiscences of the Pyrenees*, per Ch. Packe.—R. A. S.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONES —Havém rebut ab agrahiment durant aquestos dos mesos las següents: de la «Associació Catalanista de Reus», pera assistir á la vetllada inaugural del 17 de Agost; de la «Empresa del Teatre del Bon Retiro», pera la funció inaugural del Teatre líric catalá, lo 23 del propi mes; del «Oesterreichischer Touristen Club» de Viena, pera la inauguració de sis cabanyas de refugi, una miranda, una cova y dos *rendez-vous* alpins los días 27 de Juliol, 16, 17 y 18 de Agost, y 1, 7, 8, 21 y 28 de Setembre; de la «Verband der Schweizerischen Geographischen Gesellschaften» de Berna, pera la reunió anyal de las

societats suïsses de geografia los días 24, 25 y 26 de Agost; de la «Società degli Alpinisti Triestini» de Trieste, pera la 2.ª reunio alpinista anyal, que debía tenir lloch á San Canciano los días 7, 8 y 9 del corrent; y de la «Società Alpina Friulana» de Tolmezzo, pera lo quart Congrès y excursions dels días 14, 15 y 16 del propi mes actual.

CERTÁMEN.—S' ha publicat un suplement al de la «Asociación literaria de Gerona.» Lo tenim en Secretaria á disposició del Srs. Socis.

APLASSAMENT.—L' ha suferit per dúas vegadas, á causa del cólera, lo Congrès que havian de celebrar aquest any en Turin los Clubs Alpíns, y que en la incertitut de quán cessarán las actuals afflictivas circumstancias, ha degut aplasarse pera una época indefinida, que s' fixará y s' avisará oportunament.

IRREVERENCIA.—Segons lo BULLETÍ de nostra Delegació de Tarragona, al qual han vingut á unir-se las veus de nostres estimats colegas *La Opinion* de dita ciutat y *La Renaixensa* de aquesta, continúan en lo més deplorable abandono los restos del reys y prínceps d' Aragó, que ocupavan las tombas de Poblet y que ara están depositats en un quarto estret, fosch y plé de pols y trenyinas, darrera del Arxiu del Capítol Catedral. Es verament inconcebible tal deixadesa y no fa gayre honor á las Autoritats, Corporacions y personas influyents de aquella ciutat. Molt esperém de nostra Delegació pera posar remey á tant punible abandono y molt també dels bons catalans de la il·lustre Tarragona, que no voldrán de segur férsen cómplices per més temps, donant ab aixó digna proba de patriotisme. Una y altres nos tindrán sempre á llur costat pera apoyarlos en tot quant alcansen nostras forsas.

PÉRDUA SENSIBLE.—Ho es certament pera Catalunya y pera la ciencia la de tant distingit com modest Mossen Anton Comellas y Cluet, Pbre., natural de Berga, autor de llibres de filosofia que obtinguéren fama europea. Morí lo 23 de Juliol prop passat y sos compatricis se proposan perpetuar sa memoria erigintli un monument. Molt desitjariam que s' realisés aquest projecte.

DESCRIPCIO.—Lo *Diari de Barcelona* del 13 del actual publicá la següent noticia, reproduhida per *La Renaixensa* del meteix dia en sa edició de la tarde: «Al procedirse al derribo d' alguns trossos de muralla y d' altrás parèts en l' interior del quartel de las Dressanas, s' ha descubert una capella de reduhidas dimensions, que s' conservava en bon estat, construhida de pedra treballada, *ab detalls arquitectónichs de bastant mérit* y que, segons se creu, data del sigle xiv. Sembla, segons la tradició, confirmada per lo que s' consigna en alguns códices, que en dita capella s' resá lo sant sacrifici de la missa en acció de gracias al Totpoderós per lo felis descubrimient d' América realisat per Cristóful Colon, qui assistí á la cerimonia religiosa junt ab los Reys Católichs Fernando é Isabel y demés magnats y alts dignataris d' aquella Cort. Per disposició de la superior autoritat militar se procurará conservar intacta la referida capella, *que á son valor arquitectónich uneix l' histórich.*» Varios indivíduos de nostra ASSOCIACIÓ, debudament autorisats per lo Excel·lentíssim Sr. Capitá General de aquest Principat, se personáren en la tarde del 23 en lo quartel de las Dres-

sanas, veyent ab gran sorpresa que lo que havia quedat al descobert al tirarse à terra las cantinas que avans hi havia en lo pati d' entrada, no es una capella ni cosa que s' hi semble; sino senzillament una aygüera, damunt de la que hi ha empotrada en la paret una clave gòtica que té esculpit un Cristó ab la Mare de Deu á la dreta y Sant Joan á la esquerra, sens dubte procedent de las runas del antich convent de Sant Francisco, avuy Parch d' Enginyers, qu' estava allí immediat. Excusém fer cap mena de comentari.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA.

PERIÓDICHS NOUS.—Havém tornat á rebre *Lo Llobregat*, de Sallent, que havia suspés sa publicació per algun temps; y per primera vegada la Revista *Los Amichs Tintorers*, á qui torném lo saludó.

BIBLIOTECA.—Continúa la llista de donatius, que agraphim:

De D. Joaquim Costa: 1 fasc. *Concepto del derecho en la poesia popular española*, per lo donador—Madrid, Fontanet, 1884.

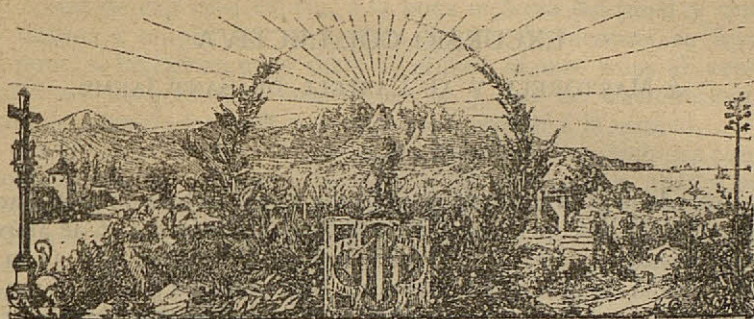
De D. Apeles Dei, soci del C. A. I.: 1 fasc. *Ricordi di una escursione fatta al Monte Argentario e all' isola del Giglio*, per lo donador—Siena, Bargeolini, 1884.

De D. Bartomeu Ferrá, soci delegat á Palma de Mallorca: *Guia de Lluch, quinari dedicat als pelegrins* (5 n.ºs), ab noticias históricas y arqueológicas del famós Santuari.

De D. Cels Gomis: 9 fasc. y 2 vol. *Minas de Almaden: de la constitucion geológica de sus criaderos*, etc. per D. Casiano de Prado—Madrid, Aguado, 1846; *Bosquejo de la República de Costa-Rica*, per D. Felip Molina—Id., Vda. Calero, 1850; *Proyecto de Conclusion y Mejora del Puerto militar y mercantil de Barcelona*, per D. Miquel Garriga y Roca—Barcelona, Gorchs, 1854; *La Abertura del Istmo de Suez y el Puerto de Barcelona*, per D. Manuel Durán y Bas—Id., J. Bosch, 1858; *La Sátira provençal*, per D. Joseph Coll y Vehí—Madrid, Rivadeneira, 1861; *Ferro-carril del Bajo Ampurdan; memoria descriptiva, facultativa y económica*, per D. Teodoro Merly de Iturralde (ab un plano)—Barcelona, Obradors, 1877; *Dialecto brasileiro*, per J. Leite de Vasconcellos—Porto, Da Silva Teixeira, 1883; *La Vall de Venasch é Itinerari de Manresa á Berga*, per lo donador (extrets del 2.ºn Anuari de la A. E. C.)—Barcelona, Tasso, 1884; *Sobrarbe y Aragon*, per Bartomeu Martinez y Herrero (2 vol.)—Zaragoza, M. Sola, 1868.

De la «Revista Popular»: 1 fasc. *El Cruzado*, per Francisco Hernando—Barcelona, Tipografía católica, 1884.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY VII.

OCTUBRE DE 1884

NÚM. 73.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

ASSOCIACIÓ CENTRAL.

TRABALLS DEL MES DE OCTUBRE.—Día 16.—*Lectura* dels següents treballs: «De Sant Hilari á Santa Coloma de Farnés per la Serra del Padró», per D. Francisco de S. Maspons y Labrós; «Zaragoza: l' Aljafería, la Llotja, y lo Museo provincial de Bellas-Arts», per D. Cels Gomis; y «Llibres nort-americanos sobre Espanya», per D. Ramon Arabia y Solanas.—*Junta general ordinaria*.—*Reunió preparatoria* pera la excursió del 19.

Día 19.—*Excursió col·lectiva* á la conca del baix Noya.

Barcelona 31 de Octubre de 1884.—*Lo Secretari*, SIMON ALSINA Y CLOS.

EXCURSIÓ COL·LECTIVA Á MARTORELL Y AL CASTELL DE SANT JAUME.

Acta.

Acordada eixa excursió pera lo día 10 de Febrer de 1884, no pogué verificarse, per causa del mal temps, fins lo día 16 de Mars prop passat, en que ab lo primer tren de Tarragona (5^h 33 m. del meridiá de Madrid) sortírem de Barcelona los Srs. D. Francisco Maspons, D. Ramon Arabá, D. Roman Arnet y l' infrascrit, agregantse á la comitiva en Molins de Rey, previ avís que enviá nostre President als delegats de dita població, los Srs. D. Joseph Cazes y D. Jaume Masalleras, los qui 'ns manifestáren que l' delegat D. Joseph Carbonell, impedit de pujar ab aquell tren, miraría de juntarse'ns en lo meteix Castell de Sant Jaume, anant ab tartana per la carretera fins al Palau, barri de mitja dotzena de casas que no lluny del camí-ral se troba entre Sant Andreu de la Barca y Martorell en un delitós reclau que forman las montanyas que l' Llobregat vorejan, sempre humit per las ayguas del Torrent de la Gajola, y desde hont, seguint los margens de la torrentera y tramontant després alguns turons, se arriba ab no gayre temps al turó més alt en que l' castell se troba.

Nosaltres devíam seguir un altre camí, perque no haventhi estació á Sant Andreu y méenos al Palau, situats á l' altra banda de riu, debíam seguir fins á Martorell hont lo carril l' atravessa ab un pont de ferro hermosíssim, un xich més amunt del del Diable, y desde allí seguint á peu la vorera dreta del Noya, alsarnos lentament pe'l vessant de la cordillera que dret aquest riu aboca sas ayguas y deturarnos á la falda del proeminent turó á qual cim, altiu y feréstech, cobert de sombría bosquina que de lluny apareix pelosa excrescencia de fornít gegant, s' alsa lo imponent castell.

Arribárem á Martorell á un quart de 8, baixant á la estació nova, que es la principal de las dúas que hi ha á la vila, puig que per haver sigut cap de línea ne té una ab bonich tinglado, espayós depósit de cotxes, bon restaurant y otras cosas que faltan en la major part de nostras estacions y contribuheixen en aquesta á que l' viatger se forme bon concepte de la població; mentres l' altra no es més que un edifici construhit interinament

al costat de cap ensá del riu, á la boca meteixa del túnel y que s' destiná á omplir las necessitats del servey mentras se feya l' pont, si bé encara avuy día s' hi aturan alguns trens ab ventatja per los vehins d' ensá de la vila y dels de Castellbisbal, que haurían de fer molt més camí pera arribar á la estació.

Es la vila d' antiga fundació, de casas ben construhidas com sol acostumars: en nostra terra, y si bé moltes son altas y de bon aspecte, distribuídas en pisos pera llogar, apenas n' hi ha cap que ostente delicats traballs de arquitectura. Sos carrers son llarchs y un xich torts formant de un cap al altre un arch de circumferencia per seguir lo revolt de la montanya á qual peu s' exténen. Hi ha gran falta de lloch pera edificar, puig al S. O. té la montanya bastant espedada que li serveix de respaldar, al N. O lo llit del riu Noya que després de haver esgratinyat las terras de la montanya donantli una embestida de frente no gayre lluny de la població, torç una mica per' anar á parar mil metres més avall al Llobregat, banyant avans las parets de la Rectoría, y al E. lo llit del Llobregat si bé ample y espayós en lo lloch de reunió ab son afluent, estret y encaixonat 500 metres més avall obligat á passar per dins del tall qu' ell meteix ha hagut de ferse entre las rocas de licorella que unéixen la montanya de sobre l' poble ab la de las Forcas á l' altra banda de riu.

Per aixó las casas están apilotadas; per aixó son altas y n' hi ha ab pisos per llogar contra la costum de fora, y si bé á la part més ampla, qu' es á la part del Noya, compta quatre carrers paralelos acaba la part de Barcelona tenintne no més que un y una carretera en la que ja no s' hi pot edificar per inclinarsé tant lo terreno, com que no lluny de allí, á un kilómetre encara no de la última casa, hi ha l' pas dificilíssim del Congost entre la montanya que de tant dreta y fluixa s' esclavissa y l' riu que, sortint ab un fortíssim revolt de la caixa que l' empresona, corre en aquell indret mormolant sota una timba, per lo espedada esglayadora.

Martorell es terra de vi: guaytéu son cultiu y dificilment trobaréu un pam de terra que no estiga plantat de cep; y com aquesta industria es antigua en la població, no hi ha casa ni caseta que no ho tinga tot, per lo ménos regularment, disposat pera la cullita: bon cup d' obra quasi bé sempre construhit á l' entrada ó en lo cancell, ben encaixonat, bastant fondo pera ferhi cabre tota la cullita de la vinyeta y mantenirli un parell ó tres de semanas fins que ha acabat de fermentar; bon brescat de

fusta més á propòsit que la volta oberta pera trepitjarhi la brema pera que cimbrejant ab lo pes del trepitjador s'óbrin las esceletxas de las posts y s' escorri lo most deixant seca la brema, que fa de més bon xafar; bon cellaret ab botas feixugas de vuyt ó nou cargas rodejadas de cércols de ferro sobre una bastida de fusta; qui més qui ménos lo seu joch de portadoras pera fer cargas y pera trascolar lo vi; y qui pot, que no tots arriban á tant, la seva prempsa ab plat de pedra, cargol de ferro, buch d' alsina y pilons de plí, que deixa una brisa més aixuta que si fós assecada al sol.

Aixó sí: no volguéu saberho las suhadas que 'ls hi costa tenirho arreglat aixís, perque ab tot y ser terra que no hi pedrega gayre, ja es sabut que á n' el pagés sempre se li esguerra l' anyada: lo fret tardá, lo sol massa fort, lo vent calent, la falta de plujas, l' excés d' humitat, quan no s' hi barreja la maluria per no ser ben feta l' ensofrada, ó algun cap de núbol que surt del forat de Ponent, de cinch anys los quatre l' fan anar atrassat de comptes.

Y no parlo ara del modo cóm ho ténen arreglat los grans propietaris puig que pera férsen' cárrech es precis véur'ho: aquellas fileras de cups; aquellas rengleras de botas; aquellas canonadas que recullint lo vi al sortir per las boixas lo dúhen per sí meteix á las botas que han de contenirlo; aquellas máquinas de trepitjar; aquellas bombas de trafegar; aquells alambichs de destilació pera fabricar bonas mistelas, tot aixó unit á la grandor y bon aspecte dels locals, ab uns cellers que semblan iglesias y unas casas grans com uns convents, fa quedar sorprés al qui s' ho mira, y dona bona mostra de lo avensat que s' troba l' país.

Avensat, dich, perque al costat dels nous invents introduhits per los qui póden ferho, hi ha aplicat de temps l' invent per nosaltres més apreciable qual es lo de fer que tothom siga propietari sense caure en los mals gravíssims de la excessiva desmembració de la propietat. Per lo dit avans ja s' ha pogut compendre que aixó es un fet en aquella vila, y aquest fet, que no es propi d' aquella sola encontrada, sino comú á la major part de nostra terra, deu tenirnos á tots enorgullits perque ab tot y ser un dels ideals més acariciats del progrés social lo de conseguir la major suma de ben estar possible pera l' major número possible, Catalunya es una de las pocas regions que s' ha posat en camí de conseguirho, comensant per extendre lo benestar més estimable, qu' es lo que resulta de la propietat de la terra, á

quasi bé tothom, per medi del *establiment*, medi pròxim de lo-grarho; de sas costums, caràcter y organisació econòmica, fills en gran part de nòstras sabias lleys, medi remot de prepararho; y del seu sistema de successions, medi immediat de mantenirho; fet tant més de admirar en quant es difícil de conseguir per necessitar una llarga preparació en la consciencia del poble no ménos que en la situació econòmica del país, de tal modo que son pochos los qui 'ns han pogut imitar.

Fetas aquestas consideracions que no he pogut resistir al desitj de consignar devant del espectacle que ofereix nostre poble, y que crech se m' dispensarán en gracia al amor que revelan per las cosas de casa, tornant á agafar lo fil de nostra excursió, vaig á dir quatre cosas, encara que pocas, sobre las costums de la vila.

Fa la festa major per la Mare de Deu de Agost, solemnisantse ab funcions religiosas que res deixan que desitjar y ab balls molt concorreguts que s' donan en los cassinos, dels quals n' hi ha tres y varias salas de més á més. Aixís es que quasi may se fa envelat.

No faltan bonas orquestas, prou anomenadas pe'ls voltants. Y en proba del gust que hi ha per la música, basta dir que exis téixen tres coros que fan las delicias del vehinat, algun de ells sobretot, per lo robust de las veus, lo escullit del repertori y la afinació y sentiment ab que executa, digne continuador de la obra de nostre malaguanyat Clavé. Hem tingut ocasió de sentirlos per Pasqua ab motiu de las tradicionals camarellas, y confessém haver gosat tant com ab lo mellor espectacle. En aquella diada súrten á trench d' auba ab un carro molt ben guarnit pera arreplegar la capta, y deturantse tot sovint pera cantar al mitj del carrer ó dins de alguna casa que pera sentirlos los invite, recullen ab canyas per las finestras y cistells per las portas, lo que l' vehinat 'ls hi dona, y serveix per'anar á fer un dinar á fora.

Com las costums antigues se van perdent de mica en mica, ja no queda res del ball de plassa que avans se feya ab molta solemnitat, comensantlo lo bo y mellor de la vila, segons recordan senyoras d' edat que hi havían pres part. Ara tot lo més que s' fa, y encara de tant en tant, quan hi ha algun bromista que ho engresque, es ball de garlandas en alguna festa de carrer.

Aquestas encara s' conservan. Lo carrer del Mur la fa per Sant Pere; la Plassa lo día de Corpus; lo carrer Nou per Sant

Joan. A la vigília, entre 5 y 6 de la tarda, surten los vehins ab carros cap al Palau á buscar ginesta, mata y brancas de pollanch pera enramar los portals: brenan al camp, s' emportan una orquesta, arman un sarau y tornan al cap vespre formant llarga cabalgada, al só de la música y fentse llum ab atxas de vent que 'ls xicots tráuhen pe'l costat dels carros, movent molta gatzara y avalot.

Sortidas com aquestas s' en fan variás; per exemple, es costum anar per Sta Llúcia á la Torre Bovera (així anomenan á la magnífica casa que á l' altra part de Noya, un xich més amunt de la estació, té l' Sr. Bassols, avans dita, segons tenim entés, «Torre del Abad»;) y per Sant Nicolau al convent de Miralles (propietat del Sr. Margarit, que avans hi tenia cria de seda).

Es poble bastant despreocupat, y no ha arribat á noticia nostra que crega en supersticions: sols hem sentit parlar de la pedra de llamp y del lorer benehit com preservatius contra l' llamp; pero ténen més confiança en lo para-llamps. Si queda memoria del temps en que la vila prestava vassallatge al Marqués de los Velez, es sols pe'l nom de «Las Forcas» ab que s' coeix la montanya del altre cap del pont del Diable.

Y á propòsit de aquest pont, del qual no m' ocupo per haverho fet alguns consocis nostres en altra ocasió: no tenint present si alashoras se va dir lo que s' conta (aixó sí, ab la rialleta als llabis) sobre l' modo com fou construït, vaig á ferho. Cada vespre, fa molt temps, una *vella* anava á buscar aygua á la Font del Endó, y com es á l' altra banda de riu, s' havia de mullar tot passant l' aygua. Un día li va sortir l' dimoni (no s' diu en quína forma) y va quedar en ferli un pont ab tal de endúrseu al primer que hi passés, confiant á la conta deixar-lo enllestit al acte meteix en que vingués la vella; al sentdemá lo pont estava; pero la vella, que no tenia pel de tonta, va deixarhi anar un gat y feu passar-lo, burlant aixís al dimoni. Per ço s' diu «Pont del Diable.»

També s' conta una cosa estranya sobre la Mare de Deu del Pontarró que s' venera en la parroquial iglesia de la Vila. Una vegada era un marxant que al passar pe'l Pontarró, lloch nomenat aixís per haverhi un petit pont sobre l' rech que hi ha al peu de las casas d'En Carreras, s' va adonar de que una figureta ballava al mitj del aygua. Tant bon punt la vegé, va pensar que sería una bona nina per sas fillas, y pensat y fet, la agafa, l' embolica y la fica dins la sarría del burret que portava. Arriba á casa:

—Noyas, noyas, que vos duch una nina.

Nina m' has dit: busca que buscarás y la figureta no s' troba.

—Es que l' he perduda, noyas, serà per una altra vegada.

Al cap de un quant temps lo bon marxant tornava á passar pe'l Pontarró; ¡quina no fou sa sorpresa al tornar á veure la figureta ballant al mitj de l' aygua!

—Aquesta vegada sí que no te m' escapas.

L' agafa. la lliga y la posa ben fondo.

—Noyas, aquet cop sí que va de veras: vos porto la nina.

Descarrega l' burret, mira la sarria, ho regira tot y la nina no s' troba.

Tercera vegada passá pe'l Pontarró y altre cop hi vegé la figureta.

—Ara sí que aixó s' acaba.

Lo marxant la lliga ben fort y aná tot lo camí vigilantla, mes al arribar á casa també faltava.

Torná corrent al Pontarró á veure si la trobava, y allí se la vegé saltironant al mitj de l' aygua.

Ho feu saber al Sr. Rector, y com aixó era miracle, se feu una professó pera portarla á la iglesia y venerarla. Mes la travessa imatge, que á la conta tenia moltas ganas de caminar, no volgué quedars'hi y torná altre cop á l' aygua. A las horas, persuadits de que volia ser venerada allí meteix, se li feu una capelleta molt á la vora, que ha durat fins ara fa poch anys en que fou destruhida pera donar pas á la carretera nova. Y ara sí que fa bondat, perque, trasladada ab aquest motiu á la iglesia, no s' ha mogut encara del altar en que l' han posada.

Pe'l demés, si bé la principal riquesa consisteix en lo vi, no faltan tampoch algunas fábricas com las de filats y teixits de cotó en lo barri de ca'n Brós, situat á una hora escassa de la vila prop del Llobregat, de quals ayguas se serveixen á més del vapor com á forsa motriu; una de cremor-tartro en la banda baixa de la població, varias fasinas, lo molí paperer, posat vora la Noya sota l' estació nova del carril, mogut per l' aygua del Canal, que tenint la presa tres quarts més amunt, sota meteix de la hisenda de ca'n Bergalló, torna á la Noya aixís que surt d' aquest molí; y l' molí fariner, que s' val de las meteixas ayguas, propietat un y altre de la familia Mercader. En proba del avens industrial, que dins de la població s' construhéixen prempsas de ferro pe'l vi y alambichs de destilació.

Entre aquells dos molins hi ha també una fábrica de papers

pintats pera empaperar habitacions, de que se n' fa molt consum á Barcelona, y omplint l' espay que separa aquestos edificis una horta molt bonica y ben cuydada que s' rega ab las ayguas del canal. Més amunt, y servintse de la meteixa aygua, n' hi ha d'altras molt xamosas que n' dúhen «illars,» pero son fora del terme de Martorell. Aquest confronta á Nort ab Abre-
ra, á Llevant ab Castellbisbal, á Mitjdía ab St. Andreu de la Barca, y á Ponent ab Castellví de Rosanes y Sant Esteva Sas-
roviras, tenint entre mitj, un xich més enllá, lo poble de Gelida.

Hi ha bastant esperit d' associació, com se comproba ab l' existencia de tants cassinos y coros; pero més que tot per las varias societats y germandats que ténen establertas entre ells; ne coneixém dúas quals reglaments tenim á la vista, tituladas l' una «Sociedad agrícola Martorellense» y l' altra «Hermandad de San Isidro.» Abdúas ténen per objecte l' auxili mútuo del socis en cas de malaltía, pero s' diferencian en que la primera l' realisa per medi de jornals (fins al número de vint y cinch) fets gratuïtament pe'ls socis en las terras del que s' troba impedit, donant llur equivalent en metálich sols quan lo soci no té terras, mentres la segona acudeix al socorro del malalt passantli durant la malaltía, mentres no excedeixi de noranta días, vuyt rals diaris sense falta, (ó bé dos rals diaris si passa de aquell terme), y vetllantlo y augmentant la pensió en dos rals més tant bon punt siga combregat, mentres dure la gravedat del mal. Tot aixó per quatre rals al mes de quota, y sens perjudici de un magnífich hospital molt ben dotat que té la vila.

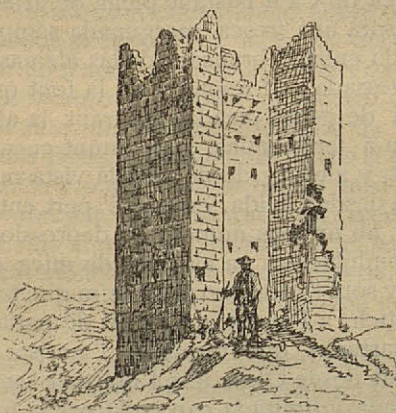
En quant á instrucció pública es un fet que cada día va mellorant de un modo notable. Cert es que l' Ajuntament se desviu pera atendre á aquest servey ab preferencia y que té dos bons estudis de minyons molt ben instalats y dotats de tot lo necessari ab un personal intel·ligentíssim; y un altre de noyas que en res desdiu dels anteriors, haventn'hi de més á més un altre servit per monjas mercenarias; pero no ho es menos que 'ls pares de família secundan poderosament l' acció oficial enviant, quasi tots, llurs noys á estudi, de modo que están sumament concorreguts. ¡Llástima cóm, moguts per l' interés de férloshi guanyar jornal, los tráuhen d' estudi aixís que comensan á ser grandets, quan més útil los hi fora anarhil
Convenient sería que mudéssen de procedir, ab lo qual, sobre correspondre als esforços dels actuals mestres senyors Santaolaria y Gall, conseguirían, temps á venir, gran profit.

Y donant ab aqueixa narració per termenada la par referent á la vila, si bé podrían dírsen' moltes més cosas, sortim de la població y emprenguem lo camí del Castell de Sant Jaume, que ja comensa á ferse tart. Es la perspectiva que s' presenta al sortir pe'l carrer de la Estrada y camí de Ca'n Pastallé, de lo més bonich. Lo viarany va pujant suáument corrent á lo llarch de la montanya, per qual peu s' exten: á sota, l' ample sorral de la Noya ab los verts regadius de l' altra banda; á sobre la mole de turons que lligantse l' un ab l' altre, cada volta més accidentats, van á donarse la má, per l' espatlla, ab las costas de Garraf: ara s' passa per davant de las rogenças pedreras tant abundantas de material com espedadas, y més enllá, á dalt de tot, sobre un grandió piló de rocas que s' alsa al mitj d' un semi-círcul que forma la montanya, las negrenças parets y portalada d' una iglesia solitaria y trista, resto del castell que fou de Templaris; vía amunt, la torrentera de Ca'n Pastallé plena de arbres que fan sombra á la casa, y sota una fresca margenada sempre humida y verda, mitj amagada entre 'l brancam de las alzinas y pollancres, una plassetta atravessada pe'l reguerot de la font que allí raja, y una macissa taula de pedra picada, esperant la alegre comitiva dels que hi van á fer dinadas; més amunt encara l' ample vinyat per un costat y altre, y desde allá la vista més agradable: la vall de la Noya desde Gelida, en que s' pert entre montanyas, fins al Llobregat, ab un sens número de depressions del terreno que en lleugeras ondulacions va alsantse de mica en mica fins á perdres allá al lluny sota l' Montserrat altíssim que tanca l' fondo de un modo artístich; á Ponent un seguit de petites montanyas cada cop més apartadas, que termenan l' horisó; á Llevant la conca del Llobregat desde Olesa fins á Martorell, coberta á glops d' espesa salzereda y limitada cap enllá per la fragosa serra que, arrencant de Monistrol, corre fins á Sant Llorens del Munt, barrera de l' alta montanya de Catalunya; y cap ensá, mirant per hont hem vingut, la montanya que havém seguit ab lo Castell de Templaris y lo d'En Payret á dalt de tot, los horts de la vila, la Iglesia Parroquial y las casas que la voltan, perdentse las demés derrera del espedat turó; més lluny la confluencia dels dos rius y sobre d' ella una munió de turonets de terra roja y blanquinosa, dominats allá d' enllá pe'l blavós Sant Llorens del Munt.

Aixís va seguint lo camí, pujant cada vegada més fins que al últim apar que s' bade la montanya pera deixar un portell á la

accidentada y solitaria comarca que queda tancada detrás d' ella. Entrant per allà, tot seguit s' ofereix á la vista, una mica més endins, un encrespat y elevadíssim turó voltat per tot arreu de molt fondas torrenteras, á qual cim se exten una grandiosa superficie en plano inclinat rublerta de negrosa y embullada bosquina, entre la qual de tant en tant sobreixen fortas torres de treballada pedra sobre una muralla natural, que formant aquí una cova, allà un ángul ixent, envolta com una faixa la montanya, y al cap de munt una proeminencia sobtada hont se multipliquen los marlets y obras de fábrika. Es lo Castell de Sant Jaume, inexpugnable per la situació, si bé avuy miserable per estar completament destruhit y obehir las obras que restan á un sistema que no serveix pe'ls moderns enginys de guerra ¹.

Allí trobárem á nostre delegat de Molins de Rey, D. Joseph Carbonell, que ja 'ns esperava.

CASTELL DE St JAUME (MARTORELL).
UNA TORRE DEL PRIMER RECINTE.

Se puja al Castell per un sol costat, que es á la banda de Llevant, ó siga de la casa de pagés que n' diuhen «la casa del Castell,» situada á poca distancia de la muralla, més ensota y en una especie de coll que forma aquest turó ab lo més immediat, y hont també se troba la ermita de Sant Jaume, que dona nom al Castell.

Lo primer recinte, per dirho aixís, está format per l' ample perímetre comprés dintre la faixa ó cinturón d' elevadas rocas de que avans parlávam y no té altra defensa que l' espedat format per las meteixas, y algun tros de muralla de pedra picada que omple 'ls espays flanquejables que avegadas deixa aquella muralla natural, y repartidas en diferents punts del circuit algunas torres d' amplas parets també de pedra picada, formant un

¹ Aquest Castell, junt ab las terras que l' voltan y otras que forman la hienda de Ca'n Abad, tant anomenada, es avuy propietat de la esposa y cunyada de nostre President Sr. Maspons.

prisma de base rectangular de 8 á 10 metres d' elevació ab la cara interior descoberta y coronadas de marlets en la forma que apareix del dibuix de una de ellas fet per lo Sr. Arnet. No obstant, també n' hi ha alguna de rodona, encara que pocas.

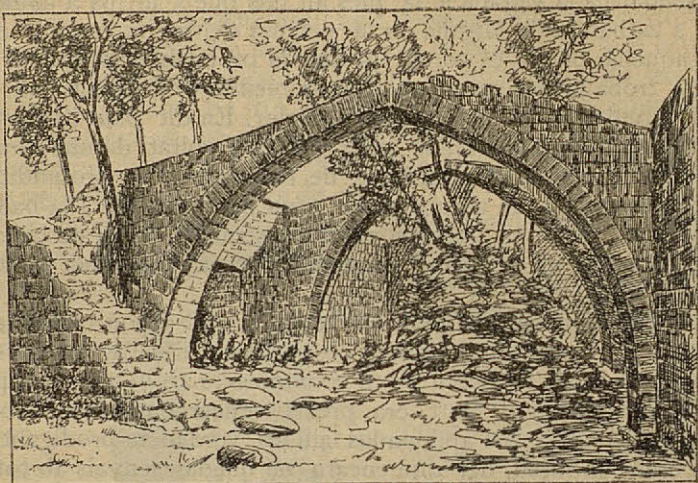
Aixís va corrent aquet circuit desde la part que més s' avansa, que es á la banda de Noya, fins á la part oposada en que l' espedat cada vegada s' fa més alt fins que s' arriba á confondre á la banda de Mitjdía ab la defensa del segon recinte; que per aquella banda es comú, ja que la prominencia interior en que s' troba lo que anomeném segon recinte ve á formar com un petit círcul tangent ab lo círcul exterior. En dit punt lo Castell es enterament inaccessible puig que está voltat de una timba formidable que no baixará pas de 100 metres de profunditat, auxiliada encara en alguns punts, com per exemple á la banda de ponent, per una altíssima paret construhida á ran de las rocas, tal volta ab la idea d' engrandir l' espay per medi de terraplé.

Resulta, donchs, que pera entrar en aquest segon recinte era precis haver guanyat lo primer, cosa bastant difícil, y encara suposant que aixís fós, com no té comunicació ab ell més que per un indret que es al Nort, era precis véncer unas formidables resistencias artificials apilonadas allí ab verdadera prodigalitat, com eran un fosso, del que encara ne quedan senyals ab tot y l' arrunament de las obrassuperiors que en sa cayguda quasi van cegar-lo, una muralla de que sols se n' véuhen petits restos; tal volta varias torres com las avans descritas, puig encara se n' conserva una íntegrament, y després una pujada que no sabém qué contindría, ja que está enterament coberta de desferras que ho tapan tot, pero tant dreta, que no obstant y facilitar lo pas los enderrochs, á penas pot un enfilars'hi.

Guanyat aquet difícil pas, s' arriba al cor del Castell. Allí hi havia las grans obras de fábrica: cisternas, archs, camins subterranis, iglesia, grans portals, torre del homenatge: en fí, un aplech de construccions que en confosa algarabía ara que no s' compren lo plan, se tocan l' una ab l' altra mitj enterradas totas entre un pa groixudíssim d' obra enderrocada, que fa malicia l' veure.

De la Iglesia, que era bastant gran y ben construhida tota de pedra de fil, s' en conservan las parets laterals y dos archs. Probablement ne tenia quatre ab lo presbiteri á Mitjdía, adossada á la torre del homenatge, la qual en sa cayguda soterrá la volta,

com ho comproba una gran mole que hi ha al mitj. Té una finestra á la dreta y un' altra á la esquerra y una porta á n' aquest mateix costat que dona á un com á pati, situat á la banda del Nort en que s' véuhen dos archs dels quals un dona á una galeria que sembla dirigir altre cop á l' iglesia. Lo Sr. Arabia ne tragué una vista.

CASTELL DE S. J JAUME (MARTORELL).
RUINAS DE LA IGLESIA.

La cisterna de Ponent es molt fonda, gran y ben conservada.

Anant desde ella cap á Mitjdía s' troban unas feixas de terreno cultiu y después uns portals aislats ara, pero que tal vegada estavan units ab la torre per medi de una muralla, los quals se distingéixen per sa construcció relativament atrassada y tenir á sota la volta los senyals de un cindri de canyas.

Seguint donant la volta, y entre un pinar molt ferm, se troba tal escampall de restos de la torre, que materialment no s' pot passar. Alguns d' ells ténen 12 palms de gruix al ménos.

Al N. E. quedan encara restos de una habitació ó cisterna abovedada arrebossada de picadís, y á la banda interior, devant d' ella, una torre ó almena á punt de caure.

Finalment, al mitj de tot aixó y com presidintho, s' conservan los fonaments de la gran torre del homenatge més alts que tot lo demés, de forma circular, de 12 metres de diámetre poch més ó

ménos, y enterament macissos, formant un sol pa d' obra; diuhen que era tant alta, que quan lo sol se ponia, feya arribar la sombra fins á la Creu Cuberta, y pera justificarho los qui tal diuhen, afegéixen que ara, sense torre, es tant alt lo turó, que la sombra ja va á parar al Papiol, que es á dúas horas lluny. Aixó últim quasi bé s' pot creure.

Totas las obras d' aquest Castell son de pedra picada, ben treballada y unida ab bon morter, de manera que va tenir que ser molt costosa sa construcció.

No hi ha cap tradició que á ell se refereixi, á lo ménos que sapiguém nosaltres. Únicament 'ns va dir lo masover de la casa del Castell, que s' conta haverhi hagut ab lo temps un castellá molt crudel, que havent derrotat á son enemich, va portarlo al Castell, hont li dongué grans martiris fins que, seduhit per l' hermosura de una filla del vençut que venia á implorar sa llibertad, sols li otorgá mediant lo sacrifici de sa pureza, que ella amargament vegé arrebatada.

Per la vigilia de Sant Jaume cada any s' encen un foch al cap d' amunt de la torre, estant encarregat d' encéndrel' lo masover de la casa.

Sols una vegada se n' hi encengué també per la Mare de Deu de Montserrat.

La fundació d' aquest Castell es perfectament desconeguda. Hi ha algunas parts construhidas en . Se suposa no obstant que data del sigle IX y que fou destruhit per Felip V, després de la guerra.

Las observacions termométricas y barométricas fetas durant la excursió son las següents:

En la estació del ferro-carril avans d' emprendre 'l camí pe'l Castell, á las 7^h m. Th. 18° C.; Bar. aner. 755^m 10; alt. 32 m.

En la torre del Castell, á las 12^h m. Th. 22° C.; Bar. aner. 728^m 60; alt. 339 m.

Terminat ab aixó l' objecte de nostra excursió, baixárem del Castell no sense que l' Sr. Arnet hagués recullit pe'l Museo de l' ASSOCIACIÓ un *helix nemoralis* de colors molt vius, y un *helix lapicida* á dalt de tot de la montanya, y deturantnos breus moments en la casa del Castell passárem de correguda per la ermita de Sant Jaume y regressárem á la vila de Martorell per un altre camí, ménos bonich y més calorós que l' de la anada, pero que 'ns estalviava bona cosa de passos, anant sempre per dalt de la montanya fins que sortirem sobre de la que doria al

riu Llobregat, hont nos detinguérem á admirar la magnífica perspectiva que desde allí 's disfruta, puig que sobre la bellesa del panorama que ja havíam admirat, desde aquest punt la vista s' extén cap á Castell-bisbal, Papiol y bona part del Vallés, vegentse allá al lluny las montanyas de la costa y l' alterós Montseny.

Arribárem á casa á dinar á dos quarts y mitj de quatre, y sense quedarnos á penas temps, tinguérem la satisfacció de visitar, encara que de pas, al distingit antiquari Sr. Santacana, avuy nostre delegat en Martorell, qui ab la galantería y finura que l' distingeix nos mostrá á corescueltas algunas de las preciositats que atresora la seva casa.

Se troba aquesta en lo carrer de Noya, y té al darrera un pati ab varias dependencias en ell construhidas ab fragments arquitectónichs, recullits de aquí y de allá á copia de temps y de paciència y combinats ab molta inteligencia y gust.

Aixís per exemple una de las finestras del edifici de la dreta, té l' empit procedent de una construcció dels templaris y la hermosa columneta que la divideix, es árabe; l' arch de la porta que hi ha dessota es del claustre de un antich monastir, y á la fatxada de cap ensá, una hermosa finestra gòtica del sigle XIV, de procedencia ben gloriosa per Catalunya y de treball esmeradísim tant en son march com en son empit, hont s' hi véuhen uns hermosos medallons representant l' amor patri y la caritat, fa parella ab una altra finestra del sigle XV que conté fragments de la antígua torre de Canaletas (avans porta de Sant Sever) comensada en 1377 y termenada en 1489: una hermosíssima portalada ocupa l' centre, tota ella está formada de fragments ricament treballats, modelo de ornamentació, com que procedéixen de un celebrat palau de Barcelona, qual destrucció encara recordan ab amargura tots los amants de las arts. Afegéixis á 'n aixó una acabada col-lecció de rajolas de Valencia tant hermosas com ben conservadas, de procedencia també històrica, cubrint las parets de galerías y pati ab ben entesos dibuixos; escuts, baixos relleus, estátuas de marbre, capitells, trossos de columna y altres fragments, ben conservats y catalogats, y á penas si s' tindrà idea del museo que sols á forsa d' entussiasme y de constancia ha lograt formar lo Sr. Santacana.

Pero no es aixó tot: també té una col-lecció de mariscos, un' altra d' escuts estergits, ríchs ornaments d' altar, quadros al oli de reputats mestres catalans, alguns de propis; un artístich

joch de cartas pintadas per dit senyor ab gran originalitat y delicadesa, y altres objectes que pera poderlos examinar y apreciar degudament, exigirían una visita molt més llarga de lo que poguérem fer nosaltres.

Aixís es que ab sentiment, per no poder disposar de més temps, nos separárem de la amable companyía del Sr. Santacana, tenint que anar ben depressa pera no perdre lo tren de las 5^h t. que en ménos de una hora y mitja ens torná á Barcelona.

CAYO CARDELLACH Y ANFRUNS.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIÓ PARTICULAR

DE ARENYS DE MAR A PALAUTORDERA.

ITINERARI.

Lo día 2 de Desembre de 1883, á las 5^h m. del nostre meridiá, deixava la estació de *Barcelona*, arribant á la de *Arenys* á las 6^h 30. Tot seguit emprenguí la marxa cap á *Arenys de Munt*, hont arribava á las 7^h m., y prenent la magnífica carretera de Sant Celoni, que entre vinyas y conreu serpenteja per las vessants S. del Montnegre, á las 8^h 30 guanyava *Collsacreu* (alt. \pm 450 m.), hont se gosa de un bonich panorama; al N. s' ovira tota la regió del Montseny, desde Tagamanent fins á Serrat de Sardans, Coll de Ravell, Plá de las Arenas y Montsoriu; al E., lo Turó de la roureda d'En Presas y lo serrat d'En Vives, punts culminants del Montnegre; al S., los xamosos pobles de la Costa y la immensitat del mar; y al O., lo Corredor, Turó de Parpés y de Sant Mateu.

De Collsacreu vaig baixar al poble de *Vallgorguina* ab 30 minuts, fent pá y trago en l' Hostal de ca'N Joan. (V. BULLETÍ, vol. VI, pl. 40.)

A las 9^h 30 deixava lo hostel; atravessant la *riera de Vallgorguina*, que fertilisa sa deliciosa vall, per bon camí entre boscos d' alzinas, pins y suros, á las 10^h arribava á ca'N Pradell, hont vaig ésser molt obsequiat per son amable propietari D. Pau Pradell de la Serra y sa simpática senyora.

A 15 minuts de la casa al N. sobre de un serradet, hi ha lo *Dólmen de Pedra Gentil* (V. BULLETÍ, vol. V, pl. 188).

A las 2^h t. deixava la casa y á las 2^h 15, per pla camí de carena, entre boscos d' alzinas, pins y suros, deixant á má dreta lo Serrat del Dólmen de Pedra Gentil, arribava á la antiga *iglesia de Santa Eularia de Tapiolas*, que un

jorn fou parroquia de Palautordera. Es romànica d'origen, pero recentment renovada, y no hi vegí res de particular.

De la esmentada iglesia, seguint per lo camí de la carena per entre boscos d' alzinas, suros y pins, ab 15 minuts baixárem á un torrent afluent de la *riera de Trenta passas*, que atravessárem deixant á má dreta un curriol que serpenteja entre vinyas, y per camí carreter entre boscos d' alzinas, suros y pins, ab 10 minuts més, guanyárem la casa de *ca'N Arbosé*, propietat del esmentat D. Pau Pradell.

Lo fill de la casa m'acompanyá y junts baixárem ab 10 minuts á la *Riera de Trenta passas*, afluent de la de Vallgorguina y aquesta del riu Tordera, pujant ab 3 més, travessant avans la esmentada riera, per sobre la *casa del Forn* que deixárem á má dreta, de hont seguint lo camí de carres en direcció N., als 12 minuts passávam per *ca'N Farinetas* y ab 15 més arribávam á la *estació de Palautordera*.

A las 4^h t. entrava en la cantina de la estació, marxant ab lo tren de las 6^h 10 cap á *Barcelona*, ahont arribava á las 8^h del vespre.

Si s' vol, lo fill de *ca'N Arbosé* ó altra persona de la casa, baixant desde la meteixa á la Riera de Trenta passas, seguint riera amunt, ab 1 hora portará al excursionista á *ca'N Adriá de Villalba*, hont se trova lo Dólmen de Pedra Arca de *ca'N Adriá*, tocant á la casa. (V. BULLETÍ, vol V, pl. 190).

Del Dólmen ab $\frac{3}{4}$ d' hora per Coll Sabadell se pot anar á Llinás y marxar á las 6^h 20 ab lo tren cap á *Barcelona*.

ARTHUR OSONA.

EXCURSIÓ PARTICULAR

PER LAS SERRAS DE SANT LLORENS Y DE COLL D' ASES

FINS AL ESTANY Y VICH.

ITINERARI.

Lo día 8 de Abril del present any, acompanyats de un amich, ab lo tren de las 12^h 50 t. (hora de *Barcelona*), deixávam la estació del Nort, arribant á las 3^h 30 á la de *Olesa* (alt. \pm 300 m.).

A las 4^h t. deixávam la estació seguint vía amunt durant uns 28 minuts, en direcció á Monistrol, fins arribar al kilómetre 323, prop de la boca del 3.er túnel. Allí deixárem la vía per lo pas á nivell de má dreta, baixant cap al sot de la *riera de Buxarell*, que atravessárem, girant luego amunt en direcció Est, per un camí de carros que ab 45 minuts nos portá á la casa de *Coll Cardús*, sentada en un Collet (alt. \pm 400 m.).

A las 6^h me despedía ab sentiment dels amables propietaris de la casa de Coll Cardús, y acompanyats del mosso de la meteixa En Pau Achs, prenguérem un camí en direcció Nort, fins arribar als 10 minuts á un *casal enderrocat*, hont trencárem per un curriol bosch amunt. Pujant suáument, seguírem durant

uns 40 minuts lo camí de carena, gosant de un encisador panorama sobre Vacarissas y la pintoresca vall del Llobregat ab la silueta del Montserrat á Ponent; deixant la carena, baixárem en direcció Est, cap al fondo del *sot de la Riera del Arbós*, que atravessárem, pujant en la meteixa direcció per un curriol estret que ab 25 minuts de forta pujada nos portá al *Roure Monjo*, gran bosch d' alzinas, de hont ab 15 minuts més arribárem al grandiós casal *Ubach de Vacarissas*, que ab lo de la Barata, comparteix la supremacia de tota la regió, essent abdós dels més importants de Catalunya.

La casa del Ubach de Vacarissas está edificada en la carena de una serra, contrafort de la de Sant Llorens, disfrutantse de la meteixa de un panorama seductor sobre la vall del Llobregat (en 1.er terme), la Segarra y alta montanya del N-O., fins al Pirineu en lo extrem horisó; sa altitut será de uns 600 m.

De Coll Cardús fins al Ubach lo camí es agradable; constantment se pot dir que passa per boscos, lo que m' alegrá lo cor, puig me demostrá que per dita tením encara á Catalunya propietaris que sáben conservar la riquesa forestal de la terra.

Lo día 10, á las 7^h m., deixárem la casa, y guiats per lo masover que la habita, En Fermí Boada, prenguérem un camí que puja suaument sempre per entre boscos d' alzinas y algun pi, fins al *Serrat de la Terna Llarga*, que guanyávam á las 7^h 50; ab 20 minuts baixárem al deliciós *Sot de la Barata*, rival del Ubach per sa importancia, situat á uns 575 m. d' altitut.

De la casa esmentada baixárem á la riera, y després de atravessarla pujárem ab 15 minuts á *ca'N Pélachs*, agafant allí lo camí que arrenca de la era y passa per lo ángul N. de la casa. Endinzantnos en lo bosch de pins y alzinas, trobárem un pedregós y estret camí que puja cap á la Canal N-E., per la qual un vertiginós zig-zag nos portá á la *carena de la Serra*, ab 1 hora, desde ca'N Pélachs. Arribats á la carena, seguírem un caminet plá en direcció S. que ab 15 minuts més nos portá al Coll de la legendaria *Cova ó Roca del Drach* (alt. \pm 980 m.) Del Collet, ab mitja hora se puja al cim de la montanya y *Santuari de St. Llorens del Munt* (alt. \pm 1,120 m.) Lo ermitá Pare Joseph té tota classe de provisions que asseguran algun confort al excursionista.

En lo Collet nos deixá lo guía, qui s'en torná al Ubach, y nosaltres, á las 10^h m., després de fet pá y trago, emprendérem la marxa en direcció E. baixant per lo vertiginós camí de zig-zag, y passant al 10 minuts per la font y enderrocat *convent de Santa Agnés* (V. *Album Pintoresch Monumental de Catalunya*, vol. I, lám. n.º 2 y 13). A las 11^h m. arribávam á *ca'N Dalmau* atravesant sempre per grans pinedas y alzinars. De dita casa de pagés, passant per sobre la de la Roca de Sant Llorens, que s' alsa en lo centre de un sot rublert de bosch, per sort molt abundant en aquesta regió, ab 45 minuts anárem á la *carretera* que de Sabadell va á Sant Llorens Savall, baixanthi pochs passos ans de arribar al pont construhit sobre una copiosa riera, lo major affluent local del

riu Ripoll. Seguirem carretera amunt atavessant lo pont, y á las 12^h arribávam á la pintoresca vila de *Sant Llorens Savall*, hostatjantnos en la plassa en lo «Hostal de ca'N Ramon,» que 'ns serví un bon dinar y café.

La situació de Sant Llorens es sumament agradable y pintoresca; sobre del riu Ripoll, que l' atravessa, té un sólit pont de pedra. Sa altitud deu ésser de uns 420 á 430 metres.

Acompanyat del excel·lent guía En Pere Vernet (a) *Frarecò*, del poble de Sant Feliu de Codinas, que vingué á trobarnos á Sant Llorens Savall, á las 3^h t. deixávam aquesta vila prenent lo camí-ral de matxos que puja per entre mitj de boscos de migrats pins y tísicas alzinas y arribant á las 4^h t. al renombrat *Coll d'Ases* (alt. \pm 900 m.) Seguint lo meteix camí de matxos entre alzinas, roures y pins, baixant suáument, á las 4^h 40 passavam per la *iglesia de Sant Juliá*, sufragánea de Castelltersol, que trobárem tancada y qual altitud calculo en uns 800 m. De la esmentada iglesia baixárem suáument á *Castelltersol*, arribanthi á las 6^h (alt. \pm 700 m.).

A Castelltersol prenguérem sota de la vila en direcció N. la carretera de Mollet á Moyá, arribant á la última important població á las 7^h 30 y pernociant en lo Hostal de la Nasia, hont nos tractáren bastant bé.

Lo día 11 á las 7^h m., deixárem la vila de Moyá, qual altitud calculo en 680 á 700 metres, y prenent lo camí de matxos que arrenca del peu del Convent-Colegi de Pares Escolapis, pujant suáument ab 1 hora y 45 minuts, passant per entre boscos de roures y algunas terras de conreu, arribárem al poble de *Santa Maria del Estany* á las 8^h 45, hostatjantnos á *ca'l Arrando*.

Lo poble del Estany está magníficament situat en una deliciosa vall (que fou estany un temps), voltada de serradets, descollant al E. lo Puig Rodó y al O. lo de la Caritat, sobre meteix del poble, essent abdós los dos punts culminants de la regió del Llussanés. La altitud del Estany deu ésser de uns 875 m.

A las 10^h m. deixávam lo poblet, pujant ab 25 minuts per un estret pero relativament bon camí, al *Puig de la Caritat*, qual altitud calculo que será de uns 1000 m., gosant desde aquella altura de un hermós panorama local sobre tot lo Llussanés.

A las 11^h tornávam al poble, y després de haver ben dinat, anárem á visitar la iglesia que fou *Monastir de Santa Maria*, una de las més preuhadas joyas románicas de la terra catalana, sobre tot, lo claustre, obra de las primeras épocas del Art Cristiá. (V. en lo primer ANUARI de l' ASSOCIACIÓ, any 1881, pl. 121 al 155, la acabada descripció que feu de aquest claustre nostre consoci lo Sr. Arabia.)

A las 4^h t. deixávam altra vegada lo poble en direcció S-E., pujant ab 1 hora, bastant suáument, al *Turó de Puigrodó*, punt culminant de tot lo Llussanés (alt. \pm 1060 m.), de hont se gosa de un variat y alegre panorama; al E. s' ovira la Plana de Vich, lo Puigsecalm, Collsacabra, Guillerías, lo Montseny, clapejat per congestas de neu, Collsuspina y las Serras de Bertí. Al N. tot

lo Llusanés y los Pyrineus completament nevats, tancant lo horisó. Al O. lo Llusanés occidental, Serras de Coll d'Ases, de Granera, de Sant Llorens del Munt y Montserrat. Y al S. las serras de Castellcir, de Posas, de Sant Sadurn de Gallifa y del alt Vallés.

A las 6^h t. deixávam lo cim y pe'l meteix camí de l' anada retornávam á Santa María del Estany, hont entrávam á las 7^h t., molt satisfets de la petita y agradable ascensió del Puigrodó.

Lo día 12, á las 6^h m., emprengürem la marxa, baixant ab 2 horas al poble de *Santa Eularia de Riuprimer*, y arribant á las 12^h á la ciutat de *Vich*, hont donárem per termenada nostra bonica excursió.

ARTHUR OSONA.

Barcelona, Abril 1884.

SECCIÓ BIBLIOGRÁFICA.

AMERICAN BOOKS ON SPAIN (Llibres nort-americans sobre Espanya).—Boston y New-York.

Havém rebut de un de nostres delegats á Boston, lo vice-cònsul espanyol Sr. Torroja, un aplech de llibres de viatjes per Espanya, publicats en los Estats-Units. Aquest valió donatiu, que vivament agraím á nostre distingit paysá, no podía ésser més oportú ni més ben escullit, puig sempre es instructiu saber lo que díuen de un país qualsevol los extrangers il·lustrats que l' visitan, ja que entre mitj de inevitables judicis falsos, deguts á la precipitació, á las ideas preconcebudas ó á la diferencia de costums, generalment llurs observacions nos fan mirar tot lo nostre ab ulls més oberts ó ménos indulgents que de ordinari. Si ab rahó s' es dit que los viatjes son lo complement de la educació, perque per comparació *de visu* ab lo de fora apreném à conèixer mellor lo de casa, ab no ménos fonament podrém assegurar que la opinió formada per los extrangers que vénen á visitarnos, contribuheix en alt grau á il·lustrar la que nosaltres meteixos, per observació propia, poguém haver format.

Lo escriure llibres de viatjes no es tant fácil com sembla á primera vista. Si lo autor vol profundisar una mica, si aspira á fer alguna cosa més que una relació insustancial en la que desfilen com en llinterna mágica cosas y cassos, necessita certament possehir dots de observació poch comunas y sométres' á una llarga preparació pera traure de sa projectada visita tot lo profit possible. La llengua, la historia, la geografia del país que s' proposa recórrer, li han d' ésser, si no familiars, perfectament conegudas. Haurá de possehir, més á més, molts altres coneixements de ordre general pera poder jutjar ab rectitut y llestesa y exposar ab claretat y precisió. Qualitats eminentes d' escriptor han de venir per tí á animar tot aquest conjunt y sols aixís pot esperar la obra surar en aqueix *gurgite vasto* del oblit, que s' xucla á la majoria dels llibres tant prompte súrten de las prempsas. Bon exemple n' es Washington Irving, quin

gloriós nom sobreviu y sobreviurá, fent popular sempre lo de nostra patria en la gran República nort-americana.

Los autors de que aném á ocuparnos, *dii minores* que fora en va comparar á aquell astre de primera magnitud, sols en part cumpléixen ab las condicions avans ditas. També es cert que, en general, no han fet llarga estada en la península: deu días lo qui ménos, tres anys lo qui més, la majoria pocas setmanas. Tampoch, y es d' aplaudir, s' aventuran á formular conclusions decisivas, notantse en quasi tots prudent criteri, lloable imparcialitat y horror á las temptadoras exageracions, que son un gran recurs pera l' qui no n' té de més positius y llegítims. Una excepció hi ha y recau, com sempre, en qui ménos acredita podérsela fer perdonar, y que se 'ns dispense la poca galanteria, puig al·ludim á una senyora. En objecte é itinerari coincidéixen quasi tots: la catedral de Burgos, Madrid y sos museos, Andalucía y sos palaus alarbs. Catalunya queda exclosa; los pochos que se n' ocupan reconéixen qu' es una regió apart y *la ménos espanyola d' Espanya*: bó es péndre'n nota. Las grans capitals acaparan donchs quasi tota l' atenció dels visitants y encara en ellas lo que principalment atrau llurs miradas son los grans carrers y los grans edificis; exclusivisme habitual, encara que sempre inexcusable, en las obras de viatjes, Los toros, aixó sí: no hi ha autor que no n' parle ab més ó ménos detall y que no hi dedique planas enteras de comentarís, molt sovint ab honors d' esgarriřanas.

Dit aixó á manera de preámbul, donarém una lleugera idea de cada una de las obras remesas, tot dolentnos de que la falta de temps y d' espay no 'ns permetia ferho ab més extensió. Procedirém per ordre d' antigüetat.

Ten days in Spain (Deu días en Espanya), per Kate Field.—A n' aquesta senyora havém al·ludit avans. Sembla mentida que sens conéixer lo castellá, portant per guía un extranger (un vulgar *courier* de Bayona), havent estat tant poch temps á Espanya, visitat sols tres ciutats, Santander, Madrid y Toledo, y realisat son viatge en temps de guerra civil y de gran agitació política (Setembre de 1873), s' atrevesca Miss Field á fallar sobre tot y sobre tothom ab un tó doctoral, una seguretat y un aplom, que recordan alló de *lo dijo Blas*. L' autora no s' proposa altre objecte que «anar á Espanya, veure á Castelar, mirar d' aprop un Carlista y preguntarli en quin sigle viu, fé 'ls possibles pera descobrir un Republicá y preguntar á tots y cada un d' ells: «¿qué penséu fer de Cuba?» Mes de pas nos dona noticias extraordinarias, com v. g. que á Espanya, «á causa de lo cansada qu' está la terra, ni la carn ni las verduras válen res, y en quant á fruytas sols se troba gust en las sindrias y rahíns:» que «tant punt hi ha un mort en una familia, aquesta muda de casa, per qual rahó no arrela enloch y las habitacions particulars tiran més á quartos de fonda que á llars doméstics:» finalment que en tot Madrid no ha pogut trobar «lo pur espanyol en homes ni donas.» Inútil es afegir que, segons dita senyora, *yankee enragée*, las mellors carns y verduras son las dels Estats Units, los mellors interiors de casa se troban en los Estats Units y fins los tipos més purs de totas rasses se han d' anar á buscar en los Estats Units. Llástima que l' inne-

gable talent d' escriptora y la intenció acerada que demostra Miss Kate Field no s' empleen ab més imparcialitat y ménos precipitació. De Catalunya sols ne diu «qu' es la més rica é industriosa de las *provincias* (d' Espanya), ab historia y llengua propias.» Agrahímlí aquesta veritat, per vella y migrada que sia.

Spain. Art-remains and art-realities, painters, priests and princes (Espanya. Restos y realitats artístiques, pintors, eclesiàstichs y prínceps), per H. Willis Baxley, 2 vol.—Aquesta obra es molt més detinguda que l' anterior, essent resultat de tres anys (1871-1874) de permanència en la península. Havent l' autor entrat per Perpinyá y La Junquera, s' ocupa ab bastanta extensió de Catalunya. Lo capítol IV está tot dedicat á Barcelona y, com á mostra del plan de la obra, véjas' son contingut: «Barcelona. Vista desde Montjuich. Rambla y Passeig de Gracia. Plassas. Cementiri. Edificis públichs. Palaus. Mercats. Clima. Iglesias, la Seu. Academia de Bellas Arts. Vici. Rifas. Joch. Diversions populars. Trajo. Á quinas fonts s' ha de acudir pera pendre datos. Govern militar. Teatres. La Passió.» També s' exten bastant Mil. Baxley al parlar de Girona, Montserrat, Manresa, Cervera, Lleyda, Martorell, Tarragona, Poblet y Tortosa. Lo primer volum compren, á més, Zaragoza, Valencia, Granada, Málaga, Gibraltar, Cádiz y Jerez: lo segon, Sevilla, Huelva, Córdoba, Madrid, l' Escorial, Avila, Salamanca, Valladolid, Burgos y Santander. En tot se mostra l' autor minuciós y moralista, algunas vegadas fins á degenerar quasi en predicador: *non erat hic locus*. No obstant, son llibre es sens dupte, de tots los que havém rebut, lo més útil baix lo punt de vista práctic: está fet ab escrupulositat y podria ab poch treball convertirse en una *Guía* perfecta.

Seven Spanish cities and the way to them (Set ciutats d' Espanya y lo camí pera anarhi), per Edward E. Hale.—Familiarisat ab la lectura dels autors espanyols, parlant regularment lo castellá y coneixent á fons nostra historia, sobretot en quant se relaciona ab lo descobriment y dominació d' América, lo autor de aquesta obra no dissimula sas simpatías per Espanya y sens per aixó amagar sos defectes, dona sempre rahons admisibles pera explicarne l' origen ó atenuarne la gravetat. La obra en conjunt, més que un llibre de viatjes, es un estudi sobre nostra patria, ben preparat, ben seguit y ab tendència á fer lluhir sas bonas més que sas malas qualitats. Lo viatge durá set setmanas, en quin espay de temps visitá Mr. Hale Madrid, Córdoba, Sevilla, Cádiz, Málaga, Granada, Toledo y Zaragoza. Las Bibliotecas y Arxius de Madrid li arrencan entussiastas frases d' elogi y los centres literaris y científichs, ab quinas eminencias se posa en relació, li fan concebir grans esperansas sobre la regeneració d' Espanya. Lo estil del autor, reposat, sobri y elevat, captiva sens falaguerías y atrau per la sinceritat y competencia qu' en ell se transparentan. ¡Llástima qu' en tot lo llibre no hi haja tant sols una ralla dedicada á Catalunya!

A family flight through Spain (Excursió de una familia per Espanya), per Miss Susan Hale.—Aquesta senyoreta, próxima parenta (creyém germana) del autor de *Seven Spanish cities*, feu ab aquest y altres individus de sa familia lo meteix viatge que inspirá lo llibre darrerament esmentat. Col-laboradora en dis-

tintas ocasions de Mr. Hale, aquesta vegada se compartíren abdós la tasca diferentment, escrivint cadascú una obra y tractant ab preferencia ell la part polítich-social, y ella la pintoresca, salpicantla de minuciosas descripcions, digressions històricas y llegendas populars. La narració es més animada, freqüent lo diálech entre 'ls companys de viatge y fins se desarrolla entre ells una petita acció que contribueix al interés y varietat del llibre. Miss Hale, apassionada per las bellas arts, se complau en descriure *ad longum* museos y monuments, sens arribar may per aixó á donar á sa obra ni sombra de caràcter de Guia. Al igual que sa pariona, aquesta tampoch dissimula una gran simpatía per Espanya, y té sobre aquella la ventatja d' ésser més completa, puig varias vegadas, del grupo principal se n' destacan uns quants viatjers pera fer excursions secundarias. A n' aixó s' deu que Miss Halé parle de Catalunya y molt sentim que, imbuïda sens dubte per las influencias centralisadoras de sa estada á Madrid ó per los llibres en que se sol estudiar més que la historia d' Espanya, la de Castella, nos pinte als catalans «*to this day ever ready for civil war and revolution* (are y sempre á punt d'aixecar guerras civils y revolts).» Aquesta meteixa preocupació havém notat en quasi tots los altres autors, sos compatriotas. No es just per tant circumscriure á Catalunya un cárrech, qu' en tot cas, si bé exagerant molt, deuria estendre s' avuy á todas las altrás regions espanyolas, tant culpables ja com ella meteixa, si culpa hi ha en aixó, de mansa indocilitat y aversió passiva envers lo treball constant de nivellament y absorció portat á cap per lo govern central. Més acertada está Miss Hale al parlar dels monuments é importancia industrial y mercantil de Barcelona, y es qu' en aixó hi veu per sos propis ulls y en lo altre parla per lo que ha sentit dir, tal volta sense pensar s'ho.—Lo llibre está presentat ab luxu y abundantment il·lustrat, si bé trahint molts dels clichés l' origen transpirenàich, tant poch assimilable ab los verdaders tipos espanyols.

Spanish ways and by-ways, with a glimpse of the Pyrenees (Vías y viarany espanyols, ab una ullada als Pyrineus), per William Howe Downes.—Aquesta obra no es més que una refundició ampliada de unas correspondencias que s' publicàren en dos periódichs de Boston: no té donchs pretensions de profundisar la materia. L' autor es un *impressionista*, si aixís val á dirho, que ab pocas rallas y quatre tochs de color se proposa y consegueix apuntar un quadro: deixa las graves consideracions y las deduccions arriscadas y s' acontenta ab pintar lo que veu y sent, tal com ho veu y tal com ho sent, sens exageracions y magistralment quasi sempre. Son ràpit itinerari enclou tant sols Búrgos, Madrid, Sevilla, Granada, Córdoba y l' Escorial, y son notables sobretot los capítols en que tracta de pintura y de toros, los uns per la competencia artística que revelan, los altres per la fidelíssima impressió del natural. Aquesta meteixa qualitat recomana á la major part dels grabats qu' en gran nombre il·lustren lo volum.

Spanish vistas (Vistas d' Espanya), per George Parsons Lathrop, ab il·lustracions de Charles S. Reinhart.—Ab justicia figura en la portada de aquesta

espléndida publicació lo nom del dibuixant, perque realment tal com ha des-empenyat son comés, es un verdader col·laborador del autor. Los dibuixos de Reinhart parlan y ho abrassan tot: trajos, tipos, costums, monuments; son llápis no sembla pas lo de un extranger, tal es la propietat y ayre de la terra ab que reproduheix lo natural. ¿Se vol res més espanyol que sos *Pagesos en lo mercat de Búrgos*, son grupo de *Soldats espanyols jugant al dómimo*, sas *Minyonas de Toledo en una font*, sos *Homes y noys dormint al sol*, sa *Taula de refrescos en Córdoba* y sos *Venedors de fruyta en Alicant*? Son verdaders quadros que no duptém en proposar com á modelo á nostres meteixos artistes. Y com mostra de sas vistas de monuments, véjas' si pot donarse res més acabat que *L' arch de Santa María* de Búrgos, lo *Claustre de San Juan de los Reyes* de Toledo, *Una Cantonada de carrer* y *Los jardins del Alcázar* de Sevilla. Los grabadors meréixen també elogis per la artística manera com han interpretat eixos preciosos originals.

Lo autor, Mr. Lathrop, ha pres un punt de vista totalment diferent dels anteriors: lo que principalment l' interessa y lo que vol que la imprenta al menos cuyde de preservar, es lo característich; es tot alló que conserva encara fesomia propia y genuinament espanyola sens barreja d' extrangerisme; tot lo que ab la creixent invasió de carreteras, carrils y telégrafos, está fatal é irremisiblement condemnat á desaparéixer dintre un terme més ó ménos breu. Aixís es qu' ell no s' acontenta ab passejarse per los carrers de las grans ciutats, entrar en los teatres y cafés y visitar iglesias y museos, sino que l' veyém ficarse per recons y reconets buscant la petjada fugitiva de las passadas generacions, la costum típica que va arrupintse com avergonyida y temerosa de mostrarse á la llum del sol, lo trajo pintoresch que encara disputa lo terreno á la prosáica moda forastera, la cansó de la terra en que exhala lo poble sos sentiments més íntims, la llegenda que perpetúa y poetisa son esperit caballeresch y religiós, los acudits que testifícan ab son ingeni, los jochs y diversions que més conservan l' agre del terror. Més que lo monumental edifici, descrit en totas las guías y vulgarisat per los mil procediments de que disposan avuy las arts gráficas, fixa tal volta l' atenció é inspira la ploma de Mr. Lathrop lo pati colitari de antich casal ó lo carreró tortuós, estret y costerut, ab foscas voltas y enlluhernadors baixos de sol; més que lo parch aristocrátich ab arbres expatriats y malaltissos, la humil finestra enflocada d' atapahidas enredaderas y matisada de rojos clavells; més que la orgullosa font de Cibeles lo vulgar pou de vehinat. Baix aquest punt de vista té lo llibre que 'ns ocupa un valor importantíssim, que realsan la finura de la observació, la claretat del concepte y lo humorisme del estil. En quasi tot lo que diu de Catalunya está acertat, llevat d' atribuirnos també un esperit de rebeldía permanent; y lo magnífich capítol final *Hints to travellers* condensa ab tanta gracia com justicia y exactitut totas aque-llas filosofías casulanas é indicacions prácticas que póden facilitar y fer profitós als nort-americans en particular y á tots los extrangers en general, un viatge per Espanya.

Resumint: la impressió que 'ns han fet aqueixas publicacions es en conjunt altament favorable. Nos afalaga veure estudiada ab tal afició la nostra patria, per més que no sempre sia acertat lo judici que d' ella s' forme; moltas vegadas en cambi es exactíssim y tant de bó que n' féssim més cas. Es de tots modos un fet digne de cridar l' atenció qu' en lo espay de pochys anys s' haja editat en los Estats-Units tal aplech de llibres sobre Espanya, la majoría d' ells ab un luxo verament extraordinari y aixó que sens dupte se n' haurán publicat d' altres, de que fins ara no tením coneixement. Nos dol ignorarne lo preu pera poder judicar ab més acert aquesta part, no tant externa com sembla, de tota publicació. Una petita observació avans de acabar y ja confessém per endevant que hi va una mica d' egoisme: ¿per qué, en general, tal allunyament de Catalunya? ¿No reconeixen tots los autors qu' es una regió á part, inconfundible ab las demés? Donchs ¿per qué no hi vénen ó no s' deturan més á estudiarla? Sia la que s' vulla la opinió que s' forme de la terra catalana, hi ha una cosa certa y que no ha de oblidar tot escriptor que, al batejar son llibre, estampe en la portada: *Viatje per Espanya*. Es la següent: que lo concepte encarnat en aquesta última paraula, la primera y més calificada del títol, vé á resultar, si s' prescindeix de Catalunya, no sols incomplet sino també desnaturalisat y fals.

RAMON ARABÍA Y SOLANAS.

SECCIO DE NOTICIAS.

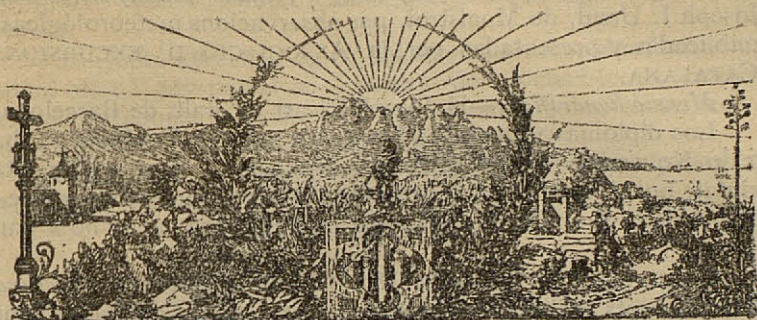
INVITACIONS.—Havém rebut durant lo present mes las següents: del Il·ltre. Senyor Rector de la Universitat literaria, pera assistir lo día primer del actual á la solemne apertura del curs académich; y del Il·ltre. Ajuntament de Vilanova y Geltrú, pera la inauguració del Museo-Balaguer lo día 26 del corrent. Agraphim la deferencia.

CERTÁMENS.—De la «Asociación literaria de Girona» havém rebut la llista de las composicions rebudas y la de las premiadas pera lo certámen d' enguany.

LO MUSEO-BIBLIOTECA DE BADALONA.—La nostra Delegació en dita vila treballa de ferm en aquest llohable projecte y s' proposa alsar un edifici de peu pera contenir los moltíssims y escullits exemplars y llibres que ha recullit y va recullint encara. Lo Ajuntament de dita població ha consignat á dit objecte 1,500 pessetas y á més s' ha obert, per iniciativa de la Delegació, una subscripció entre las personas totes de Badalona, sens distinció de classes ni partits, elevantse ja á una considerable suma las quantitats fins avuy recaudadas.

INAUGURACIÓ DEL MUSEO-BALAGUER EN VILANOVA.—Tingué lloch lo día 26 del corrent ab gran solemnitat. Nostre President, Sr. Maspons, hi representá á la ASSOCIACIÓ, y en nom propi y de aquesta felicitá ardurosament per son nobilíssim acte á nostre distingit soci honorari lo Excm. Sr. D. Víctor Balaguer.

LA ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres treballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY VII. NOVEMBRE Y DESEMBRE DE 1884 NÚM.^s 74 Y 75.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

ASSOCIACIÓ CENTRAL.

AVÍS.—Per comunicació del Secretari general de la Exposició geogràfica de Toulouse, Mr. Ch. Decomble, sabem que la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA ha sigut premiada ab una *Carta de felicitació y regraciament*, recompensà igual á la obtinguda per la Societat geogràfica de Madrid y los Ministeris de la Guerra, d' Estat y de Marina de França.

Han alcanstat premi també los següents consocis nostres, á qui felicitém coralment:

Carta de distinció.—D. Ramon Arabía y Solanas, Director de publicacions de l' ASSOCIACIÓ. (Es la més alta recompensa concedida. Sols se n' han donadas dúas á Espanya, essentho l' altra á la Comissió del mapa geològich, de Madrid.)

Medallas de plata.—D. Miquel Aragonés, de Barcelona,

per fotografias de Catalunya y dels Pyreneus espanyols.—Don Joseph I. Ursul, de Monistrol, per observacions meteorològiques, publicadas y presentadas per la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

Menció honorífica.—D. Joseph Ricart y Giral, de Barcelona.

Los diplomas y medallas fóren entregats en Toulouse lo día 7 de Novembre darrer al Sr. Vice-cònsul d' Espanya en dita ciutat, qui s' encarregá de trametre'ls als interessats per mediació de la Embaixada espanyola en París. Fins avuy no s' han rebut.

TRABALLS DEL MES DE NOVEMBRE.—Día 14.—*Lectura* dels següents treballs: «Excursió col·lectiva á Caldetas y Sant Andreu de Llevaneras y visita á la col·lecció de D. Joan Rubio de la Serna (antigüetats ante-romanes de Cabrera)», per D. Alvar Verdagué; «Nota sobre las *sitjas* de Caldetas,» per don Joseph Brunet y Bellet; y «Cansons populars catalanas,» per D. Joan Brú Sanclement.—*Junta general ordinaria.*—*Reunió preparatoria* pera la excursió del día 16.

Día 16.—*Excursió col·lectiva* á Vilafranca y Sant Martí Sarroca.

TRABALLS DEL MES DE DESEMBRE.—Día 1.—*Lectura* del següent treball: «Excursió particular al Parque Nacional de Yellowstone (Estados Unidos,») per D. Pere Vives y Vich, ab exposició de rocas, petrificacions y fotografias.—*Reunió preparatoria* pera la excursió dels días 7 y 8. (No tingué lloch.)

Día 31.—*Lectura* dels següents treballs: «Acta de la excursió-visita á la Casa-torre y col·lecció zoològica de D. Lluís Martí y Gelabert, en lo terme d' Horta,» per D. Raymundo Gili; «Id. de la id id. á la Companyia d' ayguas de la dreta del Besós, en lo de Sant Martí de Provensals,» per D. Isidro Martí y Turró; «Id. de la excursió col·lectiva á Monmany,» per D. Francisco de S. Maspons y Labrós; y «Excursió particular al Santuari de la Serra y al enderrocat convent de Templaris de Roca-Rossa,» per D. Arthur Osona.—*Junta general ordinaria.*—*Organisació d' excursions.*

ACORTS.—En Junta general del día 16 de Octubre del present any se acordá que tot lo referent á impresos, com Mapas, goigs y altres documents que s' troben en semblants condicions, passe á formar part de la Biblioteca, tenintse present aquest acort no sols pera los donatius que dintre aquestas condicions se fan en endevant á la ASSOCIACIÓ, sino també pera los fets an-

teriorment que s' troben catalogats y hajan ingressat en lo Museo.

—En Junta Directiva de 23 del corrent se acordá refermar lo premi ofert l' any passat al Consistori dels Jochs Florals, consistent en un «objecte artístich al mellor estudi sobre cants, costums ó tradicions populars de Catalunya.»

Barcelona 31 de Desembre de 1884.—*Lo Secretari*, SIMON ALSINA Y CLOS.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA

Á CALDEIAS Y Á SANT ANDREU DE LLEVANERAS, Y VISITA Á LA COL-LECCIÓ DE D. JOAN RUBIO DE LA SERNA (ANTIGUETATS ANTE-ROMANAS DE CABRERA).

DIA 20 DE JULIOL DE 1884.

Acta.

Organisada aquesta excursió baix los auspícis de nostre consoci D. Joseph Brunet y de son distingit amic D. Joan Rubio de la Serna, assistirem á ella, sortint de Barcelona ab lo primer tren del ferro-carril del litoral, los Srs. Arabia, Arnet y l' infrascrit, agregántse'ns á Mataró nostres consocis lo Revt. P. Roberges, Rector de las Escolas Pías, y D. Joseph M.ª Pellicer, Directo^r literari del Col·legi Valldemia, arribant á las 6^h 20 m. á Caldeias, hont fórem rebuts per lo citat Sr. Brunet y son fill D. Gaspar.

Dech declarar ab tota franquesa que la part principal d' aquest treball correspon en primer lloch al Sr. D. Joan Rubio de la Serna per la extensa nota que ab sa inagotable amabilitat s' ha apressurat á enviarme y que íntegra transcriuré més endavant; després á mos distingits companys d' excursió per los datos que han tingut á bé proporcionarme, y finalment á las pocas publicacions que s' han ocupat de alguns dels llochs y objectes que tindrem que descriure; quedant per consegüent limitada ma propia tasca á ésser fidel cronista de nostra tant agradable com massa breu excursió.

Arribats á Caldeias, tinguérem ocasió de admirar las bellas proporcions de la capella de Ntra. Sra. del Carme, edificada prop de la estació del ferro-carril. Encara que no del tot termenada en sa ornamentació, demostra no obstant lo que pot la constancia y zel incansable de la Sra. D.ª Elvira Gibert de Pí, á

quins principals esforços, secundats per valiosos protectors, se deu l' estat d' avansament de dita obra, qual major impuls data del any 1879. Son estil de arquitectura es románich; la nau té próximament 20 metres de llarch per 9 d' ample sens comptar las capellas laterals, que son dúas á cada costat; per damunt d' ellas corre una galeria que posa en comunicació lo chor ab lo camaril y á la qual dona accés una cómoda escala de caragol que conduheix també á la teulada. Quan estiga construhida l' altra escala de caragol colateral á la existent, podrá facilitar-se la visita al camaril en días de gran concurrència, pujant per l' una y baixant per l' altra després; d' haver donat la volta á tota la capella. Las pilastras centrals de cada costat rematan artísticament en una columneta que serveix de repeu als bustos de Pío IX y Lleó XIII, col·locats cada hu dins de un ninxo de forma circular.

Están comensats los altars, major, de St. Joseph y de Santa Elvira. Aquest, que es lo de construcció més avansada, será tot costejat únicament per Elviras. En lo altar major hi haurá la imatge de 11 palms d' alsada, en la qual s' está treballant, y s' pensa inaugurar-la junt ab son temple pe 'l Juliol de 1885.

Las vidrieras dels finestrals serán probablement costejadas totes per prelats, y portarán los respectius escuts d' armas dels donadors. Las tres de la fatxada son degudas á la munificència del Sr. Bisbe Catalá; las quatre del ábside han sigut costejadas per los Srs. Cardenals Lluch y Benavides, y los Srs. Bisbes Urquinaona y Morgades. De las quatre que mancan se n' está construhint una per compte del Sr. Bisbe de Tortosa.

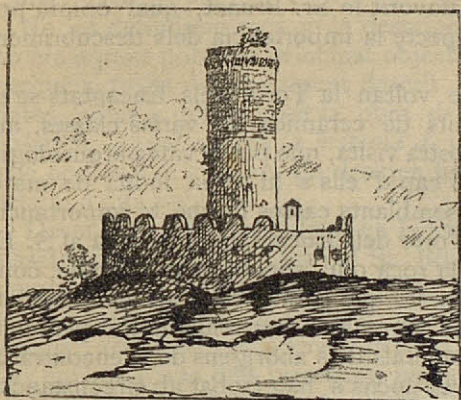
Pera termenar dirém que lo dia 3 de Juliol de 1881, estant encara lo temple per cubrir, s' hi celebrá la primera missa en lo altar lateral de Sta. Teresa, y als 15 de Juliol de 1882 se benehí la totalitat del edifici y las dúas campanas, obra del senyor Forcada de Vich.

Acte contínuo passárem á visitar la casa de camp propia del Sr. Brunet, recentament edificada baix la direcció del arquitecte Sr. Mercader. La senzillesa y elegancia de líneas de sa construcció, aixís com sa situació especial, que es en la meteixa platja, ab bellas vistas á la costa, ne fan una de las més deliciosas fincas de recreo. Ab aquesta ocasió lo Sr. Brunet tingué la amabilitat de mostrarnos las innumerables notas y dibuixos que com á erudit y entussiaista egiptólech va reunint sobre diverses qüestions referents á la més remota arqueologia, quals treballs

suposan llargas horas d' estudi y una biblioteca importantíssima.

Hora era ja de que emprenguéssem la ascensió al antich Puig de Castellar, ó sia *Torre dels Encantats*, que desitjávam veure, encara que de passada, per haver estat ja objecte de anteriors investigacions en las que havian pres part nostres consoci: senyors Pellicer y Brunet, per lo qual resumirém aquí lo més interessant.

La dita Torre, quina época se fa remontar al temps de la reconquesta, está situada al N. E. de la població, es cilíndrica,

CALDETES - TORRE DELS ENCANTATS.

y voltada d' un clos enmarletat, de forma circular també. Sa situació, dominant per una part la mar ab una gran extensió d' aquella costa, y per altra probablement relacionada en altre temps ab distintes construccions similars que desde allí s' oviran, fa creure que havia d' ésser tinguda alashoras per una fortalesa d' import-

tancia. Las numerosas sageteras que coronan sa muralla y los forats que s' hi véuhen encara, destinats á bastirhi los ponts volants, confirman aquesta opinió.

En sas immediacions s' hi veu en terra la boca de tres de las cinch cavitats calificadas de sitjas (ú *horreos*), que fóren descubertas no molt temps enera y ara s' troban altra vo'ta plenas de runa, després d' havérsen' extret una multitud d' objectes que contenian. Aquestos objectes, de carácter prehistórich alguns y de la época greco-romana altres, que s' trobáren confosament barrejats, son: restos de cerámica molt grossera, una olla de pedra arenisca, pedras calissas de forma rodona y ob'onga, ossos mitjpartits ab l' objecte de tráuren' lo moll, un llarch fragment d' agulla de cusir y una espátula, abdós objectes fets també ab ossos, una moneda emporitana, fragments de ánforas cinerarias, plats, cassolas, etc., alguns de terrissa grossera y altres de

finíssima pasta; y finalment 42 *pondus*, que com es sabut, servían pera tenir tibants los fils del primitiu teler.

De semblants troballas no ha pogut encara inferirse clarament l'origen dels habitants d'aquesta encontrada; mentres alguns preténen deduhirne que fou poblada desde la etat prehistórica, altres créuhen que la barreja dels citats objectes prové de un atrás relatiu entre las successivas civilisacions. Quelcom d'aixó meteix s'observa, encara que ab menors diferencias, en los descubriments de Cabrera (prop de Mataró), dels que parlarém més endavant. Pera il·lustrar més la qüestió, véjas' l'interessant treball ab que 'ns ha afavorit lo Sr. Brunet, qual opinió presentaría baix un nou aspecte la importancia dels descubriments fets á Caldetas ¹.

D'entre las runas que voltan la Torre dels Encantats se recullíren alguns fragments de cerámica de varias classes, més com á memoria de la nostra visita, que per la válua arqueológica dels meteixos, ja que en cap d'ells s'hi troba indici de marca ni inscripció, que es en semblants cassos lo que té importancia.

No molt lluny de la Torre dels Encantats, y de cara al S. E., hi ha una excavació en la roca que, segons creu lo poble, constituía una mina, ara tapada, que comunicava ab uns soterranis del castell. Un de nostres companys creu tenir motius pera véurehi una de las covas sepulcrales dels aborígens de la encontrada, semblants als que en altres llochs s'han trobat ab circumstancias análogas. Per nostra part preferím suspendre lo judici pera que no s' diga, com ho ha indicat en un de sos articles un respectable crítich d'aquesta capital, que las associacions excursionistas se llensavan á voltas ab excessiu entusiasme en lo terreno de las conjeturas.

Tenint lo temps limitat, baixárem á la població y 'ns dirigirem á la iglesia parroquial, que es de construcció moderna, essent lo més notable d'ella la pica de l'aygua beneyta, formada de una columna y capitell de marbre, de estil románich de la darrera época, que s'creu procedent del temple primitiu edificat en lo sigle XIII.

En la rectoría tinguérem ocasió de admirar los dos llibres de chor que s'hi conservan y que son notables per la bellesa de sas

¹ Per falta d'espay nos veyém obligats á aplassar fins al prop vinent número la publicació de aquest treball y grabats que l'acompanyan.—*Nota de la ASSOCIACIÓ.*

inicials, primorosament policromadas. Dits llibres son del si-
gle XVI, y per certas adicions que s' hi notan en determinadas
missas, se suposa fundadament que procedíxen de una comu-
nitat clunyense, tal volta la darrera que allí residí. Un dels lli-
bres té per forro interior un full dels Psalms de David que adorna
una interessant miniatura, d' época molt anterior á la dels
missals.

De passada entrárem en la capella erigida en lo lloch hont
fou trobada la imatge de la Verge del Remey; en un quadro
que hi ha s' hi llegeix que la primitiva iglesia fou construhida
l' any 1219.

No 'ns detindrém més en la descripció de Caldetas, ja perque
no era aquest poble lo principal objectiu de nostra excursió, ja
perque s' troba detalladament descrit ab multitud de curiosos
datos, notas y dibuixos en la obra del malhaurat D. Joaquim
Salarich, *Apuntes para la historia de Caldas de Estrach*, á la
que podrán recórrer los qui desitjen tenir coneixement de tot lo
relatiu á dita població.¹

Després de haver ben dinat en la acreditada fonda de Borrás,
passárem novament á casa del Sr. Brunet, qui 'ns obsequiá, en
companyia de sa apreciable familia, ab café y licors; en tant
grata ocasió poguérem apreciar las dots artísticas de son fill don
Gaspar, ohint ab verdadera fruició com executava algunas de
las mellors obras dels principa's pianistas.

A la 1^h 15 t. pujávam al cotxe que devia conduhirnos á Sant
Andreu de Llevaneras, seguint la carretera en direcció á Ma-
taró, fins á trobar la riera d' aquell nom, y remontant son
curs vorejat per frondosas arbredas que oferéixen á la vista las
més bellas y variadas perspectivas. Al cap d' una hora llarga
entrávam en lo poble, que está situat en la vorera dreta, arri-
bant poch després davant de la casa habitada per lo senyor
Rubio.

Inútil sería, conegut lo carácter de dit senyor y de sa estima-
ble familia, expresar aquí la cordialitat ab que fórem rebuts, si
no fos pera fer constar nostre agrahiment, tant per las atencions
ab que 'ns distingíren com per los obsequis que se 'ns prodí-

¹ També s' tracta dels descobriments fets en la Torre dels Encantats en los
notables articles sobre historia de la antigua Iluro, que está publicant en lo *Se-
manario de Mataró* D. Joseph Maria Pellicer y dels quals s' ha ocupat varias
vegadas ab elogi en la secció de *Revista de periódichs* nostre BUTLERÍ.

gären, de tots quals favors conservarem gratíssima memoria.

Després de las acostumadas y afectuosas presentacions y havent descansat una estoneta, lo Sr. Rubio nos introduhí en lo local dont té reunida sa interessant col·lecció. La multitud de objectes que la compónen y la importancia de cada hù d'ells farían impossible la descripció de la meteixa, á ménos d'emplearhi llarch temps y detingut estudi; consignaré tant sols que de primer moment nos quedárem embadalits davant de tanta riquesa arqueològica, sens saber lo qué més admirar devíam, ni per ahont comensar á satisfer la curiositat nostra. Mes aquest estat fou de curta durada, disposantse tothom á prestar la més sostinguda atenció quan nostre distingit y amable *cicerone* comensá á donarnos, metódica y detalladament, noticia de cada hù dels objectes, contestant ab sollicitud á las innumerables preguntes y observacions que de tots costats se li dirigían. Com á resum de tant interessant visita, héus aquí, segons he dit ja, la nota del Sr. Rubio:

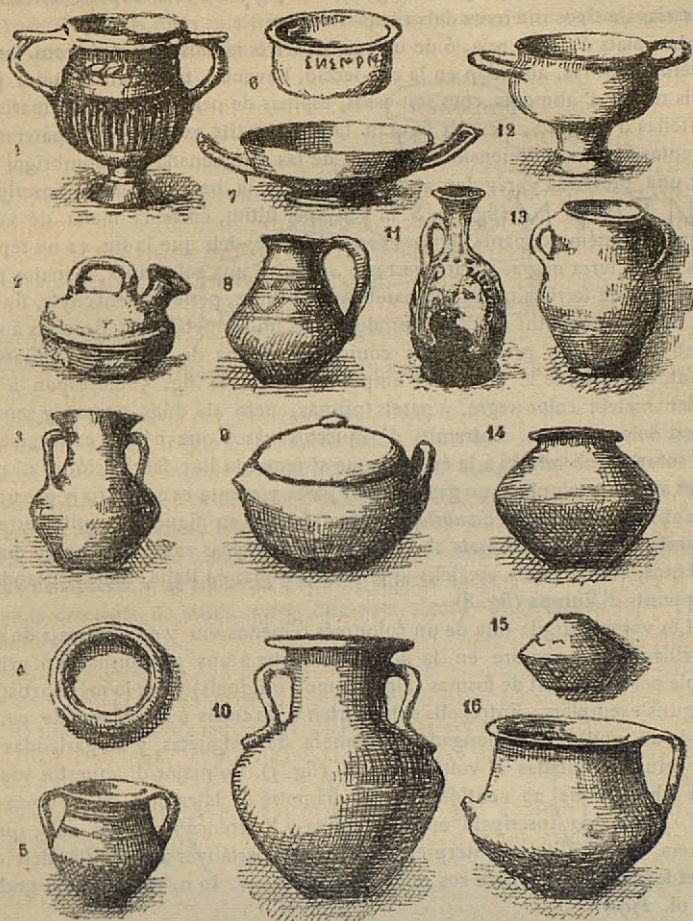
«La necrópolis de Cabrera, descuberta pe'l Janer de 1881, consisteix en una sèrie de sepulturas cavadas en la terra, á una profunditat de 0m50 á 2m, per l'estil de las que 'ls italians anomenan à *piccolo pozzo*.

«La col·lecció d'objectes trobats en dita necrópolis se divideix en tres seccions, á saber: Cerámica, Armas y Objectes d'adorno ó pera altres usos no ben definits encara per los arqueólechs.

«La de Cerámica, que es la més numerosa, ja que es composta de uns 140 vasos, sens comptar los molts que tingueren de abandonarse per estar completament trorsejats, admet varias subdivisions; mes pera major simplificació, las reduhirém á las següents: vasos de argila sens vernís y vasos de argila envernissats.

«Entre los primers s'hi troban representats tots los colors de terrissa coneguts en la cerámica antigua, desde l'negre franch, lo gris, lo roig moreno y lo roig viu, fins al esblaymat ó blanquinós.

«En quant á la forma dels vasos que compónen aquesta part de la col·lecció, ofereix una varietat tant prodigiosa, que es difícil donar y formarse una idea cabal de totes ellas no tenintlas á la vista. Hi abundan las urnas cinerarias de figura cónica, sens coll, ab dúas petites nansas en la part superior, y de un tamany que en algunas arriba á ésser de un metre d'alsada. S'en véuen d'altras qual forma es una exacta imitació de la ánfora grega y de la etrusca, distingintse dúas de las primeras per llurs dimensions, per llur color de un roig viu y per llurs bells contorns helénichs. La fig. 10 del adjunt grabat representa un d'aquestos dos exemplars, quinas dimensions son: alsada 0m35, circumferencia de la panxa 0m92, diámetro del coll per las voras 0m20.

ANTIGUETATS ANTE-ROMANAS DE CABRERA.

(Col·lecció de D. Joan Rubio de Laserna.)

La fig. 3 representa un exemplar de terra negra, quals dimensions aproximadament son la meytat de las del anterior.

«N' hi ha igualment de figura ovoidea ó rodona per l' estil de nostras sope-ras, ab dúas nansas, y conservant una de ellas sa tapadora de argila, aixís com los ossos calcinats y alguns objectes que en son interior se depositáren en

l'acte de la fúnebre cerimonia (fig. 9). Las figs. 13 y 14 representan urnas cinerarias de tipos diferents dels avans descrits.

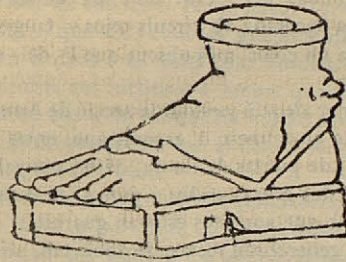
«Los plats d'argila roja, ó de un negre més ó menos fort, aixís com los de diferents tamanys, abunden en la col·lecció, haventse trobat en la major part d'ells restos d'aliments, com son ossos, espinas de peix, petxinas de marisch, esclofollas d'ou, etc., etc. Hi figuran també repetits exemplars de páteras de diferents formas y dimensions. En una de las anomenadas de llombrígol per tenir una profunda y regular abonyegadura en la base, hi ha la inscripció $\Sigma \text{N} \Sigma \text{M} \text{P} \text{N}$ (fig. 6). S'hi veu, per últim, entre la mena de vasos de que 'ns estém ocupant, algunas copas ó *kilix*, dels que la fig. 12 ne representa un de terra negra, y varís gerros ó *capis* ab una sola nansa, la major part d'aquestos de terrissa negra, de parets molt primas, perfectament cuyts, fins al punt de que, peganthi un copet, produhéixen un sò metàlich, y decorats á voltas ab tres ó més prominencias cónicas en forma de mugrons, situats al voltant, damunt de la part més ampla (fig. 16); la fig. 5 correspon á un vas del meteix color negre, y parets primas, pero ab dúas nansas y sens lo decorat dels anteriors. Entremitj d'aquestos vasos que póden calificarse de fins, sobre tot ab relació á la época á que s' remonta llur fabricació, se n' presentan alguns exemplars, no gayres, qual pasta y etxura es ordinaria y grossera, afectant la forma de got ó *cubilet*; y altres també en figura de petits gerrets, de parets groixudas, decorats ab incisions geométricas rublertas de una materia blanca, com los més arcáichs que s' han trobat en Italia, Suissa, Irlanda y altres punts d'Europa (fig. 8).

«Los vasos d'argila fina de un color més ó menos viu y envernissats de negre brillant, qual nombre en la actualitat arriba á uns 30, forman un grupo notable per la varietat de formas (algunas molt originals) y per lo mérit artístich de alguns exemplars. Entre ells sobresúrten dúas copas ó *Cantharus* de panxa estriada ab motlluras prolongadas á manera de llengüetas, y ab garlandas de llor y murtra pintadas al voltant del coll (fig. 1). Lo major d'aquestos vasos, quina alsada es de 20 centímetres y lo diámetre de la cavitat en sa boca es de 18, porta una inscripció entre la panxa y l'arrencament del coll, quals caràcters, de difícilíssima interpretació, semblan pertányer á la familia dels del alfabet fenici y de alguns de sos primers derivats. (V. lo n.º 5 del segon grabat de la pl. 239.)

«S'hi distingeix també un vas que participa de la forma del *lekitos* y del *arybalus*, de pasta color gris clar, y vernís negre, decorat ab una testa de dona, adornada ab una corona radiada, (*stefanea*), y una cófia que li cubreix lo cabell; dessota de la nansa hi ha una gran palmeta y varís altres dibuixos al voltant. L'estil d'aquest vas, per sa forma y per sa decoració, es purament grech (fig. 11).

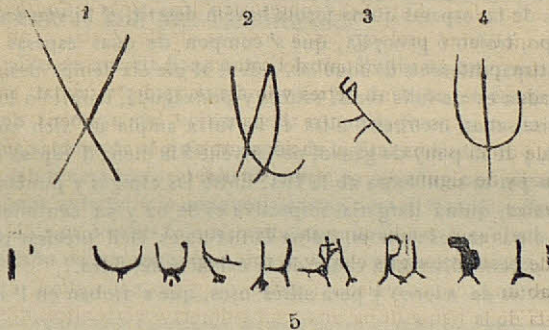
«Es bastant notable també un *kilix* (fig. 7) en forma de plat planer ab dúas nansas horisontals, quin vernís, de un hermós negre blavench, ha resistit molt bé la acció del temps y dels elements contraris continguts en la terra que

l' cubria. Està decorat interiorment ab círculs radiats, y en la part exterior de la base ab círculs roigs, y altres de més petits pintats de un color moreno. Tots aquestos círculs semblan simbolisar al sol.

ANTIGUETATS ANTE-ROMANAS DE CABRERA.—UN ASKOS.

«Varis exemplars del tipo anomenat *askos* existèixen en aquesta col·lecció, de forma rodona (fig 2), excepció feta de un que representa un peu nú, calsat ab la *solea*, *crépida* ó *diabatrum*, com se vulga, y quin model·lat es molt notable. La mixia ú orifici de sortida del líquit, col·locada damunt del taló, afecta la figura com de una cara de sátir. En un dels costats del calsat aparèixen certs signes que pòden fundadament considerarse com una inscripció. A més de aquesta y de las de la pátera y cantharus descrits, s' hi notan en las parets exteriors de altres vasos, diferents signes ó monògrams que copiém á continuació.

ANTIGUETATS ANTE-ROMANAS DE CABRERA.—INSCRIPCIONS.

«Entre los vasos envnerrissats s' hi troban també varis plats de diferents formas y tamany, molts dels quals, ó quasi tots ells, ostentan en son fons interior palmetas ó flors dintre de círculs concéntrichs é incisos. Dos d' aquestos

plats portan ademés en lo centre interior lo nom de **NIKIA** repetit ¹, formant creu grega y grabat ab estampilla.

«Meréixen especial menció dos plats en figura de disch, per ésser molt aplanats y ab las voras giradas per l' estil de l' ala de un barret calanyés. Un d' aquestos plats té l' ala decorada ab círculs rojos y tangents á n' ells unas ratllas curvas dentadas de un color més obscur que l' del vernís que cubreix lo restant del plat.

«Digna es de la major atenció y estudi la secció de Armas descubiertas en Cabrera. Está composta de un número d' espasas que, entre rompudas y senceras n' hi haurá unas dotze, de puntas de llansa, darts, punyals, *soliferreums* y altres, vejents hi també dos grans *umbos* ó punys d' escut y fragments de las mitjas canyas de ferro ab que aquestos estavan guarnits.

«Las espasas, per lo general son rectas, de doble tall. ab aresta central de dalt á baix de la fulla, y de punta no molt aguda, mes lo suficient pera ofendre ab ella. Sas dimensions varían entre 63 y 80 centímetres, que son las de la més curta y la més llarga de la col·lecció. Totas, menos una, están ficadas en llur veyna, mancántlasi la guarnició de la espiga, que devia ésser de fusta, marfil ó altra materia de fácil consumpció. La major part fóren col·locadas dretas tocant á las urnas cinerarias, mes algunas se troban doblegadas intencionalment, circunstancia que 'ls arqueólechs interpretan de diferent manera. Aquest tipo d' espasas correspon al de la espasa ibérica, tant superior per son tremp y demés circumstancies á la dels romans y galos, que quan aquells la vejéren y la probáren en mans dels soldats espanyols companys d' Aníbal, en sa expedició á Italia, la adoptáren en comptes de la seva, seguint llur exemp' e los galos, quinas espasas eran excessivament llargas y de tant poca resistència, que s' doblegavan al primer cop, tenintse que valer del peu per' adressarlas.

«Ademés de las espasas quina forma havém descrit, s' hi veu en la col·lecció un grupo, trofeu ó panoplia, que s' compon de dúas espasas creuhadas en forma d' aspa, diferents d' aquellas, essent al me' eix temps desiguals entre sí, ja que la una es de fulla recta, estreta y punxaguda, tenint en lo centre un ample nervi ressaltat, mentres l' altra es de fulla ampla un xich corva en son arrencament, y té lo puny de ganxo, pertanyent á la mena d' espasa que s' anomena *falcata* per sa semblansa ab la fals. Entre las espigas y puntas d' aquestas dúas espasas, quina llargaria respectiva es de 62 y 54 centímetres, hi ha atravessadas altres armas menors, quina forma no es fácil precisar per la capa de terra que portan adherida á causa de la oxidació del ferro.

«Los objectes de adorno y pera altres usos, que s' troban en l' interior de

¹ Birch, en sa *Historia de la Cerámica*, diu que s' ha trobat un petit vas pera colirí, ab lo nom de Nikias ó Nicias (pág. 147), y en la pág. 309 diu també: «Los assumptos de vasos posteriors al bell estil recordan las descripciones de las pinturas de Palygnotos; mentres que en los de la decadencia lo tractament es semblant al que adoptáren Zeuxis, Apelles y altres artistas de la escola de Rodas, tals com Nikias, de quinas obras pòden haver estat copiats.»

las urnas cinerarias, barrejats ab ossos calcinats, consisteixen en fibulas de bronzo y de ferro, d' estil galo cèltich, encara que ab lleugeras alteracions en llur factura, que per aixó no cambian llur caràcter; en gafets, xapas de cinturó, una gran sivella de ferro; alguns bracelets, anellas aplanadas (fig. 4); tots aquestos objectes son de bronzo ó bé de ferro. També hi ha ossets anomenats *tali* per los llatins, que aixís com los grechs y altres pobles de la anti-güetat, los usavan com á daus ó tal volta com amulets ú objectes d' adorno, en quins dos últims sentits nos incliném á creure que 'ls usávan los habitants de la regió aquesta. Entre ells n' hi ha tres de imitats ab plom, y es sabut que pera llur major duració acostumavan los antichs á ferlos de metall, lo més freqüentment de bronzo ó bé de ferro.

«Además de alguns altres pochos objectes, quina forma, y menos encara l' ús, no es fácil determinar, figuran per últim en tant interessant col·lecció *varis fusaiuoli*, com los anomenan los italians ¹ ó *whorls* (remolí, vórtice), segons los inglesos (fig. 15), especie de conos truncats de pasta, alguns d' ells ab dibuixos geométrichs prop de la base, quals incisions s' omplíren de una materia blanca. Un dels dits objectes es de cristall ó mena de vidriat, perfectament cònich ab ratllas diagonals, esmaltadas de color blanch, groch y blau.»

Fins aquí la exacta descripció del Sr. Rubio; ara, respecte de las conjeturas que s' han format sobre 'ls principals objectes de la col·lecció, traduhirém un petit article que publicá mon-sieur François Lenormand en la *Gazette Archéologique* (any 1881) en contestació á una consulta que li havia dirigit aquell Sr.; y creyém que será coneguda ab gust la opinió de persona tant competent com lo autor de la *Histoire ancienne de l' Orient*, qual recent pérdua ploran los aficionats als estudis arqueològichs del mon primitiu. Diu Mr. Lenormand:

«Las troballas de que 'ns dona noticia lo Sr. Rubio de Laserna me semblan dignas de tota atenció per part dels arqueólechs. Se tracta evidentment de una necrópolis dels Laletans del voltant de la ciutat de Iluro, la moderna Mataró, necrópolis que s' remonta al sigle III avans de la Era cristiana, es á dir, al sigle que precedí la primera aparició dels Romans en aquellas encontradas, y fins tal volta un poch anterior á la conquesta cartaginesa d' Hamílcar Barca.

«Aquesta data m' sembla formalment determinada per lo estil y la naturalesa dels vasos grechs envernissats de negre brillant los uns y decorats ab pinturas

¹ *Fusaiuolo*.—Aquell petit instrument de terra cuyta, d' alabastre ó altra materia, rodó, foradat pe'l mitj, en lo qual s' enfila damunt de la valona del fús ab l' objecte de que, repesantit per ell, gire mellor y ab més regularitat. (*Vocab. ital. di Riguttini e Fanfani*.) No obstant, la abundancia en que s' troban per tot y demés circumstancias de lloch y temps que acompanyan ditas troballas induhéixen á creure que s' empleavan com á amulets, ó tot lo més per' adorno.

vermellas los altres. L'origen grech no es menos incontestable per lo que s' refereix al plat, també envernissat de negre, que porta la estampilla del gerrer Nicias. Las cerámicas d'aquesta mena eran naturalment importadas en las poblacions indígenas de Catalunya per las colonias helénicas dels voltants de Rhoda y d'Emporion, ja fossen producte de una fabricació local establerta en aquestas ciutats, ja vingúessen de Messalia, llur metròpoli, ó bé l'comers marítim las transportés de més lluny, de Italia ó de la meteixa Grecia. Ni O. Jahn en la introducció de sa *Beschreibung der Vasensammlung König Ludwigs*, ni Mr. Birch en sa *History of ancient pottery*, ni cap altre autor, que jo conega, han citat fins ara cap punt d'Espanya que haja sumministrat á las investigacions dels antiquaris vasos pintats grechs. No obstant, Mr. Géry, de Voiron, ne possehia alguns, recullits á Ampurias, de petita dimensió y molt análechs als que s'acaban de trobar á Cabrera.

«En quant á las altres pessas que forman la gran majoría de la vaixel·la desenterrada de las tombas de Cabrera y que acompanyan á las de importació helénica, obren una categoria nova en la gran classe de las cerámicas d'argila de pasta tendra sens vernissar y enllustrada per pulimentació. Ditas pessas son evidentment producte de la industria dels indígenas, y completan las nocions que ja teníam de la terrissa d'aquesta classe, demostrant que sa fabricació estava extesa, ab procediments exactament iguals, per tot lo voltant de la conca del Mediterrani. En efecte, se la anava seguint fins ara desde Chypre en l'Assia Menor fins á la Italia central, y en aquesta ocasió, mercés á las excavacions del Sr. Rubio de la Serna, la trobém també en lo Nort d'Espanya, al peu dels Pyreneus.

«La antigua terrissa laetana té una incontestable analogía ab los productes de la cerámica itálica primitiva. No obstant, la producció simultánea de vasos de terra roja brillant y de vasos de terra negra, pulits tots ab brunyidor, més aviat recorda las troballas de Hissarlik á Troada ó d'Alambra á Chypre, aixís com las que s'han fet en algunas localitats de la Japigia. L'arcaisme de la fabricació executada sens ajuda del torn, de las formas y de la ornamentació ab los dos botons punxaguts ressortint de la panxa del vas, semblants á mugrons de dona, y los decorats geométrichs incisos, té en determinats exemplars de aquesta terrissa hispánica quelcom de singular per la data que revelan los vasos grechs trobats al meteix temps. S'hi veu allí un índici de l'estat endarrerit de civilisació é industria en que s'trobavan los indígenas, á pesar del vehinatge dels establiments helénichs. Veritat es que altres dels vasos corresponen á una fabricació més perfeccionada, que coneix lo servey del torn, y en quals formas la influencia dels modelos grechs es incontestable. En las mostras que se'ns han donat á conèixer, las terras rojas ténen una superioritat marcada sobre las terras negras.»

Aquesta opinió de Mr. Lenormand vé confirmada per una carta de Mr. Birch, director del Museo Británich, la que no po-

dém ménos de traduhir seguidament pera completar aquesta noticia. Diu aixís:

«Estimat Sr.: mercés vos dono per vostra carta referent á las troballas de antigua terrissa en la Necrópolis de Cabrera, las quals son molt interessants y semblan acusar la época senyalada per Mr. Lenormand, ja que la forma dels vasos, per exemple, del n.º 14, es parescuda á la dels *kylix* de la darrera época grega intermitja entre la 3.ª y 2.ª centurias avans J. C. y alguna assimilació ab la pátera s' hi veu en lo n.º 5, mentres que 'ls fets que vosté m' conta referents als vasos de terra roja envernissats de negre y estampillats ab representacions de petites palmas, indican un período posterior á la mort d' Alexandre Magne. La inscripció grega **NIKIA** (de Nicias) sembla anterior á la primera centuria avans de J. C.

«Hauria sigut preferible, no obstant, que m' hagués V. enviat, dins de una capseta, alguns fragments de las diferentes menas de terrissa y vasos que s' han descubert, los quals m' haurían permés fixar ab més precisió las classes dels diferents vasos y las épocas á que pertányen.»

Continuant ara la nostra acta, creyém inútil expressar quánt rápidament passáren las horas en tant grata distracció y no mé nos grata companyia, fins que 'ns invitáren á donar un passeig cap al molí d' En Lluy, propietat del Sr. Rubio situada part d' amunt de la riera, á curta distancia de sa casa habitació.

A la entrada s' extén á dreta y esquerra un vast fruyterar molt ben conresat, hont alternan en armónica combinació de colors y de perfums la cándida y aromática flor del taronger, ab la matizada y exuberant bellesa del roser flayrós.

Prop de dit fruyterar y part d' amunt del pintoresch molí, hi ha un bosch de regular extensió, siti delitosíssim en extrem per la molta espessor de ufanosos arbres de variadas especies, á través dels quals los raigs del sol penetran á duras penas per' anar á reflectarse en un estany, presentant á la extasiada vista efectes de llum los més capritxosos y magnífichs. L' aygua hi brolla abundosa, contribuhint també ab sa frescor y sos murmuris á completar los encisos de aquell hermosíssim recés que recorda l' Paradís. En proba d' aixó, molts son los pintors paysatgistas de fama que hi han trobat varietat d' estudis pera sos mellors quadros.

Sortint del bosch, hi ha una barraca suissa (ó *châlet*), construhida ab bastanta propietat, hont lo Sr. Rubio 'ns tenia reservat un nou obsequi en lo qual verament portá sa amabilitat fins al excés. En una molt ben disposada taula nos fou servit un

espléndit berenar, compost de gran varietat de dolsos, fruitas y *fiambres*, ab acompanyament de vins de varias classes, sens excloure lo acostumat *Champagne*, que 'ns feu oblidar per un moment la arqueología grega y la romana, los boscos y l' Paradís.

En mitj de las corals protestas d' agrahiment, de las expansivas ofertas d' amistat y de las més vivas manifestacions de simpatía que mútuament se cambiavan, nos avisáren que l'cotxe venía á cercarnos pera regressar á Caldetas, hont devíam pendre lo darrer tren.

Forsós fou donchs despedirnos del Sr. Rubio y demés amichs seus, que ab llur companyía nos honráren, y reiterant nostres més afectuosos regraciaments, emprengüerem la tornada.

Al arribar novament á Caldetas, tinguérem encara temps pera visitar lo balneari anomenat de «Colon,» que es un hermós y vast edifici al qual conduheix desde l' pintoresch carrer de Callao, un bonich passeig vorejat d' arbres y flors. La entrada, com es forsós en tals construccions, la té per lo pis principal, que consisteix en un espayós y ben decorat saló de forma quasi quadrada, luxosament amoblat ab cómodas otomanas y voltat de una ampla galería exterior que ombreja lo teulat de gran volada, comunicant aixís una temperatura fresca al gran saló. A dreta y esquerra del meteix hi ha altras salas que servéixen pera tresillo, lectura, etc. En los baixos hi ha lo servey dels banys de picas, duchas, piscinas, etc., ab salonets d' espera y altras dependencias.

A més dels banys «Colon» existeix altre establiment consemblant que no 'ns fou possible visitar per la premura del temps; aquest balneari es lo del Sr. Santaromana, y es molt anterior al de «Colon.» Está situat també prop de la platja; segons nos diguéren, compta ab numerosas estancias pera banys de pica, ab sas corresponents piscinas, y l' recomanan sa molta netedat y bon servey.

Es pasmós l' increment que ha prés la població de Caldetas d' alguns anys ensá, y la animació que va adquirint y que cada any aumenta ab la afluencia de forasters. No hi ha dubte que á més de la benignitat del clima, deguda á sa especial situació, contribuheix á tant favorables resultats la morigeració dels habitants, y lo molt que s' interessan perque en la població hi trobin comoditats y benestar los qui en busca de salut ó esbarjo

van á fixarhi al estiu llur residencia. Y Caldetas, com diu molt bé la obra del Sr. Salarich, no sols té condicions agradables á l'estiu, sino que está destinada, per sas condicions climatológicas, á ésser una residencia excel·lent pera l'hivern; may comparable ab Niça, en veritat, ja que no podría desenrotllarhi un plan de luxosos edificis y costosas diversions com en dita ciutat abundan, pero sí superior á ella per la dolsa temperatura que s'hi disfruta y per trobarse Caldetas á recés dels vents del Nort. Sí continúan sos habitants y propietaris l'impuls donat á las melloras de la població, no duptém en augurarli d'aquí á pochans anys un pervindre dels més brillants y falaguers.

Termenada satisfactoriament nostra aprofitada expedició, sols nos resta consignar que á la arribada del tren de las 6^h t. nos despedirem dels apreciables Srs. Brunet, y més tart deixárem en Mataró á nostres benvolguts consocis P. Roberges y senyor Pellicer, regressant á Barcelona á la hora reglamentaria los restants indivíduos que en aquesta excursió haviam pres part.

ALVAR VERDAGUER.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

LA SCHWARZWALD (SELVA NEGRA.)

(BADEN Y WURTEMBERG) (ALEMANIA.)

Trobantme á Paris y desitjant fer una excursió per la *Schwarzwald* (Selva Negra), que pera mí no era gens desconeguda, per havern'hi fet altras varias feya ja temps, en lloch de dirigirme directament á Freiburg, Müllheim, Appenweier, Bühl, Achern, Oos, Rastadt, Carlsruhe ó Pforzheim, estacions de ferrocarril immediatas á la gran cordillera de la Selva Negra, cridantme negocis á Francfort, me vaig veure precisat á fer una gran volta; per qual rahó, lo día 28 de Juliol de 1883 deixava *Paris* per la línea del Est á las 7^h 50 de la tarde; á *Fronard* deixava la línea de Strassburg y Carlsruhe, per la de Pagny sur Moselle; y á *Noveant*, primera estació alemana, sufríam la gens molesta visita de la Aduana del gran imperi. En la important plassa forta de *Metz*, lo tren-correu sols s'hi deturá 8 minuts.

Ans d'arribar á la estació de *Sarrebrück*, s'entra en la deliciosa y pintoresca Vall del Sarre, en la part montanyosa del Palatinat (Baviera). Lo tren serpenteja la vall, seguint la corrent del riu, que s'atravessa moltas vegadas de *Sarrebrück* fins á *Creuznach*; los paysatges que s'oviran á una y altra vora del Sarre no póden ésser més encisadors, constituhintlos grans cingleras y grans

boscós. A má dreta s' veu un poblet, que té sa iglesia, no massa petita, de campanar gòtich modern, edificada sota de un cingle en una bauma; y pera pujarhi, se veu un curriol tallat á pich, que serpenteja la colossal roca.

La vía segueix sempre lo curs del Sarre fins á *Bingerbrück*, en qual estació, hont cambian de tren los viatgers que van á Colonia, lo Sarre per lo pont que s' passa sortint de la meteixa se llensa al caudalós Rhin. La vía segueix quasi tocantla la vorera esquerra de aquest riu contra corrent; á má dreta ondulan nombrosas colinas, totes fins al cim plantadas de vinya, qual monotonía distrahén magníficas *Villas y Châteaux*. Passada la estació de la pintoresca, històrica é important ciutat de *Maguncia*, voltada de jardins y parchs, se creuha lo *Rhin* per lo colossal pont de ferro, que, com lo no ménos colossal de Kehl, ha surtit dels tallers de la casa Benckiser de Pforzheim, y á las 11 h 20 del matí del día 29 de Juliol, després de atravessar per un pont de igual classe y procedencia, lo caudalós *Mein*, afluent del Rhin, arribava á la gran y hermosíssima ciutat de *Francfort* sobre lo Mein; hostatjantme en lo *hôtel* Drexel.

Lo día següent, 1er d' Agost, á las 10 h 50 m. deixava ab recansa la ciutat de Francfort, ab sos magnífichs monuments y sens rival jardins de Palmeras y Zoológich, hont quasi tots los días se donan grans concerts; á las 11 h 20 arribava ab lo *express* á *Darmstadt* (10 minuts de parada), capital del Gran Ducat de Hesse, preciosa ciutat moderna de 42,000 habitants, digna d' ésser visitada, y á las 12 h 55 t. nos deturávam á *Heidelberg*, célebre per sa Universitat, una de las ciutats més bonicas d' Alemanya; té 25,000 habitants, está situada á la vorera esquerra del Neckar, que naix á la Selva Negra y es afluent del Rhin, la dominan las grandiosas runas de un castell feudal del s. XIII, y la voltan los pintorescos boscós de las montanyas del Odenwald. A la 1 h 15 nos posávam altra volta en marxa y á la 1 h 50 t. passávam per *Brucksal*, hont cambian de tren los viatgers pera Stuttgart, Munich y Viena. A Brucksal hi ha una gran presó en forma de creu, tant important com la de Freiburg. A las 2 h 14 t. arribava á *Durlach*, hont vaig cambiar de tren.

Durlach fou l' antiga capital de Baden; conserva encara lo castell, y una hermosa carretera ab tramvía, ombrejada per una magnífica y alta salzereda, á més del ferro-carril, la uneixen á sa preciosa capital actual Carlsruhe, que sols dista 1 hora escassa á peu.

A las 2 h 39 t. deixava Durlach ab lo tren que á las 2 h 30 havia marxat de Carlsruhe y áb lo qual á las 3 h 25 arribava á *Pforzheim*, ciutat de 22,000 habitants que té magníficas casas voltadas de jardins, y 300 fábricas de joyería d' or que ocupan á tots los treballadors de tots los pobles, á 2 horas á la rodona; es sumament rica, té una somptuosa casa de correus y telégrafo, una monumental escola de joyería y bonas escolas de instrucció primaria y superior; y en sa iglesia parroquial luterana, d' estil románich-gòtich, hi ha lo panteon dels Margraves y Grans Duchs de Baden. S' alsa en la meteixa confluencia dels dos rius Nagold y Enz, afluent del Neckar, que com ell, baixan de la Selva Negra. Lo Nagold pert son nom, y lo Enz segueix fins á Bietigheim,

situat á unas 4 horas de Pforzheim, al meteix peu de la Selva Negra á 275 metres d' altitut: es punt de partida pera moltes excursions, entre ellas á Weissenstein (Pedra Blanca), poblet á 1^h 30 de Pforzheim en la deliciosa Vall del Nagold (gran pont gòtic y castell enderrocat del meteix nom) y de allí á Calw, Nagold y Horb, ab ferro-carril, diligencia ó á peu.

Per la vall del Enz, á Wildbad, també ab ferro-carril, diligencia ó á peu.

Lo diumenge, día 5 Agost, á las 5^h m., acompanyat de mon excel·lent amich y consoci delegat á Pforzheim, Mr. Louis Fromm, sortíam de dita ciutat prenent la carretera de la Selva Negra, que passa per Neuenburg.

Baixárem al poble de *Brötznigen* (alt. 260 m.), deixantlo á las 5^h 30 y pujant immediatament per una magnífica carretera ab 30 minuts llarchs al poble de *Birkenfeld*, (alt. 368 m.), hont comensan los atapahits boscos de la *Schwa tz-wald* ó *Selva Negra*; á una y altra part de la carretera s' extén fins á pérdes' de vista inmensitat de pins, alzinas (pocas), roures, trémols, bessos y verns, descollant sobre tots los faigs y abets, no pochos d' ells de 20 á 30 metres d' alçada.

A las 7^h 30 deixávam á má esquerra la direcció del poble de *Neuenburg*, lluny del camí, y á las 7^h 45 deixávam, després d' haverlo atravesat, lo poble de *Schwann* (alt. 475 m.) Al sortir de aquest poble comensa la part més fatigosa de la carretera, encara que la pujada es relativament suáu; á mida que s' va pujant, se gosa de un esplendent panorama sobre las baixas colinas dels contraforts de la Selva Negra y de las inmensas planuras del Rhin. A las 9^h 15 pujávam al poble de *Deunach* (alt. 562 m.), seguint la carretera costa amunt y accentuantse la pujada cada volta més; y á las 10^h m. arribávam al poble de *Dobel*, lo més alt del Regne de Wurtemberg, á 725 m. d' altitut, per quins voltants donárem un llarch passeig, pujant als serradets vehins pera disfrutar mellor dels hermosos panoramas, de la vall del Enz per un costat y de las vastas planuras del Rhin per l' altre. A las 11^h 30 entrávam en lo únich *Gasthaus* (hostal) de Dobel, hont nos servírem un espléndit dinar.

Mentres preníam lo café, nos cridá l' atenció un enterro que passá per sota las finestras del menjador del hostal, en direcció á la iglesia protestant, única del poble. Comensavan la marxa un grupo de noys, luego un altre de noyas, abdós solfa en má y cantant salms, lo fèretre portat per quatre robustos homens vestits de dol, y ab alts barrets de copa; luego seguían un centenar d' homens, vestits de negre, ab ayre compungit y trist, religiós silenci, Biblia en má y coberts també ab alts barrets de copa, y tancant l' acompanyament moltes més donas, totes vestidas de negre també ab la Biblia á la má. Lo fèretre entrá en la iglesia ab tot l' acompanyament y luégo l' várem veure sortir en direcció al cementiri.

A las 2^h t. sortíam de Dobel per un camí deliciós, sempre entre gegantins boscos, pujant y baixant y atravesant dúas valls. A las 3^h 45 t. arribávam

á la carena de las vessants esquerra del Enz, que dominan *Wildbad*; baixan sempre, á las 4^h t. arribávam al poble de aquest nom, de 3,600 habitants. Gran establiment d' ayguas thermals, á 12° Réaumur, banys molt luxosos, magnífichs *hôtels* (Klump, Victoria, etc.) Concerts tots los días. Es molta la gent que de tot arreu acut als banys de *Wildbad*, tant en busca de salut, com atrets per lo pintoresch y fresch de sa situació en una de las més xamosas valls de la Selva Negra (alt. 540 m.) En ella sobretot, lo Enz es molt abundós de truytas y fins molt prop de *Pforzheim* sas ayguas donan vida á molts fábricas de serrar fusta.

A las 8^h 15 m. ab lo ferro-carril deixávam *Wildbad*, y á las 9^h n. arribávam á *Pforzheim*, molt satisfets de tant deliciosa excursió.

Ab lo amich y consoci Mr. Louis Fromm, lo día següent 6 d' Agost á las 6^h del matí deixávam la estació de *Pforzheim*; á las 7^h 5 arribávam á *Carlsruhe*, una de las ciutats més bonicas de Alemania, molt digna d' ésser visitada; á las 7^h 15 ne sortíam y á las 7^h 54 passávam per *Rastadt*, punt de partida pera la següent excursió.

LA VALL DE LA MURG.

De la ciutat (estació de ferro-carril) de *Rastadt*, se puja vora amunt del riu Murg fins á la petita ciutat de *Gernsbach*, que després descriuré.

Ans de internarme en la estreta y pintoresca vall del Murg, dech dir que lo esmentat riu té dos brassos: lo Murg blanch, que naix al peu del *Rossbühl*, sobre lo *Kniebis*, y lo Murg roig, que surt del *Melkerekopf*, montanya que domina *Allerheiligen*, ajuntantse abdós brassos ans de arribar á *Forbach*. Seguint vall amunt, cada volta més estreta, se troba *Forbach*, poble molt laboriós de 900 habitants, que s' dedican á la industria de serrar fusta: la carretera franqueja lo pont gótic, passant á la vorera dreta del Murg, y endinzantse en los selvatges revolts de la montanya sembla que estiga suspesa entre lo abisme y lo bosch, descubrint á cada moment nous panoramas. Al ésser dalt de la carena, pocas horas de marxa farán passar al excursionista del cim del *Herrenwiess*, que s' veu en la vorera esquerra, al del Turó de la *Hornisgründe* á la oposada, punt culminant de la *Schwarzwald* central inferior, á 1,209 m. d' altitut.

Del cim de la *Hornisgründe* se baixa al llach de *Mummelsee*, que segons conta la tradició era habitat per Donas d' aygua, y de allí s' torna al poble de *Forbach*. No molt lluny de aquest y prop del naixement del Murg roig, en lo buyt de una petita vall, visitárem las pintorescas runas de la que fou rica y famosa abadía de *Allerheiligen*, quina fundació explica una xistosa tradició¹. Lo sot d' *Allerheiligen* es de lo més pintoresch que puga imaginar-se, y sas renombradas cascates son, després de la de *Kinzig*, las més selvatges de la *Schwarzwald*.

¹ La falta d' espay nos impedeix publicar en aquest número un altre treball del meteix Sr. Osona, que fa seguit al present y porta per títol *Llegendas de la Schwarzwald*. Procuraréim que surti á llum lo més prompte possible.—Nota de la Associació.

Tornant á Forbach y seguint riu avall, per lo rústech pont immediat al poble de *Hilpertsau* se passa á la vora esquerra del riu, no veyentse més que barracas, fàbricas de serrar fusta á una y altra banda: luego se passa per la capelleta ó *ermita de Klingel*, (que té la seva tradició corresponent); després se troba una gran roca, coneguda ab lo nom de *Grafensprung* (Salt del Comte), que també té una bonica tradició, y á un quart d' hora de aquesta, lo camí s' enfonza sota de una volta ó bóveda, que protegéixen alguns desfregats trosos de paret, y que es la porta ó entrada de la petita ciutat de *Gernsbach*. Un pont de fusta uneix los dos costats de la població. La iglesia está edificada sobre la plataforma de una gran roca; bonica Casa consistorial del Renaixement, construida tota ella de pedra rossa ab bonicas esculturas, coneguda ab lo nom de Casa rossa. La part dreta de la ciutat, que ara s' veu tota nova, quan la revolució de 1848-49, fou destruida per lo exércit prussiá, en l' acció que sostingué lo día 29 de Juliol de 1849, contra los republicans badenses.

Sobre meteix de Gernsbach al bell cim de un tronet que domina lo Murg, se veu un bonich castell-palau, residencia d' estiu del Gran Duch de Baden.

Las vinyas de la montanya que baixan fins á las voras del Murg produhéixen lo excel·lent vinet d' Ebersblout.

Per lo caminet que passa per lo poblet de Lautenbach se va á la Teufelsmühle (Molí del Dimoni), montanya qual carena marca la divisió de frontera entre Baden y Wurtemberg; prop d' allí, al fons de una petita vall, se veu una cascata, Teufelskammern (Cambras del Dimoni), nom que una llegenda ó tradició se cuyda d' explicar á la gent crédula.

Ab una hora llarga de camí se torna á trobar lo Murg; llavors se passa per Hoerden, al peu del Galgenberg; després per Ottenau, regat per lo riuhe^t Hlbersbach, tant abundós de truytas, affluent del Murg; luego per Gagenau, per los forns ó fàbrica de vidre de Triesbach y per la de serrar fusta de Achilfurt.

Un obelisch de pedra recorda la memoria de Zindeschwender, consagrat en 1804 per lo Gran Duch Carles Frederich.

Deu minuts separan Gagenau del Castell de Rothenfelds; lo poble s' veu á la vorera dreta, y lo castell á la esquerra.

Rothenfelds es molt celebrat per son manantial d' ayguas thermals, de 60° Réaumur; hi acóden molts malalts.

Acaba la vall entre 'ls dos pobles, Vurzenberg á la esquerra y Pichelberg á la dreta; luego s' troba Kuppenheim, quals fortificacions fóren destruidas en 1629 per los francesos; prop de Kuppenheim hi ha lo Castell-palau «La Favorita», que en lo s. xviii feu construir pera habitació seva la princesa Sibila, esposa del Margrave Lluís Guillem, vencedor dels Turchs.

Del Castell ó *villa* esmentada, molt visitada per los turistas, se va en poch temps á la bonica y nova ciutat de *Rastadt*, cremada en 1689 per los francesos y reconstruhida luego per lo príncep Lluís de Baden. Prop de la porta Rhinau, un petit monument indica lo siti hont en 1797 fóren vilment asses-

sinats per los húsars austríachs, los tres diplomátichs que la República francesa enviá al quartel general austríach pera tractar de la pau.

En la actualitat Rastadt es una de las primeras plassas fortes d' Alemanya y d' Europa.

No molt lluny de Rastadt lo Murg se llensa al Rhin.

A las 8 h 10 arribávam á Oos, hont es menester cambiar de tren pera anar á Baden-Baden, que dista 10 minuts en ferro-carril.

Baden-Baden, hermosa ciutat célebre per sos banys thermals, de 12,000 habitants, sobre la vorera dreta del Oos y en la vessant del Battert (Selva Negra), está situada en la vall del Oos, en un dels llochs més deliciosos de la Schwarzwald, y difícil sería trobar un' altra ciutat de la meteixa importancia, tant rica y hermosa. La Trinckhalle, Casa de Conversació, la Terrasse y lo Passeig de Lichtenthal, sobre tot, son admirables. Nou Castell, residencia del Gran Duch de Baden. Castell vell, destruit per los francesos en 1669: Mont Mercuri, etc., etc.

Bonicas excursions sobre la vall del Oos, cascates de Geroldeau, Gernsbach, etc., etc.

A las 8 h 15 marxávam de la estació d' Oos y á las 8 h 38 passávam per *Bühl*, punt de partida de la següent excursió.

DE BUHL Á LA HERRENWIESS, TORNANT PER ACHERN.

La petita ciutat de *Bühl* está situada en una de las regions més fértils de Alemanya; tant es aixís, que produheix dúas cullitas l' any, per qual motiu tota aquella encontrada té per nom *Das goldene Land* (La terra d' or). Sobre las verdas vessants (Land) de la Schwarzwald destaca tancant l' horisó un cono truncat; es lo Turó de Immenstein, consagrat, segons dúihen, per los Druidas al culto de las Divinitats, com ho demostran tal volta las destrals de sílex y ossos humans en estat fòssil, trobats entre las pedras apilotadas en lo cim del cono. També es tradició en la encontrada que serví d' observatori militar á las llegendes romanas que vigilavan lo Rhin.

En mitj del bosch, á la dreta de la carretera, s' veu una gran é inmensa roca, que s' destaca de la vessant en que s' apoya, inclinantse al espay, com si volgués dominar la vall: al bell cim hi ha un kiosco, que un pastor protestant de Strassburg ha tingut lo capritxo de ferhi edificar. L' accés té lloch per un estret curriol y es molt difícil y no exent de perill. La colossal roca té per nom *Wiedenfels*, y com quasi tot lo de la Selva Negra porta anexa la seva obligada tradició.

La carretera segueix Bühlerthal amunt; inclinantse cap á l' esquerra per un caminet dins del bosch se va al enderrocat *Castell de Baernstein*, en quins fonaments es tradició que hi ha tresors amagats, y aixó fá que la gent crédula hi

acudi desde temps immemorial á ferhi excavacions en busca del suspirat tresor, que, com es de suposar, may se troba.

La carretera va pujant sempre, més ó ménos rapidament, fins que s' guanya la alta planura de la *Herrenwiess*. Avans, aquesta era un gran llach; avuy la entapissan los prats y en son centre s' aixeca un poblet, compost de una iglesieta, algunas casas y *chatelets*, y lo hostel que porta lo nom de «Coq de Bruyère» (gall ferestech), en total 170 habitants. De aquest poblet se baixa  *Hundsbach*, altre poblet situat en una vall pintoresca, de hont se pot anar  la *Schwarzenberg*, gran fabrica de cristall y vidre. Pera aix, se passa primer per un pont de pedra lo riu Schwarzenbach, en lo meteix indret hont se ajunta ab lo Raumunzbach y forman plegats lo Murg; se gira  m dreta, seguint per un ample cam al costat de un torrent que luego s' llenza al riu Murg; se passa per un grupo de casas y s' arriba als *Quatre pilans*, que indican los limits dels estats de Baden y Wurtemberg; luego s' arriba al *Gasthaus* y  un grupo de casas que precedeix  la fabrica de vidre, situada al fondo de una vall delicissima, coberta d' arbres centenaris y de grans pedras y rocas vermelles, entre sas quals corre mormorant un poetich torrent, del meteix encs color, de tot lo qual se conta la seva mistica y senzilla llegenda.

Se passa per un pont de pedra lo riu *Schaenmunz*, la vall s' estreny y l' veuhen luego algunas casas escampadas; s' atravessa un rustech pontet de fusta y deixant la vall, entre arbres y rocas se guanyan las alturas contigues  la *Hornisgrunde* (1,209 m.) En sos atapahits boscos tingu lloch en Maig de 1800 un gran foch: 10,000 arpents de bosch (un arpent equival  una fanega de Castella), cremren durant 40 das, sens que bastssen  sofocarlo los esforços de 15,000 homens; sols mercs  una forta pluja que sobrevingu se pogu extingirlo de per tot.

De aquestas alturas se baixa al llach de *Wildersee* ( unas 3 horas d' haver deixat la fabrica de vidre), en quinas ayguas tant profundas com negras no s' cra cap especie de peix; intil es afegir que lo llach de Wildersee tamb t sa tradici popular y per cert que es ben terrorfica.

Prop del llach hi ha las runas de un convent, amagadas en lo bosch, puig la gran espessor dels abets las tapan  la vista del excursionista. Tamb d' ellas se conta una llegenda.

De aquest llach baixa un poetich caminet, pl d' ombra y de frescor, fins  la vall de *Seebachthal* y luego una magnfica carretera porta per una encontrada delicissima  *Seebach*.

Lo panorama s' extn  abds costats del cam, aquest s' aixampla y s' aplana  las vistas de la planura de Achern, se passa per *Ottenhofen* y s' arriba  *Achern* (estaci del ferro-carril). Aquesta petita ciutat est situada en una planura tant hermosa y rica com la de Bulh y tamb s' hi cull lo rich v de Affenthaler.

A una hora d' Achern, lo Mariscal Turenne en 27 de Juliol de 1675, hi trob la mort. Un passeig d' arbres conduheix al Mausoleo erigit per la Frana

á son gran general, prop del qual, en una caseta pera lo guardiá pagat per aquella nació, se mostra al turista la bala de 4 que va á matar al Mariscal.

A las 8^h 55 passávam per la estació de Achern; á las 9^h 14, nos deturávam en la de *Appenweier*, punt de bifurcació ab la línea de Kehl, Strassburg y París; y á las 9^h 24 tornávam á marxar pera fer la següent excursió, una de las més encisadoras de la Selva Negra.

DE APPENWEIER, ATRAVESSANT LA SCHWARZWALD, Á SAINT BLASIEN.

Se passa per *Oberhirch*, petita ciutat, presa y saquejada en 1525 durant la guerra civil, en 1632 y 1643 per lo exercit suech de Gustav Adolf, y en 1689, després de sufrir igual sort, cremada per los francesos. Sobre de un serradet lo enderrocat *Castell de Schauenburg*. Al deixar la població s'entra en la *Rentthal* (Vall del Rench,) y remontant lo riu se troba una iglesieta parroquial, fundada en 1471 per un Abad del Monastir de Allerheiligen, baix l'advocació de *Maria zum guten Roth*. Lo camí s' interna vall amunt, passant per *Oppenau* y *Freiersbad*, y arriba luego al poble de *Petersthal*, important manantial de tres fonts d'ayguas alcalinas ferruginosas, de 10° á 12° C. al qual acut de molt lluny moltíssima gent en busca de salut. Pera explicar lo descobriment del manantial se conta en lo poble una innocent llegenda.

Seguint remontant la vall del Rench, á una hora y mitja se troba lo poblet de *Griesbach*, situat en una estretíssima gorja, dominada per lo negre cim que s' destaca en lo fons de la vall, lo enlayrat *Kniebis*, un dels gegants de la *Schwarzwald*. Sobre meteix de la carena de una de las montanyas que dominan la vall, los suechs durant la célebre guerra dels 30 anys hi establíren un reducte baix lo nom de *Schwendenschanze*; se véuhen allí també restos de las fortificacions volants fetas en 1734 per las tropas del príncep Alexandre de Wurtemberg, que los francesos ocupáren lo 2 de Juliol de 1796; grans boscos de faigs y abets seculares y la gran cascata de *Rappenschliffen* no lluny del poble. Més amunt de la cascata y á molta major altitut, la cabanya *Sofia*, situada quasi al cim del Turó de la *Holzwaelderhoche*, de hont se gosa de un magnífich panorama sobre lo Rhin y los Vosgos. A sota, al fons del abím s'ovíran las runas de un castell sobre una aguda roca voltada de abets, qu' es objeete de una de tantas llegendas d' encantaments, com abundan en la Selva Negra. De la Cabanya *Sofia* s'ovíran també totas las alturas vehinas; La *Hundskopf*, La *Lettenstädterhoche* y la *Rossbühl*.

De la dita cabanya s' baixa per la *vall de Rippoldsau* al poble del meteix nom, al qual han donat gran celebritat las ayguas minerals que abundantment hi brollan: sos banys son molt freqüentats, en especial per la aristocracia.

Se conserva bé lo *Klosterle*, petit convent, fundat per frares de Sant Jordi en 1179.

Lo *Kasselstein* es una roca inmensa que té la forma de un bolet y en quin

cim créixen alguns migrats abets; es objecte de una petita historia amorosa de la época feudal, molt bonica.

Prop del esmentat convent de Klosterle, arrenca lo camí que conduheix á la hermosa cascata de Borgbach.

A principi d' aquest sigle, lo rector de Rippoldsau tenia la costum de donar una corona (dos thalers) al primer pagés que li portés, lo diumenge de Pásqua de Pentecostés, un plat ab un pom de flors, un ramellet de cireras maduras y un got plé de neu. Las flors eran de la vall de Rippoldsau, las cireras maduras de Oberkirch y la neu del Turó de Kniebis. Las tres estacions, la primavera, l' estiu y l' hivern, se troban en la meteixa encontrada pe'l mes de Maig.

De Rippoldsau se baixa per la *vall de Schapbach*, á la *de Wolfach*, en la que lo riu del meteix nom se llensa al Kinzig, afluent del Rhin. Del poble de Wolfach, que en 1705 fou cremat per los francesos, se passa á la *vall del Gustach*, habitada per dos pobles protestants, Gustach y Kirnbach, que s' distingéixen de tots los altres de la encontrada que son catòlichs, per los trajos més serios y lo carácter més grave de llurs habitants.

Per entre prats deliciosos y vejent petitas cascatas, se va al poble de *Hornberg* (alt. 360 m.); de allí s' puja á la petita ciutat de *Triberg*, que fabrica molts relotjes de paret, de cucut, de sobre-taula y de quadro, aixís com caixas de música. Triberg (alt. 690 m.), té un sol carrer llarch, que termena prop de la gran cascata del meteix nom, la qual per vuyt ó deu salts molt capritxosos, escumejant y remorejant se precipita al fons de la vall, perdentse entre las rocas, pera aparéixer luego molt tranquila entre los prats de la vall.

De Triberg se baixa pera pujar luego cap á la petita ciutat de *Furtwangen* (alt. 850 m.), que en 1857 fou destruhida per un incendi; se dedica á la meteixa industria que Triberg, y á més té una escola de relotgería.

De Furtwangen per un camí gens pintoresch, se vá á la petita ciutat ó poble de *Vabrenbarch*, d' allí á la de *Villingen*, petita ciutat amurallada molt antiga, y per los poblets de Marbach, Kirchdorf, Klengen y Wolterdingen, lo turista arribará á la ciutat de *Donaueschingen* (alt. 690 m.), prop del naixement del primer riu de Europa, lo Danubi; Castell-palau y grans jardins del príncep de Furstemberg, que posseheix grans propietats en la Schwarzwald. Una tradició de la casa de Furstemberg diu que lo Danubi naix en una gran font de los jardins del príncep, lo que no es pas cert. Las dúas fonts del Danubi son los dos torrents Brígach y Brége, que baixan de la Selva Negra, prop de Donaueschingen, ajuntantse prop de la ciutat, y prenent lo nom de Danubi (*Donau* en Aleman, nom de la ciutat). Una bonica carretera porta á *Neustadt*, pintoresca ciutat (alt. 830 m.), voltada de boscos en lo fondo de la vall. En la fatxada de la casa de la vora del torrent se veu un gran fresch de la Barca dels Apóstols.

A dúas horas de Neustadt se passa per las alturas vehinas al llach de Tittisee, que s' ovira á vol d' aucell; lo meteix temps se necessita pera baixar cap al llach de Schluchsee, voltat de altas montanyas. Lo poblet de Schluchsee

està situat sobre del llach del meteix nom, y s' compon de uns quants *châlets*, la iglesia y lo *Gasthaus zum Esternen*.

Lo llach de Schluchsee, á 900 m. de altitud, es lo més gran de la Selva Negra; té 8 kilòmetres de llarch per 1 de ample, es molt abundant de peix sobre tot de truytas salmonadas y lo dret de pescarhi costa 36 Marks l' any. La temperatura de l' aygua es de 20° á 24° C.; al estiu hi acúden moltes personas delicadas pera curar llurs dolencias. Lo Schluchsee té també sa tradicional llegenda.

Lo poblet de Schluchsee, en la edat mitjana, tenia que pagar tots los anys al Abad del Monastir de Benedictins de Saint Blasien, desde 1577, época de la extinció de la familia de Blumeneckr, un tribut de 300 truytas.

Lo Monastir de Saint Blasien, fundat en lo s. ix, deixá d' existir en 1805. Los Abads tenían dret de alta y baixa justicia sobre varis dominis y en 1746 fóren elevats á l' alta dignitat de prínceps.

Un esplendent camí conduheix al turista de Schluchsee á Saint Blasien y á la vall del Alb.

A las 9^h 38 arribávam á la estació de *Offenburg*, hont bifurca la línea de ferro-carril més deliciosa d' Europa, que atravessant la Selva Negra per Triberg, Billingen, Donaueschingen, Immendingen y Singen, va á Constanz, Schaffhausen, Zürich, Luzern, Saint Gotthardt y Milano.

Los viatgers que portan la direcció indicada, ténen de cambiar de tren á Offenburg.

A las 9^h 44 deixávam la estació esmentada y á las 10^h 13 la de *Dinglingen*; á má esquerra de la vía s' ovira la Selva Negra ab sos magestuosos cims, descollant al O. lo Feldberg.

Lo día 6 de Agost, á las 11^h 22 del matí, baixávam ab mon amich Fromm á la bonica estació de *Freiburg (in Briesgau)* situada á 1 hora del Rhin, en una vasta y rica planura, rodejada de grans y poéticas montanyas, estribacions de la Schwarzwald, regada per lo Dreisam, que fertilisa sos camps, rics en blat, cibada, ordí, blat de moro, patatas y tabaco, constituhint sobre tot la principal riquesa la vinya, que produheix lo rich ví blanch de Markgräfler, y los prats que alimentan un nombrós bestiar de tota classe.

La vinya s' conreua, no sols en lo plá, sino també en la base de las montanyas, especialment en las vessants del S. y del O. Las faldas de aquellas están rublertas de boscos de roures, alzinas y trémols, verns, pins, faigs y sobre-tot abets tant corpulents com gegantins, puig en llur majoría ténen de 15 á 25 metres d' alsada, servint pera la construcció y pera la marina.

La població de la hermosa capital de la regió del Briesgau es de 36,300 habitants; sa altitud es de 280 m. y conté varis ponts sobre lo Dreisam. La Catedral (católica), es una obra mestre del art gótic-h ogival, de las més notables de Alemania; fou construhida en lo s. xiv al xv. Lo campanar es una preciosa filigrana; sa enlayrada agulla, tota ella ab calats, es admirable; hi ha

un portal magníficament esculpturat sobre pedra; en lo interior del temple s'hi véuhen preciosas vidrieras pintadas; una escultura de fusta, que representa la adoració dels Reys magos y una bonica trona de pedra de una sola pessa.

En la ciutat se véuhen encara en peu y molt ben conservats, tres dels quatre portals que la tancavan, tots tres ab preciosos frescos. Magnífica presó-modelo moderna, de forma de creu; Universitat, bona Biblioteca y casas modelo pera habitació de obrers, las quals son no solament grans, sino cómodas y elegants, no faltanhi en cap d' ellas lo seu jardinet; magníficas casas particulars, ab jardins y nombrosos *hôtels* de gran luxo, descollant entre ells lo *Zaehringerhof*, que sab contar fort.

Los trajos de las donas del gran Ducat de Baden, son tant variats y elegants com originals y pintorescos, haventn'hi alguns de molt bon gust.

A las 2 h t., ab una calor de 24° C. á la sombra, deixávam Freiburg per la carretera (magnífica, com totes las de Alemania y Suissa), que porta á Eisenbach y Neustadt. A las 3 h passávam en lo pintoresch poble de *Ebnel*, lo pont sobre lo riu Dreisam; á las 4 h tornávam á atravessar lo riu per lo pont del poble de *Zarten*; y á las 4 h 15, per lo pontet del poble de *Burg*.

A una hora de distancia, á la esquerra del camí, sobre meteix de la carena de la montanya, en direcció E., s' ovira lo gran *convent* de monjas de *St. Peter* (Sant Pere.)

A las 4 h 35 passávam per *Himmelreich Gasthaus*, ó sía lo «Hostal del Cel;» al poch rato entrávam en la *Höllenthal* (Vall del Infern), punt hont comensa la ascensió per suáu pujada, internantnos gorja en dins, tenint lo riu á la dreta; á las 4 h 50 passávam per las primeras casas del poble de *Falkenstaig*; la vall va estrenyentse en termes que no queda més espay que lo llit del riu, que passa molt oprimit entre abruptas rocas y las parets que sostónen la estreta carretera, formant contínuas y poéticas cascatas. A las 5 h nos deturávam pera refrescar ab un *glas bier* en lo *Zwei Tauben Gasthaus* (Hostal dels dos coloms.)

Al sortir de aquest (5 h 15 t.), la gorja s' torna tant estreta, que lo pas sembla estar completament obstruít per las colossals y espedadas rocas que s' alsan á una y altra vorera. Es la *Hirsch Sprung* (Salt del Ciervo), hont segons una tradició de la edat mitja, un ciervo (que tant abundan encara en la regió), vejentse perseguit, arribá fugitiu á la vora del cingle y saltant per sobre del precipici, alcansá la vorera oposada del Dreisam. Pera commemorar eixa tradició, en lo cim de la roca de la esquerra del riu, en lo meteix punt hont saltá lo ciervo, s'en veu un de dissecat en actitud de saltar á las cingleras d' enfront. Es molt gros y está tant ben conservat, que sembla plé de vida.

A las 7 h seguint vall amunt, arribávam al poblet de *Hallsteig*, hostatjantnos en lo hostal de la Estrella (alt. 715 m.), hont sopárem perfectament ab bonas truytas salmonadas y rich ví de *Markgräfler*.

Lo camí de Freiburg á Hallsteig no té rival per lo frondós del bosch; lo excursionista s' creuria transportat á un país verge si á una y altra vora del riu no vegés demostrarse l' activitat humana ab innumerables barracas-fábricas de serrar fusta, que utilizan las abundosas ayguas del riu.

Al meteix temps que lo pintoresch trajo de las donas de la encontrada, crida la atenció del turista la munió de padrons, oratoris, capelletes ab verges y Sant-Cristos, que s' véuhen á una y altra má de la carretera, viu testimoni de que lo país es fervorosament católich.

Lo 7 d' Agost sortirem del comfortable hostel á las 7^h del matí y deixant la carretera que va pujant per *zig-zags*, agafarem lo caminet del torrent, que s' llenza al riu al costat del hostel y per sa vorera esquerra pujarem rápidament, trobant barracas de serrar fusta, diversos kioscos y de tant en tant cómodos banchs de fusta pera descansar. Per dúas voltas s' atravessa lo torrent sobre dos rústichs ponts de fusta; se puja luego per una dreta escala, també de fusta, y seguint un caminet deliciós sobre de una cascata molt copiosa de uns 20 metres de desnivell, á las 7^h 15 agafavam la carretera que en contínuo zig-zag guanya la alterosa costa. A las 7^h 30 passavam per *Höllsteig-Ober*, ó sia lo escampat poblet de *Höllsteig* de dalt; á las 7^h 45 deixavam á má esquerra la carretera que conduheix á *Breitnau*, *Eisenbach* y *Neustadt*; á las 7^h 50 passavam per lo poblet de *Hintergarten*, á las 8^h per la baixada de *Baerenthal* (Vall dels Ossos), á las 8^h 15 pujavam al poblet del meteix nom, á las 8^h 40 passavam per lo poblet de *Alpenspach* y á las 8^h 50 refrescavam en lo *Gasthaus Adler* (Hostal de l' Aguilá), (alt. 980 m.) ab deliciosa cervesa del país.

A las 9^h 10 tornavam á empendre la marxa, carretera amunt, sempre en zig-zag, gosant de un magnífich panorama sobre lo *Titti See* (Llach de *Titti*), als nostres peus en direcció N-O.

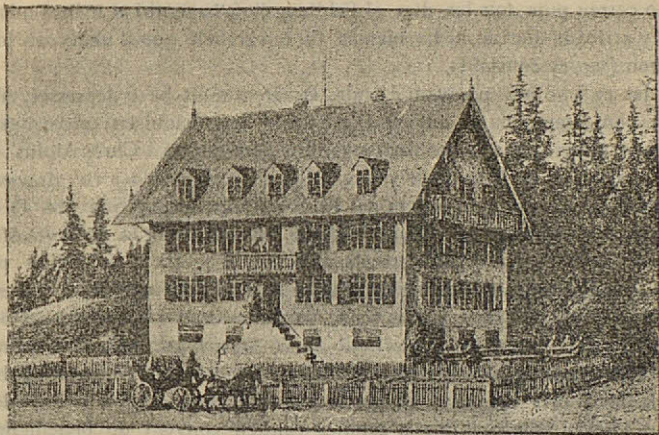
La carretera segueix essent excel·lent, pero molt més estreta; á las 9^h 30 havíam deixat ja las últimas casas, endinzantnos altra volta per atapahits boscos de berns, pins, roures, faigs y gegantins abets.

A las 9^h 35 deixavam lo bosch y á las 10^h 10 guanyavam la carena de la montanya, encatifada d' herbas y matisada de flors. Passant per una gran casa que serveix ensemps de habitació pera los pastors y de corrals pera lo nombros bestiàr boví, que pastura los incomparables prats de la regalada Selva Negra, á las 10^h 15 arribavam al *Feldberg-hof* ú Hostal del *Feldberg*.

Aquest hostel está tot voltat d' acacias y altres arbres, trobantse emplantat en lo basament del gran cono que forma lo Turó de *Feldberg*, que dista escasament tres quarts de hora del *Gasthaus*. Está situat aquest á 1,275 m. d' altitiu, es molt gran y sumament comfortable; té bonas y abrigadas cambras ab bons llits, dos menjadors, un kiosco ab taulas y banchs pera qui vulga menjar al ayre lliure y un joch de botxas pera diversió dels excursionistas.

En *Feldberg-hof* s' hi menja molt bé á preus arreglats y relativament molt módichs; lo verdader excursionista sens dupte s' hi trobará molt mellor y ab més propietat que no en los *bôtels* del *Righi* y otras montanyas de Suissa y Saboya, qu' he visitat moltes vegadas y que seria difús especificar. Pera mí, *Feldberg-hof* es realment lo tipo de un hostel de montanya; comoditat sense pretensions, totas las conveniencias pero gens de luxo. No estieh per lo primitiu dels hostals y ermitas de la nostre terra, que quasi bé carèixen de tot, mes

tampoch y molt menos encara, per lo faust ridícul é immoral dels grandiosos *bôtels* de montanya de Suïssa y Saboya. Devant de aquella naturalesa tant gran, aquestos *bôtels* son una verdadera profanació: la civilització, en lloch de afeminar, ha de virilisar; l'home ha de acostumar-se á las fatigas corporals y á la sobrietat, pera salut del cos y elevació del esperit, y si puja als cims enlayrats de las montanyas, no ha de ser pera profanarlas ab la molície y sibaritisme dels grans *bôtels*, vestint trajos birolats y estrambótichs, sino pera admirar la colossal obra de la creació, devant de la qual queda eclipsada tota obra humana.

FELDBERGHOF (HOSTAL DEL FELDBERG) EN LA SELVA NEGRA.

Un frugal refrigeri compost de formatge, pá y cervesa nos prepará pera la ascensió del Feldberg, qu' emprehguérem á las 11 h m. Sortírem del *Gasthaus* y per ample y bon camí en direcció O. anárem pujant poch á poch, malhauradament sens poder disfrutar gens de la vista, per impedirho una boyra tant espessa que á vuyt passas no s' distingía res. A las 11 h 40 guanyávam lo alterós *Feldberg* (1,495 m.), lo gegant de la Schwarzwald, y de tota la Alemania del Sud. Cinch minuts ans de arribar al cim comensá á caure una forta pluja y gracias que 'ns poguérem aixeplugar en la *Louisen-Thurm* (Torre Lluisa), mirador cobert construít de pedra en forma cilíndrica, de uns 14 á 15 metres d' alsada per uns 6 de diámetro, edificat en lo bell cim del amplíssim y groixut turó, que té la forma de un cono molt planer, molt més encara que lo nostre Matagalls (Montseny.) De aquesta torre se disfruta, segons nos digueren, de un dels mellors y més dilatats panoramas de la Europa Central: tots los Alpes Suïssos y Tirolesos, las Cordilleras del Jura y dels Vosgos, la majestuosa Conca del Rhin, y las deliciosas y pintorescas valls de sos afluents.

La Torre está sempre oberta y s' puja á la plataforma superior que serveix de miranda per una escala interior. No hi viu ningú.

Estiguérem cosa de un quart d' hora esperant que amaynés la pluja, á ff de veure si la boyra s' esvehía y podíam disfrutar un poquet de tant celebrat panorama, mes veyent que la cosa anava llarga, decidírem entornárnosen al Feldberg-hof, baixant'hi més que depressa, ab la pluja á la esquena, si bé que ben abrigats ab nostres *plaid*s. Ab 20 minuts escassos arribárem al hostal.

A n' aquest s' hi puja per magnífica carretera ab lleugers cotxes de dos caballs, de quatre rodas y quatre assientos, á rahó de 20 Marcks (25 pessetas) al día. Del Feldberg-hof al cim del Feldberg ó sia al Louisen-Thurm, s' hi puja á peu per ample y bon camí ab 40 ó 45 minuts, caminant á pas seguit.

Lo correu puja tots los días al Feldberg-hof, haventhi al ménos una expedició y arribada diarias; hi ha además fil telegráfic que l' uneix ab lo resto del mon (servey constant).

A las 12^h 30 nos posávam á taula. Dinárem molt bé y depresset, en taula rodona, en companyía de uns vint y pico d' excursionistas, alemanys, austríachs y suïssos, de la Suïssa alemanya, tots pertanyents á Clubs Alpíns.

A la 1^h tocada de la tarde deixávam Feldberg-hof; á la 1^h 10 atravesávam dos copiosos torrents, que baixan del Feldberg superior, y que son l' origen del Alb; á la 1^h 20 t. per rápida baixada entrávam en la *vall de Menschenzarten*, vejent una bonica cascata á nostra esquerra y á nostres peus; á la 1^h 40 passávam per lo poble de *Menschenzarten* (alt. 974 m.), á las 2^h per lo poble de *Otto Schwand*, y á las 3^h t., seguint la vall y la corrent del riu Alb, passávam per la important població de *Saint Blasien* (alt. 760 m.), quinas renombradas ayguas minerals cridan molts forasters y convertéixen lo poble en un dels llochs més deliciosos, ab grans y ombrejats passeigs á la vora del riu, luxosos *hôtels* y espayosa iglesia católica (antich convent de benedictíns del s. ix), restaurada en 1786 sobre lo plan del Panteon de Roma, la qual ostenta una colossal cúpula de coure: son interior es més rich que elegant.

Al sortir del poble, á una y altra vora del riu Alb se véuhen constantment molts barracas de serrar fusta ab motor hidráulic. A las 4^h t. arribávam al poble de *Immeneich*, (hostal *zum Adler*); á las 4^h 15 t. nos tornávam á posar en marxa, passant á las 4^h 30 t. per lo poble de *Nieder Piebl*, y á las 4^h 45 per la estretíssima gorja de *Teufelsbrucke* (Pont del Dimoni), hont lo riu passa encaixonat y oprimit per las abruptas rocas de las cingleras y la carretera segueix serpentejant per rápida baixada en lo fons de la gorja, sens dubte una de las més pintorescas y fantásticas de la Selva Negra, contribuhint á donarli més poesia las molts tradicions que d' ella s' contan.

A las 5^h 45 passávam per una gran fábrica de filats de seda y per un hostal; á la vora oposada s' veu una pedrera. Seguint per la hermosíssima carretera passárem successivament per 5 túnels oberts á pich en la roca viva; á las 6^h t. passávam per lo *Gasthaus-Pension de Hohenfels* (Roca alta); á las 6^h 15 deixávam la pintoresca gorja y á las 6^h 30 t. arribávam al deliciós poble de *Alb-Bruck* (alt. 320 m.), situat en una preciosa vall regada en sa part superior per lo riu Alb, y en la inferior per lo Rhin y voltada per montanyas plenas de es-

pléndida vegetació. Lo Alb desaygua en lo Rhin en lo meteix poble, qu' es lo últim de la Alemania del Sud per aquella banda, puig á la vora oposada del Rhin comensa ja lo territori Suís.

A las 7^h t. sopávam (en Alemania y Suissa s' dina á las 12 y s' sopa de 7 á 8) en lo excel·lent hostal de Althal, situat enfront de la estació del ferrocarril. Ans de despedirme de la Schwarzwald, que m' deixá embadalit, dech dir que la flora es allí inmensament rica y variada y en quant á la fauna no crech que tinga rival en Europa; la zona superior, de 1000 metres d' altitud en amunt, está habitada per lo *Coq de Bruyère* (Gall silvestre), tant dificil de casar; de perdius de varias classes, cunills, llebras y altras especies comunas, no n' parlém; la cassa major, com ciervos, cabras montesas, dainas, isarts y altres de la meteixa familia, abunda molt, com aixís meteix lo senglar; algun temps també habitavan aquellas afraus los ossos, que segons díhuen aquella bona gent han arribat ja á extingirse del tot, puig per tradició se sab que lo últim os de la Schwarzwald, fou mort per un escuder del emperador B-rba-rossa.

A las 7^h 57 t. prenham lo tren; la vía fins á Bâle es de lo més pintoresch seguint paralela al Rhin, per sa vora dreta y á curta distancia; al arribar á la estació y poble de *Lauffenburg*, no s' pot demanar un quadro més bonich y animat.

A las 9^h 30 n. arribávam á *Bâle* (fr.), *Basel* (al.), ó *Basilea* (cast.), hostatjantnos en lo *Hôtel Schrieder* enfront de la estació alemana, donant allí per terminada aquesta deliciosa excursió; lo dia següent mon amich y consoci delegat Mr. Louis Fromm s' en torná á Pforzheim, y jo per Zürich, Berna, Freiburg (de Suissa), Lausanne, Genève y Lyon, tornava á Catalunya lo dia 13 d' Agost.

A mos llegidors, que de Alemania s' dirigéixin á Suissa, dech recomaná l' shi que á Carlsruhe prengan lo tren pera Offenburg y de allí á Immendingen y Singen, de hont se pot anar á Schaffhouse, Zürich y Lucerna. Dita vía es de las més pintorescas d' Europa, atravesa una bona part de la Selva Negra, y puja passat Triberg á més de 800 metres d' altitud. Las varias vegadas que he passat per ella, n' he quedat entusiasmát.

ARTHUR OSONA.

Barcelona, Agost 1883.

SECCIÓ BIBLIOGRÁFICA.

Società degli Alpinisti Tridentini. Annuario del 1883-84—Rovereto, Tipografia Roveretana, 1884.

Avuy l' alpinisme ja no es aquell crú exercici de montanya de sos orígens; avuy, sens que deixen de ferse arriscadíssimas ascensions, ha passat ja una mica la fal·lera de buscarhi lo sol plaher de trencarse lo cap y si un s' exposa encara á perills reals, té ja per nort objectius més serios, exploracions científicas ó geográficas de interés general. A més, s' ha comprés que aquesta gimnástica

extraordinaria era impotent per sí sola á mantenir la vitalitat de las asociaciones alpinas, y totas ellas, quina més, quina ménos, han iniciat dins del moviment comú tendencias més ó ménos diversas, si bé convergents totas al meteix fi: lo estudi del propi país en lo que té de més íntim, peculiar y característich. Las grans Asociacions testifican de aixó donant cada día cabuda en llurs publicacions á major nombre de articles relatius á costums, tradicions, produccions y aspecte de las encontradas que principalment estudian; las societats petites, qu' en abundancia han nascut al esclat de aquest sentiment de amor á la terra, donan, com es natural, preferencia quasi exclusiva á tals treballs y per aixó se 'ns fan tant simpáticas, puig obran mogudas del meteix impuls que doná vida y segueix alentant á la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

Per aquest motiu havém llegit ab verdadera fruició lo Anuari de la Societat de alpinistas tridentins. Lo Trentino, si bé forma part de la monarquia austrohúngara, es una comarca enterament italiana, tant per la llengua que s'hi parla, com per sa situació al nord de la península y al peu de la gran cadena rítich-alpina que sembla tancar-la per aquella banda. Lo volum está demostrant per sos quatre costats l' ardent patriotisme *regional* de aquells benemérits alpinistas, y sub-rallém la paraula pera que acaben de compéndre 'ns aquells de nostres compatriotas á qui tant esporugueix lo nostre regionalisme. Sí, mal que pese á tothom: aquest es lo contrapés popular cada día més fort del esperit oficial cada día més absorbent, aquí y á tot arreu. Y ara, que 'ns entenga qui vulga: quan una forsa se manifesta en la naturalesa ó en la societat, es lley social y económica utilitzar-la y aprofitársen; es absurdo contraproduhent contenir-la, empresa vana ofegar-la, crim imperdonable desencaminarla ó falsejar-la.

Que 'ls alpinistas tridentins no la desencaminan, ho d'uhen los articles de que ve nutrit llur magnífich Anuari: en ells «s' enlayran molt pochs penons,» mes en cambi s' estudia á fondo la terra. Senyalarém los *Studi sulla Valle di Fassa*, de D. Baroldi, que il·lustran perfectament la geología y mineralogía de la regió aquella; los articles *Vegetali selvatici mangerecci del Trentino*, pe 'l Dr. Graziadei, y *Minerali utilizzabili del Trentino*, pe 'l Dr. Gilli, inspirats en un meteix esperit pràctich; *Usi e costumi del Trentino*, per Nescio, y *Le leggende del Trentino*, pe 'l Dr. Bolognini, interessantíssims y dels que dirém després quatre paraulas; *Sull' origine romana dei Tesini*, pe 'l Dr. Fratini, y lo detallat compendi *Geografia e Statistica del Trentino*, per P. Giacomelli. *Le piccole industrie in montagna* demostra també quánt se preocupan los *regionalistas* alpins de afavorir lo benestar y desenvol·lar la riquesa de las poblacions rurals: es un treball que honra á son autor, lo Sr. A. Tambosi. Las poesias y fins las relacions meteixes d' ascensions, están impregnadas de aquest carinyo á a terra nativa. La part bibliogràfica, qu' es extensa y en la que s' parla ab gran honor de nosaltres, aixis com tota la secció oficial perfectament o denada, revelan la bona marxa y excel·lent crèdit de aquesta activíssima Associació, qu' en Agost de 1884 comptava ab un efectiu de 680 socis.

Acompanyan al volum 15 bonicas litografias y 1 panorama.

Per més de un concepte son dignas d' especial menció las quatre cartas de Nescio sobre usos y costums del Trentino, escrites ab una ingenuitat afectuosa y una erudició artísticament velada, que las fan doblement apreciables. La primera nos parla dels prometatges y casaments, trajos dels nuvis, manera de festejar; la segona, dels convits y visitas á la casa del sogres, dels esquellots quan os contrayents son viudos, dels qui trencan la paraula empenyada y cástichs que se 'ls hi donan, de las *maintinade* * ab que s' galanteja á las donzellas y dels jochs d' enamorats y présagis pera conéixer lo futur marit ó esposa; la tercera, de la costum nomenada *Trato Marzo*, ó sorteig de parellas casadoras; dels balls, trajos, convits y bromas de carnestoltas y de las penitencias de quaresma; y finalment, la quarta y última, de las festas d' entrada de primavera, dels traballs agricolas y productes de cada estació y comarca, jochs de noys, cansonetas y trajos de las diferents edats y estaments. Un apéndice per X. completa tant bell aplech explicant qué son los dos terribles cástichs infligits á las noyas desdenyosas ó présagis (*La Bullada*) y á las que han tingut culpable debilitat envers algun galantejador (*Il Tupphè*).

Las llegendas del Trentino son un altre estudi del Dr. Bolognini, contenint cinch llegendas principalment religiosas, que aném á resumir. *La Mano di S. Vi, gilito al Buco di Vela* es la relació de la fugida del tercer bisbe de Trento, quan perseguit per las turbas paganas de l' alta vall del Sarca, trobantse tancat entre ellas y las rocas superbas, á la veu de «*Spaccati o crozzon*» pega un cop ab la mà y la penya s' obre obedient y li deixa pas.—*Mortaso*: es la tradició del martiri del meteix sant, lapidat á cop de pans y deixat per mort en un indrèt, hont després s' aixecá un poble nomenat *Mortaso* de las paraulas pronunciadas per una vella quan lo sant estava espirant (*el moeur, tas*, es á dir: *s' està morint, calla*).—*La tana del Basilisco sopra Mezzacorona* es una cova hont per temps habitava un monstre eixit d' un ou post per un gall de set anys y que lo jove Comte dei Firmiani matá, atrayentlo ab una olla de llet y distrayentlo ab un mirall: malhauradament, una gota de sanch del basilisch esquitxá la mà del valent caballer y encenentse aquest, morí carbonisat.—*Il passo della Morte sul Monte Casale* pot ser una alegoría ó lo recort tradicional de la mort violenta de un caballer, que morí assassinat en un camí solitari de la montanya.—*El Marocc dell' òra e el Crozzon del Diaol* (lo penyal de la ventada y la punta del diable) es una bonica tradició de un tresor amagat pe 'l diable sota una grossa penya, que quan los ambiciosos van á desenterrá 'l, ell bufa desde una altra de devant y lo vent se 'ls endú totas las monedas que tráuhen.—Lo Dr. Bolognini es infatigable en aquestos traballs y sab revestirlos de un llenguatge pintoresch y poétich, ensemps que senzill, que dona gran atractiu á sos escrits.

Rebi per tot la valenta *Società degli Alpinisti Tridentini* nostra entussiasta enhorabona.

* Per alguns exemples del text se veu que 's també conegut de aquells poetas montanyesos l' *assonant*, que algú ha volgut fer exclusiu de la llengua castellana: aixís se veu que riman *soghe ab sole; godimento y tempo*, etc.

Guida-Ricordo della Esposizione Nazionale Alpina — Torino, Candeletti, 1884.

Es un bonich fascicle de unas 150 planas, ab nombrosas il·lustracions, per lo qual se pot apreciar exactament lo brillant paper que ha fet lo Club Alpí Italiá en la Exposició Nacional de Turin, aixís com la importancia cada día major que ha alcanstat lo alpinisme y la utilitat que baix multiplicats punts de vista produheix. Es sobretot importantíssim lo capítol referent a las industrias de montanya, al qual se dedica prop de la meytat del volum. Lo Apéndice (*Flora alpina vivente*) pot consultarse també ab fruyt, puig está fet ab tota conciencia.

Società Alpina Friulana. Cronaca del 1883. Anno III.—Udine, G. B. Doretto e soci, 1884.

Bonich volum de 414 pl. adornat de pocas pero interessants il·lustracions, vistas y planos. Al president de la Societat, G. Marinelli, y al secretari Occini-Bonaffons, correspónen principalment lo treball y la gloria del llibre.

Del primer es la sentida y detallada exposició del *Alpinisme en lo Friul l' any 1882*, en la secció primera de la *Cronaca*. En la segona, una *Excursió al Alpago* y una *Ascensió al Grossglockner* (3,797 m.), realisada aquesta en mitj de una desfeta borrasca de neu que la feu perillósíssima. En la tercera, *L' horisó del castell de Udine*, article científich de aplicació general pera determinar lo raig de visió de un punt qualsevol segons sa altitut relativa, y *Los «glaciers» del Canino*, ab dúas bonas vistas tretas de fotografías.

Del secretari son: la *Escursione da Maniago a Longarone*, en la secció segona, y 6o dels 64 articles de la *Bibliografia*, que forma la quarta secció y no la menos interessant del llibre, hont s' ha reservat á nostras publicacions un lloch de honor, que de cor aghrim. Es seva també tota la secció quinta *Necrologias* y com á redactor de la *Cronaca*, mereix una felicitació per la excel·lent ordinació del llibre, y en especial per sa nutridíssima *Secció oficial* y lo *Catálech de la Biblioteca*, en la qual van enclosos també los mapas en nombre de 206.

Entre 'ls altres articles son de notar: *Las principals localitats fossilíferas del Friul*, per T. Taramelli; *Una anada al Montasio á través dels sigles y dels pergamins*, eruditíssima disertació de G. A. Ronchi, per la que s' veu que la historia pot molt ben aplicarse al alpinisme; y finalment, *Las lleterias sociais en lo Friul*, benéfica institució ardentment propagada per lo advocat Perissutti y destinada á mellorar en gran manera la vida económica y social de aquellas poblacions montanyesas.

Volém senyalar especialment lo articlet *Lo llach de Chiamp*, de V. Ostermann, tant perque es una tradició inédita del país, que proba una volta més lo extesa y generalisada qu' es la llegenda del Drach (V. MASPONS, *Tradicions del Vallés*, pl. 68), com per oferir una mostra del dialecte friulá, que presenta notables analogías ab nostra lléngua. Segons dita tradició, tota la vall avuy coneguda ab lo nom de Campo di Gemona fou en época remotíssima un gran

llach, en mitj del qual hi havia un islot habitat per un drach terrible, assot de aquell país. La gent desesperada pregà á un sant romeu que la lliurés de aquell flagell. Aquest hi anà y després de tres días y tres nits de oracions y conjurs, impotent la bestiassa del diab'e s' rendí y enfonzantse al infern, produhí un terremoto que obrí las montanyas y per sos portells se buydà lo llach. Véuse aquí ara en lo llenguatge original y ab traducció interlineada lo final de la legenda:

«La int ch' a stave atòr dal lát peschià tant di chel pès, e dopo
«*La gent que estava entorn del llach pescà molt de aquell peix, y després fasè campagne la che prime jere aghe; il romit in pajament nol feu camps (de tot) lo que primer era (n) aygua (s); lo romeu en pago no'ls domandà nujaltri se no che a fasézin une glesie a san Roch sul cuel demaná altra cosa si-no que (hi) fészen una iglesia à Sant Roch sobre-lo escull dulà che lui al veve sconzuràd, e la coline si clamà dopo simpri desde hont ell l' havia conjurat, y la colina s' es anomenada de-llavors ensà cuel di san Roch (253 m.)*»
escull de Sant Roch.»

Saludém fraternalment á la animosa societat friulana y la felicitém de cor per son ters Anuari y sa compacta organisació.

R. A. S.

REVISTA DE PERIÓDICHS.

L' AVENS, de Barcelona.—(N.º 34 á 39, Juliol, Agost y Setembre). *Noticia de la portada de la iglesia de Sant Joan de Jerusalem*, per D. Joseph Puiggari. *Quatre paraulas sobre monuments, objectes y recorts d' épocas passadas*, per D. Valentí Almirall. *Estudis comparatius d' arqueologia*, per D. E. Canibell.

CRONICA CIENTÍFICA, de id.—(N.º 159, de 25 Juliol). *Catálogo de la flora de Tayá y Masnou*, per D. Jascinto Barrera y Arenas (continuació).—N.º 160, de 10 de Agost). *Id. id.*—(N.º 161, de 25 id.) *Moluscos del valle de Ribas (Cataluña)*, per D. Arthur Bofill. Observém en aquest bonich estudi suprimidas cuydadosament todas las referencias á las publicacions de la nostra Associació, citadas en lo curs del treball baix lo sol nom dels autors y sens dir que han sigut publicadas en nostres BULLETINS ó ANUARIS: aquesta omisió intencionada farà que, com la major part dels esmentats traballs no s' han publicat apart, qui vu'ga consultarlos no sabrà ahónt anarlos á trobar. Com no podem creure que tal omisió sia deguda á nostre distingit consoci Sr. Bofill, havém de suposar que s' deu á la simpatía extraordinaria que demostra á tot lo catalá lo *magister* que tant bé parla del excursionisme nostre en lo n.º 160, pl. 239, comentant una obra de viatjes de Mr. Cotteau.

L'EXCURSIONISTA, de id.—(N.º 71, Setembre). *Conferencia* per D. Joaquim Olivó y Formentí sobre l' art románich á Catalunya. *Excursió á Tornabous (Urgell)*, per D. Joseph M.ª Valls y Vicens.—(N.º 72, Octubre). *Excursió al*

Santuari de la Quart, Castell de Llussà y 'ls Munts, per D. Pelegrí Casades y Gramatxes.—(N.º 73, Novembre). Acabament de la sobredita excursió. *Excursió à Sant Sadurni de Noya, Sant Pere de Riudevilles, Sant Quinti de Mediona y Mediona. L' Arxiu de Poblet*, per D. Eduart Toda.

LA IL·LUSTRACIÓ CATALANA, de Id.—(N.º 118, de 15 Setembre). *Apuntacions històriques de Sant Pol de Mar*, per D. Francisco X. Tobella.—(N.º 119, de 30 id.) *Discurs presidencial llegit en lo certàmen del Casino de Granollers*, per D. Marià Maspons y Labrós. *Santa Maria de Ripoll*, per D. Macari Plane la.—(N.º 120, de 15 Octubre). *Noticies sobre la vida y obres del M. I. Sr. Doctor D. Andreu Casanovas y Cantarell*, per D. Jascinto Laporta. *Santa Maria de Ripoll* (acabament).—(N.º 122, de 15 Novembre). *D. Pau Piferrer*, per D. Joan Sardá.

INDUSTRIA É INVENCIONES, de Id.—(N.ºs 39, 40 y 41, de 27 Setembre, 4 y 11 Octubre). *Condicions sanitarias de Barcelona*, per D. P. García Faria.

EL RESTAURADOR FARMACÉUTICO, de Id.—(N.º 19, de 15 Octubre). *Terrenos volcànics de Cataluña*, per D. Joan Teixidor.

EL ECO DE BADALONA.—(Núms. 39 á 51, de 27 Setembre á 20 Desembre). Continúan las llistas de donatius pera lo Museo-Biblioteca y las de suscripció pera la construcció del edifici. (Aquestas pujan fins á la última fetxa á *Pessetas 9,847*).

REVISTA DE GERONA.—(N.º IX, Setembre). *El bajo Ampurdan, sus limites*, per D. Joseph Pella y Forgas. *Catalanes ilustres: el Cardenal Margarit*, per D. Emili Grahit. *El Archivo municipal de la Villa de Blánes*, per D. Joseph Cortils y Vieta.—(N.º X, Octubre.) Continúa lo article del Sr. Grahit—(N.º XI, Novembre). Id. id. y además lo del Sr. Cortils y Vieta. *Documentos de venta hebreos procedentes de España*, per D. Isidoro Loeb.

LO RENAIXEMENT, de Igualada.—(N.º 4, Setembre). *Costums antigues de Igualada: La festa del Corpus*, per J. S. I. *Curiositats del Arxiu Municipal de Igualada*.—(N.º 5, Octubre) *Igualada. Antigua importancia, prosperitat y decadencia de aquesta població y remeys que necessita*, per J. Serra I. *Curiositats del Arxiu Municipal de Igualada*.—(N.º 6, Novembre). Continúan aquestos meteixos articles.

EL SEMANARIO DE MATARÓ.—(Núms. 71, 75, 79 y 80, de 28 Setembre, 26 Octubre, 9 y 30 Novembre). Seguéixen los *Estudios arqueológicos sobre Mataró* de nostre il·lustrat consoci D. Joseph M.ª Pellicer y Pagés.—(N.º 83, de 21 Desembre). *Als Excursionistas*, poesia del R.ª D. Jascinto Verdaguier, Pbre.

EL ATENEU TARRACONENSE DE LA CLASE OBRERA, de Tarragona.—(N.ºs 10 y 11, de 15 Octubre y 15 Novembre). Continúan los *Estudios històrics* de nostre distingit delegat Sr. Hernandez Sanahuja.

DIARIO DE TARRAGONA.—(N.ºs 281 y 282, de 21 y 22 Novembre). Un erudit article sobre lo *Proyecto de restauracion y mejoras de la Catedral de Tarragona*, per D. Pere M. Pujalt, Pbre.

LA VEU DEL MONTSERRAT, de Vich.—(N.º 39, de 27 Setembre). *Lo Pont del Diable* (tradicció suïssa).—(N.º 40, de 4 Octubre). *Un monument de la Batalla*

de Lepanto en la Capella del Roser de Valls, per D. Jaume Collell, Pbre.—(N.º 43, de 25 id.) Troballa arqueològica à Badalona, per D. Gayetà Soler.—(N.º 44, de 1 Novembre). Estil y forma ab que eran celebradas las Corts generals de Catalunya, per D. F. Maspons.—(N.º 46, 47 y 50, de 15 y 22 id. y 13 Desembre). A vol d'aucell: apuntacions de un viatge al Centre y Nort d'Europa, per D. Jascinto Verdaguer, Pbre.—(N.º 49, de 6 Desembre.) La festa de la Immaculada Concepció en lo Palau Real de Barcelona conforme al decret del Rey D. Martí en 1397.

EL LABRIEGO, de Villafranca del Panadés —(N.ºs 18 y 19, de 30 Setembre y 15 Octubre). *La predicción del tiempo*.—(N.ºs 19, 22 y 23, de 15 Octubre, 30 Novembre y 14 Desembre). *La previsión del tiempo* —(N.º 21, de 16 Novembre). *Un centenario célebre en la historia de Vilafranca*, per D. Joseph Alvarez.

BOLETIN DEL ATENEO DE VILLANUEVA Y GELTRÚ.—(N.ºs 20, 22, 23 y 24, de 15 Octubre, 15 Noviembre, 1.º y 15 Desembre). Segueix en lo Folletí la *Historia de Villanueva*, per D. Joseph Coroleu é Inglada.

BOLETIN DE LA BIBLIOTECA-MUSEO-BALAGUER, de Id.—(N.º 1, de 26 Octubre). *Historia de la fundacion y descripcion del edificio*, per D. Enrich Puig. *Biblioteca*, per lo P. Llanas Esc. *El Museo*, per D. Manuel Creus Esther.—(N.º 2, de 26 Novembre). *Ceremonia inaugural de nuestro Instituto*, per C. *La mitología del Tiziano*, per D. Manuel Creus Esther.

BOLETIN DE LA INSTITUCIÓN LIBRE DE ENSEÑANZA, de Madrid.—(N.º 183, de 30 Setembre). *Historia de Aragon*. I. *Datos sobre geografia romana del Alto Aragon*, per lo Rev. P. Fidel Fita. II. *La Nacion y la realeza en la Corona de Aragon*, per D. B. Oliver. III. *Funciones de Aragon en el organismo de la nacionalidad española*, per D. J. Costa. *Los elementos tradicionales de la educación*, per D. F. A. Coelho.—(N.º 184, de 15 Octubre). *Tiempos prehistóricos*, per D. F. Gillman. *La sexualidad en las coplas populares*, per D. A. Machado y Alvarez.—(N.º 185, de 31 id.) *La vida científica en la España Goda*, notabilísim estudi de D. Eduard Perez Pujol. *Tiempos prehistóricos* (continuació).—(N.º 186, de 15 Novembre). *La vida científica en la España Goda* (continuació). *Folk-Lore: de la sexualidad en las coplas populares*, per D. A. Machado y Alvarez.—(N.º 187, de 30 id.) Continúan los artículos dels Srs. Perez Pujol y F. A. Coelho. *Terminología del Folk-Lore*, per Alfred Nutt.—(N.º 188, de 15 Desembre.) *La vida científica en la España goda* (continuació). *Sobre la alimentación y desaparición de las grandes lagunas de nuestra península*, per D. S. Calderon. *Tiempos prehistóricos*, per D. F. Guillman.

BOLETIN DE LA SOCIEDAD GEOGRÁFICA DE MADRID.—(N.º 3, Setembre). *Apuntes paleogeográficos: España y sus antiguos mares*, per D. Frederich de Botella. *La política hispano-marroquí y la opinión pública en España*.

BULLETIN MENSUEL DU CLUB ALPIN FRANÇAIS, de Paris.—(N.º 8, Novembre). *Graham dans l'Himalaya* (acabament).

BULLETIN DU CLUB ALPIN FRANÇAIS, SECTION DU SUD-OUEST, de Burdeos.—

(N.º 15, Juliol.) *Ascensions dans les Alpes Françaises*, per Mr. H. Brulle. *Béarn et Aragon*, per Mr. Paul Lébrouche. *Excursions dans les Basses-Pyrénées*, per Mr. L. Varnier.

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE COMMERCIALE DU HAVRE.—(N.º 1, Agost). Reglament, llista de socis, obras rebudas, etc. *Note sur le Cambodge*, pe'l Dr. E. Gouy. *Note sur la Ville de Céara ou Fortaleza* (Brasil), pe'l meteix. *Le Paraguay*.

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE TOULOUSE.—(N.º 7). *Les Glaciers*, per M. Cosserat. *Les Volcans*, per M. Henry Courtois.—(N.º 8). *Nos Pyrénées; le Vignemale et la villa Russell*, per M. Vallon.—(N.º 9). *Dix jours de vie sauvage à 3,200 mètres*.—(N.º 10 y 11). *Le Royaume de Hawaï, Liberia*, extret dels llibres publicats per D. R. Monner Sans, cònsul general de aquell regne en Barcelona. *Les Etats Unis en 1880, d'après le recensement*, per M. Guénot.

JOURNAL DU CIEL, de Paris.—(N.ºs 730, 731, 734, 735). *Les noms des mois*, per Lleó Leconte.—(N.ºs 732 y 733). *L'astrologie à Bruges au XVIe siècle*.

REVUE DES LANGUES ROMANES, de Montpell'ér.—(Agost). *Monographie du sous-dialecte languedocien du canton de la Salle-Saint-Pierre*, per Fesquet.—(Setembre). *Deux traditions languedociennes sur Saint Guilhem de Geloue*, per Alphonse Roque-Ferrier.—(Octubre). *Cantique périgourdin en l'honneur de Saint Jean Baptiste*, per Chabaneau. *Dom Guérin et le langage de Nant*, per Mazel. *Le Vin du Purgatoire, conte inédit en vers languedociens*, per Alphonse Roque-Ferrier.

SOCIÉTÉ DES TOURISTES DU DAUPHINÉ, de Grenoble.—(Annuaire n.º 9, 1883). *Notice sur les principales cartes topographiques et géologiques de la région des Alpes*, per L. Conté lo volum altres notables articles referents á ascensions pe'ls Alpes y l' Jura.

BOLLETTINO DELLA SOCIETÁ AFRICANA D' ITALIA, de Nápoli.—(Fasc. V, Octubre). *L'Italia in Africa*, per Nicola Lazzaro.

RIVISTA ALPINA ITALIANA, de Turin.—(N.º 9, Setembre). *Sulle iscrizioni simboliche del Lago delle Meraviglie*, per A. Filippo Pratto. *Il dialetto di Ayas* per Cesare Poma.—(N.º 10, Octubre). *Esposizione generale italiana: mostra alpina nazionale*.—(N.º 11, Novembre). *Dal libro dei Viaggiatori*, xistós article per L. Vaccarone *La trota d'oro*, llegenda alpina traduhida del francés (Dr. Prompt).

SOCIETÁ DEGLI ALPINISTI TRIDENTINI, de Rovereto.—(X Annuario, 1883-84). V. Secció Bibliográfica.

SOCIETÁ ALPINA FRIULANA. CRONACA DEL 1883. ANNO III.—V. id. id.

L'ÉCHO DES ALPES, de Ginebra.—(N.º 3, 1884). *Le réseau météorologique Européen*, per R. Guisan. *Essai sur la température interne des glaciers*, per F. A. Forel.

IV JAHRESBERICHT DER GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT VON BERN. (1883-84). *Das Kreuz von Teotihuacan*, pe'l Prof. Dr. Th. Studer. *Paestum*, per M. F. Martin. *Le Sénégal*, per lo comandant Sever. *Zur Indianer-Sprache in den*

Vereinigten Staaten der Republik Columbia, per Ernst Röthlisberger. *Conférence sur l' Egypte*, per Mr. Lluís Borel.

MITTHEILUNGEN DES DEUTSCHEN UND OESTERREICHISCHEN ALPENVEREINS, de Salzburg.—(N.º 9, Novembre). *Neue Forschungen in den Rekkabölen von St. Canzian. Die neue entdeckte Grotte bei Divazza*, pe'l Prof. C. Moser. *Uebersicht der nivalen Flora der Schweiz*, pe'l Prof. Osw. Heer.—(N.º 10, Desembre). *Die Ostpyrenäenbahn* per W. K.

MITTHEILUNGEN DER SECTION FÜR HOEHLENKUNDE DES OESTERREICHISCHEN TOURISTEN-CLUB, de Viena.—(N.º 4, Desembre). *Zoogeographische Resultate der Durchforschung von Spaltenböhlen im Bohmerwalde*, pe'l Prof. Dr. Johann N. Woldrich.

OESTERREICHISCHE ALPEN-ZEITUNG, de Id.—(N.º 152, de 31 Octubre). *Ueber führerlose Touren im Hochgebirge*, per Heinrich Hess.—(N.º 153, de 14 Novembre). *Durch Ober-Egypten*, per E. Hodek jun.—(N.º 154 y 155, de 28 id. y 12 Desembre). *Mittheilungen über eine Bergreise im Kaukasus*, per Moriz von Déchy.

OESTERREICHISCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Id.—(N.º 19, de 1 Octubre). *Jahrmakrtbild aus Kärnten*, per R. Waizer.—(N.º 20, de 15 id.) *Der schwarze Melcher* (tradició popular tirolesa), per J. C. Maurer. *Ueber die Anfänge der bildenden Kunst in den Alpenländern Oesterreichs*, pe'l Dr. Moriz Hoernes.—(N.º 21, de 1 Novembre). *Wetterläuten und Wettersegnen in Catalonien*, per Franz Kraus (estudi comparatiu fet en vista de las notas posadas per lo Sr. Arabia á sa traducció del article sobre lo toch del mal temps en lo Tirol, continuada com apèndice al final del vol. I de nostra Biblioteca popular *Lo llamp y 'ls temporals*). *Sagennotizen aus Kärnten*, per Franz Ivanetic (nos en ocuparem ab més extensió).—(N.º 23, de 1 Desembre). *Der Reinkarsee*, per J. Anton Birchle. *Hochzeitsfeier im Abrnthale*, per Franz Ivanetic.—(N.º 24, de 15 id.) *Spalato und Umgebung*, per Ludw. Hans Fischer (ab 3 magnífichs grabats) *Die Eisenbahn und der Aberglaube*, per Sambert Märzroth.

DER TOURIST, de Id.—(N.º 22, de 15 Novembre). *St. Georgen am Längsee in Kärnten*, per F. A.—(N.º 23, de 1 Desembre). *In den Bergen der oberoestereichischen Sensen-Industrie*, per Robert Gemboeck.

THE ALPINE JOURNAL, de Londres.—(N.º 86, de Novembre). *Itinerary of a Tour in the Central Caucasus*, per Maurice de Déchy. *Himálayan and Alpine Mountaineering*, per Douglas W. Freshfield.

TIJDSCHRIFT VAN HET NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP, de Amsterdam.—(N.º 7 y 8, de 1 Octubre). *Nijlreizen, veroolgop de reis Kairo-Khartoem*, per Joan María Schuver.—(N.º 9, de 1 Novembre). Segueix aquest article.

UEBER BERG UND THAL, de Dresde.—(N.º 12, de 15 Desembre). *Hausindustrie in der Sächsischen Schweiz. Altgermanische Gräberstätte bei Stetzseb*, per Theile.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONS.—S' han rebut durant aquestos dos mesos las següents, que agraphim coralment: de la «Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona», pera la sessió pública inaugural del any 1884 á 1885; del «Centro Industrial *El Fenicio*, de Sant Martí de Provensals», pera la id. id. del 13 Novembre prop passat; del «Centre Catalá», pera la id. id. del 24 id.; del «Ateneo Barcelonés», pera la id. id. del 29 id.; del «Centre Familiar de Amichs Tintorers», pera la funció dramática del 13 corrent en lo Teatre del Tívoli; de la «Comissió del Monument Aribau», pera la inauguració del meteix lo dia 15 del actual; de la «Junta Directiva del *Instituto de Fomento del Trabajo Nacional*», pera la de la Exposició d' arts industrials lo dia 16 del propi mes; de la «Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País» pera la Sessió pública y repartició de premis á la virtut lo dia 20; del Sr. Alcalde Constitucional pera assistir á la professó cívica del 14; y del «Círculo de la Unión Mercantil» pera pendre part en la cabalgata del dia 21.

RESTABLIMENT.—Se troba ja del tot restablert de la cayguda que sufrí en la tramvía, y que l' ha tingut prop de un mes sens poder sortir de casa; nostre digne president D. Francisco de S. Maspons y Labrés, á qui felicitem de cor per haver sortit en bé de tant perillós accident.

CATALANISME PRÁCTICH.—Lo distingit constructor de mobles de luxo D. Francisco Vidal n' ha donat una prova brillant establint á Madrid una exposició de sos artístichs productes, que ab justicia ha aixecat un crit general de admiració entre 'ls estrangerisats habitants de la cort. Bé val tant aixó y potser més que l' més eloqüent discurs en pró de las nostras ideas. Sapiguémne grat al eminent industrial-artista tots los qui estém consagrats al catalanisme.

JUSTICIA.—No per serho l' agraphim menos al distingit vice-secretari de las «Real Academia de Ciencias Naturales y Artes» de nostra ciutat, D. Lluís Canalda, al citar honoríficament en sa *Memoria* á la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA per los importants treballs realisats per alguns de sos individus sobre historia natural de Catalunya.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA Y LO MUSEO.

PERIÓDICHS NOUS.—Havém rebut ab agraphiment los següents, als quals cor responém ab lo cambi: *La Paz y el Trabajo*, de Madrid; *Boletín de la Biblioteca-Museo-Balaguer*, de Vilanova y Geltrú; *Bulletin de la Société de Géographie Commerciale du Havre*; *Los Anuncios*, de Tarragona; y *Lo Niu Guerrer*, de Barcelona.

BIBLIOTECA.—Havém rebut pera la meteixa los següents donatius, que vivament agraphim:

De la «Asociacion artístico-arqueológica Barcelonesa:» 1 fasc. *Album helio-*

gráfico del Gabinete de Objetos Artísticos de D. José Ferrer y Soler—Barcelona, Tasso, 1884.

De D. Arthur Bofill y Poch: 1 fasc. *Moluscos del valle de Ribas* (Cataluña), per lo donador—Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1884.

De D. Lluís de Castellarnau: 1 fasc. *Instituto Hidroterápico Barcelonés*, per lo donador—Barcelona, Tasso, 1884.

Del o Club Alpino Italiano de Turin: 1 fasc. *Esposizione Nazionale Alpina, Torino 1884, Guida-ricordo*—Turin, Candeletti, 1884.

De D. Cels Gomis: 34 fasc. *Josué triunfante de Amalec, drama sacro alegórico cantado en las fiestas celebradas en Barcelona con motivo de la beatificación de Fray Miguel de los Santos*—Barcelona, Plá, 1779; *Virtudes y milagros del Beato Miguel de los Santos*—Id. Rafael Ferrer; *Retrato de un animal llamado orang-outan* (sacado de una memoria publicada en Londres, Gaceta del Martes 18 de Mayo de 1779); *Manifiesto de los motivos en que se ha fundado la conducta del rey Christianísimo respecto á la Inglaterra*—Barcelona, Bulafia Piferrer, 1779; *Noticia de la tropa que salió para el Campo de S. Roque y oficiales generales para su mando*—Id., Pablo Campins; *Estado que demuestra el plan de las esquadras de Brest, Cádiz y Ferrol*; *Plan y Prespectiva de la plaza de Gibraltar* (lámina); *Poesias sobre el Estado presente de la Inglaterra* (1780)—Barcelona, Mateo Barceló; *Memoria sobre el Ferro-carril Internacional por el Pirineo Central del puerto de los Alfaques por Monzon á Benasque y á Bagnères de Lucbon*, per D. Joseph Motiñó Dalmau—Id., Tip. Peninsular, 1884; *Guía de Curiosidades Cordobesas*, per D. Lluís Maraver y Alfaro—Córdoba, Rojo y Cª, 1866; *Memoria descriptiva de la península del Sabinal (Isla de Cuba)*, per D. Joan Gorgues y Lerma—Madrid, Minuesa de los Rios, 1879; *Proyecto de Neveras en la Cañada (Herradon, Avila)*—Madrid, Aribau y Cª, 1875; *Análisis de las aguas sulfurosas frias de Ormaiztegui (Gutpuzcoa)*, per don Manuel Saenz Díez—S. Sebastian, Osés, 1876; *Rapport sur les mines de plomb de la zone de Molá (province de Tarragone)*—Paris, H. Lutier, 1878 (2 ex.); *Las doctrinas del Doctor Iluminado Raimundo Lulio*, per D. F.^{co} de P. Canalejas—Madrid, Impr. Crédito Comercial, 1870; *El Cristianismo y la revolucion española*, per D. Andrés de Solaun—Murcia, Sellés, 1869; *Reseña histórica de los trabajos anatómicos del Dr. D. Pedro González Velasco*, per'l meteix—Madrid, M. Alvarez, 1868; *Memoria leida por el Excmo. Sr. D. Aniceto Mirambell, vice-presidente de la Diputacion provincial de Barcelona, en la sesion celebrada por dicha Corporacion el dia 1.º de Abril de 1871*—Barcelona, F.^{co} Sanchez, 1871; *Opúsculo sobre reformas arancelarias y otras cuestiones politico-económico-administrativas*, per J. G. F.—Barcelona, Brusi, 1856; *Exámen de la crisis actual*, per lo Excm. Sr. D. Joan Güell y Ferrer—Barcelona, N. Ramirez y Cª, 1867; *Polémica sobre cuestiones económicas*, per Id.—Id., Id., 1869; *La Hacienda de España dirigida por los libre-cambistas*, per Id.—Id., Id., 1869; *Dos palabras al Sr. Moret*, per Id.—Id., Id., 1869; *Memoria sobre las causas del atraso de la industria española*, per varis

enginyers industrials—Madrid, M. Tello, 1869; *Situacion de las carreteras del Estado*—Id., Rivadeneyra, 1870; *Memoria descriptiva que para la terminacion del año económico de 1870 á 1871 presenta la Junta del Puerto de Tarragona*—Tarragona, Puigrubí y Arís, 1871; *Exposicion que la Sociedad de los ferro-carriles de Tarragona á Martorell y Barcelona eleva al Gobierno de S. M. con motivo de la informacion abierta sobre los ante-proyectos del Plan general de ferro-carriles*—Barcelona, N. Ramirez y C.^a, 1864; *Informe de la Real Sociedad Tudelana al ante-proyecto de la red de caminos de hierro de España*—Madrid, Viota Cubas y Vicente, 1865; *Informe de la Diputacion provincial de Tarragona al interrogatorio para la informacion relativa al plan general de ferro-carriles*—Reus, V.^{da} é hijo de Sabater, 1865; *El proyecto de ley sobre auxilios á las lineas férreas de Galicia y Asturias*—Madrid, Fortanet, 1869; *Ferro-carril de Barcelona á Francia por Figueras, Exposicion á las Cortes*—Madrid, Rivadeneyra, 1870; *Imprudencia del impuesto del Diez por ciento sobre las Tarifas de ferro-carriles, etc.* per D. F.^{co} Romani y Puigdenegolas—Barcelona, N. Ramirez y C.^a, 1871; y *Establecimiento Balneario de Cardó en el Distrito de Tortosa (prov. de Tarragona)*—Barcelona, Timbre Imperial, 1884. = 3 vol. *John Whites Resa till Nya Holland, Aren 1787 och 1788*—Upsala, J. Edmans, 1793; *Reseñas geográfica, geológica y agricola de España*, per D. F.^{co} Coello, D. F.^{co} de Luxan y don Agustí Pascual—Madrid, Impr. Nacional, 1859; y *Lágrimas amantes de la Excelentísima Ciudad de Barcelona*, per lo P. Joseph Rocaberti—Barcelona, J. P. Martí, 1701. = 4 mapas. *Carte de la Presqu'île de Peniche; Carte du territoire de Rome au moment de l'expulsion de Tarquin le Superbe*, per P. Rosa; *Guerra de 870, las márgenes del Rbin* (regalo als suscriptors del Irurac-Bat); y *Id Estados del Norte de Europa* (id. als id. del Euscalduna). = 3 goigs: 2 de N.^a S.^a de la Providencia (Tortosa) y 1 de la verge del Carme (Cardó), y 1 *Sumario de las Indulgencias concedidas á la sagrada imágen de N.^a S.^a de la Providencia*.

De D. Alexandre Guichot, de Sevilla: 1 vol. *Folk-Lore Español: Biblioteca de las Tradiciones Populares Españolas*; tomo V, per D. Anton Machado y Alvarez—Sevilla, A. Guichot y C.^a, 1884.

De D. Joseph Mártrus, soci delegat en Manresa: 1 fasc. *'Ls del Centro*, joguina en 1 acte y en vers—Manresa, Impr. del Carrer Nou, 1883.

De D. Francisco de S. Maspons y Labrós: 9 fasc. *Reglamento para el Cuerpo de Somatenes de la Montaña central de Cataluña*, per D. Joaquim Mola—Barcelona, J. Oliveres, 1870; *La libertad de cultos y el matrimonio civil*, per D. Estanislaú Reynals y Rabassa—Id., Impr. del Diario de Barcelona, 1870; *Cartas provinciales dirigidas á D. Antonio Cánovas del Castillo*, per D. Joan Mañé y Flaquer—Id., Jaume Jepús, 1875; *Apuntes de J. Buxéres* (2.ª ed. aumentada) *al Fomento de la Produccion rural por el Excmo. Sr. D. Fermín Caballero*—Id., Leopoldo Domenech, 1871; *Id., Id.* (1.ª edicion), per Id.—Id., L. Tasso, 1869; *Estatuts de la Associació Agrícola*—Id., Impr. Barcelonesa, 1880; *Estatutos de la Asociacion Agrícola*—Id., id., id.; *A la classe*

rural, manifest en Barcelona á 9 de Janer de 1875 (2 ex.); y *A las excelentísimas Diputacions Forals de Viscaya, Alava, Guipúzcoa y Navarra*, manifest en Catalunya, 1. er de Juny de 1876 (2 ex.)=1 ex. de las *Proclamas cuadrilíngües fixadas por algunos patriotas Barceloneses en las casas de los Generales franceses, y dentro los mismos cuarteles de Barcelona, para excitar á la desercion* (1808).

De D. Mariá Maspons y Labrós: 1 físc. *Discurs llegit en l' acte de la repartició de premis del Certámen del Cassino de Granollers*, per lo donador—Barcelona, La Renaixensa, 1884.

De D. Arthur Osona: *Goigs de la humil Verge María de la Serra (St. Andreu de Reminyó)*.

De D. Pera Vives y Vich: 3 *itineraris il·lustrats* ab detallats planos dels ferro-carrils Baltimore & Ohio, Chicago North-Western y Northern-Pacific (Estats Units)—Maig á Juny de 1883.

MUSEO.—Segueix la llista de objectes rebuts, per los que doném las més expressivas gracias als senyors donants:

De D. Enrich Brú Sanclement: varis exemplars de *mol·luscos* (pendents de classificació).

De D. Joan Brú Sanclement: los següents *Moluscos* de procedencia no cone-guda; 1 ex. *Melongena fasciata* Schum., 1 id. *Murex trunculus* L., 7 id. *Cassidaria echinophora* L., 2 id. *Chenopus pes-pelæcani*, 3 id. *Cardium tuberculatum* Lam., 1 id. *Conus mediterraneus* Brug. 1 id. *Murex brandaris* L., 1 id. *Natica maculata* L., 2 id. *Pecten Andonini* Payr, 1 id. *Bulla striata* Brug., 2 id. *Trochus granulatus* Wood., valva de *Cardium edule* L., 2 ex. *Venus verrucosa*, 1 id. *Purpura bæmastoma*, 2 id. *Pileopsis hungarica* Lam., 1 id. *Mactra Stultorum* L., 1 id. *Turritella vulgata* L., 2 id. *Conus*, 2 id. *Mitræ*, y 1 id. *Coralina*.

De D. Joseph Brunet y Bellet: 8 *fotografias*, representant la major part dels objectes descoberts en Cabrera per D. Joan Rubio de la Serna.—1 *dibuix á la ploma* representant los pous del Puig Castellar en Caldetas y altres de varias localitats de França, pera comparar.—1 *id al llápis*, representant lo capitell-pica d' aygua beneyta de la iglesia parroquial de Caldetas.

De D. Cels Gomis: 5 *dibuixos al llápis*, representant: Terreno siluriá de Almaden (cuarcitas descompostas), Crestas de montanyas silurianas (id.), Cresta arenisca de la montanya situada detrás del Roure (camí de Besora á Vidrá), Cresta de rocas en la confluencia de las rieras La Puerta y La Solana (Guadalajara), Pont de Trillo sobre lo Tajo; 1 *aygua fort* Detalls del Castell de Maella; 3 *mabons árabes* de la antigua Zafora (avuy Botorríta), Zaragoza; 6 *monedas* de coure trobadas á Tarragona; 6 *id. de plata* y 2 *de coure* (pendents de classificació); una magnífica *col·lecció de 16 moluscos*, pendents de més detallada classificació, comprenent: 1 ex. *Unio*, del Ebro; 8 ex. (*porcelana, voluta coronata*, etc.), procedents de Filipinas y 5 ex. (*oliva, porcelana*, etc.) de las Marianas; varis ex. de *fòssils* (terebrátulas, etc.) procedents de Cardó (Tortosa) y d' *encrinites* procedents de la ermita de Cabrera (Tortosa).

De la Junta del Museo-Biblioteca Balaguer, de Vilanova y Geltrú: 1 *medalla de bronze* y 1 *fotografia* commemoratives de la inauguració de dit Museo-Biblioteca.

De D. Francisco Llorens y Riu: 3 *dibuixos* representant: 1 finestra gòtica de Martorells, lo carrer de la Neu del meteix poble y 1 forn de cals de Mongat.

De D. Feliciá Marí: 2 *dibuixos á la ploma*, trets d'altres al llapis per don Ramon Arabía y Solanas, representant: una torre y las ruinas de la iglesia del Castell de Sant Jaume, prop de Martorell.

De D. Francisco de S. Maspons y Labrós: 1 *fotografia*, Vista del antich Palau de Barcelona;— 4 ex. *Coleópteros* recullits en casa Abat, terme de Castellví de Rosanes (pendents de classificació);—Varios ex. *fòssils* procedents de la esmentada casa Abat, á saber: 7 *Trochus*, 10 *Venus*, varis fragments de *Turritella*, 1 motllo incomplet de *Turritella* en terreno argiós, 1 fragment *Cardium*, 1 id. *Natica* 1 ex. *Bivalva Jacobus*.—*Moluscos* procedents de Bigas (Vallés): 1 ex. *Helix lapicida* L., 2 id. *Bulimus decollatus* L., 1 id. *Anomia ephippimes* L., 9 id. *Cyclostomus elegans* Müll., 3 id. *C. elegans* (joves) Müll., 2 id. *Helix pisana* Müll.—*Moluscos* procedents de Saturraran (Vascongadas): 2 ex. *Cipræa olivacea* L., 1 id. *Nassa mutabilis* L., Valva superior de un *Pecten pusio* L., 11 ex. *Buccinum d' Orbigny* Payr, Valva de *venus lactea* Mür., 2 ex. *Murex trunculus* L., 2 ex. *Pomatias crasilabris* Drap., 1 id. *Limnaea ovata* Drap., 1 id. *Neritina sp.*, y 2 id. *Trochus varius* Phil.

De D. Arnaldo Mateos: 1 fragment de *mosáich romá*, de marbre blanch, trobat en lo Pati de Llimona (carrer de St. Simplicí del Regomir), Barcelona.

Del Revt. P. Roberges, soci delegat en Mataró, procedents del Puig Castellar (Torre dels Encantats) en Caldetas (excursió de 20 Juliol de 1884): 2 Fragments de fons d' ánfora, 1 id. acabant en forma cilíndrica, 4 id. coll d' ánfora, 1 id. tégula, 1 id. de vas de terra ordinaria, 1 id. nansa de vas, 2 nansas d' ánfora y 6 *Fragments diversos de terrissa* que indican la superposició ó stratificació de las terras.

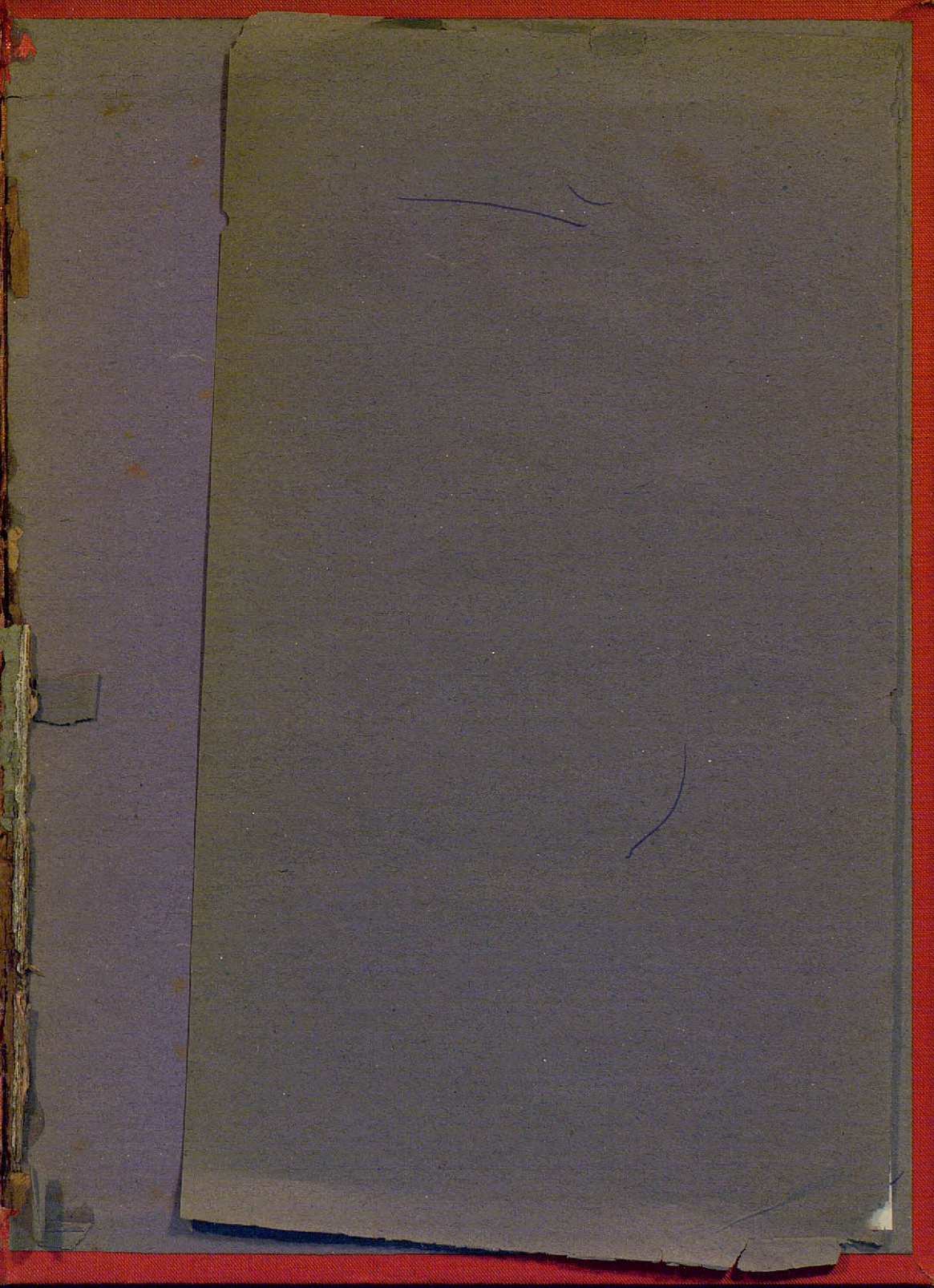
De D. Joan Rubio de la Serna: 1 *dibuix* ab lo calch de varias inscripcions y la vista de 1 *ascos* y 1 *patera*, recentment descoberts en Cabrera.

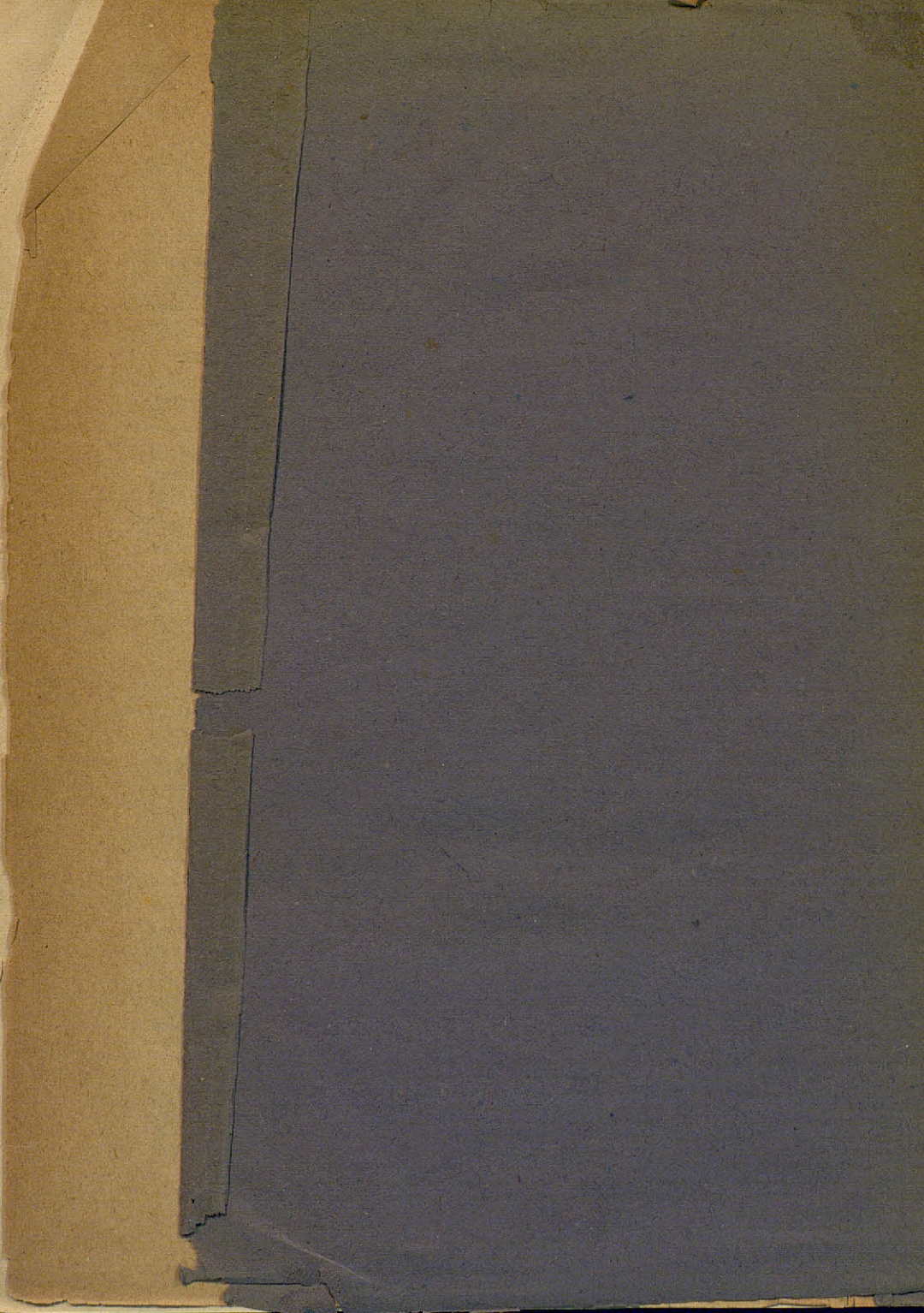
De D. Pere Vives y Vich: 1 *pipa petrificada* de las Hot-Springs; varis exemplars de *obsidium*, recullits en los Obsidian Cliffs, Parch Nacional del Yellow—Stone (Estats—Units) y varis exemplars de *formacions calissas* dels Geysers y manantials calents del meteix parch.—3 *fotografias*, representant: 2 vistas de San Francisco de California, y 1 retrato de Sitting Bull, capdill Sioux.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres treballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imprempta dels Successors de Ramirez y C.^a, passatge d' Escudellers, núm. 4. —Barcelona.

BIBLIOTECA
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE
CATALUNYA

~~5-3~~
91.05(463)(05)
R. 19.643 but

